Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Ministerul Educației și Cercetării

Istorie

Manual pentru clasa a IX - a

Alexandru Barnea
(coordonator)
Vasile Aurel Manea
Mihai Stamatescu
Bogdan Teodorescu

CORINT

CUPRINS

Cuvânt înainte către elevi 3
Cuvânt înainte către profesori 5

I. MOŞTENIREA ANTICHITĂŢII

Sumerienii 8
Monarhia egipteană 12
Evreii 16
Religii monoteiste – iudaismul şi budismul 20
Originile civilizaţiei europene 24
Antica Hellada 26
Educaţie şi cultură la vechii greci 32
Lumea geto-dacilor 36
Roma, de la oraşul-stat la Imperiu 40
Arta monumentală romană 46
EVALUARE 48

II. MOŞTENIREA MEDIEVALĂ

Creştinismul 54
Formarea popoarelor europene 58
Formarea poporului român şi a limbii române 62
Lumea arabă 66
Civilizaţia medievală 72
Arta medievală 78
Imperiul bizantin 84
Model didactic — Studiul unei mari puteri 89
Imperiul otoman 90
Franţa medievală 94
Imperiul romano-german 100
Statul medieval în spaţiul românesc 104
Ţările Române şi statele vecine 110
EVALUARE 118

III. PREMISELE MODERNITĂŢII

Expansiunea europeană 122
Renaşterea 126
Reforma 132
Războiul de 30 de ani 138
Model didactic — Studiul unei situaţii internaţionale 141
Absolutismul 142
EVALUARE 149

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Cuvânt înainte către elevi

Dragi elevi,

Manualul de clasa a IX-a vă prezintă ISTORIA din antichitate până la începutul epocii moderne, urmând ca în clasa a X-a să studiaţi perioadele istoriei moderne şi contemporane.

Acest manual a fost alcătuit pe baza Programei şcolare aprobată de MEC şi poate fi folosit integral de către toţi elevii, indiferent de profilul liceului sau de specialitatea urmată.

Noua programă de istorie vă propune o abordare integrată a istoriei româneşti şi a celei universale, pornind de la premisa că, în felul acesta, veţi înţelege mai bine fapte şi procese istorice petrecute simultan în spaţiul românesc şi în cel european sau mondial. De asemenea, aveţi posibilitatea de a face analogii şi comparaţii între evenimente şi procese desfăşurate în acelaşi timp în spaţii de civilizaţie diferite. Acest tip de abordare vă ajută să descoperiţi perspective multiple asupra istoriei, provenind din surse istorice aparţinând tuturor spaţiilor culturale.

Domeniile de conţinut şi temele prevăzute de programă spre studiu oferă o imagine completă asupra civilizaţiei şi culturii umane. Veţi învăţa despre formarea, aşezarea şi evoluţia popoarelor în diverse spaţii istorice, despre civilizaţia acestora (studiind probleme de demografie, economie şi organizarea societăţii), despre cultură şi credinţe religioase, despre organizarea statelor şi a relaţiilor dintre ele. Veţi descoperi personalităţi care au schimbat istoria popoarelor sau a unor comunităţi prin deciziile lor politice sau prin creaţia lor culturală şi intelectuală. Veţi afla lucruri noi despre diversitatea culturilor şi a civilizaţiilor, precum şi despre modul în care oamenii s-au raportat unii faţă de alţii de-a lungul timpului.

Modul în care sunt prezentate toate aceste probleme este unul care vă îndeamnă la comunicare şi dialog, la respect faţă de sine şi faţă de propria identitate culturală şi naţională, la înţelegerea şi acceptarea celuilalt, la investigarea permanentă a trecutului, dar şi la înţelegerea şi modelarea prezentului.

Această concepţie despre prezentarea trecutului şi despre ce ar trebui să învăţăm din istorie i-a călăuzit şi pe autori în elaborarea manualului pe care îl aveţi în faţă.

Veţi găsi în această carte 27 de teme, grupate în 3 module, care abordează istoria cronologic. Fiecare temă vă propune să descoperiţi oameni, fapte, întâmplări, procese istorice reprezentative pentru o epocă sau alta sau pentru diverse spaţii geografice. Au fost selecţionate şi prezentate în manual cu precădere acele evenimente şi personalităţi ale istoriei care vă ajută să înţelegeţi mai bine lumea în care trăiţi, dar şi să vă formaţi propria imagine despre trecut. Manualul vă ajută să identificaţi mesajul unor surse istorice, să propuneţi interpretări ale acestor mesaje şi să recompuneţi singuri trecutul. De asemenea, vă îndeamnă să reflectaţi şi să luaţi decizii asupra modului în care poate fi abordat un subiect istoric.

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Autorii acestui manual consideră că istoria — ca disciplină de studiu — nu trebuie şi nu poate fi memorată ca o poezie învăţată pe de rost (de aceea, recomandăm, spre exemplu, reţinerea doar a reperelor cronologice fundamentale), ci trebuie să fie discutată, înţeleasă şi acceptată ca sursă de explicare a prezentului.

Această deschidere spre multiplele faţete ale trecutului oglindit într-un manual de istorie ne-a determinat să vă oferim o îmbinare între tradiţional şi modern în prezentarea lecţiilor. În fiecare dintre ele veţi afla mai multe componente: textul propriu-zis, un dicţionar de termeni istorici, prezentarea biografiei unor personalităţi, cronologii, imagini sugestive pentru conţinutul respectiv.

Componenta didactică este reprezentată prin mai multe elemente: sarcini de lucru intercalate pe parcursul curgerii textului şi care vă propun rezolvări de probleme raportate la surse istorice diverse; sub sintagma „Nu uitaţi!" veţi găsi o sinteză, în câteva propoziţii, a subiectului studiat; rubrica intitulată „Caleidoscop" vă oferă deschideri ale temei abordate către aspecte semnificative ori controversate sau către alte domenii ale culturii: literatură, film, teatru, muzică etc. La finalul câtorva lecţii veţi descoperi „Modele didactice", care vă propun modalităţi de abordare a unor probleme de istorie. Ele vă familiarizează cu modul de realizare a unor activităţi desfăşurate curent în cadrul orelor de istorie, dar şi al cercurilor, seminariilor, concursurilor şcolare şi al olimpiadelor.

Dacă oferta noastră va reuşi să lege direct şi explicit trecutul de lumea în care trăim şi dacă acest manual vă va ajuta la observarea, cunoaşterea şi înţelegerea prezentului, înseamnă că exerciţiul de imaginaţie şi gândire critică pe care vi-l propunem şi-a atins scopul şi şi-a dovedit utilitatea.

Vă dorim succes!

Domeniile de conţinut şi temele prevăzute în programa şcolară

POPOARE ŞI SPAŢII ISTORICE

- Popoare şi spaţii în antichitate

Probleme de atins: sumerienii, evreii, egiptenii, tracii, grecii, romanii.

- Formarea popoarelor medievale

Probleme de atins: popoarele germanice, romanice, slave, arabii, fino-ugrice, turcice

- Etnogeneza românească

OAMENII, SOCIETATEA ŞI LUMEA IDEILOR

- Moştenirea culturală a antichităţii

Probleme de atins: arhitectura orientală, stilurile artei greceşti, arta plastică greacă, arta monumentală romană, modele şi valori în educaţie în lumea greacă, ştiinţa

- Civilizaţia medievală

Probleme de atins: demografie şi economie, ierarhia feudală, Europa romanică şi Europa gotică, arhitectura medievală românească, influenţe orientale în Europa

- Umanismul. Renaşterea artistică

RELIGIA ŞI VIAŢA RELIGIOASĂ

- Mari religii

Probleme de atins: Iudaismul, Budismul, Creştinismul, Islamul.

- Reforma religioasă şi urmările sale

Probleme de atins: protestantismul, Contrareforma, războaiele religioase în Franţa. Reforma religioasă în Transilvania

STATUL ŞI POLITICA

- Forme de organizare politică în antichitate

Probleme de atins: monarhia egipteană, democraţia ateniană, republica şi imperiul roman, regatul dac

- Statul medieval

Probleme de atins: Imperiul bizantin, Franţa, Imperiul romano-german.

- State medievale în spaţiul românesc
- Absolutismul

Probleme de atins: dinastiile Habsburg, Bourbon, Tudor, Romanov

RELAŢIILE INTERNAŢIONALE

- Islamul şi Europa

Probleme de atins: Califatul arab, Imperiul otoman, ideea de cruciadă

- Ţările Române şi statele vecine în evul mediu

Probleme de atins: relaţii comerciale şi politico-militare în timpul domnitorilor Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul

- Expansiunea europeană

Probleme de atins: Călătorii şi descoperirea noilor lumi, imperii coloniale în secolele XVI-XVII

- Războiul de 30 de ani şi diplomaţia europeană

Probleme de atins: raţiunea de stat şi echilibrul european

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Cuvânt înainte către profesori

Stimaţi colegi,

Trecerea la învăţământul obligatoriu de zece ani a determinat schimbări radicale la nivelul planurilor de învăţământ şi al programelor şcolare. În acest context, programele de istorie au apărut nu doar într-o formă nouă, ci şi cu o perspectivă modificată. Deplasarea accentului de la învăţarea conţinuturilor la formarea şi achiziţionarea de către elevi a unor abilităţi, deprinderi şi competenţe în cadrul orelor de istorie reprezintă elementul esenţial pe care noua programă pentru clasa a IX-a — aprobată de Ministerul Educaţiei şi Cercetării prin Ordinul nr. 3458/09.03.2004 — îl propune ca subiect al schimbării.

Pornind de la această premisă, autorii şi-au propus să satisfacă, într-o măsură cât mai largă, exigenţele noii programe şi să elaboreze un manual în care textul clasic utilizat în istoria narativă să se îmbine cu modernitatea abordărilor didactice, centrate pe activităţile desfăşurate de către elevi. Acest tip de abordare vă oferă, fiecăruia dintre dumneavoastră, posibilitatea de a opta pentru diverse variante de proiectare a unităţilor de învăţare şi a lecţiilor şi de a reţine acele activităţi care vă ajută cel mai eficient să formaţi şi să exersaţi cu elevii competenţele specifice prevăzute de programă.

Oferta didactică a manualului este, credem noi, extrem de generoasă şi ajută la parcurgerea elementelor din programă care reprezintă trunchiul comun, dar şi la dezvoltarea competenţelor specifice prevăzute pentru curriculum diferenţiat la clasele de specialitate. În consecinţă, manualul poate fi utilizat de către elevi în clasă, cu ajutorul profesorului, sau acasă, în cadrul unor activităţi de muncă independentă. De asemenea, sunt propuse activităţi care solicită munca în echipă şi dezvoltarea abilităţilor de comunicare şi dialog în cadrul grupului. În esenţă, manualul este conceput pentru a fi utilizat de elevi.

O componentă importantă a programei este cea legată de valorile şi atitudinile ce urmează a fi dobândite prin studiul istoriei, ea fiind marcată de activităţi care conduc la formarea şi asimilarea unui sistem de valori propriu fiecărei personalităţi.

Din punctul de vedere al prezentării conţinuturilor, am optat pentru o expunere cronologică şi tematică a subiectelor, ceea ce a condus la o anumită reconfigurare a domeniilor de conţinut prevăzute de programă. Acest fapt a fost posibil în condiţiile în care a fost păstrat spiritul programei şi au fost respectate toate sugestiile metodologice cuprinse în aceasta. Au existat şi situaţii în care „Problemele de atins” au fost îmbogăţite cu aspecte care ni s-au părut esenţiale pentru înţelegerea completă a subiectului şi astfel se explică prezenţa câtorva probleme şi detalii doar sugerate de programă.

În ansamblu, acest manual pentru clasa a IX-a nu are limite de utilizare şi nici nu se impune ca unică sursă de informare în domeniul istoriei, el fiind doar un auxiliar pentru elevi, dar şi pentru profesori, în abordarea complementară a elementelor ce alcătuiesc curriculum-ul şcolar: planuri de învăţământ, programe şcolare, manuale, alte auxiliare didactice sau care provin din domeniul ştiinţei istorice.

Sperăm ca acest manual să vă ofere nu doar satisfacţia unei activităţi eficiente şi confortabile în clasă, ci şi deschiderile necesare pentru o abordare modernă, flexibilă, europeană a domeniului istoriei.

Autorii

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Cronologie
Lumea înainte de sumerieni

2 200 000 î.Hr. — Apare în Africa de Est (Kenya, Tanzania, Etiopia) *homo habilis*; sunt consideraţi primii oameni care-şi amenajează habitatul.
1 900 000 î.Hr. — Apare în Africa *homo erectus*, răspândindu-se ulterior în Asia şi în Europa.
1 700 000 î.Hr. — Primele unelte de os folosite de *homo habilis*.
1 000 000 î.Hr. — Primele unelte cu două feţe în Africa şi în Orientul Apropiat; în Europa, sunt atestate abia cu 700 000 de ani î.Hr.
Circa 650 000 î.Hr. — Utilizarea focului, vestigii într-o peşteră din Franţa.
Circa 450 000 î.Hr. — Cea mai veche vatră de locuire delimitată în Europa
Circa 80 000 î.Hr. — Omul din Neanderthal se impune; în Europa — primii oameni care îşi îngroapă morţii.
Circa 65 000 î.Hr. — Începutul populării continentului american.
Circa 40 000 î.Hr. — Apare *homo sapiens sapiens* care colonizează treptat toate continentele; este omul modern.
Circa 20 000 î.Hr — Apogeul cioplirii pietrei.
Circa 18 000 î.Hr. — Coexistă mai multe tipuri de habitat: campamentul folosit de vânători, peştera, bordeiul semisubteran.
Circa 9 000 î.Hr. — În Orient, începutul neoliticului, cu sedentarizarea şi practicarea agriculturii.
Mileniul VIII î.Hr. — În Orient, începutul creşterii animalelor domestice, primele oale de lut, apariţia metalurgiei cuprului.
Mileniul VII î.Hr. — Cultivarea grâului, orzului şi plantelor leguminoase se generalizează în Orientul Apropiat şi Mijlociu, asemeni olăritului; cele mai vechi ţesături cunoscute.
Circa 5 500 î.Hr. — Răspândirea neoliticului în Europa; pe axa danubiană, primele unelte din metal. Primele oraşe în Mesopotamia, Egipt, valea Indului.
Sfârşitul mileniului V — Comunităţile săteşti neolitice câştigă teren în Europa Occidentală.
Circa 3 700 î.Hr. — Mesopotamia de Jos atinge stadiul vieţii urbane.
Circa 3 500 î.Hr. — Sumerienii în Mesopotamia de Jos.

POPOARE
ŞI SPAŢII ISTORICE

OAMENII, SOCIETATEA
ŞI LUMEA IDEILOR

STATUL ŞI POLITICA

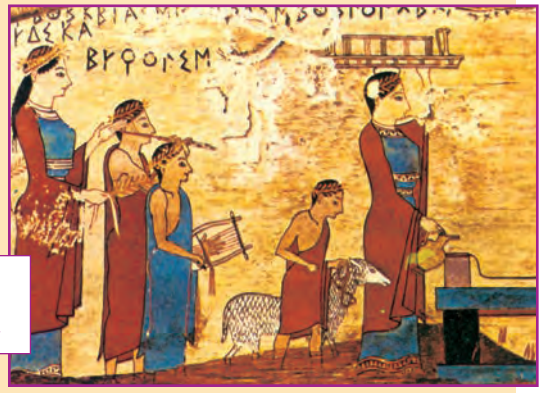

RELIGIA
ŞI VIAŢA RELIGIOASĂ

RELAŢIILE
INTERNAŢIONALE

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Moștenirea antichității

Modulul

1

„Care este deosebirea esenţială dintre societăţile primitive şi societăţile evoluate? Nu instituţiile, căci şi societăţile primitive îşi au instituţiile lor: cultul ciclului agricol anual; totemismul şi exogamia; tabuurile şi iniţierea şi divizarea claselor de vârstă. Civilizaţiile nu se deosebesc de societăţile primitive nici prin diviziunea muncii, fiindcă putem observa cel puţin rudimente ale diviziunii muncii şi în cadrul societăţilor primitive. Regii, vrăjitorii, fierarii şi cântăreţii sunt, cu toţii, nişte specialişti.

O deosebire fundamentală între civilizaţii şi societăţile primitive aşa cum le cunoaştem noi este direcţia luată de *mimesis*, sau de imitaţie. În societăţile primitive, astfel cum ne sunt ele cunoscute, *mimesis* este îndreptată spre generaţia mai în vârstă şi spre strămoşi; cutuma domneşte şi societatea rămâne statică. Pe de altă parte, în societăţile angajate în procesul de civilizaţie, *mimesis* este îndreptată către personalităţile creatoare; „coaja tradiţiei" este astfel sfărâmată şi societatea se găseşte într-o mişcare dinamică ce comportă o adevărată cursă spre schimbare şi dezvoltare."

(După A.J. Toynbee,
Studiu asupra istoriei, sinteză în limba română, 1997)

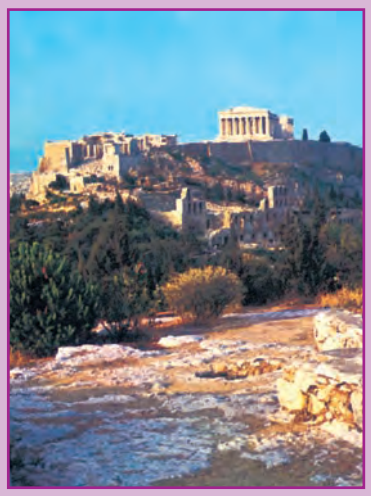

- Sumerienii
- Monarhia egipteană
- Evreii
- Religii monoteiste: iudaismul şi budismul
- Originile civilizaţiei europene
- Antica Hellada
- Educaţie şi cultură la vechii greci
- Lumea geto-dacilor
- Roma, de la oraşul-stat la Imperiu
- Arta monumentală romană

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Sumerienii

Imaginea unei notabilităţi din Mari
(statuie din mileniul III î.Hr.)

Mesopotamia şi străvechii ei locuitori

Una din primele pagini ale istoriei a fost scrisă de sumerieni. Este o concluzie ferm susţinută de specialişti, care vreme de mai multe secole au căutat insistent locul unde s-a născut civilizaţia şi pe cei care i-au dat viaţă. De-a lungul anilor, răspunsurile s-au îndreptat mai întâi spre Grecia şi Roma, mai cu seamă în vremea Renaşterii şi în Secolul Luminilor, mai aproape de zilele noastre spre Asia Mică şi, în fine, spre ţinutul cuprins între Tigru şi Eufrat, Mesopotamia străveche, Irakul de astăzi. Fertilitatea bazinului celor două fluvii a atras aici numeroase seminţii. Cei mai vechi dintre cei cunoscuţi au fost chiar sumerienii, o populaţie probabil indo-europeană, a cărei patrie de origine pare a fi fost zona Golfului Persic. În antichitate, acestora, aşezaţi în partea meridională (sudică) a regiunii, li s-au adăugat akkadienii (după numele cetăţii Akkad, încă nedescoperită, situată probabil în apropierea Bagdadului de astăzi), semiţi care au ocupat centrul, şi asirienii, veniţi din nord şi aşezaţi în această parte a Mesopotamiei.

„Mesopotamia primitivă era sora câmpiei Nilului. Tigrul şi Eufratul îşi trimiteau apele la temeliile pământului prin sute de canale ce se întreţeseau în jurul culturilor. Acoperită de palmieri, de curmali, de lanuri de grâu şi de orz mereu secerate, mereu semănate, ea era Edenul legendelor biblice, grânarul Asiei Occidentale... Prin Golful Persic, ea îşi arunca flotele pe mare. Dar reînnoindu-se prin triburile care coborau de pe podişurile înalte, (...) ea a fost mai puţin închisă în sine decât Egiptul şi nu s-a mistuit ca acesta la propria-i flacără. La est, a fecundat imperiile medo-persice... În nord, s-a perpetuat prin Asiria până la începuturile civilizaţiei moderne. La vest, a însufleţit Fenicia, care i-a deschis drumul spre valea Nilului şi lumea arhipelagului."

(Elie Faure, *Istoria artei,* vol. I)

- Explicaţi cu ajutorul textului lui Elie Faure:
  a) Din ce motive a găzduit Mesopotamia una din cele mai vechi civilizaţii?
  b) Ce a favorizat difuzarea acestor civilizaţii?
  c) Formulaţi o definiţie pentru societatea deschisă a Sumerului.

Vestigii ale palatului regal din Mari

Dicționar

Divinităţi sumeriene

AN — Zeu al cerului, după unele opinii trebuia să fie zeul suveran prin excelenţă, cel mai important al panteonului.
(M. Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*)

ENLIL — Zeu al atmosferei (stăpânul aerului), apoi şi al pământului, care în actul cosmogonic şi-a despărţit părinţii, AN – cerul – de KI – pământul.

ENKI — Zeu complex, stăpân al pământului, ocrotitor al apelor dulci, patron al înţelepciunii şi cunoaşterii.

NAMMU — Apa primordială, simbolizând substanţa maternă universală, mama născătoare fără bărbat care i-a zămislit pe zeii AN (cerul) şi KI (pământul).

NANAR (luminătorul) — Zeu selenar; în Ur era considerat drept întemeietor al cetăţii, care primise prerogativele de la ENLIL.

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Civilizaţie şi societate la vechii sumerieni

Aflaţi într-un spaţiu deschis influenţelor şi sintezelor, pe marele drum care lega sudul de nordul Mesopotamiei şi de aici cu Siria şi Anatolia spre nord, dar şi cu Bahreinul, Iranul şi chiar India spre sud, creaţia culturală a sumerienilor s-a difuzat în întreg Orientul.

Sumerienilor li se atribuie descoperirea roţii olarului şi tehnologia prelucrării metalelor. Descoperirile din necropola regală de la Ur prezintă o mare varietate de obiecte metalice din aur şi lapislazuli (o piatră preţioasă de culoare albastră intensă), dintr-un aliaj de aur şi argint (electrum) sau din os şi lapislazuli.

Nevoia de a controla revărsările periodice ale Tigrului şi Eufratului şi de a administra irigaţiile aferente a fost probabil suportul centralizării puterii şi construirii oraşelor-state. Persoana care le conducea deţinea atât prerogativele politice, cât şi pe cele religioase, având acordul unei puternice aristocraţii militare şi sacerdotale.

Viaţa economică şi socială a cetăţii gravita însă în jurul templului, care deţinea o mare parte a bunurilor funciare, aşa cum întreaga societate îşi regla existenţa în acord cu voinţa zeilor, numele şi puterile acestora fiind diferite de la o cetate la alta. Lăcaşurile de cult care le-au fost închinate, folosind ca materiale lutul, piatra şi chiar metalele, au parcurs o mai lungă evoluţie, care a culminat cu acele construcţii în terase suprapuse numite ziggurat, precum cea ridicată la Ur pentru zeiţa Nanna (la sfârşitul mileniului III î.Hr.), şi care, înalte de până la 100 de metri, aveau rampe şi scări monumentale care permiteau accesul în părţile superioare şi o formă care ar fi trebuit să permită legătura între cer şi pământ.

- Analizaţi textele ce urmează şi rezolvaţi cerinţele:
  a) Indicaţi atitudinea societăţii, aşa cum era exprimată în *Codul lui Hammurabi,* faţă de acuzatorul incorect şi judecătorul indecis.
  b) Comparaţi situaţia din Sumerul de odinioară cu situaţii similare din zilele noastre.
  c) Legile de astăzi sunt la fel de drepte ca cele din trecut? Formulaţi un comentariu.

- Dacă cineva a învinovăţit pe altul, acuzându-l de crimă, dar nu poate dovedi, atunci acuzatorul să fie dat morţii.
- Dacă un judecător a pronunţat o sentinţă şi a dat o hotărâre care are puterea unui act, dar după aceea îşi schimbă părerea, acel judecător, care s-a convins că trebuie să schimbe sentinţa, va restitui îndoit daunele procesului în cauză şi va trebui să părăsească scaunul pe care-l deţine în corpul judecătoresc şi nu va mai lua parte la procese, cu ceilalţi judecători.

(Codul lui Hammurabi)

Stelă — Monument în formă de coloană, care poartă inscripţii sau sculpturi.

Partea superioară a stelei de bazalt pe care a fost scris *Codul lui Hammurabi*

Zeitate feminină

INANNA-ISTAR — Stăpâna feminină a cerului, protectoarea dragostei şi a maternităţii. Era în acelaşi timp şi zeiţa înţelepciunii, care dădea monarhilor însemnele regale; zeiţa universală a dragostei.

GHILGAMEŞ — Erou mitic şi semizeu, personajul principal al unei capodopere literare, care ar fi domnit în oraşul Uruk, 127 de ani. Fundamentală în mitul lui Ghilgameş este drama existenţială a omului, lupta lui cu forţele oculte, raportul cu femeia, raporturile de prietenie, teama de moarte şi setea de nemurire. Mitul rezumă alegoric istoria devenirii şi destinul oamenilor ca societate: vânătoare, civilizaţie urbană, stat arhaic, catastrofe cosmice, marile întrebări ale gândirii.

(După V. Kembach, *Dicţionar de mitologie generală*)

ENKIDU — Personaj mitic, întruchipând forţa şi puritatea omenească primară, prietenul lui Ghilgameş, care moare după un delir de 12 zile, şi pe care acesta din urmă îl caută în infern. El pare a fi un simbol al omenirii. Plămădit din lut de zei, el străbate treptele obligatorii ale existenţei: viaţa inocentă, prietenia, eroismul, boala şi moartea.

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Caleidoscop

„Unde alergi, Ghilghameş?
Viaţa fără sfârşit pe care o cauţi n-ai
s-o găseşti niciodată.
Când zeii i-au creat pe oameni,
Le-au atribuit moartea, păstrând
pentru ei nemurirea.
Aşadar, umple-ţi burta...
Trăieşte-ţi viaţa fericit de dimineaţa
până noaptea,
Îmbracă-te în haine frumoase,
Spală-te şi îmbăiază-te,
Priveşte-ţi cu tandreţe micuţul
pe care-l ţii de mână,
Fă-ţi fericită femeia...
Aceasta e tot ce îşi pot dori bărbaţii."

Ghilgameş şi leul
(sec. VIII î.Hr.)
(fragment)

„Şi venind cea de a şaptea zi,
am scos un porumbel şi i-am dat drumul,
şi a plecat porumbelul şi s-a întors.
Am scos o rândunică şi i-am dat drumul.
Şi a plecat rândunica şi s-a întors.
Cum nu avea unde să se aşeze,
s-a întors.
Am scos un corb şi i-am dat drumul.
Şi a plecat corbul, şi a văzut că
au dispărut apele,
mănâncă şi se bălăceşte, croncăne,
nu se mai întoarce...
Şi am pus ofranda pe vârful muntelui.
Zeii au adulmecat mireasma,
Zeii au adulmecat mireasma cea bună,
Zeii, ca muştele, s-au strâns deasupra
mesei de sacrificiu.
(Epopeea lui Ghilgameş, Potopul)

- Explicaţi scena finală a potopului, aşa cum este descrisă în *Ghilgameş*. Indicaţi ce atitudine aţi adopta în faţa unei catastrofe implacabile.

Statul sumerian

Sub aspect politic, în istoria Sumerului se disting mai multe perioade. 500 de ani (2800-2360 î.Hr.), oraşele-cetăţi din partea meridională a Mesopotamiei — Ur, Uruk, Kiş, Lagaş şi Umma — şi-au disputat cu rezultate contradictorii întâietatea. La jumătatea mileniului al III-lea (2460 î.Hr.), despotul oraşului Lagaş a supus autorităţii sale Uruk, Ur şi Kiş, pentru ca un secol mai târziu (2360 î.Hr.), un alt oraş-cetate, Umma, să reuşească să coaguleze primul stat unitar din istoria Sumerului (adunând Uruk, Ur şi Larsa).

Acest regat era însă ameninţat în chiar ceasul constituirii sale de un nou val de invadatori veniţi din stepele Arabiei, triburi de păstori instalate în centrul Mesopotamiei, între Sumer şi Asiria. Iniţiativa îndrăzneaţă a unei căpetenii locale, se pare originară din Kiş, cetate sumeriană înfloritoare în epocă, de a-l îndepărta pe despotul oraşului şi de a cuceri regatul din sud abia constituit a dat semnalul întemeierii primului mare imperiu al antichităţii. Sargon (2334-2279 î.Hr.) şi-a întins ulterior autoritatea în întreaga Mesopotamie şi a fondat oraşul Akkad, care a dat numele ţării şi al limbii vorbite de locuitorii săi. În urma mai multor campanii, el a cucerit Elamul (în sud-vestul Iranului), Siria şi sudul Asiei Mici.

Noua putere dispunea de prima armată permanentă cunoscută în istorie, care număra în jur de 5000 de ostaşi şi care garanta liniştea internă şi prosperitatea. Imperiul akkadian a durat puţin timp şi după prăbuşirea sa sub loviturile altor nomazi, Sumerul a cunoscut o ultimă perioadă de înflorire, fiind reunificat sub autoritatea oraşului Ur (sfârşitul mileniului al III-lea), aproape un secol înainte de prăbuşirea finală (sec. XX î.Hr.).

- Citiţi textele reproduse din *Epopeea lui Ghilgameş* şi rezolvaţi cerinţele:
  a) Ce mesaj transmite primul text din *Ghilgameş?*
  b) Identificaţi, în text, aspecte relevante pentru a descrie condiţia existenţială a omului din antichitate şi până în prezent.
  c) Numiţi cel puţin un basm din folclorul românesc în care este dezvoltată una din temele care apar şi în *Ghilgameş*.

Mesopotamia antică

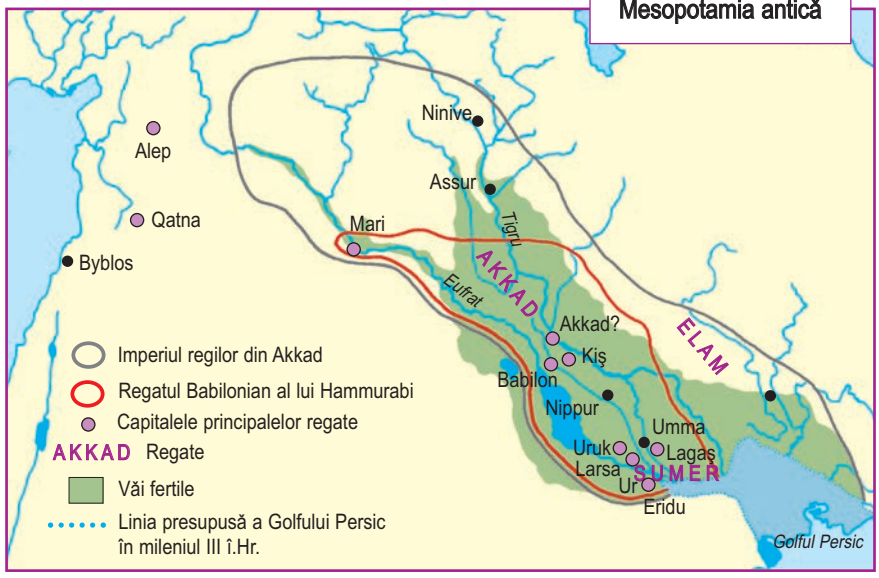

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Scrierea — o creaţie sumeriană

Amintirea Sumerului s-a perpetuat în unele texte ale epocii babiloniene, precum *Epopeea lui Ghilgameş,* după care uitarea s-a aşezat peste aceste locuri şi fapte câteva mii de ani. Abia în ultimele secole, descoperirea unui uriaş material epigrafic, sute de mii de tăbliţe de lut inscripţionate, a readus în atenţia lumii cea dintâi dintre civilizaţii. Semnele de forma unor cuişoare adunate în coloane aşezate una deasupra celeilalte au fost pentru prima oară descifrate de un tânăr profesor de latină de la Göttingen (Germania), G.F. Grotefend, încă la 1802. A mai fost nevoie de încă o jumătate de secol pentru ca toate secretele scrierii „cuneiforme" să fie desluşite şi universul fascinant al acestei lumi îndepărtate să ni se arate cu toate detaliile sale. Însuşită de akkadieni, ulterior de hitiţi şi de perşi, această scriere a rămas în uz până în mileniul I î.Hr., când era încă prezentă în transpunerea limbajului savant utilizat îndeobşte în mediile ecleziastice. Astfel, cu mai bine de 5000 de ani înainte de zilele noastre, în sudul Mesopotamiei spiritul uman a produs o revoluţie. Prin descoperirea unei forme de scriere, omul a reuşit nu doar să-şi înregistreze bunurile şi faptele, ci să şi lase celor ce vor veni după el o mărturie despre gândurile şi experienţa sa, astfel transmisibile. Adică, de fapt, să inaugureze istoria.

Necropola regală din Ur datează din jurul anului 2600 î.Hr. Tezaurul descoperit aici, în 1922, cu piese de o mare valoare artistică, evidenţiază bogăţia extraordinară a acestui mare centru comercial al Mesopotamiei.

Cronologia politică a Mesopotamiei antice

Mileniul IV – mileniul III î.Hr. — Cristalizarea civilizaţiei sumeriene.
Circa 2360 î.Hr. — Primul stat teritorial unitar din istoria Sumerului.
Sec. XXIII î.Hr. — Sargon I pune bazele imperiului akkadian.
2116 – 2111 î.Hr. — Sumerul îşi redobândeşte independenţa.
Sec. XX î.Hr. — Renaşterea sumeriană.
1792 – 1749 î.Hr. — Hammurabi adoptă titlul de „rege al Sumerului şi al Akkadului", unificând Mesopotamia şi părţile orientale ale Siriei cu centrul în Babilon.
Sec. XVII – sec XII î.Hr. — Hitiţii constituie în Asia Mică un stat care, în sec. XIV, domină politic şi militar Orientul Mijlociu.
1115 – 1076 î.Hr. — Asiria devine prima putere militară din regiune în timpul lui Tiglatpalasar I.
Secolul al VII-lea î.Hr. — Epoca de maximă înflorire a Asiriei.
605 – 562 î.Hr. — Domnia lui Nabucodonosor II marchează apogeul regatului chaldeo-babilonian, din componenţa căruia fac parte Mesopotamia, Elamul, Fenicia, Siria şi Palestina.
597 î.Hr. — Nabucodonosor ocupă Ierusalimul.
588 – 586 î.Hr. — Răscoala antibabiloniană a iudeilor este reprimată; o parte a populaţiei este deportată în Mesopotamia.
539 î.Hr. — Perşii cuceresc regatul Noului Babilon.

Nu uitaţi!

- În văile fertile din sudul Mesopotamiei, geniul uman a creat o civilizaţie întemeiată pe politeism, aristocraţie, agricultură irigată, meşteşuguri, stat şi scriere, model valabil (în variante evoluate) până în zilele noastre.

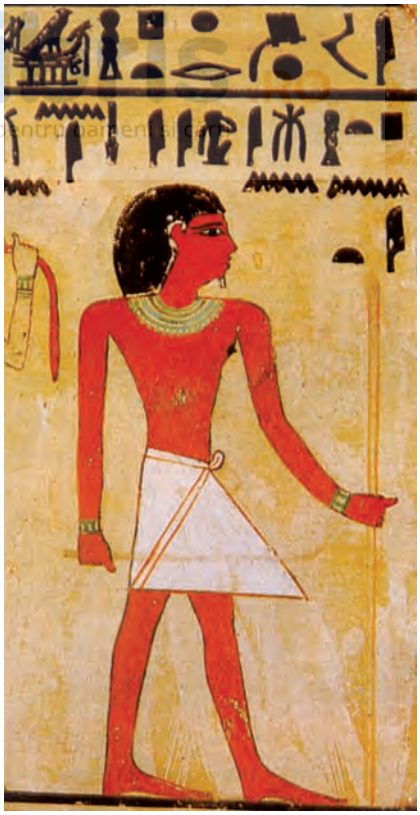

Monarhia egipteană

Ţara şi locuitorii

Situat în partea de nord a Africii, Egiptul a fost dintotdeauna „un dar al Nilului”. Din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre, ţara a fost alcătuită dintr-un enorm ţinut deşertic, din fericire traversat de marele fluviu. O dată pe an, ploile din munţii Etiopiei şi din Sudan produc creşterea apelor, care lasă în urma lor un mâl fertil; acesta permite obţinerea succesivă a mai multor recolte. Nilul este şi principala arteră de circulaţie a ţării şi, nu în ultimul rând, factorul geografic esenţial care i-a unit locuitorii.

Aflat într-o extremitate a Orientului antic, Egiptul a creat o civilizaţie proprie, profund originală într-un univers închis şi sărac în resurse.

Religie şi stat

Monarhia egipteană a avut o durată impresionantă, de la perioada arhaică şi până la cea de-a doua cucerire persană numărându-se peste 2600 de ani (din jurul lui 3000 î.Hr. şi până spre 342 î.Hr.). De-a lungul acestor veacuri, ţara a cunoscut perioade de creştere economică, prosperitate şi expansiune teritorială, care au alternat cu altele de destrămare statală, anarhie şi devastatoare invazii străine. Peste această uriaşă întindere de timp, Egiptul a construit un sistem politic şi social în acord cu armonia cosmică şi voinţa zeilor, a cărui expresie arhitecturală, risipită în mii de monumente şi vestigii, nu a încetat să stârnească admiraţia şi uimirea.

Calitatea de regi-constructori pe care şi-au asumat-o toţi faraonii, evident pe măsura resurselor de care a dispus statul în vremea domniei lor, a fost astfel asumată ca o obligaţie, o răspundere şi o misiune deopotrivă. Transmisă din tată în fiu, pe firul nesfârşit al generaţiilor, puterea absolută a suveranului îşi avea obârşia în voinţa creatorului lumii, zeul-solar Ra, şi ca atare nu putea fi divizată. Odată înscăunat, monarhul prelua comanda în lupta pentru salvarea ordinii ideale a lumii şi a societăţii, aşa cum fusese stabilită de creator, împotriva dezordinii din lumea reală, a vanităţilor şi slăbiciunilor omeneşti. Templele şi mormintele pentru zei şi pentru defuncţii faraoni aveau menirea să le adăpostească spiritul şi erau garanţia că cei vii nu vor fi abandonaţi.

- Cu ajutorul hărţii alăturate, rezolvaţi cerinţele:
  a) Argumentaţi sintagma „Egiptul este un dar al Nilului”.
  b) Stabiliţi centrele de putere ale ţării, de-a lungul celor 3000 de ani ai istoriei sale. Atribuiţi o semnificaţie aparte amplasării capitalei mai întâi în Egiptul de Jos şi apoi în Egiptul de Sus?

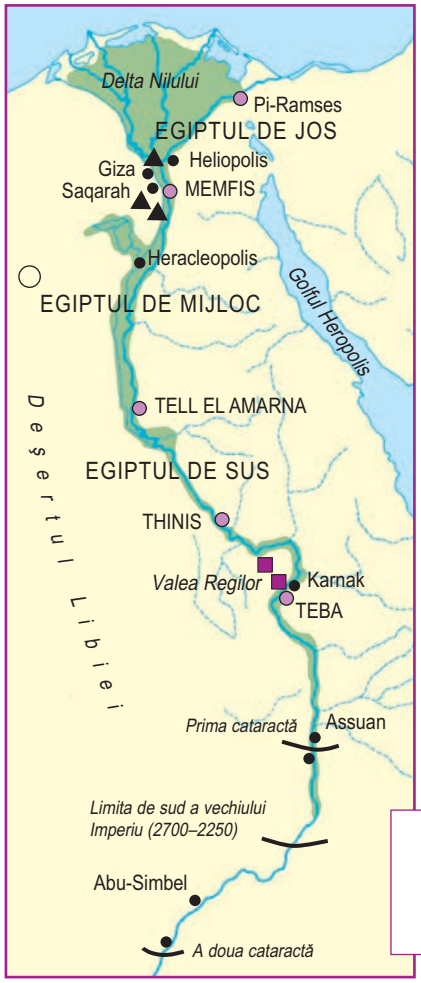

Capitale şi sanctuare în Egiptul antic

● Oraşe ● Capitale ■ Sanctuare ▲ Piramide ○ Oaze

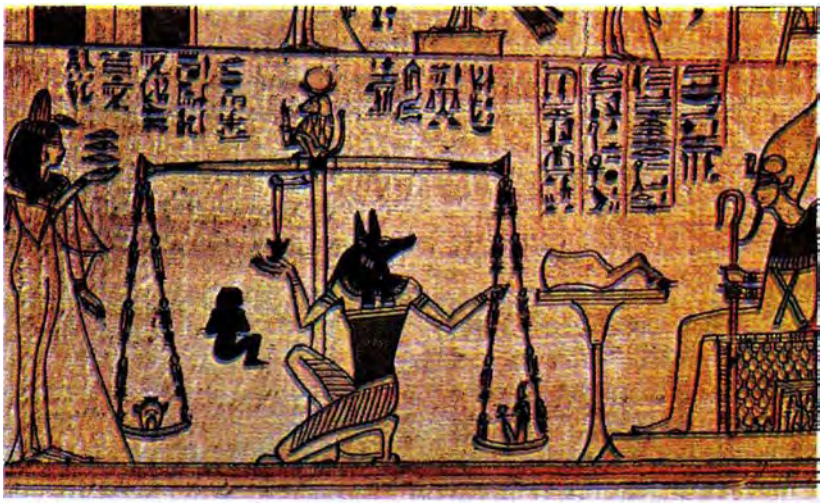

ANUBIS, zeu egiptean reprezentat cu cap de lup

Piramidele — un unicat egiptean

Monumentele reprezentative ale arhitecturii religioase egiptene au fost grupate în vecinătatea capitalelor regatului, la Giza şi Saqarah, aproape de Memfis, unde s-au înălţat marile piramide ale lui Keops, Kefren şi Mikerinos. Cea mai impozantă (prima în această succesiune) a fost construită din blocuri de calcar galben, având o înălţime de peste 146 m, din care astăzi au mai rămas 137. Peste 2 500 000 de blocuri de piatră au fost montate în structura construcţiei, fiecare cântărind în jur de 2,5 tone. Lângă Teba, în Valea Regilor, au fost amenajate mormintele tăiate în stâncă ale tuturor faraonilor din dinastiile Regatului Nou, dar şi templele funerare şi templele de cult divin ridicate la Luxor şi Karnak. În aceeaşi epocă se înmulţesc şi obeliscurile, blocuri subţiri şi înalte de piatră, cu vârful poleit, deasupra cărora se ridica soarele. Plasate de regulă la intrarea templelor, ele erau placate cu inscripţii şi imagini simbolice.

Mistere ale timpului: Sfinxul şi piramidele

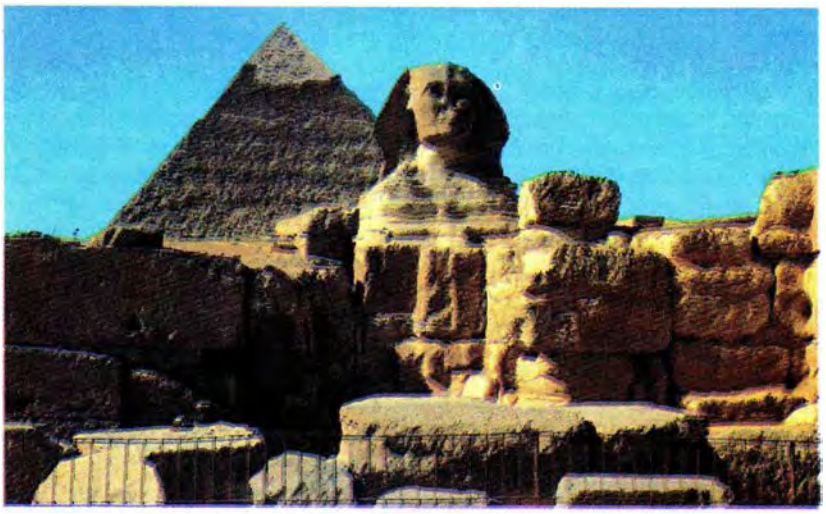

Dicţionar

Divinităţi egiptene

HORUS — Reprezentat ca un zeu-vultur sau ca un om cu cap de vultur, la origine divinitate locală din Heracleopolis, în Egiptul de Jos, leagănul primilor faraoni. Patronul regilor din perioada arhaică, considerat fiul şi moştenitorul lui Osiris, reprezintă succesorul suveranului pe tron şi, în istoria statului, regiunea unde s-a născut monarhia.

RA — Reprezentat ca un vultur sau ca un om cu cap de vultur, purtând discul solar, la origine a fost zeul local din Heliopolis. Patron al statului şi al monarhiei în epoca Vechiului Regat, numele său a fost asociat în Regatul Mijlociu cu Amon din Teba, care sub numele de Amon-Ra i-a împrumutat funcţia de zeu suprem în stat.

AMON — Reprezentat ca un bărbat cu pieptănătura înaltă, având la baza coroanei două pene de şoim, zeul văzduhului şi al cerului. Cunoscut înainte de Regatul Mijlociu exclusiv în zona Karnak, a devenit ulterior divinitate supremă asociat cu Ra. A alcătuit în vremea lui Ramses al II-lea „triada de stat" împreună cu Ptah din Memfis (substanţa) şi Ra din Heliopolis (aparenţa).

ATON — Reprezentat ca un disc solar strălucitor, numele soarelui divinizat. În opoziţie cu Amon-Ra, care putea lua şi alte înfăţişări divine, era zeul unic şi exclusiv al religiei impuse de Akhenaton.

OSIRIS — Reprezentat ca un bărbat cu pieptănătură înaltă şi două pene de şoim. A fost trădat şi ucis, dar fidelitatea soţiei şi a surorii sale Isis l-a readus la viaţă. În vechiul Egipt era divinitatea cea mai populară, simbolizând moartea ca trecere în altă lume, dar şi învierea periodică a vegetaţiei, precum şi ideea de renaştere asociată cu încolţirea grâului.

Istoria politică a Egiptului

Faimoasa mască de aur a lui Tutankhamon

Statul egiptean s-a constituit spre sfârşitul mileniului IV î.Hr., prin unirea a două regate teritoriale aşezate de-a lungul Nilului, la nord şi sud de marele fluviu. Centrele de putere locală acum alăturate luaseră naştere probabil legătură cu controlul şi administrarea irigaţiilor, de care depindea hotărâtor viaţa tuturor locuitorilor ţării. Structurile politice şi administrative dominate de puterea despotică a faraonului par a fi luat naştere tot în această epocă îndepărtată.

În vremea Regatului Vechi (mileniul al III-lea î.Hr.), caracterizat prin o lungă prosperitate economică şi afirmare culturală, suveranul absolut a fost identificat initial cu Horus, apoi cu fiul lui Ra (zeu al soarelui). Aceasta ascendenţă divină susţinută de clasa sacerdotală acorda faraonului şi preoţilor rolul central în structurile statului. Sunt timpurile lui Keops (Khufu), care a înălţat la Giza cea mai impozantă piramidă, considerată unanim drept una din cele 7 minuni ale lumii antice. Urmaşii săi, Kefren şi Mikerinos, au încercat, fără să aibă însă succes — să-l imite, ceea ce a epuizat resursele materiale şi umane ale ţării.

După o perioadă de tulburări şi criză în cursul căreia autorităţile provinciei îşi sporesc puterea, unitatea statală a fost restabilită de conducătorii din Tebe, stăpânii ţării în timpul Regatului Mijlociu (sec. XXII–XVIII î.Hr.). Amon, principala divinitate locală (Amon-Ra), a devenit zeitatea centrală, iar Osiris domina cultul funerar. Cel mai strălucit faraon al acestei perioade, Sesostris al III-lea, a impus funcţionari regali la conducerea provinciilor, îndepărtând vechile familii nobiliare, şi a întins stăpânirea Egiptului în Nubia până la cea de a doua cataractă a Nilului. Prezenţa trupelor sale în Fenicia şi Palestina a sporit autoritatea în Orientul Apropiat.

După o a doua perioadă interimară şi ocupaţia hicsoşilor, populaţii infiltrate dinspre răsărit în nordul ţării, recucerirea pornită din regiunea de sud a Nilului a fost desăvârşită sub autoritatea faraonului Kamose.

Despre îndatoririle suveranului

„Cinste vouă zei şi zeiţe, stăpânii cerului, ai pământului, ai oceanului... alături de tatăl vostru Ra, a cărui inimă se bucură când vă vede perfecţiunea.

Eu sunt fiul vostru, pe care l-au născut cele două braţe ale voastre. Voi m-aţi făcut suveran. Viaţă, sănătate, forţă peste tot pământul... Îmi îndeplinesc menirea în pace. Nu-mi las inima să se odihnească, tot căutând ce este util şi bun pentru sanctuarele voastre. Eu le înzestrez prin înalte decrete cu oameni, terenuri, animale, corăbii..."

(Montet, *Viaţa cotidiană în Egipt, în vremea lui Ramses al II-lea*)

- Identificaţi principala îndatorire a faraonului, aşa cum reiese din textul alăturat.
- Încadraţi limbajul folosit în text într-una din următoarele categorii: limbaj obiectiv, neutru sau emoţional. Argumentaţi-vă opţiunea.

„Întreg Egiptul este împărţit în mai multe regiuni care se numesc în limba elenă «nomoi», fiecare ţinut fiind cârmuit de un nomarh, însărcinat să se îngrijească de tot ce interesează administrarea ţinutului său. În afară de aceasta, tot pământul Egiptului este împărţit în trei părţi. Cea dintâi şi cea mai întinsă este a clasei preoţilor, cărora băştinaşii îi dau cea mai mare cinstire.

Cea de a doua parte a pământului egiptean este aceea a regilor, care scot din ei venituri... cea din urmă parte a pământului egiptean este stăpânită de aşa-numiţii războinici şi de toţi aceia care trebuie să-şi îndeplinească îndatoririle ostăşeşti... Mai sunt în Egipt încă trei clase de cetăţeni liberi: păstorii, agricultorii şi meşteşugarii..."

(Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*)

- Stabiliţi, folosind textul, structura socială a vechiului Egipt.
- Numiţi forma de stat căreia îi dă conţinut.
- Comparaţi această structură cu structura unui stat democratic şi motivaţi diferenţele.

Apogeul şi prăbuşirea statului egiptean

Regatul Nou (sec. XVI–XI î.Hr.), un stat puternic centralizat, a adus Egiptul în faza maximei sale puteri şi înfloriri culturale. Amon-Ra a devenit zeitatea supremă în stat, iar în Valea Regilor, lângă Teba, a fost iniţiat un vast program de construcţii, înlocuind piramida cu mormintele tăiate în stâncă, alături de mari temple funerare.

Tutmes al III-lea, care a organizat 17 campanii în Asia, a obligat la plata tributului Babilonul, Asiria şi regatul hitit şi a supus Palestina şi Siria; în sud, stăpânirea sa a ajuns până la cea de-a 4-a cataractă a Nilului.

La jumătatea secolului al XIV-lea î.Hr., Amenofis IV (Akhenaton) a suspendat cultul lui Amon, susţinut de puternica clasă sacerdotală, şi l-a înlocuit cu cel al lui Aton, simbolizat prin discul solar. Schimbându-şi numele şi mutând capitala de la Teba la Tell El Amarna, în Egiptul de Mijloc, faraonul părea a deschide o nouă eră în istoria ţării. Urmaşul său, însă, Tutankhaton, a restabilit vechii zei, după numele cărora a devenit Tutankhamon. Potrivit opiniei unor cercetători, a fost asasinat, iar după alţi patru faraoni tronul avea să fie ocupat de Ramses al II-lea. Durata fără egal a domniei acestuia (1304-1237 î.Hr., ceea ce înseamnă 67 de ani) s-a asociat cu prosperitatea, puternica afirmare asiatică a ţării şi un remarcabil program de construcţii (templul de la Abu-Simbel, Rameseumul etc.). Raporturile sale cu hititii, populaţie care a creat în Asia Mică o civilizaţie înfloritoare, bătălia de la Kades şi tratatul de pace care a urmat — primul cunoscut în istorie —, au marcat drumul de la înfruntare la apropiere, în contextul ascensiunii ameninţătoare a Asiriei.

- Stabiliţi care sunt aspectele principale ale tabloului paradisiac al capitalei egiptene, aşa cum este descris, în textul alăturat, de un scrib aflat în slujba faraonului.
- Imaginaţi-vă o descriere asemănătoare făcută din perspectiva unui mare preot. Comparaţi cele două descrieri şi motivaţi posibilele deosebiri.

În vremea Regatului Târziu, prelungită până la prima cucerire persană (1085-525 î.Hr.), imperiul asiatic a fost definitiv pierdut.

La sfârşitul secolului al VI-lea î.Hr., o dată cu cucerirea Egiptului de către perşi, în istoria ţării începea o lungă perioadă de dominaţie străină.

Peste ani, interesul pentru civilizaţia sa străveche a fost întreţinut de mari călători europeni în Africa, de expediţia generalului Bonaparte şi de descifrarea „alfabetului" hieroglific de către Champollion. Pe această bază s-a constituit egiptologia, disciplina care evaluează cultura străveche a acestui popor, precizându-i locul în ansamblul valorilor universale.

Nu uitaţi!

- Egiptenii au conceput în acelaşi timp cu sumerienii un model de civilizaţie asemănător, care, însă, fiind produs al unei societăţi închise, a rămas ascuns în spaţiul care i-a dat naştere.
- În Egipt, ca şi în Mesopotamia, în momentele de maximă putere militară s-a constituit nucleul unui imperiu în care şi-ar fi găsit locul întreg Orientul Apropiat.

Purtători de ofrande

Caleidoscop

„Am sosit la casa lui Ramses cel iubit de Amon şi am găsit-o foarte înfloritoare. E un loc neasemuit de frumos, care se aseamănă totuşi cu Teba. Ra însuşi a întemeiat-o. Viaţa în capitală e plăcută; ogoarele ei sunt pline de bunătăţi şi zilnic sunt aduse în ea bucate din belşug. Heleşteiele ei sunt doldora de peşte şi găseşti tot felul de păsări; pajiştile ei au iarbă verde; hambarele sunt pline până la cer de ovăz şi hrişcă, ceapa şi prazul stau snopi, florile se revarsă în grădini ca şi rodiile, merele şi smochinele din livezi, dulceaţa vinului o întrece pe cea a mierei; zilnic, în oraş se află mare belşug de bucate, de aceea toţi locuitorii lui se veselesc şi nu mai ştiu ce să-şi dorească.

Aici cei mari sunt aidoma celor mărunţi."

(După C. Lalouette, *Civilizaţia Egiptului antic*).

Statuia unui scrib

Evreii

Moise, aşa cum l-a reprezentat Michelangelo

Evreii în Egipt

„Şi au mai zis lui Faraon: «Noi am venit ca să locuim o vreme aici în ţară, pentru că nu mai este păşune pentru oile robilor tăi şi este o mare foamete în ţara Canaanului; îngăduie dar robilor tăi să locuiască în ţinuturile Gosen.»

Faraon a zis lui Iosif: «Tatăl tău şi fraţii tăi au venit la tine.

Ţara Egiptului este deschisă înaintea ta; aşază pe tatăl tău şi pe fraţii tăi în cea mai bună parte a ţării. Să locuiască în ţinutul Gosen, şi dacă găseşti printre ei oameni destoinici, pune-i în fruntea turmelor mele.»"

FACEREA 47: 4-6

Robia egipteană

„Peste Egipt s-a ridicat un nou împărat, care nu cunoscuse pe Iosif.

Atunci Egiptenii au adus pe copiii lui Israel la o aspră robie.

Le-au făcut viaţa amară prin lucrări grele de lut şi cărămizi şi prin tot felul de lucrări de pe câmp, şi în toate muncile acestea pe cari au să le facă, erau fără nici un pic de milă."

EXODUL 1: 8-14

Originile evreilor

Înaintea fondării regatului Israel, evreii au fost mult timp nomazi, traversând Orientul Apropiat, din Mesopotamia până în Egipt. Originea acestor semiţi, grupaţi în familii îndrumate de şefi atotputernici, Patriarhii, este mai puţin cunoscută. Conduşi de Abraham (Avram), venind probabil din statul sumerian Ur, evreii pătrund la începutul mileniului al II-lea (cca. 1800 î.Hr.) în ţara Canaanului, care îngloba Palestina şi Fenicia.

În căutare de păşuni pentru turmele lor, ei se aşază în regiunile muntoase din sud, unde întâlnesc populaţia sedentară a canaaneenilor, tot de origine semită. De aici, o parte a evreilor au trecut în Egipt, amestecaţi probabil în conglomeratul etnic al hicsoşilor invadatori. Cu îngăduinţa acestora şi a altor triburi, evreii s-au îndreptat spre delta fertilă a Nilului în căutare de hrană.

Egiptenii n-au acceptat prezenţa năvălitorilor, organizând în împrejurimile Tebei rezistenţa ce va avea ca urmare slăbirea progresivă a poziţiei hicsoşilor, iar apoi, către anii 1550 î.Hr., izgonirea lor. O dată cu întemeierea Regatului Nou, evreii devin victimele reacţiei egiptene, fiind reduşi la statutul social de dependenţă, ceea ce ar putea explica *robia egipteană* din tradiţia biblică.

După o şedere de mai bine de patru secole, israeliţii (urmaşii lui Iacob) părăsesc Egiptul sub conducerea legendarului Moise. Urmează 40 de ani de rătăcire în pustie (Peninsula Sinai), timp în care Moise a reintrodus cultul monoteist al lui Iahve, le-a dat evreilor cele 10 porunci (*Decalogul*) şi *Cartea Legii* (*Tora*). Conduse de Iosua, succesorul lui Moise, triburile israelite s-au reaşezat în Palestina (sec. al XIII-lea î.Hr.), unde au regăsit populaţiile canaaneene, dar şi pe evreii care nu emigraseră în Egipt.

- Citind textele alăturate referitoare la prezenţa evreilor în Egipt, realizaţi următoarele cerinţe:
  a) Indicaţi motivele venirii evreilor în Egipt.
  b) Comparaţi atitudinea faraonului faţă de evrei în timpul lui Iosif şi după el.
  c) Descrieţi viaţa evreilor înainte şi în timpul „robiei egiptene".

Cucerind treptat teritoriul, evreii trec la viaţa agricolă şi fuzionează cu canaaneenii, a căror limbă şi cultură o adoptă. În acest context se produce invazia popoarelor mării (filistenii), iar după stabilirea acestora pe litoralul mediteranean (Gaza) au început conflictele. Evreii care s-au distins în cursul acestor lupte se impun ca Judecători, conducători ai triburilor. Presiunea popoarelor vecine (moabiţi, amoniţi, edomiţi), dar mai ales pericolul pe care îl reprezentau filistenii, posesori ai metalurgiei fierului, i-a determinat în cele din urmă pe evrei să-şi aleagă un singur conducător, întemeind astfel monarhia, instituţie care devenise tot mai necesară.

- Identificaţi în textul lecţiei informaţia care vă arată de ce luptele cu filistenii au fost atât de crâncene şi îndelungate.
- Argumentaţi de ce a fost necesară introducerea monarhiei la evrei.

Regatul Israel

Saul (1025-1013 î.Hr.) a fost desemnat rege cu sprijinul marelui preot Samuel. Talentat conducător militar, el încheie cucerirea Țării Făgăduinței, iar pe plan intern încearcă să consolideze uniunea celor 12 triburi israelite, făcând primii pași spre consolidarea autorității centrale. Constituie prima armată permanentă și încearcă limitarea pretențiilor teocratice ale preoților.

David (1013-973 î.Hr.) își începe cariera ca luptător în slujba lui Saul, cu a cărei fiică, Micol, se căsătorește. Bucurându-se de sprijinul aristocrației militare și religioase, David reușește să unească sub sceptrul său toate triburile din Palestina, fiind primul mare rege al evreilor.

Preocupat de consolidarea statului, ia măsuri pentru constituirea unui aparat administrativ cu rol important în strângerea impozitelor necesare întreținerii armatei, susținerii războaielor, precum și acoperirii cheltuielilor de la curtea regală. În plan religios, cultul monoteist al lui Iahve devine religie de stat, iar după cucerirea Ierusalimului, David a instalat aici capitala politică și religioasă a Palestinei. Sunt refăcute fortificațiile și încep pregătirile pentru construcția Templului, care va fi înălțat de fiul și succesorul său. În domeniul militar, David a alcătuit o armată permanentă, mobilă și bine înzestrată, cu care i-a supus pe moabiți, iudeeni și filisteni, a lărgit hotarele statului și a creat un adevărat imperiu israelit, ce se întindea între Marea Mediterană, Marea Roșie și Eufrat.

Muzician și poet de talent, considerat și autorul psalmilor din *Biblie*, ales să fondeze familia din care va descinde Mesia, David a deschis pentru evrei *veacul de aur* al cărui apogeu va fi atins sub urmașul său .

- Analizând textul lui Max Dimond, realizați, prin comparație, care concepție despre regalitate era superioară. Motivați-vă opinia.
- Identificați măsurile prin care David consolidează statul evreu.

Domnia lui Solomon (973-933 î.Hr.), numit și *înțeleptul*, reprezintă pentru statul evreu o epocă de mare înflorire economică și culturală. Bun administrator, dovedind calități diplomatice remarcabile, Solomon și-a asigurat liniștea la granițe printr-o politică de alianțe cu vecinii (Tyr, Egipt).

Tablou de Jean-Baptiste Joseph Wicar, 1785

Cronologie

1800 î.Hr. — Triburile evreilor conduse de patriarhul Avram pătrund în Canaan.
1720 î.Hr. — Hicsoșii invadează Egiptul, antrenând și triburile ebraice.
1230 î.Hr. — Ieșind din Egipt sub conducerea lui Moise, evreii pornesc spre Țara Făgăduinței (Canaan).
1025 î.Hr. — Fondarea regatului Israel, condus de Saul, apoi de David și Solomon.
933 î.Hr. — Dezmembrarea regatului Israel: Israel în nord (Samaria) și Iudeea în sud (Ierusalim).
722 î.Hr. — Sargon al II-lea, regele Asiriei, distruge regatul Israel.
586 î.Hr. — Nabucodonosor al II-lea, suveran al Imperiului babilonian, distruge regatul Iuda și deportează populația.
După 538 î.Hr. — Construirea celui de-al doilea Templu la Ierusalim. Evreii încep să se răspândească în lume.

Monarhia la evrei

„Din pricina contactului liber și direct dintre om și Dumnezeu în monoteismul evreiesc, concepția evreilor cu privire la regalitate se deosebea de cea a păgânilor. Păgânii atribuiau regelui lor o descendență divină. [...] Regele evreilor răspundea în fața legii pentru faptele sale penale și comportamentul său moral și religios, ca oricare cetățean de rând. Nu existau legi speciale, nici excepții anume pentru regele evreilor."

MAX DIMOND,
Evreii, Dumnezeu și istoria

Caleidoscop

Judecata lui Solomon

Două femei, care își disputau cu ardoare un prunc, s-au înfățișat la judecata lui Solomon. Văzând că nici una dintre ele nu cedează, Solomon a ordonat ca pruncul să fie tăiat în două și fiecare femeie să primească o jumătate din el. Auzind această hotărâre, una dintre femei a strigat îngrozită. Solomon a aflat astfel că aceasta este mama copilului și i l-a încredințat.

Megiddo, vedere aeriană a sitului arheologic ce se întinde pe 5 km² şi o reconstituire a cetăţii

Dicţionar

Cortul Mărturiei — Locaşul de cult folosit de evrei în timpul lui Moise, până la zidirea templului lui Solomon (922 î.Hr.)

Deportare — Acţiune represivă constând în mutarea forţată a unei (unor) persoane sau minorităţi (popor) spre un loc determinat.

Diaspora — Comunităţile de evrei care trăiau în afara Palestinei.

Exod — Migraţia evreilor din Egipt spre Palestina.

Filisteni — Populaţie antică aparţinând „popoarelor mării", care în sec. XII î.Hr. invadează ţărmurile Mării Mediterane. Se stabilesc în sudul Palestinei (Gaza de astăzi).

Palestina — Apare mai târziu în istorie (Herodot), denumirea ei provenind de la numele „peleseţi" dat de egipteni filistenilor.

Patriarh — Şef al unui grup de familii sau triburi (in antichitate).

Unitatea regatului era asigurată printr-o politică defensivă atentă, dublată de ridicarea unor cetăţi puternice (Megiddo, Geser), precum şi de întărirea armatei permanente. Aceasta dispunea de un corp important de cavalerie (12 000 oameni) şi de o solidă grupare de care de luptă, ca forţă de intervenţie rapidă.

Este încurajată dezvoltarea comerţului şi a meşteşugurilor, statul controlând întreprinderile cele mai importante; topitoriile de aramă şi traficul comercial extern. Relaţiile strânse cu Hiron I, regele Tyrului, au permis dezvoltarea flotei evreeşti şi organizarea unor expediţii comerciale spre ţărmurile Arabiei şi Africii Orientale (Etiopia, Somalia), de unde se aduceau bogăţii imense: aur, fildeş, pietre preţioase şi mirodenii.

Ierusalimul a fost înfrumuseţat şi dotat cu construcţii măreţe. A fost ridicat acum fastuosul complex arhitectural ce cuprinde Templul, simbol al religiei iudaice, şi palatul regal. Oraşul a fost înconjurat cu ziduri masive de apărare.

Centralizarea statală iniţiată de regele David va fi continuată de Solomon, care a introdus un abil sistem fiscal. Teritoriul regatului a fost împărţit în 12 circumscripţii financiare, care cuprindeau în mod egal toată populaţia (evrei si canaaneeni). Această fiscalitate care asigura cheltuielile statului a permis regelui să întreţină una dintre cele mai fastuoase curţi din Orientul antic.

Declin şi dispersare

După moartea lui Solomon reapar vechile rivalităţi dintre triburi, iar sporirea fiscalităţii în timpul lui Roboam a antrenat dezmembrarea regatului: zece triburi situate în nordul Palestinei au constituit un nou regat Israel, cu capitala la Samaria, iar în părţile sudice, alte două triburi (Beniamin şi Iuda) rămân sub conducerea lui Roboam, formând regatul Iudeea. Neînţelegerile şi luptele grele pentru întâietate purtate între cele două state în următoarele două secole au avut ca rezultat slăbirea şi apoi prăbuşirea lor.

Regatul Israel a cunoscut o instabilitate politică accentuată datorită lipsei de sprijin a monarhiei din partea preoţilor şi a rivalităţilor intertribale. Ajuns în pragul haosului, regatul a fost pentru scurt timp salvat de energicul rege Omri (882-871 î.Hr.), ridicat pe tron de armată. Acesta a reuşit să pună capăt discordiei interne, a întrerupt lungul şir al luptelor cu Iudeea şi a întărit capacitatea de apărare a ţării, ceea ce va aduce o epocă de prosperitate economică şi expansiune teritorială.

Influenţa crescândă a credinţei în idolii fenicieni a determinat o reacţie religioasă începând cu secolul al VII-lea î.Hr., manifestată prin predicile prorocilor. Aceştia (Ilie, Elisei, Osea în Israel şi Isaia, Ieremia în Iudeea) au pledat în favoarea vechii unităţi ebraice şi a monoteismului mozaic. Ca urmare a influenţei lor a apărut acum ideea unui Iahve mai tolerant, ca Dumnezeu al tuturor oamenilor.

În cele din urmă, ascensiunea Asiriei va pune capăt existenţei regatului. Sargon al II-lea a cucerit Samaria (722 î.Hr.) în urma unui îndelungat asediu. Populaţia evreiască a fost deportată, fiind dusă în robie, iar în locul ei au fost aduse alte populaţii (babilonieni, hiţiţi, arabi), care, trecând mai târziu la mozaism, au fost numiţi samariteni.

Regatul Iudeea a păstrat Ierusalimul drept capitală şi a avut de la început un avantaj bazat pe: continuitatea dinastică asigurată de urmaşii lui David şi Solomon; concepţie religioasă unitară; importanţa Templului în mozaism.

De asemenea, iudeii considerau secesiunea celor 10 triburi ilegală şi în contradicţie cu imperativele naţionale şi religioase, orientare care îşi găsea suportul în tradiţia biblică .

Domnia lui Iosua (639-608 î.Hr.) a constituit un moment de speranţă pentru evrei. Acesta a încercat să restabilească puterea statului din vremea lui Solomon. În timpul lucrărilor de reparaţii ale Templului (621 î.Hr.) a fost descoperit vechiul exemplar al legii (*Tora*), pe care a încearcat să o reintroducă în viaţa politică. Moartea lui în urma luptei de la Megiddo cu egiptenii (609 î.Hr.) a oprit aceste reforme, urmând o epocă de transformări sociale şi politice care au dus la rapidul declin al statului iudeu.

În 586 î.Hr., după mai mult de un an de asediu, Ierusalimul a fost cucerit şi distrus de armatele lui Nabucodonosor al II-lea. Statul iudeu era desfiinţat, iar locuitorii deportaţi în masă în Mesopotamia. Începea *captivitatea babiloniană*. În Ierusalimul pustiit şi dărâmat, prorocul Ieremia îşi trăia durerea exprimată în vestitele lui plângeri asupra nenorocirilor ce se abătuseră asupra măreţei capitale a Palestinei.

- Analizând textul alăturat, încercaţi să explicaţi starea psihică a prorocului Ieremia la momentul respectiv.
  a) Precizaţi ce evenimente au determinat această situaţie.
  b) Identificaţi fragmentul în textul *Bibliei*.
  c) Încadraţi limbajul folosit în text într-una din următoarele categorii: obiectiv, neutru, emoţional.

Dispersarea. O dată cu alungarea evreilor de pe pământul promis, Ţara Făgăduinţei, a început şi răspândirea lor.

După înfrângerea Imperiului babilonian de către perşii conduşi de Cirus (538 î.Hr.), evreii au fost eliberaţi, putând să se întoarcă în Palestina. Dar numai o parte a lor au revenit acolo şi, datorită toleranţei persane, au reuşit să reconstruiască Templul, au refăcut zidurile Ierusalimului şi au reorganizat viaţa religioasă a comunităţii israelite din oraş.

Mulţi dintre evreii deportaţi au rămas în Babilon, care devine un centru important al iudaismului, iar alţii au format Diaspora, răspândindu-se în jurul Mării Mediterane. Pentru a-şi păstra identitatea, ei au urmat strict legea lui Moise. În epoca elenistică, Alexandria devine unul dintre cele mai mari oraşe ale antichităţii şi oferă noi posibilităţi evreilor. Aici se traduc în limba greacă (secolul III î.Hr.) scrierile *Vechiului Testament* (*Septuaginta*).

În Palestina au izbucnit câteva revolte împotriva ocupantului grec, apoi a celui roman. Populaţia aştepta un nou Mesia, descendent din David şi anunţat de profeţi, un salvator trimis de Iahve, cu care o nouă perioadă de prosperitate avea să înceapă.

Datele şi informaţiile la care ne-am referit sunt prezentate în *Biblia* ebraică, cea mai importantă moştenire lăsată de poporul evreu. Ea ne oferă detalii despre cei două mii de ani care preced evenimentele din timpul lui Iisus Hristos. Săpăturile arheologice ne fac să cunoaştem mai bine lumea evocată în paginile *Bibliei*, îndreptăţindu-ne să folosim cu încredere această sursă istorică de mare interes.

Distrugerea Ierusalimului

„A ars Casa Domnului, casa împăratului şi toate casele Ierusalimului; a pus foc tuturor caselor cari aveau vreo însemnătate oarecare.

Toată oştirea Haldeilor, care era cu căpetenia străjerilor, a dărâmat zidurile dimprejurul Ierusalimului.

Haldeii au sfărâmat stâlpii de aramă din Casa Domnului, temeliile, marea de aramă care era în Casa Domnului, şi au dus arama în Babilon."

2 REGI 25: 9-13

Nenorocirile Ierusalimului

„Vai! Cum stă părăsită acum cetatea aceasta atât de plină de popor altă dată !

A rămas ca o văduvă !

Ea, care altă dată era mare între neamuri, fruntaşă printre ţări, a ajuns roabă astăzi !

Plânge amarnic noaptea şi cu lacrimi pe obraji.

Niciunul din toţi cei ce o iubeau n-o mângâie; toţi prietenii mei au părăsit-o.

Iuda a plecat în pribegie, din pricina apăsării şi muncilor grele.

Locuieşte în mijlocul neamurilor, şi nu găseşte odihnă !

Toţi prigonitorii lui l-au ajuns tocmai când îi era mai mare strâmtoarea."

IEREMIA 1: 1-3

Nu uitaţi!

- Cunoaştem istoria evreilor, popor semit, datorită *Bibliei*.
- Mai întâi nomazi, evreii au rătăcit între Mesopotamia şi Egipt sub conducerea Patriharhilor (Avram, Iacob). Sub conducerea lui Moise, apoi a Judecătorilor, evreii au pus stăpânire pe ţara Canaanului, unde au fondat regatul Israel, condus de marii regi David şi Solomon.

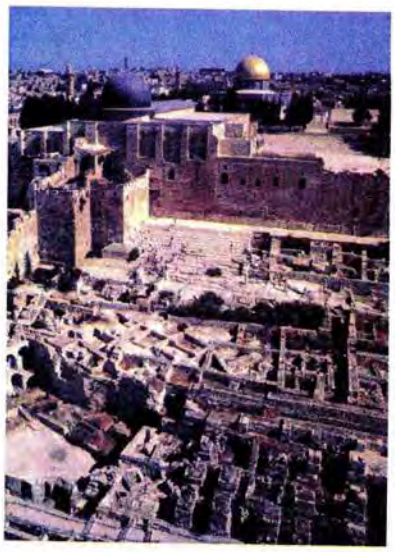

Ierusalim, vestigii nepreţuite ale istoriei

„Dumnezeu îi spuse lui Abraham:
«Pleacă, părăseşte pământul, locul tău de baştină, casa tatălui tău şi vino în ţara pe care ţi-o voi arăta.»"

(*Facerea* XII,1)

Caleidoscop

Cele zece porunci

„1. Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău, să nu ai alţi dumnezei în afară de mine.

2. Să nu-ti faci chip cioplit, nici vreo înfăţişare a lucrurilor care sunt sus în ceruri sau jos pe pământ.

3. Să nu iei în deşert numele Domnului tău, căci Domnul nu va lăsa nepedepsit pe cel care va lua în deşert Numele Lui.

4. Adu-ţi aminte de ziua de odihnă ca s-o sfinţeşti.

5. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta.

6. Să nu ucizi.

7. Să nu preacurveşti.

8. Să nu furi.

9. Să nu mărturiseşti strâmb împotriva aproapelui tău.

10. Să nu pofteşti casa aproapelui, nevasta aproapelui, nici robul sau roaba lui; nici vreun alt lucru care este al aproapelui tău."

(*Exodul* 20, 1–17)

Religii monoteiste – iudaismul şi budismul

Mesopotamia şi Egiptul, civilizaţii născute în acelaşi timp, au fost dominate mii de ani de o spiritualitate politeistă.

Monoteismul iudaic, ca de altfel şi cel budist, îşi are originea în istoria zbuciumată a acestor popoare aflate fie sub ameninţarea captivităţii, fie sub o teribilă presiune demografică din care s-au născut întotdeauna mizeria şi disperarea.

În mod firesc, ele şi-au căutat salvarea acceptând legea revelată (Decalogul) impus de un Dumnezeu aspru şi neîndurător — iudeii — sau un cod comportamental întemeiat pe înţelepciune, disciplină mentală şi conduită etică, drumul spre eliminarea dorinţei, sursa principală a suferinţei — indienii.

Iudaismul

Apariţia iudaismului este strâns împletită cu istoria poporului evreu, fiind rodul unui proces desfăşurat în mai multe etape, proces pe care l-am urmărit în paginile anterioare.

TEXTELE DE BAZĂ. La baza întregii gândiri iudaice se află *Biblia* ebraică (*Vechiul Testament*), la care se adaugă *Talmudul* şi literatura evreiască din Evul Mediu.

Biblia este un vast monument literar, fiind alcătuită din 24 de cărţi repartizate în trei mari subdiviziuni: *Tora, Profeţii* şi *Scrierile*. *Tora* reprezintă calea de urmat şi a fost, conform tradiţiei evreieşti, primită de Moise pe muntele Sinai. Numită şi *Pentateuh*, ea este alcătuită din cinci cărţi: *Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii* şi *Deuteronomul*. Acestea conţin informaţii despre originile lumii, legământul lui Avram făcut cu Dumnezeu, încercările prin care a trecut poporul lui Israel, călăuzit de Moise, relevarea Decalogului şi a primelor legi date în deşert. *Tora* reprezintă partea fundamentală a *Bibliei*, fiind citită în ebraică la sinagogă în zilele de sabat şi sărbătoare. Cărţile profetice ale primilor prooroci, inspiraţi de Dumnezeu, aduc lumina necesară înţelegerii *Torei* şi alcătuiesc cea de-a doua parte a *Bibliei* ebraice. Celelalte cărţi istorice şi literar-religioase (psalmi, proverbe, cugetări despre viaţă, moarte şi suferinţă) formează cea de-a treia parte (*scrierile*).

Talmudul reprezintă opera *rabinilor*. Interpretând mesajul viu al *Bibliei*, aceştia au formulat legi precise care permit aplicarea poruncilor divine în orice împrejurare de viaţă. Transmise la început oral, aceste învăţături au fost apoi aşternute în scris, formând o adevărată enciclopedie a gândirii iudaice.

În Evul Mediu au fost elaborate noi scrieri, dintre care cele mai importante au fost *Ghid pentru cei nedumeriţi* a lui Moise Maimonide (sec XII) şi *Cartea splendorii* sau *Kabbala* de Moise din Leon (sec. XIII). *Kabbala* avea să aibă cea mai mare influenţă asupra sufletului evreu după *Biblie* şi *Talmud*.

Mesajul textelor face din iudaism prima religie care afirmă existenţa unui Dumnezeu unic, diferenţiindu-i pe evrei de celelalte popoare ale antichităţii.

Numele său este Iahve (Cel ce este), dar în rugăciuni se foloseşte Elohim sau Adonai (Domnul), Dumnezeu unic, etern. El interzice reprezentarea sa sub orice formă, iar prin legământul încheiat cu poporul evreu, acesta trebuia să se supună poruncilor relevate lui Moise şi înscrise pe tablele Legii din templul lui Solomon. O altă idee prezentată în textele biblice este mesianismul. O dată cu venirea lui Mesia (Unsul lui Dumnezeu), poporul lui Israel se va aduna pe pământul strămoşilor lui şi încercările grele vor lua sfârşit.

CULTUL IUDAIC. La început, fiind nomazi, evreii ridicau altare simple pen-tru ofrande. După ieşirea din Egipt, au înălţat Cortul Mărturiei, ca loc de păstrare a chivotului, iar consolidarea statului a permis, sub regele Solomon, construcţia măreţului Templu din Ierusalim. Ritualurile săvârşite erau asemănă-toare celor din Cortul Mărturiei. Se ardea tămâie în interior, în timp ce afară se pregăteau jertfele cerute de Lege. Templul era destinat a fi o casă a lui Dumnezeu şi nu un loc de întâlnire a poporului său. Doar preoţii puteau să intre în prima sală şi Marele preot în cea de-a doua (Sfânta Sfintelor), o dată pe an.

Devastat şi ruinat de babiloneni, templul va fi reconstruit de Irod, apoi din nou dărâmat de romani (70 d.Hr.). Astăzi se mai păstrează din vechiul templu doar *Zidul plângerii*, loc de rugăciune şi căinţă. Ulterior, nevoia de cult impune construirea unor locaşuri speciale (sinagoga).

- Utilizând imaginea alăturată şi descrierea Templului din Biblie (1. Regi 6:1–38), formulaţi un scurt comentariu despre această construcţie.

Omul evreu

OMUL EVREU. Căminul şi sinagoga constituie pentru evreu spaţiile unde sunt marcate marile etape ale vieţii. Sinagoga este locul de rugăciune şi studiu sub îndrumarea rabinului. Acesta prezidează ceremoniile, predă învăţătura şi-i sfătuieşte pe credincioşi.

Naşterea copiilor este aşteptată cu multă emoţie, iar după opt zile are loc circumcizia băieţilor, aceasta reprezentând semnul legământului lui Dumnezeu cu Israel. La vârsta de 13 ani, băieţii sunt confirmaţi. După anii de studiu consacrat *Torei,* aceştia devin membri activi ai comunităţii lui Israel. Recoman-dată de învăţăturile *Torei*, căsătoria devine o îndatorire sacră, celibatul nefiind recomandat. Viitorii soţi trebuiau să fie evrei, iar ceremonia se oficia în sinagogă.

La înmormântarea celor decedaţi, cadavrul era învelit în pânză albă şi se spuneau rugăciuni pentru sufletul acestora, încheindu-se cu rugăciunea ce amintea despre pogorârea împărăţiei lui Dumnezeu pe pământ.

Rugăciunea marchează puternic viaţa spirituală a evreilor. Ea se practică în comun, în locaşul de cult, sau individual, acasă, unde bărbatul poartă pe cap şalul de rugăciune (talitul). La mesele de familie, bărbatul binecuvântează pâinea şi vinul.

Sărbătorile. Sabatul (sâmbăta) era o zi de odihnă, fiind închinată Domnului. Erau interzise orice alte activităţi în afară de rugăciunea la sinagogă, lectura şi studierea *Torei* sau vizitarea bolnavilor. Alte sărbători erau *Roş Haşana* (Anul Nou), la începutul lui septembrie, *Sukkot* (sărbătoarea culesului), când se purtau rămurele de palmier, mirt şi salcie, şi *Yom Kippur* (ziua purificării).

Evenimente importante ale istoriei evreilor sunt comemorate de *Purim*, când evreii au fost salvaţi de la masacru graţie Esterei, şi *Pesah* (Paştele), marcând ieşirea din robia faraonică, ce se celebrează în familie.

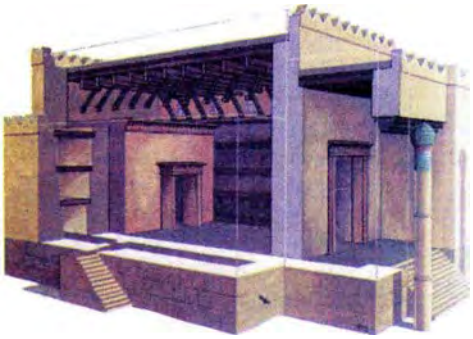

Templul lui Solomon (reconstituire)

Dicţionar

Biblia (*gr. byblos* = carte) – Se compune din *Vechiul Testament* (Biblia ebraică) şi *Noul Testament*, care împreună formează Biblia creştină.
Chivot – Cutie în formă dreptunghiulară în care se păstra vasul de aur cu mana, toiagul lui Aaron si *Tablele Legii* pe care erau scrise cele zece porunci.
Idol (*gr. „imagine"*) – Reprezentarea, de obicei sculptată, a unei zeităţi, utilizată în ritualuri religioase.
bit în numele lui Dumnezeu.
Mesia – Trimis al lui Dumnezeu, care vine pe pământ pentru a instaura o eră a dreptăţii.
Proroc – Cel ce „vede" cele viitoare. Persoane cu o viaţă sfântă care au vor-
Rabin – Înţelept, îndrumătorul spiritual al unei comunităţi de evrei. Prezidează cercurile, rosteşte predici, răspunde celor care-l consultă.
Sinagoga – Adunare, locul unde se celebrează cultul israelit.

Nu uitaţi!

- Iudaismul este religia poporului evreu, reprezentând totodată istoria, cultura şi modul lui de viaţă.
- Monoteismul lui Iahve diferenţiază în mod fundamental pe evrei de celelalte popoare antice.
- Prin mesianismul pe care îl promovează, religia lui Moise (mozaism) se prelungeşte în iudaism, dar şi în religiile creştină şi musulmană.

Budismul

Religia budistă

„Budismul este singura religie al cărei întemeietor nu se declară nici profetul lui Dumnezeu, nici trimisul său, şi care, în plus, respinge însăşi ideea unui Dumne-zeu Fiinţă Supremă. Dar acest înteme-ietor se proclamă pe sine «Trezitul» (buddha) şi, pomind de aici, călăuză şi maestru spiritual. Propovăduirea sa are drept ţel eliberarea oamenilor. Acest prestigiu de «Salvator» face din mesajul său soteriologic o «religie» şi transformă, destul de curând, personajul istoric Siddhartha într-o fiinţă divină."

(M. ELIADE, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*)

Budismul este astăzi una dintre marile religii ale lumii, având o tradiţie de peste două milenii. A apărut în India, în secolul al V-lea î.Hr., fiind întemeiat de un înţelept numit Buddha.

VIAŢA LUI BUDDHA (560-480 î.Hr). Siddharta Cautama s-a născut într-o familie princiară dintr-un mic regat nepalez. Tinereţea lui a fost cea obişnuită pentru un tânăr nobil din vremea sa. Spre vârsta de 30 de ani se simte atras de viaţa ascetică, datorită unei întâmplări în care descoperă suferinţele oamenilor (bătrâneţea, boala, moartea), dar şi calea spre speranţa unei eliberări. Prin urmare, părăseşte viaţa îndestulată în care crescuse, retrăgându-se în singurătate şi asceză, căutând să descopere metoda prin care fiinţa umană să se poată elibera de patimi şi iluzii aducătoare de suferinţă. Stând sub un smochin, cufundat într-o meditaţie profundă, află adevărul eliberator, obţinând iluminarea (*bodhi*). De atunci i se spune Buddha (iluminatul), nume la care se adaugă frecvent acela de Sakyamuni (ascet din clanul Sakya).

În următorii 40 de ani, Buddha şi-a răspândit învăţătura printre oameni, adunând în jurul său numeroşi discipoli. Ajungând la o vârstă înaintată şi considerându-şi misiunea îndeplinită, spiritul său s-a înălţat în Paranirvana.

Buddha

- Analizând textul lui Mircea Eliade, identificaţi cuvintele prin care acesta se referă la alte două religii monoteiste. Numiţi-le.

ÎNVĂŢĂTURA LUI BUDDHA. După actul iluminării, în prima sa predică, Buddha expune cele *Patru Adevăruri Nobile*, esenţ a învăţăturii sale.

Primul adevăr stabileşte originea suferinţei: *întreaga existenţă umană este supusă suferinţei.* Naşterea, boala, bătrâneţea, moartea provoacă suferinţe. Aceasta deoarece individul este o combinaţie de energii fizice şi mentale (repartizate în materie, senzaţii, percepţii, gânduri şi conştiinţă) aflate în veşnică mişcare. O dată cu moartea, corpul fizic dispare, dar nu şi aceste energii care îşi continuă existenţa sub o altă formă; în felul acesta, este pre-luată de la hinduism noţiunea de *saursara* (reîncarnare), dar ca renaştere.

Al doilea adevăr ne indică cauza suferinţei: *ataşamentul omului faţă de viaţă şi dorinţele sale*, materializate în setea de plăceri, de existenţă, fericire, ataşament faţă de ceva sau cineva sunt cauzele care duc la renaşterile succesive ale sufletului. Deci la suferinţă.

Al treilea adevăr oferă soluţia: *încetarea suferinţei este posibilă prin înlăturarea dorinţei.* Se obţine salvarea sufletului de la noile renaşteri şi accesul în Nirvana.

Al patrulea adevăr: *„Nobila Cărare Octuplă"* este drumul oferit spre înce-tarea suferinţei, bazat pe conduită etică, disciplină mentală şi înţelepciune.

Practicile *yoga*, preluate de la hinduism, permiteau prin imobilitate şi contemplare aflarea adevărului şi desprinderea de lumea materială. „Cărarea" putea fi urmată de toţi credincioşii, dar numai viaţa monahală oferea condiţiile impuse de căutarea Nirvanei.

Dicţionar

Asceză — Stare de spirit obţinută printr-o viaţă austeră şi retrasă, renun-ţând la plăcerile trupeşti.

Hinduism — Cult religios din India, având la bază principalele dogme ale brahmanismului şi budismului.

Nirvana — Stare obţinută o dată cu eliberarea din ciclul renaşterilor şi tre-cerea la Realitatea Absolută.

Paranirvana — Nirvana desăvârşită.

Reîncarnare (renaştere la budişti) — A trăi din nou după moarte în alt trup.

Stupa — Monument caracteristic arhitecturii budiste, dedicat păstrării şi conservării relicvelor.

Discipolii lui Buddha au căutat să asigure o transmitere corectă a învăţă-turilor sale. Predicile atribuite marelui înţelept (*Sutra*), împreună cu regulile monastice (*Vinaya*), la care mai târziu se vor adăuga scrierile metafizice (*Abhedharma*) vor alcătui un ansamblu.

Tripitaka (Triplul coş), constituind literatura canonică a budismului antic, a ajuns până la noi fragmentar.

RĂSPÂNDIREA BUDISMULUI. În primele secole după moartea lui Buddha, învăţăturile lui se răspândiseră de-a lungul Gangelui. În secolul al III-lea î.Hr., regele indian Asoka se converteşte la budism, care devine religie oficială. Sunt construite mânăstiri şi numeroşi călugări misionari răspândesc mesajul budist în afara frontierelor. Îi găsim în Sry Lanka şi Birmania, iar în secolul I d.Hr. în China. Budismul se propagă astfel în aproape toată Asia.

Curentele budismului. Speculaţiile asupra doctrinei budiste au dus la apariţia a două mari curente, care propun, fiecare, o cale diferită pentru a ajunge la Nirvana.

Mahayana interpretează mai larg mesajul lui Buddha şi consideră că fiecare fiinţă raţională posedă natura buddha, fiind menită iluminării. Se răspândeşte în Tibet, China, Mongolia, Coreea şi Japonia. Budismul zen ce se dezvoltă în Japonia urmărea obţinerea iluminării printr-o aspră disciplină fizică şi o concentrare intensă. Astfel, practicarea artelor marţiale, contemplarea unei grădini cu nisip sau meditaţia timp de mai multe ceasuri devin metodele acestei religii. De asemenea, spiritul zen se va manifesta în estetica japoneză, influenţând şcoala de pictură şi caligrafie, ceremonia ceaiului sau arta aranjării florale (ikebana).

Hinayana respectă învăţăturile iniţiale. Numit uneori şi *Theravada* (tradiţia celor bătrâni), susţine existenţa unui singur Buddha, iar iluminarea este sortită doar celor aleşi, prin practici ascetice, austere. Predomină în Birmania şi Indochina.

Comunitatea monahală (*sangha*) este formată din călugări şi novici. Pentru a deveni călugăr, bărbatul trebuia să aibă 20 de ani, să nu aibă impedimente fizice (boală, handicap) şi să fi trecut perioada de noviciat sub îndrumarea unui călugăr mai în vârstă. Viaţa în mânăstire era — şi este şi astăzi — supusă unor reguli stricte. Călugărul budist poartă veşmântul galben al condamnaţilor la moarte din vechea Indie, simbolizând *renunţarea*. Trăiesc din pomenile laicilor, pe care, în schimb, au datoria să îi înveţe doctrina.

Mânăstirea era formată la început din grupuri de colibe instalate în locuri puse la dispoziţie de credincioşii laici. Mai târziu apar mânăstiri cu chilii plasate în jurul unei curţi dreptunghiulare, prevăzute cu loc de cult, biblioteci, săli de baie, depozite etc.

Ritualuri şi ceremonii. Cu prilejul marilor ceremonii, călugării împodobesc statuia lui Buddha cu stofe, aur şi bijuterii. Credincioşii aduc ofrande sub formă de hrană, flori, tămâie şi lumânări. Se recită rugăciuni, după care credincioşii se aşază la picioarele statuii pentru a medita.

Sărbătorile care amintesc de marile evenimente din viaţa lui Buddha sunt prilej pentru organizarea unor pelerinaje la locurile unde a trăit acesta.

Comemorarea morţii sale este un prilej pentru budişti de a onora spiritele morţilor, aprinzând lămpiţe pe care le lasă să plutească pe apă.

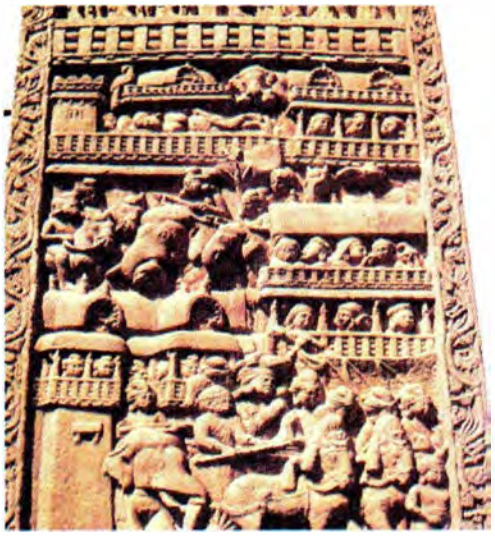

După moartea lui Buddha, moaştele sale au fost vehement disputate de budişti, fiind păstrate în incinta primelor stupa. În imagini: o reprezentare a conflictului dintre cei care îşi disputau relicvele lui Buddha şi stupa de la Sanci (sec. I î.Hr.)

Nu uitaţi!

- Budismul este o religie fără zei, înte-meiată de un înţelept, Siddharta Cautama, cunoscut sub numele Buddha.
- Credincioşii respectă interdicţiile: interdic ţia de a ucide, de a fura, de a comite adulter, de a minţi, de a con-suma băuturi care îmbată.
- La origine, budismul nu avea nici un cult şi nici ceremonii speciale. Dar, cu timpul, credincioşii au introdus ritua-luri şi sărbători.

Originile civilizaţiei europene

Un idol feminin din calcar – Venus din Willendorf

„Între anii 6000-3000 î.Hr., omul descoperă cum să întrebuinţeze forţa animalelor şi a vântului. El inventează plugul, roata şi corabia cu pânze; pătrunde în tainele proprietăţilor fizice ale metalelor şi proceselor chimice care condiţionează topirea minereului de aramă şi se pregăteşte să pună la punct un calendar solar exact. Pe de altă parte, el concepe un întreg echipament adaptat la viaţa urbană şi deschide calea înspre o civilizaţie întemeiată pe scriere, pe tehnicile de calcul şi un sistem de măsuri şi greutăţi."

(V. Gordon Childe, *Făurirea civilizaţiei*)

Dicţionar

Cromleh – Pietre verticale mai mici, dispuse în cerc, la distanţe egale, în jurul unei pietre mai mari.

Cultură arheologică – Totalitatea vestigiilor materiale şi spirituale care permit reconstituirea modului de viaţă al comunităţilor preistorice.

Difuziune culturală – Răspândirea valorilor spirituale dintr-o anumită zonă spre alte spaţii istorice, pe care le influenţează.

Dolmen – Construcţie megalitică de forma unei mese, alcătuite din 3 mari blocuri de piatră neprelucrată (lb. celtă - „masă de piatră").

Habitat – Spaţiu de locuire.

Menhir – Bloc de piatră cioplită sumar, plantat vertical în pământ (în lb. bretonă - „piatră în picioare").

Europa

În lumea antică, Europa nu era decât o simplă denumire geografică, desemnând partea occidentală a teritoriilor cunoscute la acea dată. Termenul, se pare, este folosit pentru prima dată de Hesiod (secolul al VIII-lea î.Hr.) pentru desemnarea teritoriilor locuite de greci, opuse Asiei Mici, pentru ca trei secole mai târziu, Herodot să-i lărgească conţinutul. El admite că Europa se întinde spre est până la Don (Tanais), iar spre nord dincolo de Dunăre (Istros). Aristotel foloseşte termenul pentru a-i separa pe greci de vecinii lor „barbari", asiatici sau europeni, ceea ce au făcut ulterior şi romanii.

Prin urmare, pentru antici, noţiunea de Europa nu coincide decât în parte cu cea de „civilizaţie", în sensul pe care-l gândim noi, cei de astăzi. Acest concept a evoluat de-a lungul timpului, devenind ceea ce europenii au făcut din el în cursul unei istorii multimilenare.

Omul şi Europa

Civilizaţiile antice sunt produsul unei lungi perioade de evoluţie a umanităţii, care, în absenţa izvoarelor scrise, este mai puţin cunoscută. Arheologilor le revine rolul de a reconstitui aspectele majore ale existenţei oamenilor din acei ani, folosind urmele păstrate în sol până la noi.

Europa preistorică. Cu vreo două milioane de ani în urmă, apăreau în Europa grupuri mici de oameni din specia *homo erectus*, venind din Africa, probabil prin Asia Mică. Ei erau primii locuitori ai Europei şi ştiau să ciopleasca osul şi piatra. Paleoliticul şi mezoliticul reprezintă o lungă evoluţie umană marcată de confecţionarea uneltelor, stăpânirea focului şi, în final, de începutul prelucrării metalelor (aur, aramă), de dispariţia treptată a lui *homo sapiens neanderthalensis* şi apariţia lui *homo sapiens sapiens*, care popula Europa cu mai bine de 35 000 de ani în urmă. Din acestă perioadă s-au păstrat reprezentări în lut ale unor idoli feminini, cum sunt Venus din Willendorf sau zeiţa de la Vidra.

Tot aşa s-au păstrat până astăzi numeroase picturi în mai multe peşteri din Europa: Altamira (Spania), Lascaux (Franţa) sau Cuciulat (România), de o calitate artistică remarcabilă şi inspirate din credinţele magico-religioase ale omului primitiv.

Caracteristica principală a perioadei care urmează, neoliticul, a fost înlocuirea economiei „de pradă", bazată pe vânătoare, pescuit şi cules, cu una de producţie, bazată pe agricultură şi creşterea animalelor. Această „revoluţie neolitică" a obligat grupurile umane la sedentarizare şi organizare socială superioară (gintă, trib). S-a perfecţionat prelucrarea uneltelor (piatră şlefuită) şi au început să fie tot mai mult folosite vasele din lut ars, meşteşugul ceramicii căpătând astfel o importanţă crescândă. Apare locuirea permanentă în sate care se găseau în imediata apropiere a terenurilor cultivate. Societatea se diferenţiază prin apariţia de noi ocupaţii (olar, ţesător, meşteşugar care începe să prelucreze metale), urmată de schimbul produselor (troc), şi prin întreţinerea unor categorii speciale, preoţii şi apărătorii comunităţii.

Unele dintre cele mai vechi urme europene ale unei economii de producţie se găsesc în Peninsula Balcanică, unde, la sfârşitul mileniului VII î.Hr., este atestată o economie bazată pe creşterea animalelor (ovine şi caprine, porci, vite) şi cultivarea plantelor (grâu, orz, mei, linte), utilizarea ceramicii răspândindu-se cu repeziciune. Pe o arie vastă din sud-estul Europei s-a consolidat într-un bloc cultural cu rădăcini şi identitate proprii, numit de unii arheologi Vechea Civilizaţie Europeană.

- Analizaţi textul alăturat şi rezolvaţi următoarele cerinţe:
  a) Stabiliţi aria de răspândire a Vechii Civilizaţii Europene.
  b) Indicaţi principalele trăsături ale civilizaţiei neolitice din această zonă.

Neolitizarea continuă spre vest, ajungând la începutul mileniului IV î. Hr. pe ţărmurile Atlanticului. Modul de viaţă, habitatul şi riturile funerare dau acestei culturi, în ciuda diferenţelor regionale, o reală omogenitate.

Europa protoistorică. Este caracterizată prin dezvoltarea simultană a populaţiilor care încep să cunoască scrisul şi a celor care nu-l cunosc încă, precum şi prin folosirea metalului, începută în ultima fază a neoliticului prin prelucrarea aramei. Este perioada în care, de-a lungul mileniilor IV şi III î. Hr., se afirmă civilizaţiile europene rurale. Metalurgia înfloreşte o dată cu descoperirea bronzului şi venirea indo-europenilor, epoca bronzului fiind o etapă decisivă în evoluţia continentului european. Acum apar primele societăţi protourbane aristocratice, din care se vor naşte oraşele-cetăţi ale mileniului I î.Hr. din bazinul Mediteranei orientale. Este vremea înfloririi civilizaţiei minoice în Creta şi a celei miceniene homerice în Grecia continentală, care vor avea o influenţă hotărâtoare asupra evoluţiei civilizaţiei europene. Apariţia fierului a produs modificări radicale în domeniul economic, al purtării războiului şi al structurii societăţilor respective. Epoca fierului, cu cele două faze culturale, Hallstatt şi La Tène, este martora unei prime aşezări a populaţiilor europene istorice, marcată în vestul şi centrul continentului de triumful celţilor. Alături de aceştia se dezvoltă populaţiile germanice, trace şi scitice, baltice, slave şi sarmatice, care, împreună cu marile civilizaţii mediteraneene, vor marca evoluţia ulterioară a Europei.

Fundamentele civilizaţiei europene

În Grecia se naşte civilizaţia a cărei moştenire o va primi, prin intermediul romanilor, întreaga Europă. Grecilor le datorăm sistemul de gândire şi viziunea despre lume, fundamentele conceptelor politice, estetice şi morale, iar prin intermediul limbii greceşti şi apoi al celei latine transmiterea creştinismului primitiv. Romanii au preluat tot ce au creat grecii şi popoarele orientale în perioada elenistică, dezvoltând acest preţios tezaur prin contribuţia propriului lor geniu. Roma imperială extinde aria culturală greco-latină, apoi pe cea a creştinătăţii europene, ideea de imperiu unificat, transmisă Europei, obsedând secole de-a rândul lumea medievală şi modernă. Limba latină devine pentru mult timp limba literaturii, ştiinţei şi civilizaţiei europene, dreptul roman este ghid în probleme juridice şi bază a sistemului juridic medieval şi chiar modern. Literatura latină va fi veacuri de-a rândul educatoare şi model pentru autorii europeni, iar arta greacă şi cea romană surse de inspiraţie pentru arhitectura, sculptura şi pictura europeană.

Caleidoscop

„România este vatra a ceea ce am numit Vechea Europă, o entitate culturală cuprinsă între 6500-3500 î.Hr., axată pe o societate matriarhală, teocratică, paşnică, iubitoare şi creatoare de artă, care a precedat societăţile indo-europenizate patriarhale din epocile bronzului şi fierului. ...Uluitoarele descoperiri făcute în România şi în alte ţări învecinate după al doilea război mondial, asociate datărilor cu radio-carbon, au făcut posibilă înţelegerea importanţei începuturilor culturii «vechi europene», o cultură a unei societăţi de agricultori. A devenit, de asemenea, evident că această străveche civilizaţie europeană precede cu câteva milenii pe cea sumeriană.

În Vechea Europă nu existau fortificaţii elaborate şi nici arme de luptă. Absenţa reprezentărilor privind o societate războinică sau condusă de bărbaţi reflectă o structură socială în care femeile aveau rolul principal şi în care oamenii activau în mod egal întru binele comun. A fost o perioadă de reală armonie, în deplin acord cu energiile creatoare ale naturii."

(Maria Gimbutas, *Civilizaţie şi cultură*)

Poarta leilor de la Micene

Nu uitaţi!

- Săpăturile arheologice ne permit să cunoaştem viaţa oamenilor preistorici de pe teritoriul Europei de astăzi, vânători şi culegători nomazi.
- Revoluţia neolitică transformă oamenii în agricultori şi crescători de animale (producători de hrană) care sunt sedentari.
- Epoca metalelor anunţă începutul istoriei populaţiilor europene (celţi, traci etc.)

Antica Hellada

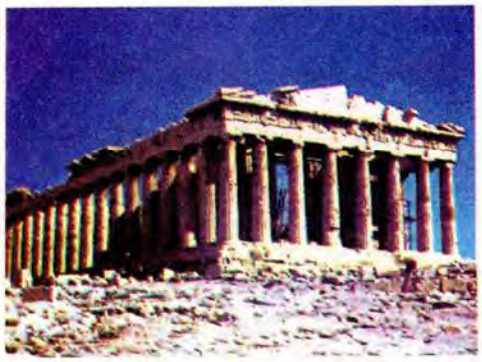

Partenonul, la Atena,
şi templul lui Poseidon de la Paestum,
două mărturii în piatră
ale nivelului civilizaţiei greceşti

Cetatea

Civilizaţia europeană şi-a început istoria în zona nordică a Mediteranei, în spaţiul locuit de populaţiile greceşti. La capătul unei mai lungi evoluţii, cetatea — până atunci locul întărit al conducătorului militar — s-a transformat într-un centru economic şi politic, cuprinzând oraşul propriu-zis (polis) şi teritoriile agricole înconjurătoare (chora). În funcţie de drepturile pe care le aveau, locuitorii se împărţeau în cetăţeni, străini şi sclavi.

Conducerea cetăţii era asigurată la început de regi, pentru ca ulterior puterea să fie preluată de aristocraţie. În anumite situaţii era convocată adunarea poporului, întrunire ce se ţinea în piaţa publică (agora) şi la care participa masa cetăţenilor (proprietari, meşteşugari, negustori, corăbieri). Aceştia constituiau poporul (demos). Diferenţierile dintre cetăţeni apar şi în organizarea armatei: aristocraţii formau cavaleria, poporul pedestrimea. Toţi se înarmau şi se echipau pe cont propriu, cetăţenii fără venituri nefiind admişi în armată şi în adunarea poporului.

Începând cu secolul al VIII-lea î.Hr., în lumea greacă apare oraşul-stat (polis), mai întâi pe litoralul Asiei Mici, cu o dezvoltare economică mai deosebită în cazul unor oraşe ca Milet şi Efes, apoi în Grecia (Corint, Sparta, Atena, Teba). Dintre acestea se vor afirma Atena şi Sparta, oferind modele diferite de organizare.

Marea colonizare. În paralel cu apariţia şi evoluţia oraşelor-cetate se produce expansiunea lumii greceşti, materializată prin întemeierea de colonii cu caracter agricol, comercial şi meşteşugăresc în tot bazinul Mediteranei. Între zonele intens colonizate se numără Sicilia şi sudul Italiei (Graecia Magna), precum şi ţărmurile Mării Negre. Coloniile, organizate după modelul metropolei, au avut un rol esenţial în dezvoltarea raporturilor dintre lumea greacă şi comunităţile celte, trace, getice şi scitice.

- Care au fost zonele de intensă colonizare greacă?
- Cum vă explicaţi această mare aventură? Care au fost rezultatele ei?

Dicţionar

Arhonte – Magistrat atenian, la început ales, apoi tras la sorţi.
Aristocraţie – Categorie socială care se bucură de privilegii datorită originii, bogăţiei sau poziţiei sale sociale.
Cetăţeni – Oameni liberi, posesori ai unui lot de pământ, case sau ateliere, care participă la viaţa politică şi religioasă, precum şi la apărarea cetăţii.
Democraţie – Formă de organizare politică în care puterea aparţine poporului (gr. *demos* = popor, *kratos* = putere).
Hellada – Denumirea antică a Greciei.
Metropolă – Oraş-stat din antichitate care intemeiază colonii.
Ostracism – Potrivit deciziei Adunării poporului din Atena, un cetăţean considerat periculos pentru stat putea fi exilat pe 10 ani.
Străini – Greci din alte cetăţi care au primit permisiunea să stea în Sparta (perieci) sau în Atena (meteci), dar sunt lipsiţi de drepturi cetăţeneşti.

Sparta, model arhaic

După ce îşi consolidează stăpânirea asupra Laconiei, dorienii întemeiază, în valea râului Eurotas, cetatea Sparta (secolul al IX-lea î.Hr.). Legile după care era organizată cetatea sunt atribuite, după tradiţie, legiuitorului mitic spartan Lycurg.

Conducerea Spartei era împărţită între doi regi ce dispuneau de puteri egale, dar proveneau din familii diferite, sfatul bătrânilor (Gerusia) şi adunarea poporului (Apella). Activitatea publică şi privată a spartanilor era controlată de Colegiul celor 5 efori, care vegheau la respectarea tradiţiei şi a legilor. Stat aristocratic cu un pronunţat caracter militar, Sparta va purta războaie de cucerire în Pelopones, reuşind să-şi impună stăpânirea în zonă prin Liga Peloponesiacă (secolul al VI-lea î.Hr.).

Atena – educatoarea Helladei

Cetate a ionienilor situată în Attica, Atena a avut pentru început (secolul al VIII-lea î.Hr.) o organizare social-politică atribuită de legendă lui Tezeu, primul rege al Atenei. Evoluţia este asemănătoare Spartei, având în frunte un rege şi fiind dominată politic de aristocraţie. După înlăturarea regalităţii (secolul al VII-lea î.Hr.), Atena a fost condusă de Colegiul celor 9 arhonţi, aleşi anual din rândul aristocraţiei (eupatrizi). După încheierea mandatului, arhonţii intrau în Areopag, organ suprem de judecată şi control. Adunarea poporului (Ecclesia) avea, ca şi la Sparta, un rol secundar.

În urma frământărilor interne şi a reformelor, statul atenian va dobândi cu timpul un caracter din ce în ce mai democratic. Dracon, în calitate de arhonte, va îngrădi abuzurile eupatrizilor, elaborând primele legi scrise (621 î.Hr.), iar Solon, ales prim arhonte în 594 î.Hr., va marca prin opera sa reformatoare începutul democratizării Atenei: cetăţenii sunt împărţiţi după avere, devenită criteriu de participare la conducerea cetăţii, se interzice sclavia din datorii, fiind răscumpăraţi cei vânduţi în afara cetăţii, şi se limitează marea proprietate a eupatrizilor. Pe plan politic, sporeşte rolul Ecclesiei, se înfiinţează sfatul celor 400 (Bule) şi se instituie un tribunal al poporului (Heliaia).

Drumul spre democraţie este continuat de Clistene, care creează Colegiul celor 10 strategi, iar pentru a împiedica uzurparea puterii politice introduce ostracismul. Democraţia ateniană va fi desăvârşită de Pericle, guvernarea acestuia (443-429 î. Hr.) fiind socotită „secolul de aur" al Atenei. Este epoca democraţiei directe ateniene, în care, pentru a putea permite participarea la funcţii celor săraci, cetatea acordă o indemnizaţie acestora şi asigură libertatea şi egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii. Existau însă şi limite: femeile, metecii şi sclavii erau excluşi de la treburile publice. Triumful Atenei nu va dura; prestigiul ei va fi afectat de lupta pentru hegemonie în lumea greacă, iar ca urmare a războiului peloponesiac (431-404 î.Hr.), puterea Atenei va fi zdrobită de Sparta.

- Analizaţi textul alăturat şi stabiliţi principalele trăsături ale democraţiei ateniene.

Spartanii formau clasa stăpânilor, bucurându-se de toate drepturile, socotindu-se „egali" între ei. Fiecare familie spartană primea în folosinţă, din partea statului, câte un lot de pământ egal în suprafaţă, muncit de hiloţi, care nu putea fi înstrăinat. În lipsa urmaşilor, lotul revenea statului.

Hiloţii proveneau din populaţia cucerită şi aparţineau statului, care avea drept de viaţă şi moarte asupra lor. Nu puteau fi vânduţi, se puteau căsători, dispuneau de o gospodărie proprie, fiind obligaţi la plata unei părţi din produse de pe lotul muncit. Participau la războaie, construind fortificaţii şi transportând arme şi bagaje.

Periecii proveneau din populaţia liberă şi locuiau într-o zonă situată în jurul oraşului. Aveau proprietăţi individuale, se ocupau cu meşteşugurile şi comerţul şi, deşi plăteau impozite, nu aveau drepturi politice.

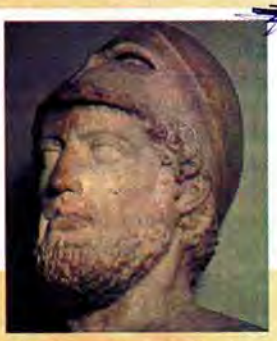

Pericle despre democraţia ateniană

„ ... Avem o Constituţie care nu ia nimic din legile altora, ba mai degrabă, în loc să-i imităm pe alţii, noi le suntem pildă. Se numeşte democraţie, pentru că orânduirea acestora nu este în interesul celor puţini, ci în al celor mulţi. În neînţelegerile dintre particulari, legea este egală pentru toţi. Cât priveşte dregătoriile, pe fiecare noi îl preţuim pentru îndeletnicirile obşteşti, potrivit meritului care i-a făcut faima. Omul nevoiaş nu este împiedicat, prin aceea că nu are un nume vestit, de a înfăptui vreun bine cetăţii... Ba chiar, unii dintre cei a căror îndeletnicire de căpetenie e munca se pricep totuşi destul de bine să cârmuiască cetatea. Numai noi îl socotim pe bărbatul fără activitate obştească nu un om puternic, ci chiar un om nefolositor."

(După Tucidide, *Războiul peloponesiac*)

Alergătorul de la Maraton,
aşa cum era reprezentat de un sculptor al epocii

Caleidoscop

Lupta maritimă de la Salamina

„În trecătoarea-ngustă, grozav
Trosneau când se izbeau întreolaltă, (...)
Triremele greceşti le-nvăluira,
Venind din dreapta! Le izbesc! Şi-aşa,
Le-au răsturnat, încât întreaga mare
Nu se vedea sub multele epave
Şi-nsângerate stârvuri omeneşti
Şi ţărmuri şi stânci sunt toate
Acoperite numai de cadavre... (...)
Aşa a fost! Şi nu mă simt în stare
Să-nşir aice numărul de pierderi; (...)

Şi-n vremea asta, Xerxes, pe-o colină
Înaltă şi aflată lângă ţărm,
Ce domina întregul front, văzând
Măcelul săvârşit, plângea în hohot,
Îşi sfâşia veşmintele, strigând
Cu desperare ..."

(Eschil, *Perşii*)

Războaiele medice

Să ne întoarcem însă în timp pentru a menţiona un moment de răscruce în istoria Helladei. La începutul secolului al V-lea î.Hr., Imperiul persan, apărut pe platourile Iranului, se intindea din India până la Dunăre. În Asia Mică, el a supus oraşele greceşti, care, în anul 500 î.Hr., se răscoală, fiind ajutate cu 25 de corăbii trimise de atenieni. Darius reprimă răscoala şi pedepseşte Miletul pentru rolul său conducător, iar în următorii zece ani pregăteşte răzbunarea împotriva Atenei. Începea pentru cetăţile Greciei o perioadă de mare pericol, *războaiele medice.*

Maraton. În 490 î.Hr., o armată persană debarcă pe câmpia din apropierea satului Maraton. Atenienii le opun 10 000 de soldaţi şi, sub conducerea lui Miltiade, reuşesc să-i surprindă pe perşi şi să-i înfrângă, salvând democraţia ateniană şi sporind prestigiul cetăţii.

Potrivit tradiţiei, Filippis, un soldat ales de Miltiade să anunţe victoria în cetate, porneşte în fugă spre Atena, parcurgând cei 42 de kilometri. La sosirea în oraş, acesta abia mai reuşeşte să spună „Am învins", după care se prăbuşeşte epuizat şi moare.

- Menţionaţi o probă sportivă instituită în epoca modernă pentru a cinsti memoria acestui erou.

Termopile, Salamina, Plateea. Zece ani mai târziu, atenienii se pregăteau să reziste unui nou atac, iniţiat de Xerxes, urmaşul lui Darius. A fost construită o flotă de război (*triere*), s-a asigurat alianţa oraşelor vecine şi, în final, alianţa Spartei.

Războiul începe bine pentru persani, la Termopile fiind înfrântă o armată de 300 de spartani conduşi de regele Leonidas (480 î.Hr.). Perşii pot invada Attica şi incendia Atena, dar la Salamina flota lor este distrusă. Oraşele Greciei erau salvate. A urmat în anul următor victoria decisivă de la Plateea, iar printr-o serie de victorii navale izgonirea perşilor din Marea Egee.

Hegemonia Atenei a fost o consecinţă directă a războaielor medice. Atena va regrupa în jurul ei cetăţile care se temeau de un atac persan, formând Liga de la Delos, din care Sparta nu făcea parte. Furnizând navele de luptă şi soldaţii, plătiţi din argintul celorlalte oraşe, Atena devine cea mai puternică cetate. Ea se va servi de această alianţă în interes propriu, impunând celorlalte cetăţi modelul său politic, moneda şi deciziile sale, constituindu-şi un adevărat *imperiu maritim.* Atena ajungea acum (sec. V î.Hr.) la apogeul puterii sale, civilizaţia sa oferind un model întregii Grecii.

- Precizaţi cauzele şi etapele războaielor medice.

Declinul Polisului

Ridicarea Atenei, creşterea puterii sale maritime şi influenţa pe care o exercita în lumea greacă nu conveneau cetăţilor din Liga Peloponesiacă, în frunte cu Sparta. Acestea vor sprijini nemulţumirile foştilor aliaţi ai Atenei, fapt care va duce la înrăutăţirea relaţiilor dintre cele două cetăţi şi la izbucnirea unui conflict pentru hegemonie în Grecia.

Războiul peloponesiac (431-404 î.Hr.). Sparta intră în război cerând eliberarea cetăţilor cuprinse în Liga maritimă ateniană. Operaţiile militare încep prin invazia şi pustiirile efectuate în Attica de spartani. Speriaţi, locuitorii s-au refugiat între zidurile Atenei, care este supraaglomerată. Flota ateniană răspunde prin atacuri violente asupra Peloponesului. Curând, la Atena, din cauza condiţiilor precare de igienă datorate aglomeraţiei, se declanşează ciuma, care va răpune mii de locuitori, printre care se numără şi Pericle (429 î.Hr.). O nouă lovitură este dată Atenei prin cucerirea cetăţilor aliate de pe ţărmul Traciei de către spartani. Pierderile suferite în ambele tabere au favorizat încheierea primei faze a războiului (421 î.Hr.), fără rezolvarea cauzelor care îl provocaseră.

Reaprinderea conflictului se datorează lui Alcibiade, nepot al lui Pericle, ajuns strateg la Atena. El a propus adunării poporului un plan îndrăzneţ pentru a slăbi Sparta prin organizarea unei expediţii împotriva Siracuzei (Sicilia). Bănuit de mutilarea statuilor zeului Hermes, Alcibiade este rechemat la Atena, dar, din teamă, se refugiază la spartani, furnizându-le acestora informaţii preţioase cu privire la planurile de război ateniene.

Rezultatul a fost reizbucnirea războiului (415 î.Hr.). Sparta a trimis ajutoare Siracuzei, concomitent cu o nouă invazie în Attica, tăind liniile de aprovizionare ale Atenei. Asediul Siracuzei se termină prin înfrângerea atenienilor, prizonierii fiind vânduţi ca sclavi. Tot la sugestia lui Alcibiade, Sparta reia legăturile cu perşii de la care primeşte subsidiile necesare pentru construirea unei flote de război, în schimbul recunoaşterii autorităţii Imperiului Persan asupra cetăţilor greceşti din Asia Mică. Este obţinută victoria de la Aigos Potamos (Râul Caprei) pe ţărmurile Hellespontului, unde flota Atenei este distrusă aproape în întregime (405 î.Hr.). Epuizată de război, părăsită de aliaţi şi supusă unui puternic asediu. Atena capitulează un an mai târziu, acceptând condiţiile pe care le impuneau învingătorii săi.

Criza polisului. Războiul peloponesiac a dus nu numai la declinul Atenei, dar şi la ruinarea generală a polisurilor din Grecia. Cu pământurile devastate, cu o populaţie apăsată de sărăcie şi datorii, dar şi rărită de războaie, cetăţile făceau tot mai des apel la mercenari.

După încheierea războiului, Sparta victorioasă nu eliberează oraşele greceşti după cum promisese, ci le impune propria sa hegemonie (404-371 î.Hr.). Ca şi Atena, ea îşi instalează garnizoane peste tot şi obligă cetăţile la plata unui impozit. De asemenea, intervine în problemele interne ale cetăţilor, susţinând regimuri aristocratice. Toate acestea, împreună cu reluarea stăpânirii persane asupra oraşelor greceşti din Ionia, vor stârni nemulţumire şi rezistenţă împotriva Spartei, care în urma luptei de la Leuctra (371 î.Hr.) este înfrântă de o coaliţie în frunte cu Teba. La rândul său, aceasta îşi va instaura pentru scurt timp propria hegemonie, dar celelalte cetăţi se vor alia şi o vor obliga să renunţe.

Cuceririle Macedoniei. Luptele pentru dominarea Greciei dintre principalele cetăţi au contribuit la slăbirea lor, astfel că au fost uşor cucerite de o nouă putere, aflată în plină ascensiune, Macedonia.

Considerată de greci o ţară semibarbară, Macedonia cunoaşte sub conducerea lui Filip al II-lea o mare dezvoltare.

Luptători pornind la atac

Oratorul atenian Isocrates despre declinul Atenei

„Nu putem fi mulţumiţi să locuim în linişte cetatea, să avem din abundenţă cele necesare vieţii, să ne înţelegem între noi şi să fim bine apreciaţi de greci? După unire, toate aceste lucruri privesc bunăstarea cetăţii. Or, războiul ne-a lipsit de ceea ce vreau să spun, ne-a sărăcit, ne-a obligat să îndurăm numeroase primejdii, ne-a desconsiderat pe lângă greci şi ne-a cauzat suferinţe..."

(ISOCRATES, *Despre pace*)

- Pornind de la citatul de mai sus şi folosind informaţiile din textul lecţiei, comentaţi condiţiile care au determinat criza polisului.

Detaliu din friza Partenonului

Filip al II-lea

„Lui Filip îi succede la tron fiul său Alexandru. În zece ani, el face din regatul macedonean, întins în toată Grecia europeană, un imperiu fără precedent. De data aceasta, nu mai este vorba de influenţă sau de relaţii comerciale. Alexandru este, fără doar şi poate, un cuceritor abil în a manevra împreună o cavalerie eficace şi puternica infanterie a falangelor sale. Dar este un imperiu pe care întemeietorul său îl vrea grecesc, iar întoarcerea mişcării de expansiune — de date asta spre est, şi nu spre vest, ca de obicei — zdruncină pentru o vreme spiritele obişnuite să meargă spre Apus şi să se teamă de Răsărit.

(Jean Favier, *Marile descoperiri*)

Alexandru cel Mare

Aristocraţia este supusă la ascultare, armata este reorganizată, fiind dotată cu unităţi de cavalerie (aristocraţia) şi infanterie (ţărani-soldaţi), celebrele falange.

Cucerind şi anexând Tracia, Filip devine stăpânul minelor de aur din Munţii Pangaios. Abundenţa banilor i-a permis să întreţină armata, să construiască o flotă şi să cumpere pe mulţi dintre oamenii politici ai cetăţilor greceşti.

Pericolul macedonean este sesizat de marele orator Demostene, care în celebrele sale discursuri (*Filipicele*) chema în zadar la unitate pe greci. La Cheroneea (338 î.Hr.), forţele ateniene şi tebane sunt înfrânte. Spartanii rămaşi neutri au trebuit să se supună şi ei. Această luptă punea capăt independenţei cetăţilor greceşti.

Pentru a întări hegemonia Macedoniei este constituită Liga de la Corint (337 î.Hr.), al cărui scop general era susţinerea războiului împotriva Persiei. Şef suprem al acesteia devine Filip al II-lea, ajuns stăpân al Greciei, pozând în campion al elenismului împotriva „barbarilor". Războiul plănuit nu a putut fi înfăptuit deoarece un an mai târziu Filip este asasinat.

Alexandru Macedon şi civilizaţia elenistică

Alexandru, fiul şi succesorul lui Filip al II-lea, deşi tânăr, hotărăşte să ducă la îndeplinire dorinţa tatălui său. Primele măsuri luate au fost de consolidare a tronului şi a frontierelor statului macedonean. Cu această ocazie a avut loc trecerea Dunării şi demonstraţia de forţă de o zi împotriva geţilor din zona de câmpie (335 î.Hr.). A urmat apoi cucerirea şi distrugerea Tebei, care, sprijinită de alte cetăţi şi cu banii persani, s-a ridicat împotriva hegemoniei macedoneene.

Cucerirea Orientului. Urmând planul tatălui său, a pornit cu o armată bine organizată (40000 de soldaţi) să cucerească Imperiul Persan. Pe râul Granicos (334 î.Hr.) înfrânge cavaleria persană, apoi îl bate pe Darius al III-lea la Issos (333 î.Hr.), unde capturează bagajele şi familia regală. Această victorie îi permite preluarea oraşelor Feniciei şi intrarea în Egipt, unde este primit ca un eliberator şi recunoscut ca urmaş al faraonilor. Aici fondează oraşul Alexandria (331 î.Hr.), care va deveni cea mai strălucită metropolă a lumii elenistice.

Părăsind Egiptul, Alexandru s-a îndreptat spre Mesopotamia, zona marilor capitale istorice ale popoarelor din Orient, inaugurând cea de-a doua etapă a expediţiei sale. La Arbela (331 î.Hr.), îi zdrobeşte pe perşi şi ocupă Babilonul şi Susa, apoi, urcând pe platoul iranian, Persepolis şi Ecbatana. Regele Darius a fost nevoit să se refugieze în părţile răsăritene ale imperiului, unde este asasinat. Era sfârşitul imperiului Ahemenid, iar dispariţia ultimului său suveran marchează cea de-a treia etapă a expediţiei asiatice, când Alexandru s-a proclamat moştenitor al suveranilor persani, urmând constituirea unui imperiu bazat pe simbioza dintre greco-macedoneni şi perşi.

Alexandru încetează să mai fie un european, devenind un suveran asiatic. Adoptă costumul şi eticheta de la curtea persană şi impune prosternarea în faţa sa. Grecii din armată au acceptat cu greu această nouă orientare a regelui Macedoniei.

- Cum vă explicaţi succesele militare ale lui Alexandru cel Mare?
- Identificaţi manifestările lui Alexandru ca monarh asiatic. Comentaţi-le.

Alexandru şi-a continuat expediţia spre răsărit, în regiunile de nord-est ale imperiului, în Asia Centrală. Au urmat trei ani de lupte grele cu populaţia din Bactriana şi Sogdiana, care i-a opus o dârză rezistenţă. Urmându-şi visul de a ajunge până la capătul lumii, moştenitorul tronului persan începe campania din India (327 î.Hr.). Trece în mai multe rânduri peste Indus, luptând victorios cu regele Popros, pentru ca, în sfârşit, pe râul Hyphasos, să se oprească. Soldaţii săi, epuizaţi, au refuzat să-l urmeze într-un nou marş spre Gange. Aici ridică 12 altare zeilor din Olimp, plasate în jurul unei coloane cu inscripţia: „Aici s-a oprit Alexandru" (326 î.Hr.), după care va începe lungul drum al întoarcerii. O parte a armatei, sub conducerea lui Alexandru, se întoarce la Babilon, străbătând spaţiile aride ale Gedrosiei, iar alta, sub ordinele amiralului Nearhos, coboară de-a lungul Indusului, urmând apoi litoralul până la vărsarea Tigrului şi Eufratului în Golful Persic.

Imperiul macedonean. Reîntors la Babilon, Alexandru trece la organizarea noului său imperiu. În oraşele cucerite, precum şi în cetăţile nou întemeiate, sunt aşezate garnizoane greco-macedonene. Bate monedă după model atenian, perşii sunt înrolaţi în armată, construieşte oraşe după model grec, dotate cu temple şi gimnazii. Se căsătoreşte cu una din fetele lui Darius al III-lea şi 10 000 dintre soldaţii şi ofiţerii săi se căsătoresc cu femei persane. La curtea sa, Alexandru s-a înconjurat de sfetnici locali, tratându-i pe fruntaşii macedoneni ca pe nişte supuşi şi introducând obiceiuri orientale.

Regatele elenistice. La moartea lui Alexandru cel Mare, generalii săi şi-au împărţit imperiul în trei regate, guvernate mai târziu de urmaşii lor: Antigonizii, Seleucizii şi Lagizii. Noile regate se aflau într-un război neîncetat care le-a slăbit puterea. Astfel, seleucizii nu pot împiedica unele provincii să devină state independente (Pergam), nici pe invadatorii veniţi din Asia Centrală (parţii) de a se aşeza în Iran. În cele din urmă, Lagizii şi regii din Pergam cer ajutorul romanilor contra adversarilor lor. Aceşti aliaţi periculoşi vor începe cucerirea în propriul profit a resturilor imperiului lui Alexandru.

Regii elenistici erau consideraţi adevăraţi zei în viaţă. Ei purtau diademe, însemn al caracterului lor suprauman, trăiau în mijlocul unui lux extraordinar şi al unor curtezani care îi venerau. Dispuneau de o putere absolută, exercitată prin intermediul unei puternice administraţii, iar puterea lor se sprijinea în exclusivitate pe minoritatea greacă a regatelor lor.

- Dacă nu ştiţi care sunt celelalte minuni ale lumii antice, documentaţi-vă asupra lor.

Nu uitaţi!

- Între secolele VIII-VI î.Hr., grecii fondează numeroase colonii de-a lungul ţărmurilor Mării Mediterane, care devin centre ale unei civilizaţii înfloritoare şi ale comerţului.
- Sparta este guvernată în profitul aristocraţiei, dominând Peloponesul, în timp ce Atena cunoaşte marile schimbări care o vor transforma într-o cetate a democraţiei.
- După războaiele medice, Atena devine hegemonul unui adevărat imperiu maritim.
- Declinul polisului grec începe o dată cu războiul peloponesiac, cetăţile greceşti ajungând ulterior să fie subordonate monarhiei macedonene.

Caleidoscop

Statuia lui Zeus – una din cele şapte minuni ale lumii

„Atât sanctuarul (de la Olympia), cât şi statuia închinată lui Zeus au fost făurite din prăzile de război luate de eleni cu prilejul războiului în care distruseră Pisa şi toate cetăţile vecine care se răzvrătiseră. Statuia este opera lui Phidias, aşa cum arată această inscripţie gravată dedesubtul picioarelor lui Zeus: «M-a făurit atenianul Phidias, fiul lui Charmides.»

Construcţia templului este în stil doric. Este înconjurat de coloane şi construit dintr-un soi de tuf care se găseşte în ţinut. Înălţimea lui, socotită de jos şi până la fronton, este de 68 de picioare; lăţimea lui este de 95 de picioare, iar lungimea de 230 de picioare. (...) Cărămizile care-l acoperă nu sunt din pământ ars, ci din marmură de Pentele, care a fost tăiată în formă de ţiglă. (...)

Zeus este reprezentat stând pe un tron făurit din aur şi din fildeş. Pe cap poartă o cunună care imită ramurile de măslin. În mâna lui dreaptă ţine o statuie care o reprezintă pe Nike, făurită de asemeni din aur şi din fildeş; ea ţine în mână o panglică şi are o cunună pe cap. În mâna cealaltă Zeus are un sceptru împodobit în chip meşteşugit cu tot felul de metale. Pasărea care stă pe sceptru este un vultur. Încălţările lui Zeus, ca şi veşmântul lui, sunt făcute din aur. Pe veşmântul lui sunt gravate felurite figuri de animale, precum şi flori de Crin. Tronul are lucrătură felurită din abanos şi fildeş, din aur şi pietre preţioase. Pe ele sunt pictate tot felul de animale sau sunt executate diferite sculpturi."

(Pausanias, *Călătorie în Grecia*)

Războinici greci luptându-se
(aplică din bronz, sec. VI î.Hr.)

Educaţie şi cultură la vechii greci

Strategiile de educaţie din fiecare polis au apărut şi au evoluat potrivit cadrului politic adoptat de un oraş-stat sau de altul. Se disting astfel două mari modele.

Educaţia spartană

Întregul proces de educare a tinerilor spartani era determinat de nevoia statului de a avea o armată bine organizată şi disciplinată, necesară menţinerii în ascultare a populaţiei supuse şi pentru impunerea supremaţiei Spartei faţă de celelalte cetăţi greceşi. În acest fel, întreaga educaţie avea un caracter militar, urmărindu-se la fiecare tânăr dezvoltarea forţei, curajului şi îndrăznelii.

Încă de la naştere, copiii erau examinaţi pentru a se descoperi eventuale malformaţii ce i-ar fi făcut inapţi pregătirii militare. Cei cu defecte erau aruncaţi în prăpăstiile Muntelui Taiget, ceilalţi erau lăsaţi în grija mamelor până la 7 ani, după care erau preluaţi de stat şi, sub stricta supraveghere a unui instructor, erau deprinşi până la vârsta de 20 de ani cu traiul auster, disciplina cuvântului şi arta de a lupta.

La 20 de ani, spartanii deveneau cetăţeni-soldaţi, intrau în armată, în care slujeau până la 60 de ani, neavând voie să se căsătorească înainte de 30 de ani şi nici să locuiască cu familia decât în anumite zile.

Fetele erau, asemenea băieţilor, antrenate pentru alergare, aruncarea discului şi suliţei, ele având rolul de apărare a gospodăriei, când spartanii erau plecaţi la război.

Educaţia spartană a băieţilor

„Crescuţi în comun, în aceeaşi disciplină, ei nu învăţau decât strictul necesar; cea mai mare parte a educaţiei consta în supunere. Erau raşi în cap, obişnuiţi să meargă desculţi şi să se joace împreună mai mult goi. La vârsta de 12 ani dormeau în comun, organizaţi în trupe şi secţiuni, pe aşternuturi pregătite de ei înşişi din trestii rupte cu mâinile. Celor puternici li se ordona să aducă lemne, iar celor mai mici legume. Ceea ce ascundeau era considerat furt, iar cel prins era biciuit şi forţat să postească."

(Plutarh, *Viaţa lui Lycurg*)

Educaţia spartană a fetelor

„Lycurg a pus la cale să înzdrăvenească trupurile fetelor prin alergări şi prin lupte atletice şi prin aruncarea cu discul şi cu lancea, pentru ca plămada copiilor să prindă o rădăcină zdravănă, în corpuri zdravene şi să crească mai bine."

(Plutarh, *Viaţa lui Lycurg*)

Modelul atenian

La Atena, formarea viitorului cetăţean cădea în seama familiei, tatăl dispunând de educarea copiilor până la vârsta de 18 ani; acest lucru constituia o îndatorire civică.

Până la 7 ani, băieţii erau lăsaţi în grija mamelor, după care începeau şcoala, în timp ce fetele rămâneau acasă, sub îndrumarea mamei, unde învăţau scrisul, cititul, socotitul, să cânte şi să danseze, să coasă şi să întreţină casa. Educaţia lor era subordonată rolului de mamă şi soţie, retrase în gineceu. Sub supravegherea unor pedagogi, până la 12-14 ani băieţii urmau să deprindă scrisul şi cititul, socotitul, gramatica şi muzica.

După 14 ani, exerciţiile fizice trec pe primul plan al educaţiei desfăşurate în acordurile muzicii de oboi, în locuri special amenajate, numite palestre. La 16 ani, instruirea tânărului era în linii mari terminată. Copiii celor mai săraci începeau să muncească, iar ceilalţi, mai bogaţi, urmau 2 ani de studii filosofice în şcoli.

Între 18 şi 20 de ani, se făcea un fel de şcoală militară, efebia, care-l transforma pe adolescent în bărbat, unii pregătindu-se pentru viaţa publică, alţii pentru cariera armelor. Ei nu erau obligaţi să locuiască în cazărmi, ci doar să se prezinte la ora stabilită la locul de adunare; în restul timpului erau liberi. Încheierea acestui stagiu era urmată de integrarea lor în corpul cetăţenesc al Atenei

Educaţia la atenieni

„Dascălii, după ce i-au învăţat pe copii literele şi ei sunt în stare să înţeleagă cuvintele scrise, îi pun să citească poemele poeţilor buni şi îi obligă să le înveţe pe de rost, căci ele conţin multe sfaturi bune, multe deslușiri, îndemnuri şi elogii ale oamenilor iluştri din trecut... Îi trimit apoi şi la instructorul de gimnastică pentru ca, având trupuri mai sănătoase, să le pună în slujba unei gândiri folositoare şi să nu le lase pradă laşităţii."

(Platon, *Protagoras*)

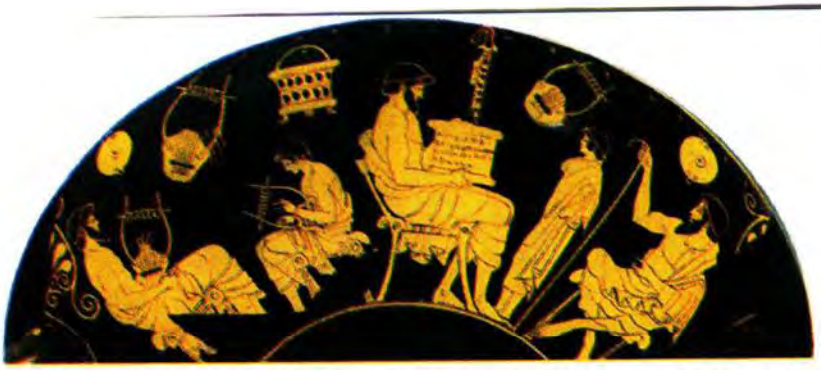

Scene de viaţă cotidiană la Atena: copii învăţând să cânte la lură şi să recite şi cea mai plăcută dintre distracţii – banchetul

Tânărul perfect, în concepţia atenienilor, trebuia să fie rezervat, chiar timid. În prezenţa celor mai în vârstă trebuia să tacă, răspunzând numai dacă era întrebat, dar şi atunci cu o voce scăzută. A vorbi tare se considera o lipsă de educaţie, cu atât mai mult în cazul tinerilor. Totodată, un tânăr educat trebuia să-şi respecte părinţii şi pe toţi oamenii în vârstă.

- Cunoscând cele două modele de educaţie a tineretului, rezolvaţi următoarele cerinţe:
  a) Care dintre aceste modele v-ar conveni mai mult? De ce?
  b) Care dintre ele credeţi că avea o eficienţă superioară?
  c) Observaţi eventuale asemănări cu sistemele educative contemporane?

Religia

Universul spiritual al grecilor se formează în strânsă legătură cu apariţia şi dezvoltarea cetăţii, religia fiind elementul cel mai solid al unităţii dintre greci, influenţând viaţa cotidiană, educaţia, artele şi literatura.

Grecii atribuiau acţiunii zeilor tot ceea ce nu puteau explica, tot ceea ce le părea misterios şi supranatural. Prin urmare, zeii erau prezenţi peste tot, invizibili, dar mereu alături de oameni. Pentru a le explica puterea şi a le face cunoscut rolul, grecii au creat minunatele povestiri care alcătuiesc Mitologia.

Trăind pe Muntele Olimp, divinităţile grecilor erau asemeni oamenilor (mâncau, petreceau, se războiau), doar că erau nemuritori. În fruntea lor se afla Zeus, zeul cerului, care împarte puterea asupra lumii cu fraţii săi, Poseidon, zeul mării, şi Hades, zeul infernului.

Un rol însemnat îl avea cultul eroilor; aceştia proveneau din rândul oamenilor care s-au remarcat prin fapte importante în folosul societăţii şi au ajuns astfel să fie socotiţi semizei: Prometeu, care a adus oamenilor focul, Deucalion, care a redat viaţa pământului după potop, şi Heracle (Hercule), eroul întregii Grecii, care, prin cele 12 fapte ale sale, i-a salvat pe oameni de tot atâtea nenorociri.

Adorarea zeilor se făcea în sanctuare şi temple, aducându-li-se ofrande – miere, prăjituri, parfumuri – sau, uneori, oferindu-li-se sacrificiul unui animal preferat. Ceremonia se derula în faţa templului, unde se găsea altarul, templul adăpostind doar statuia zeului.

Întreceri şi jocuri. Sărbătorile religioase cuprindeau, de asemenea, întreceri artistice şi sportive ce se desfăşurau în cinstea zeului. Învingătorii erau trataţi ca nişte eroi la întoarcere acasă. La Delphi, lângă templul lui Apollo, se organizau la anumite date întreceri de muzică şi poezie. La Olympia, din 4 în 4 ani aveau loc jocurile în cinstea lui Zeus, olimpiadele, cele mai celebre jocuri din toată Grecia. Timp de o săptămână, războaiele erau suspendate şi alteţii din toate oraşele concurau pentru a câştiga cununa din ramuri de măslin, recompensa învingătorului.

Dicţionar

Efeb – Tânăr între 18-20 de ani, viitor cetăţean, făcând un serviciu militar.
Gimnaziu – Şcoală greacă antică, alcătuită din absolvenţii palestrei.
Gineceu – Încăperi destinate femeilor în locuinţele din Grecia antică.
Palestra – Şcoală sportivă destinată practicării gimnasticii, atletismului, luptelor etc.

Capul unei statui din bronz, reprezentându-l pe Zeus (sau pe Poseidon)

Nu uitaţi!

- Sparta îşi obliga cetăţenii să se pregătească numai pentru război, în timp ce urmaşii populaţiilor supuse (hiloţi, perieci) munceau pentru ei.
- În Atena epocii lui Pericle, toţi cetăţenii, chiar şi cei mai săraci, participau la guvernarea cetăţii, fiind pregătiţi în acest sens şi având aceleaşi drepturi.

Cariatidele Erehteionului

Dicționar

Acropolă – Zona cea mai înaltă a unui polis, care era centrul religios și loc de refugiu în caz de primejdie.
Frază – Element al arhitecturii antice grecești, situat la partea superioară a unei construcții, ornamentat cu basoreliefuri, sculpturi, picturi.
Portic – Galerie deschisă, susținută de coloane sau pilaștri.

Doi filosofi discutând, reprezentați pe un vas de epocă

Știința și filosofia

Ca urmare a contactului cu lumea orientală, Ionia devine primul centru intelectual al grecilor, unde gânditorii vor încerca să dea explicații raționale fenomenelor naturale. În primele secole, știința a evoluat împreună cu filosofia, de aceea unii filosofi sunt și cei mai de seamă reprezentanți ai matematicii, geometriei și astronomiei. Dintre cei mai vestiți sunt de menționat: Thales din Milet, care a prezis o eclipsă de soare, Pitagora, cu teorema ce-i poartă numele, apoi, în perioada elenistică, Euclid, care elaborează principiile geometriei plane, Aristarh, care descoperă că Pământul se învârte în jurul Soarelui, și Arhimede, unul dintre cei mai mari matematicieni ai antichității, care pune bazele mecanicii și hidraulicii.

În medicină, Hipocrate arată că bolile au cauze naturale, iar în epoca elenistică se fac mari progrese în studiul structurii creierului, funcției nervilor, rolului măduvii spinării și al circulației sângelui.

Geografia face mari progrese în urma colonizării grecești și a cuceririlor lui Alexandru cel Mare, cunoștințele din acest domeniu fiind cuprinse în valoroasele lucrări ale lui Strabon și Ptolemeu din Alexandria. Necesitatea consemnării în scris a evenimentelor va contribui la apariția istoriei, cu autori ca Herodot, istoricul războaielor greco-persane, numit și „părintele istoriei", Tucidide, autorul unei istorii a războiului peloponesiac, și Xenofon, admirator al statului spartan.

În filosofie, sunt de amintit Heraclit din Efes, care susținea că totul este în continuă mișcare, Democrit, care arată că materia este alcătuită din atomi, și Socrate, care pune la baza filosofiei lui elementul moral și aduce dialogul în sprijinul cunoașterii adevărului. Elevul său, Platon, a utilizat acest instrument, dialogul, pentru a-și transmite propriile gânduri și a pus bazele Academiei din Atena, devenită cea mai vestită școală filosofică. Apoi, elementele de logică datorate celor doi filosofi au fost mai clar definite într-un sistem de către Aristotel, profesorul lui Alexandru cel Mare.

Arta greacă

Cele mai semnificative realizări ale artei grecești datează din perioada marilor transformări ale acestei societăți, cunoscând cea mai mare înflorire în secolul al V-lea î.Hr., când centrul artistic al întregii Grecii devine Atena. Arta greacă este strâns legată de religie, adresându-se deopotrivă credinței, spiritului și privirii.

Arhitectura. În urma războaielor medice, după alungarea perșilor, arhitectura ia un mare avânt ca urmare a reconstrucției și înfrumusețării Atenei. Pentru a asigura gloria cetății, artiștii se vor dărui muncii creative. Templul rămâne monumentul arhitectural caracteristic pentru arta greacă, a cărui măreție și frumusețe sunt date de înfățișarea lui exterioară prin proporții și decorație arhitectonică: frontoane – cele două fațade triunghiulare din partea superioară a templului, decorate cu statui, friza – bandă laterală, îngustă, cu basoreliefuri – și coloanele. După forma și decorația capitelului, se disting trei ordine sau stiluri: doric, ionic și corintic. Edificiile cele mai de seamă au fost ridicate pe Acropole. La poalele acesteia se află Odeonul, unde se organizau concursuri muzicale, și teatrul lui Dionysos.

Sculptura şi pictura. Dominată la început de influenţe orientale, sculptura evoluează treptat şi atinge perfecţiunea prin Myron, reprezentând corpul în mişcare (*Discobolul*), Phidias, lucrând statui în fildeş şi aur (*Athena Parthenos* şi *Zeus* din Olympia), şi Policlet, reprezentând forţa fizică şi morală a omului (*Doriforul*). În perioada elenistică se afirmă Praxiteles, înfăţişând armonia perfectă şi frumuseţea corpului uman (*Afrodita din Cnidos*), iar Lysip creează portretul (bustul lui Alexandru Macedon). Redarea libertăţii mişcării, a sentimentelor şi a frumuseţii umane face ca statuile să poată fi privite din orice unghi. Din creaţiile epocii elenistice se cuvine să fie amintite câteva lucrări de mare valoare, cum sunt *Laocoon şi fiii săi*, *Gal murind* sau *Diana* (de la Versailles).

Pictura se dezvoltă în paralel cu sculptura, primul mare pictor al Greciei antice fiind Polignot, renumit prin frescele lui în care tratează subiecte luate din mitologie şi din istoria Atenei.

Homer orb,
aşa cum era reprezentat în secolul al V-lea î.Hr.,
şi o scenă din „Odiseea"
înfăţişată pe un vas din aceeaşi epocă

Ceramica. Utilizată frecvent în viaţa zilnică, ceramica greacă, atât prin forme, cât şi prin pictura exterioară, se înscrie între creaţiile artistice de o mare frumuseţe. Vasele erau împodobite cu scene mitologice, de muncă, jocuri publice şi episoade din poemele homerice, pictate cu figuri roşii pe fond negru sau, mai târziu, cu figuri negre pe fond roşu.

- Care sunt cele mai importante construcţii antice greceşti?
- Ce operă arhitectonică a antichităţii greceşti v-a atras în mod deosebit atenţia?
- Care sunt cele mai cunoscute capodopere ale sculpturii clasice greceşti?

Teatrul

Tragedia greacă îşi are originea în serbările religioase care se organizau în cinstea zeului Dionysos. Reprezentaţiile constau în recitări poetice, dansuri şi procesiuni, coruri – toate acestea conferind teatrului aspectul unui spectacol complex. Se desfăşurau în aer liber, începând după răsăritul soarelui până la apus.

Teatrul era amenajat pe pantele unei coline, pentru sprijinirea băncilor pe care stăteau spectatorii, iar jos, în jurul altarului zeului, era amplasată scena semicirculară unde evolua corul. Din cor s-a desprins la început un actor, care dădea replica celorlalţi coriști, întrerupând muzica prin povestiri; mai târziu apar doi actori, apoi trei. Ceva mai târziu au fost introduse costumele, decorurile şi, în cele din urmă, scena. Construirea teatrelor săpate în pantele colinelor, amenajate în formă semicirculară, cu o capacitate de mai multe mii de spectatori, avea să le urmeze.

Din serbările de toamnă dedicate aceluiaşi zeu Dionysos, cu ocazia culesului de vii, avea să apară comedia (secolul al V-lea î.Hr.). Atunci, ţăranii, organizaţi în procesiuni vesele (comos), cântau satirizând anumite vicii şi slăbiciuni ale oamenilor.

Cei mai mari reprezentanţi ai teatrului grec sunt Eschil, Sofocle, Euripide, autori de tragedii, şi Aristofan, strălucit reprezentant al comediei.

Teatrul sanctuarului de la Epidaur

Literatura. Primele opere ale literaturii greceşti sunt poemele epice *Iliada* şi *Odiseea*, atribuite poetului orb Homer, izvoare preţioase pentru cunoaşterea societăţii greceşti din secolele XII-VIII î.Hr. Prin *Munci şi zile*, Hesiod zugrăveşte viaţa şi munca ţăranului, iar prin *Teogonia* explică, într-o formă poetică accesibilă, creaţia lumii şi a zeilor în concepţia greacă tradiţională. Tirteu, Pindar şi Sapho sunt doar câţiva dintre cei mai importanţi autori de poezie lirică greacă.

În general, literatura şi teatrul grec au contribuit nu numai la ridicarea culturală a Greciei antice, dar, prin ceea ce ni s-a transmis, au înzestrat cultura universală cu mari creaţii literare. Dintre acestea, poemele homerice se numără şi în prezent printre cele mai citite opere literare din lume, iar tragediile clasicilor greci sunt mereu puse în scenă, până în zilele noastre.

Nu uitaţi!

- De-a lungul secolelor, ştiinţa şi filosofia, istoria, teatrul şi arta cunosc o dezvoltare excepţională, Grecia antică marcând profund lumea occidentală până în zilele noastre.

Lumea geto-dacilor

Obiecte descoperite în cetăţile dacice: coiful de la Peretu şi detaliu de pe coiful de la Coţofeneşti

Tracii şi geţii văzuţi de greci

Tracii au trăit în imediata vecinătate a grecilor, fiind creatorii unei civilizaţ contemporane şi comparabile cu cea micenană, cele două lumi influenţându-du-se reciproc. Considerat de Homer cu nimic mai prejos grecilor, numerosu neam tracic este prezent în marea încleştare a războiului troian, autorul *Iliade* vorbindu-ne despre Rhesos, un rege al tracilor care avea „cai iuţi ca vântul" iar luptătorii săi purtau cele mai strălucitoare arme şi podoabe de aur. De fapt meşteşugul armelor şi arta lor princiară de o rară fineţe, purtând pecetea unor tradiţii străvechi, îi vor impresiona constant pe vecinii lor greci.

Dintre neamurile trace, scrierile antice îi menţionează pe odrişi, besi moesi, tribali, geţi şi daci etc. Odrişii, din ramura sudică a tracilor, au evoluat primii spre o formă statală. Conduşi de regele Teres, stăpânirea lor ajunge până la Dunăre, geţii fiindu-le probabil supuşi. Sub Sitalkes, care intervine în războiul peloponesiac, statul odriş atinge apogeul, dar după moartea sa în luptele cu tribalii urmează declinul şi cucerirea regatului de către Filip al II-lea al Macedoniei.

Herodot despre neamul tracilor

„Neamul tracilor este cel mai numeros din lume, după cel al inzilor. Dacă ar avea un singur cârmuitor sau dacă tracii s-ar înţelege între ei, neamul lor ar fi de nebiruit şi cu mult mai puternic decât toate neamurile, după socotinţa mea. Dar acest lucru este cu neputinţă şi niciodată nu se va înfăptui. De aceea, ei sunt slabi. Tracii au mai multe nume, după regiuni, dar obiceiurile sunt cam aceleaşi la toţi, afară de geţi, trausi şi de cei care locuiesc la nord de crestonai."

Herodot despre obiceiurile tracilor

„Iată cum se fac înmormântările oamenilor bogaţi. Expun timp de trei zile cadavrul; apoi jertfesc tot felul de animale şi, după un mare ospăţ, înainte de care îl jelesc pe mort, îl înmormântează pe răposat, fie arzându-l, fie îngropându-l.

Tracii luptau având căciuli din piele de vulpe, pe trupuri şi deasupra mantale lungi, împestriţate. Purtau încălţăminte din piele de căprioară. Erau înarmaţi cu suliţe, scuturi uşoare şi săbii mici. Aceştia au trecut în Asia şi s-au numit bitini. Mai înainte... purtau numele de strimonieni, fiindcă locuiau pe malurile râului Strimon (din Tracia). Au fost scoşi, zic ei, din ţara lor de către teucri şi misieni...

În ochii lor, nemunca are cea mai mare cinste. A munci pământul e lucrul cel mai de ruşine, iar când trăieşti de pe urma războiului şi a prădăciunilor faci un lucru cât se poate de vrednic."

Geţi şi daci

Geto-dacii sunt neamuri ale tracilor. Aceştia erau împărţiţi în numeroase triburi ce se întindeau în nordul şi sudul Dunării. Prin numele de *geţi* era desemnată populaţia din Câmpia Română, Dobrogea şi sudul Moldovei de astăzi. Primele ştiri despre geţi le primim de la greci (Herodot, sec. V î.Hr.). *Daci* este termenul folosit de romani (îl întâlnim la Iulius Caesar, sec. I î.Hr.), desemnând populaţia din zona Transilvaniei şi a Banatului.

Dicţionar

HERODOT (484-425 î.Hr.), istoricul războaielor greco-persane, se naşte în Halicarnas (Asia Mică), într-o familie aristocratică. Luptele politice din oraş îl obligă o vreme să trăiască în Samos, după care se stabileşte la Atena, fiind apropiat cercului lui Pericle şi prieten cu Sofocle. Participă la fondarea coloniei Turioi din sudul italiei (444 î.Hr.). Opera sa, *Istorii*, o scrie pe baza informaţiilor culese din călătoriile făcute în Mesopotamia, Asia Mică şi Egipt, precum şi în nordul Mării Negre (Olbia). Astfel, Herodot este primul istoric care atrage atenţia asupra lumii traco-gete, lăsând o multitudine de informaţii despre aceasta, pe care, după spusele sale, le-a cules de la grecii din Helespont şi Pont, precum şi de la grecii care locuiesc în Scitia.

Herodot despre geţi

„Înainte de a ajunge la Istru, (Darius) birui mai întâi pe geţi, care se cred nemuritori. Căci tracii, câţi locuiesc mai sus de Apollonia şi Mesembria... s-au predat lui Darius fără luptă. Geţii însă, fiindcă s-au purtat nechibzuit, au fost pe dată robiţi, măcar că ei sunt cei mai viteji şi cei mai drepţi dintre traci...

Iată cum se cred nemuritori geţii. Ei cred că nu mor şi că acel care dispare din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis (Zamolxis)... Tot la al cincilea an, ei trimit la Zalmoxis un sol, tras la sorţi, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrurile de care, de fiecare dată, au nevoie. Unii dintre ei primesc poruncă să ţină trei suliţe cu vârful în sus, iar alţii apucă de mâini şi picioare pe cel ce urmează să fie trimis la Zalmoxis şi, ridicându-l în sus, îl aruncă în suliţe. Dacă, străpuns de suliţe, acesta moare, geţii socot că zeul lor le este binevoitor."

Decalajul cronologic între cele două consemnări şi denumirile diferite le putem explica prin următoarele aspecte: grecii au ajuns pe meleagurile noastre mai devreme, venind dinspre sud şi sud-est, i-au întâlnit pe *geţi*, termenul cel mai des folosit în izvoarele elene; romanii, venind dinspre vest şi sud-vest, i-au întâlnit pe *daci*, scriitorii latini folosind cu predilecţie acest termen. Spre exemplu, o dată cu cucerirea Daciei, atât Criton, medicul grec al lui Traian, cât şi împăratul au scris istoria războaielor dacice. Primul îşi intitulează lucrarea *Getica*, iar Decebal este *get*, în timp ce împăratul îşi denumeşte opera, care, din păcate, nu a mai ajuns până la noi, *Dacica*.

În concluzie, termenul modern *geto-daci* desemnează triburile nord-trace care au evoluat în spaţiul carpato-dunărean, respectiv tracii nordici.

Felul de viaţă al geto-dacilor. Dacii au dezvoltat o civilizaţie avansată, care atinge apogeul dezvoltării sale în secolul I î.Hr. De statură potrivită, purtând plete şi barbă, dacii aveau drept veşminte cămăşi lungi, pantaloni drepţi, cojoace şi mantii cu glugă pentru vreme rea. Femeile purtau cămăşi cu mâneci scurte, tunici lungi şi mantii. În picioare purtau opinci.

Locuinţa consta în case de lemn aşezate pe temelii de piatră şi acoperite cu şindrilă. Pentru apărare construiau cetăţi din blocuri de piatră, situate pe înălţimi, ce pot fi văzute şi astăzi în Munţii Orăştiei. Ocupaţiile de bază erau agricultura, cu o pondere mai mare la geţi, şi creşterea animalelor (vite, oi), practicată mai mult de daci. Alte îndeletniciri erau viticultura, pomicultura, albinăritul şi meşteşuguri precum prelucrarea lemnului, olăritul, extragerea şi prelucrarea metalelor, a sării. Contactul îndelungat avut cu celţii (sec. III î.Hr.) a sporit cunoştinţele dacilor în domeniul metalurgiei fierului. Sunt preluate plugul şi toporul de fier, roata olarului, tipuri de podoabe şi arme, precum spada lungă cu două tăişuri, cămaşa de zale, tipuri noi de scut şi coif, fibule şi brăţări.

Religia era politeistă, având divinităţi mai importante pe Zamolxis, Gebeleizis şi Bendis. În cinstea lor se organizau ceremonii. Preoţii aveau cunoştinţe de astronomie, medicină şi filosofie, ocupând un rol important în viaţa dacilor. Despre înmormântare nu se cunosc multe lucruri. Se presupune un ritual special, având la bază ritul incineraţiei.

Statul dac. Apariţia statului dac este rezultatul transformărilor rapide şi complexe petrecute în societatea geto-dacă. Progresele economice făcute în urma dezvoltării metalurgiei, folosirii brăzdarului de fier în agricultură, răspândirii roţii olarului, precum şi dezvoltării legăturilor comerciale vor produce modificări sociale profunde.

Sanctuarul calendar dacic (Grădiştea Muncelului, sec. I)

Dicţionar

Comati (lat. „pletoşi") — Nume dat de romani oamenilor liberi din Dacia. Meşteşugari şi ţărani, acestora le era interzis să poartă căciulă, drept al nobililor.

Pilleati (lat. „căciulă") — Denumire prin care romanii numeau aristocraţia geto-dacă. Se deosebeau de restul populaţiei prin purtarea căciulii (*pileum*). Se numeau şi tarabostes.

Divinităţi dacice

BENDIS — Zeiţa lunii, pădurii şi a farmecelor din panteonul traco-dacic. Avea aceleaşi atribute ca ale zeiţei Artemis la greci şi ale Dianei la romani.

GEBELEISIS — Zeu al cerului şi al luminii. Pe timp de furtună, geţii trăgeau cu săgeţile spre cer, probabil pentru a-l ajuta pe zeu să risipească norii.

ZAMOLXIS — Zeul suprem, divinitate a pământului, vegetaţiei şi fertilităţii. Lui i se datorau rodnicia pământului, recoltele bogate, renaşterea vegetaţiei după iernile geroase. O dată la cinci ani, geto-dacii sacrificau un om, trimiţându-l ca sol la marele zeu.

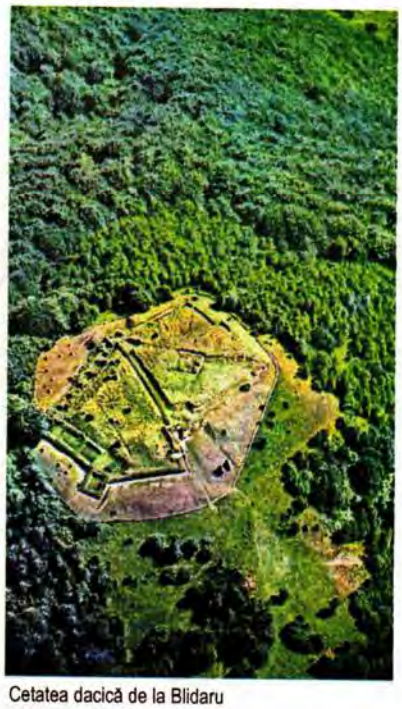

Cetatea dacică de la Blidaru
(vedere aeriană)

Generalizarea proprietăţii private duce la scindarea societăţii în aristocraţie (tarabostes, pileati) şi oameni liberi (comati). Şefii militari (conducătorii de triburi) îşi stabilesc reşedinţa într-un centru întărit (dava) separat de restul aşezărilor, mult mai modeste.

Sub aspect politic, se constată apariţia unor uniuni tribale puternice conduse de „regi" precum Dromichaites (sec. III î.Hr.), Oroles şi Rubobostes (sec. II î.Hr.), formă de organizare posibilă datorită originii etnice şi lingvistice comune a acestor triburi, dar şi impusă de necesitatea apărării sau prevenirii unor atacuri din exterior.

Burebista (82-44 î.Hr.) reuşeşte într-un timp relativ scurt să unifice formaţiunile tribale geto-dace şi să pună bazele unei puteri (arche) în conducerea căreia era secondat de un cler puternic şi de o nobilime militară cu rădăcini în vechile formaţiuni tribale cu caracter local. El avea funcţionari care se ocupau cu administrarea agriculturii, strângerea impozitelor, supravegherea lucrărilor de fortificaţii şi organizarea armatei. Rolul armatei în statul lui Burebista sublinia, de fapt, caracterul militar al monarhiei geto-dace.

Printr-o politică externă energică, el înlătură pericolul celtic care ameninţa Dacia (60 î.Hr.), apoi îşi impune autoritatea asupra cetăţilor greceşti de la Marea Neagră (55 î.Hr.) şi se amestecă în războiul civil de la Roma, dintre Caesar şi Pompei (48 î.Hr.). Învingător, Caesar pregăteşte o campanie militară împotriva dacilor, care nu va mai avea loc datorită asasinării sale (44 î.Hr.). Burebista cade şi el, probabil victima unui complot organizat de aristocraţia tribală, nemulţumită de întărirea puterii centrale.

După moartea sa, vasta lui stăpânire se destramă, dar statul dac intracarpatic îşi continuă evoluţia sub conducerea lui Deceneu, Comossicus şi Coryllus, urmaţi apoi de Scorillo, Duras-Durpaneus şi Decebal.

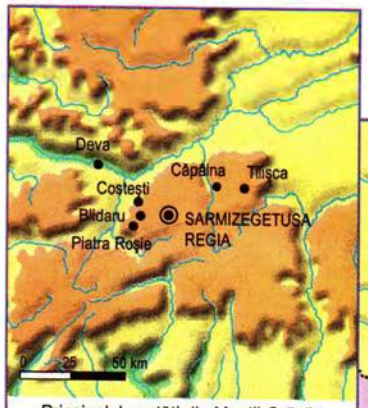

Principalele cetăţi din Munţii Orăştie

Dacia în vremea lui Burebista şi relaţiile cu lumea romană

După *Mic atlas de istorie a României*, CORINT, 2003

DAVA reprezintă echivalentul dacic al polisului grec. Termenul este folosit pentru desemnarea aşezărilor mai însemnate, de obicei fortificate. Aşezarea era centrul unei formaţiuni teritoriale şi sediul căpeteniei geto-dace: *Petrodava, Cumidava, Sucidava, Argedava,* dar şi *Napoca, Potaisa, Porrolisum, Drubetis.* Davele aveau rol politic, religios, meşteşugăresc şi comercial. Se cunosc două tipuri:

- *DAVA montană,* construită pe vârfuri de deal sau munte. Zonele de locuit dotate cu sanctuare, ateliere, locuinţe, apeducte şi cisterne erau plasate pe terase mai joase, în timp ce vârful era ocupat de cetatea de refugiu (*Sarmizegetusa, Costeşti, Cumidava, Racoş*). În interior se construiau uneori drumuri pavate. Tot astfel de drumuri supravegheate de turnuri de pază puteau lega cetăţile între ele, formând ansambluri defensive uriaşe (*Grădiştea Muncelului*).
- *DAVA de terasă,* specifică zonei subcarpatice, ocupa de obicei un pinten de deal, separat de un şanţ prevăzut cu val de pământ (*Tamasidava-Răcătău* şi *Zargidava-Brad,* ambele din jud. Bacău)

Deşi restrâns teritorial faţă de stăpânirea lui Burebista, statul dac va fi mai puternic şi mai bine organizat pe vremea lui Decebal (87-106). Acesta avea un sistem centralizat de administraţie reprezentat printr-un fel de dregători ai cetăţilor, agriculturii şi ai altor activităţi economice. S-au luat măsuri pentru completarea sistemului de fortificaţii din Munţii Orăştiei şi înzestrarea armatei cu maşini de război, măsuri impuse de lungile conflicte cu romanii.

Dacii, adversari de temut

Intrat în sfera de interes a Romei încă din vremea lui Burebista, teritoriul sud-dunărean capătă o semnificaţie strategică deosebită în politica lui Octavianus şi a urmaşilor săi, care vor să facă din Dunăre graniţa Imperiului. Chiar dacă uniunea tribală a lui Burebista se fragmentase după moartea marelui rege, dacii continuau să fie pentru romani adversari de temut. Spre deosebire de majoritatea triburilor barbare, aflate mereu în rivalitate (întreţinută cu grijă de diplomaţia romană), Dacia continua să fie, prin organizare statală şi militară, o importantă forţă politică. Pentru romani se impunea anihilarea acestei forţe, înainte ca ea să fie în măsură să coalizeze majoritatea forţelor antiromane de la graniţele imperiale. Campania condusă de Licinius Crassus fixează controlul roman în Dobrogea (29-27 î.Hr.), iar organizarea provinciilor Pannonia (9 d. Hr.), în vestul Daciei, şi Moesia (15 d.Hr.), în sudul Dunării, extinsă mai târziu şi asupra Dobrogei, accentuează iminenţa cuceririi romane.

Regii daci îşi modifică strategia, trecând la hărţuirea permanentă a garnizoanelor romane de pe frontiera Dunării şi la invazii ce vor provoca mari daune Moesiei. Romanii răspund prin consolidarea frontierei cu trupe noi, construirea de castre şi drumuri pentru deplasarea rapidă a armatei. Starea conflictuală continuă va conduce spre inevitabila ciocnire decisivă. Seria războaielor din timpul lui Decebal se va întinde de-a lungul a 20 de ani (86-106). Prima confruntare, cu Domitian (81-96), se încheie printr-o pace de compromis (89), Dacia devenind un stat aliat Romei (clientelar). Urmează cele două războaie foarte grele iniţiate de Traian (101-102,105-106), în urma cărora Dacia îşi pierde independenţa, fiind transformată în provincie romană. Istoria acestor confruntări ne este povestită în imagini expresive pe *Columna lui Traian.*

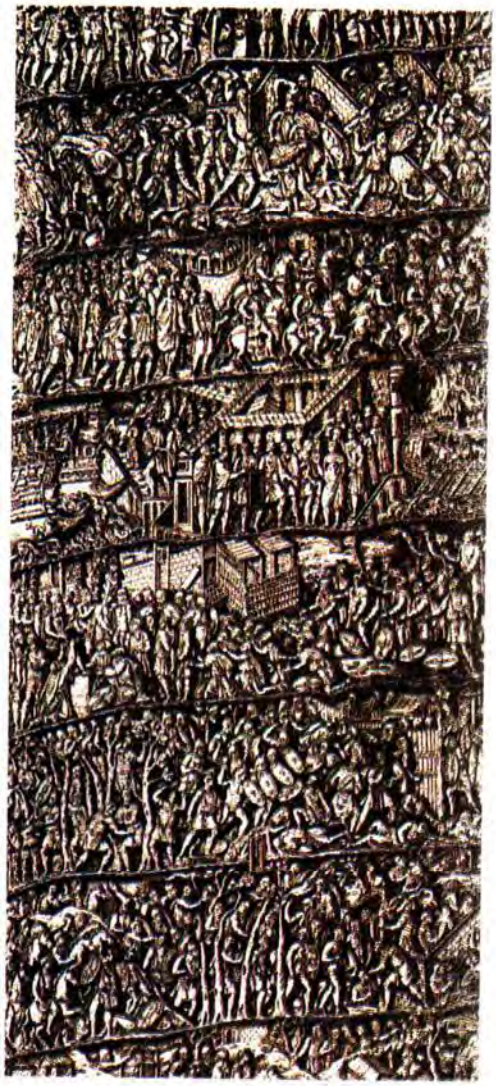

Columna lui Traian
(gravură de Piranesi, fragment)

Nu uitaţi!

- Geto-dacii, care au evoluat în spaţiul carpato-danubian, reprezintă ramura de nord a tracilor.
- Burebista reuşeşte prin unirea triburilor geto-dace să constituie o mare putere la Dunăre.
- Statul dac condus de Decebal, deşi restrâns teritorial faţă de stăpânirea lui Burebista, era mai puternic şi mai bine organizat.

Roma, de la oraşul-stat la Imperiu

„Nu fără rost şi temei zeii şi oamenii au ales aceste tărâmuri pentru întemeierea oraşului, aceste coline de unde respiri un aer atât de curat, atât de sănătos, un fluviu atât de binefăcător pe care se aduc roadele ţărilor de la mijlocul pământului, unde se fac transporturile pe corăbile maritime; un oraş în vecinătatea mării, bucurându-se de toate foloasele, nefiind nici prea apropiat de mare, ca să fie ameninţat de primejdia năvălirii străinilor ce vin cu flotele lor. Un oraş ce se află în mijlocul regiunilor Italiei, un loc creat parcă anume ca să fie prielnic pentru creşterea oraşului."

(Titus Livius, *De la întemeierea Romei*)

Latium, câmpia unde a fost întemeiată Roma

Plebei şi patricieni

„... Cetăţenii s-au retras pe Muntele Sacru, care e dincolo de râul Anio, la trei mii de paşi de Roma ... Acolo, cetăţenii, fără să aibă nici un comandant cu ei, s-au pus toţi pe treabă pe întrecute şi şi-au organizat o tabără, înzestrând-o cu şanţuri de apărare şi cu parapete. Ei au stat liniştiţi, fără să întreprindă vreo acţiune militară vreme de câteva zile, îngrijindu-se numai de rezolvarea aprovizionării cu cele trebuincioase bunului trai, căutând să nu dea nici un atac şi nici să nu răspundă vreunei provocări. (...) Atunci au început consfătuirile între patricieni şi popor, în scopul înfăptuirii armoniei şi solidarităţii dintre cele două clase, hotărându-se condiţiile înţelegerii; poporul să-şi aibă dregătorii săi proprii, de care să nu se atingă nimeni, şi care să aibă dreptul de a se împotrivi consulilor prin «veto»; nici unul din patricieni să n-aibă dreptul de a face parte din rândurile acestor magistraţi. Cei doi tribuni aleşi ai plebeilor au fost Caius Licinius şi Lucius Albinus..."

(Titus Livius, *De la întemeierea Romei*)

Începuturile Romei

În epoca în care Atena devenise „educatoarea Eladei", în Italia se dezvoltă şi-şi afirmă puterea o nouă cetate – Roma. Fixată, după tradiţie, în 753 î.Hr., întemeierea Romei este în parte confirmată de arheologie prin descoperirea pe colina Palatin a unei aşezări de păstori din secolul VIII î.Hr. Condusă de regi (cel dintâi dintre aceştia fiind legendarul Romulus), Roma va căpăta înfăţişarea unui oraş două secole mai târziu, o dată cu stabilirea etruscilor. Regii etrusci au început amenajarea forului de la poalele Palatinului şi ridicarea unor fortificaţii, dând în felul acesta Romei primele forme urbane.

- Analizând textul despre aşezarea Romei şi imaginea alăturată, stabiliţi următoarele:
  a) Poziţia geografică a Romei.
  b) Condiţiile naturale ale zonei de amplasare a cetăţii eterne.

Regele avea puteri limitate, fiind judecător şi preot, iar în treburile statului era ajutat de Senat şi Adunarea poporului. Populaţia cetăţii (civitas) era împărţită între patricieni, singurii care se bucurau de calitatea de cetăţeni (membrii cetăţii), şi plebea, restul populaţiei libere. Din rândurile patricienilor erau desemnaţi cei 100 de membri ai Senatului şi doar ei erau reprezentaţi în adunarea comiţiilor curiate. Senatul elabora legile, confirma alegerea regilor şi le controla activitatea.

Potrivit tradiţiei, cel de al şaselea rege al Romei, Servius Tullius, a fost autorul celor mai importante reforme din epoca regală. În urma acestora, calitatea de cetăţean a fost condiţionată nu de origine, ci de venit. Cel de al şaptelea rege, Tarquinius Superbus, de origine etruscă, a fost şi ultimul, el fiind înlăturat de la putere în anul 509 î.Hr., în urma unei răscoale a romanilor nemulţumiţi de conducerea lui tiranică. Atunci s-a instaurat republica, formă de guvernare ce avea să dureze aproape cinci secole (509-27 î.Hr.).

Res publica

După instaurarea regimului republican, ai cărui beneficiari principali erau patricienii, Roma a cunoscut, pentru următoarele două secole şi jumătate, o dublă confruntare: plebea împotriva patriciatului şi lupta pentru supremaţie în Italia.

Timp de două veacuri (494-287 î.Hr.), plebeii au luptat pentru a obţine drepturi egale cu cele ale patricienilor. Într-o primă etapă, alegând secesiunea ca formă de luptă, obţin dreptul de a avea doi tribuni care să le apere interesele, iar mai târziu, prin „Legea celor 12 table", drepturi egale cu toţi cetăţenii. Este eliminată interdicţia căsătoriilor dintre patricieni şi plebei, iar în final unul dintre consuli va fi desemnat de plebe. Beneficiarii principali vor fi plebeii bogaţi, care, împreună cu vechii patricieni, vor forma o nouă categorie social-politică, nobilimea (*nobilitas*); aceasta va deţine puterea economică şi politică în republică. Instituţiile create şi consolidate în această perioadă vor contribui la dezvoltarea unei noi concepţii despre stat, devenit o instituţie publică (*Res publica*), iar locuitorii săi cetăţeni. Puterea politică se împarte între Senat, magistraţii superiori (consuli, pretori, cenzori), cei inferiori (chestori, edili) şi adunările poporului.

În vremuri de mari primejdii era desemnat un dictator, având puteri nelimitate pe timp de 6 luni. Magistraţii superiori şi dictatorul aveau dreptul de comandă a armatei (*imperium*).

Senatul. Organ suprem de conducere al republicii, format din 300 de membri, recrutaţi de cenzor dintre foştii magistraţi superiori, lua hotărâri în cele mai importante probleme ale statului, dirija consulii şi diplomaţia şi controla activitatea tuturor magistraţilor.

Adunările poporului (comiţiile) existau în trei forme:
Comiţiile curiate – aveau un rol minor: adopţiuni, testamente, probleme religioase. *Comiţiile centuriate* – se adunau pe câmpul lui Marte şi hotărau în pobleme privind pacea şi războiul. *Comiţiile tribute* – îşi aveau originea în adunările plebeene, convocate de tribuni încă din secolul al V-lea î.Hr.; alegeau tribunii, chestorii şi edilii şi luau hotărâri obligatorii pentru plebei.

Sistemul de vot îi favoriza în toate cazurile pe cei mai bogaţi. Adunările îşi împart dreptul de a-i alege pe magistraţi şi puterea legislativă.

- Care erau cele mai importante funcţii de conducere în Republica romană?
- Cu ce evenimente din Atena se poate compara situaţia din Roma?

Pe plan extern, pe măsura atenuării tensiunilor interne, Roma va putea să-şi extindă puterea, expansiunea ei încheindu-se, într-o primă etapă, prin cucerirea Italiei. Aceasta va fi organizată într-o federaţie de cetăţi, având-o în frunte pe cea mai puternică, Roma, ai cărei locuitori erau cetăţeni romani cu drepturi politice depline. Restul peninsulei forma teritoriul aliaţilor (socii), locuit de populaţii supuse.

Viaţa tradiţională romană

În timpul republicii, romanii erau obişnuiţi cu o viaţă simplă, dispreţuiau arta şi luxul, fiind deprinşi cu supunerea faţă de superiori şi cu respectarea deciziilor magistraţilor. La ţară, casele lor erau făcute din chirpici, iar la oraş, sub influenţă etruscă, îşi construiau locuinţe rectangulare, având o încăpere (atrium) ce servea drept bucătărie, sufragerie şi dormitor. Mobilierul era modest: câteva scaune, lăzi de lemn, o masă şi paturi simple, aceeaşi simplitate observându-se şi-n îmbrăcăminte, ţesută în casă: tunică pentru muncă, togă şi sandale pentru ieşit în oraş.

Ca majoritatea popoarelor antice, romanii onorau un număr mare de zei. Nu era activitate din viaţa umană sau fenomen al naturii care să nu fie plasat sub patronajul unei divinităţi. Aceşti zei trebuiau consultaţi înaintea întreprinderii unei acţiuni, ceea ce se făcea prin intermediul unor specialişti în divinaţie – Haruspicii (fac precizări cercetând măruntaiele animalelor sacrificate) şi Augurii (observă zborul păsărilor).

Acasă, romanii practicau cultul familial, cinstind divinităţile protectoare ale căminului (Lares, Penati) în faţa unui altar, iar ca cetăţeni participau la ceremoniile organizate în cinstea zeilor cetăţii: Iupiter, Iunona, Minerva. Vechile lor divinităţi erau Ianus, Saturn şi Vesta. Personificare a focului şi căminului, zeiţa Vesta se bucura de un prestigiu deosebit, fiindu-i dedicate temple unde slujeau vestalele. Principala lor activitate era aceea de a păzi nestins focul sacru, sub pedepse aspre, uneori chiar moartea. Preoţii erau organizaţi în colegii, cei mai importanţi fiind Pontifii, deţinând cele mai importante atribuţii religioase. În fruntea lor era marele preot (*pontifex maximus*), care, treptat, va ajunge unul din cei mai înalţi magistraţi romani.

Templul zeiţei Vesta din Roma

Dicţionar

Magistrat – Funcţionar public, care îşi exercita atribuţiile în numele poporului.
Patricieni – Nume dat la Roma aristocraţilor, categorie socială constituită pe baza originii.
Plebei – Locuitori ai Romei antice. Nu aveau origine nobilă, fiind lipsiţi de drepturi politice (până în secolul. III î.Hr.).
Togă – Îmbrăcăminte tradiţională la romani, lungă şi fără mâneci. Putea fi purtată numai de cetăţenii majori.

Larii, divinităţile protectoare ale familiei, reprezentaţi pe un altar

Nu uitaţi!

- Naşterea Romei, în centrul câmpiei Latium, este atribuită, după legendă, celor doi fraţi, Romulus şi Remus, hrăniţi de o lupoaică.
- De-a lungul unei lupte ce durează câteva secole, plebeii obţin drepturi egale cu patricienii, fiind create şi consolidate instituţii republicane.
- Până în secolul III î.Hr., romanii conservă simplitatea şi asprimea unui popor de ţărani, foarte ataşat familiei, în care tatăl exercită o autoritate deplină.

Hannibal

„... Nicicând n-a fost pe lume un om mai bine înzestrat cu însuşiri atât de felurite – şi de a asculta şi de a porunci... Când înfrunta primejdiile, era cel mai cutezător dintre toţi, iar în toiul pericolelor dovedea cea mai mare chibzuinţă. Nu-i istovea trupul nici un fel de trudă şi, de asemenea, nu putea să-i încovoaie nici sufletul. Hannibal era deopotrivă de răbdător şi la frig şi la arşiţă, cumpătat la mâncare şi băutură, după care nu jinduia niciodată, ci numai atât cât îi cereau nevoile fireşti, şi nu plăcerile. (...) Mulţi l-au văzut adesea pe Hannibal odihnindu-se pe pământul gol, acoperit numai cu o mantie soldăţească, în mijlocul străjerilor la posturile de veghe. Hannibal nu se deosebea prin nimic de cei de-o potrivă cu el în rang... În luptă pornea cel dintâi şi ieşea din încăierare cel din urmă... El nu avea teamă nici de zei, nu respecta nici un jurământ, nici oprelişte din partea credinţei."

(Titus Livius, *Războaiele romanilor cu Hannibal*)

Un discurs al lui Cato

„Cu cât este mai bună şi mai fericită soarta statului nostru şi cu cât creşte imperiul, căci am trecut acum chiar în Grecia şi Asia, ţinuturi pline de tot felul de vicii atrăgătoare, şi am întins mâinile după comori regeşti – cu atât mă cuprinde groaza că acele lucruri ne-au cucerit mai mult ele pe noi decât noi pe ele. Credeţi-mă, statuile din Siracuza au venit în oraş ca duşmani. Îi aud de acum pe prea mulţi lăudând şi admirând podoabele arhitectonice din Atena şi Corint şi râzând de figurile de lut ale zeilor romani, puse pe frontoanele templelor. Eu îi prefer pe aceşti zei favorabili nouă şi nădăjduiesc că aşa vor rămâne, dacă o să-i lăsăm la locul lor."

(Titus Livius, *De la întemeierea Romei*)

Cucerirea Mediteranei

Cucerirea Italiei, încheiată în primele decenii ale secolul al III-lea î.Hr., a impus Roma în rândul marilor puteri din bazinul Mării Mediterane, opunând-o Cartaginei, situată pe coasta de nord a Africii, care stăpânea baze comerciale importante în Sicilia şi în sudul Spaniei.

Interferenţa sferelor de interese ale celor două cetăţi declanşează confruntarea decisivă pentru hegemonia bazinului occidental al Mediteranei, consumată de-a lungul a trei războaie, numite punice (264-146 î. Hr.). Biruinţa asupra Cartaginei, după înfrângerea armatei acesteia condusă de Hannibal, a făcut din Roma principala putere militară a Occidentului, ea afirmându-se deja concurentă cu marile regate elenistice din Mediterana orientală.

De fapt, acestea vor face obiectul celei de-a doua etape a cuceririlor mediteraneene iniţiate de Roma. În expansiunea spre Orient, romanii vor întâlni statele elenistice, unele angrenate deja pe panta declinului. Folosind o politică abilă, Roma va reuşi treptat să-şi asigure triumful definitiv în zonă.

După trei războaie, Macedonia, unul dintre cele mai puternice state adverse, a fost supusă în anul 168 î.Hr. Faimoasa falangă macedoneană a fost înfrântă, marcând pentru multă vreme triumful legiunii romane. Mai dezbinată ca oricând, Grecia îi urmează curând ca provincie romană, sub numele Ahaia (146 î.Hr.), încheind în felul acesta o existenţă politică milenară. În final, politica romană în Orient va avea ca obiectiv dominaţia asupra regatelor elenistice din Asia. Ca urmare a intervenţiei lui Antioh al III-lea în Grecia, Roma începe războiul împotriva regatului seleucid, care pierde teritorii din Asia Mică, fiind redus doar la Siria. Mai târziu, în urma războaielor împotriva lui Mitridate, regele Pontului, Roma anexează în întregime Asia Mică şi Siria (63 î.Hr.). Cucerirea regatelor elenistice este finalizată de Octavianus prin anexarea Egiptului (30 î.Hr.).

Doi adversari ai Romei: macedoneanul Filip al V-lea şi seleucidul Antioh al III-lea

În paralel, romanii vor continua războaiele şi în partea occidentală a Europei, cucerind în cea mai mare parte Hispania, moştenită de la cartaginezi, iar prin Iulius Caesar vor lua în stăpânire Gallia.

Astfel, la capătul a două secole de lupte, desfăşurate uneori pe mai multe fronturi, Roma îşi asigură dominaţia asupra întregului bazin al Mării Mediterane numită şi „marea noastră" – *Mare Nostrum*. Această etapă a fost însoţită şi urmată de mari transformări produse în societatea romană, care vor grăb sfârşitul regimului republican.

- Folosind reperele geografice înscrise pe hărţile din paginile 26 şi 45, urmăriţ desfăşurarea războaielor pentru cucerirea bazinului Mării Mediterane şi rezolvaţ următoarele cerinţe:
  a) Identificaţi întinderea statului roman la sfârşitul acestor războaie.
  b) Cum vă explicaţi succesul acestor cuceriri?

Influenţa elenistică

Supunerea statelor elenistice din Orient care au urmat imperiului lui Alexandru Macedon accentuează pătrunderea elenismului în viaţa şi cultura romană. Bogăţiile imense aduse la Roma şi în oraşele romane vor deschide nobililor gustul pentru lux şi rafinament. Mulţi dintre cei ce au luptat în Orient, cunoscând luxul şi bogăţia claselor dominante din alte părţi, tind să înlocuiască viaţa cumpătată tradiţională cu una de lux şi petreceri. Astfel, Roma îşi va schimba în scurt timp înfăţişarea. Casele încep să fie construite după model elenistic, cu două sau mai multe etaje, şi sunt împodobite cu mobilier bogat, cu statui aduse din Grecia sau Asia. Se dezvoltă gustul pentru mozaicuri, fresce şi basoreliefuri, pentru utilizarea veselei de argint, a îmbrăcămintii confecţionate din stofe scumpe, ornate cu bijuterii. Forul îşi pierde aspectul unei pieţe rurale, fiind împodobit cu temple şi bazilici unde sunt utilizate pe scară largă cele trei stiluri arhitectonice greceşti. Între construcţiile publice, un loc important l-au avut circul şi amfiteatrul, unde erau organizate jocuri cu gladiatori (primele în 254 î.Hr.), lupte cu tauri sălbatici, întreceri de care, alergări şi pugilat, mult gustate de populaţia Romei.

Prin urmare, sub influenţa elenismului, în decursul câtorva secole, întreaga concepţie despre viaţă a romanilor este modificată treptat spre sfârşitul Republicii şi începutul Imperiului.

- Analizând fragmentul din discursul lui Cato, cum vă explicaţi revanşa Greciei asupra cuceritorului roman? Explicaţi-vă opinia!

Capodopere ale artei elenistice: *Băiatul cu gâsca* (replică romană după un original grecesc) şi *Venus din Milo*

Încercări de reformă

Conştienţi de criza spre care se îndrepta statul roman, Tiberius şi Caius Gracchus, în calitate de tribuni ai poporului, sunt primii care încearcă, printr-o serie de reforme, să schimbe soarta ţărănimii, pauperizată în urma marilor cuceriri şi care constituia baza armatei romane. Tiberius (133 î.Hr.) iniţiază o lege care urmărea refacerea proprietăţii statului şi împărţirea acesteia oamenilor săraci. Zece ani mai târziu, Caius (123 î.Hr.) înfăptuieşte noi reforme: pune în vânzare grâu la preţ redus, acordă drept de judecată cavalerilor alături de senatori, propune acordarea cetăţeniei romane populaţiei libere din Italia (socii). Caută să amelioreze situaţia ţărănimii şi prin întemeierea unor colonii în afara Italiei, pe locul Cartaginei, dărâmată între timp de romani.

După eşecul reformelor fraţilor Gracchi, soldate cu asasinarea lor, societatea romană se împarte în două tabere adverse: optimaţii (aristocraţia conservatoare) şi popularii (adepţii reformelor), care-şi vor disputa puterea asupra Romei în sângeroase războaie civile. Importanţa armatei devine determinantă prin reforma militară înfăptuită de Caius Marius (107 î.Hr.), care va transforma vechile legiuni romane într-o armată permanentă, de profesie. Generalii, ale căror servicii sunt folosite de Senat pentru a învinge revoltele din Spania, Italia sau Orient, încep să fie tentaţi să ia puterea cu ajutorul soldaţilor.

- Explicaţi în ce constă reformele fraţilor Gracchi şi care sunt urmările reformei lui Marius?

Dicţionar

Elenism – Ansamblu al culturii şi civilizaţiei Greciei antice şi al fenomenelor generate în alte spaţii de influenţa greacă.
Elocinţă – Arta de a vorbi frumos, emoţionant şi convingător.
Falangă – Formaţiune militară pedestră macedoneană.

Nu uitaţi!

- Bazându-se pe o armată excelent organizată, a cărei unitate de bază este legiunea, Roma cucereşte bazinul Mării Mediterane, distrugând Cartagina şi supunând, pe rând, Macedonia, Grecia, Asia Mică, Siria şi Egiptul.
- Roma devine capitala unui imens imperiu şi inima unei civilizaţii îmbogăţită prin aporturile elenismului şi culturii orientale.

Îmbogăţirea unui aristocrat roman

„Nu avea, la intrarea în viaţa politică, decât 300 de talanţi. În urma administrării provinciilor, dădu un banchet poporului şi dărui fiecărui cetăţean grâne pentru 3 luni. Cu toate aceste daruri, când a plecat în Orient, averea lui era de 7100 de talanţi... Cea mai mare parte a averii a fost strânsă prin fier şi foc, ştiind să tragă foloase şi din nenorocirile publice... Avea mai multe inele de argint şi latifundii. Dar cea mai mare bogăţie era mulţimea sclavilor săi, remarcabili prin talentele lor: grămătici, scriitori, bancheri, oameni de afaceri, patroni de hoteluri şi bucătari vestiţi. Toţi erau în slujba stăpânului lor, care îi privea ca unelte vii ale administrării averii sale."

(Plutarh, *Viaţa lui Crassus*)

Basorelief din secolul I î.Hr., reprezentând un ţăran care se duce la piaţă

Necesitatea unei noi legi agrare

„Dar, mai târziu, proprietarii vecini cu dare de mână ajunseră să-şi treacă în folosinţă pământurile luate în arendă, folosind nume închipuite şi – în cele din urmă – ajunseră să le stăpânească făţiş pe propriul lor nume. Atunci, săracii, alungaţi de pe pământurile lor, au început să nu mai arate nici o râvnă pentru îndeletnicirile militare, păsându-le prea puţin chiar şi de creşterea copiilor. Şi astfel, în scurtă vreme, întrega Italie a putut să vadă că oamenii liberi se împuţinaseră, că – în schimb – ţara era plină de sclavi, barbari, mulţumită cărora bogaţii îşi cultivau pământurile, atâţia cetăţeni fiind izgoniţi."

(Plutarh, *Viaţa lui Tiberius Gracchus*)

Sfârşitul Republicii

Izbucnirea războaielor civile va readuce în actualitate dictatura. În anul 60 î.Hr. se formează primul triumvirat, în care puterea politică se împarte între Crassus, Pompei şi Caesar, dar după ce Crassus moare în războiul cu parţii (53 î.Hr.), între Caesar şi Pompei se deschide lupta pentru putere, primul fiind sprijinit de populari, celălalt de optimaţi. Războiul civil se încheie cu lupta de la Pharsalus (48 î.Hr.), când, rămânând singurul om politic mai important al statului roman, Caesar instaurează dictatura militară, însuşindu-şi atributele unei puteri monarhice. Această concentrare de putere nu convenea republicanilor, care pun bazele unei conjuraţii, Caesar fiind asasinat la *idele lui Martie* (15 martie 44 î.Hr.).

După dispariţia lui Caesar, nepotul său Octavianus, împreună cu doi generali, Marcus Antonius şi Lepidus, pun bazele celui de-al doilea triumvirat (43 î.Hr.). Reprimării lor cad victimă 300 de senatori şi peste 2 000 de cavaleri, iar armata republicanilor este zdrobită la Philippi (42 î.Hr.), în Macedonia. Apoi, cei trei şi-au împărţit administrarea provinciilor: Antonius în Orient, Lepidus în Africa şi Octavianus în Occident. Retragerea lui Lepidus (36 î.Hr.) va deschide din nou lupta pentru putere, finalizată prin victoria decisivă a lui Octavianus la Actium (31 î.Hr.). Se punea astfel capăt războaielor civile, iar după un secol de criză politică, Octavianus inaugurează o nouă formă de guvernare – imperiul.

- Analizaţi cauzele care au condus la sfârşitul Republicii romane. Credeţi că regimul republican ar mai fi putut continua?

Principatul lui Augustus

Mai prudent decât Caesar, noul stăpân al Romei va căuta cu abilitate şi inteligenţă să facă trecerea treptată spre regimul imperial, păstrând aparenţele republicane. Oficial, el nu este decât *Princeps*, primul cetăţean al Republicii şi primul între senatori, de unde şi numele de *principat* dat noului regim. Recunoscător pentru că salvase republica de duşman, Senatul îi oferă lui Octavianus titlul de *Imperator* (27 î.Hr.), care îi aduce astfel comanda supremă a legiunilor. Beneficiind de sprijinul armatei, va trece la concentrarea în mâinile sale a celor mai importante magistraturi, devenind stăpân absolut al statului.

Este menţinut Senatul (limitat la 600 de membri), ca organ legislativ şi judecătoresc suprem, al cărui prim senator (*princeps*) avea dreptul să-l convoace şi să-i prezideze şedinţele, să conducă politica externă, să declare război şi să încheie pace. Era consul şi tribun, iar calitatea de cenzor îi dădea dreptul să întocmească listele de senatori. Mai târziu, primind funcţia de *pontifex maximus*, îşi asigură controlul asupra vieţii religioase, marcată de introducerea treptată, mai întâi în Orient, apoi în Occident, a cultului Romei şi al împăratului. Ca *pater patriae*, îşi întemeiază o parte importantă a puterii imperiale pe legătura privilegiată dintre împărat şi popor, al cărui protector este.

Adăugând la numele de *Augustus* (mărit, sacru), dat de Senat, pe cel de *Caesar*, numele tatălui său adoptiv, căruia i se atribuia originea divină, el devine *Imperator Caesar Augustus*, stăpân absolut al Romei, regimul politic instaurat de Octavianus menţinându-se şi evoluând aproape 300 de ani. Sub Traian, Imperiul roman va atinge apogeul puterii şi întinderii sale.

Principatul va fi condus de patru dinastii: *Iulia–Claudia*, *Flavia*, *Antonină* şi a *Severilor*, epocă de mare stabilitate şi înflorire economică a Imperiului. În timpul Antoninilor, Imperiul roman a cunoscut apogeul dezvoltării sale, iar sub Traian (98-117), unul dintre cei mai de seamă împăraţi, a fost cucerită Dacia.

În secolul al III-lea apare, ca urmare a anarhiei militare, monarhia militară, sistemul dinastiilor fiind întrerupt. Împăratul nu mai are calitatea de *princeps*, el fiind doar un comandant militar proclamat de armată şi care depinde de voinţa acesteia.

- Identificaţi caracteristicile noii forme de guvernare, Principatul. Comparându-l cu democraţia ateniană, la ce concluzii ajungeţi?

Dominatul

Anarhiei militare îi va pune capăt Diocletian. Anterior, Aurelian (270-275) adoptase titulatura *Dominus et Deus* şi proclamase cultul solar (*Deus Sol Invictus*) ca religie oficială, făcând astfel paşi însemnaţi pe linia instaurării dominatului. Diocletian (284-305) renunţă la calitatea de *princeps*, preluând-o pe cea de *dominus*, stăpân absolut al supuşilor săi. Concentrează în mâna sa toată puterea de stat şi, prin susţinerea cultului solar, impune să fie adorat ca un zeu (*deus*).

Introduce un nou sistem de guvernare, tetrarhia, iar federaţia de cetăţi a Romei este înlocuită de un stat centralizat, în care vechile instituţii romane devin pur decorative.

Ideologia imperială se modifică substanţial o dată cu domnia lui Constantin cel Mare (306-337). Prin măsurile luate de el, creştinismul avea să devină religia predominantă a Imperiului, iar împăratul avea să fie privit ca alesul lui Dumnezeu pe pământ. Puterii unice a lui Dumnezeu în ceruri îi va corespunde pe pământ autoritatea suveranului.

- Alcătuiţi un scurt eseu (circa 100 de cuvinte), evidenţiind asemănări şi deosebiri între cele două faze ale Imperiului roman.

Imperiul roman în secolul al II-lea

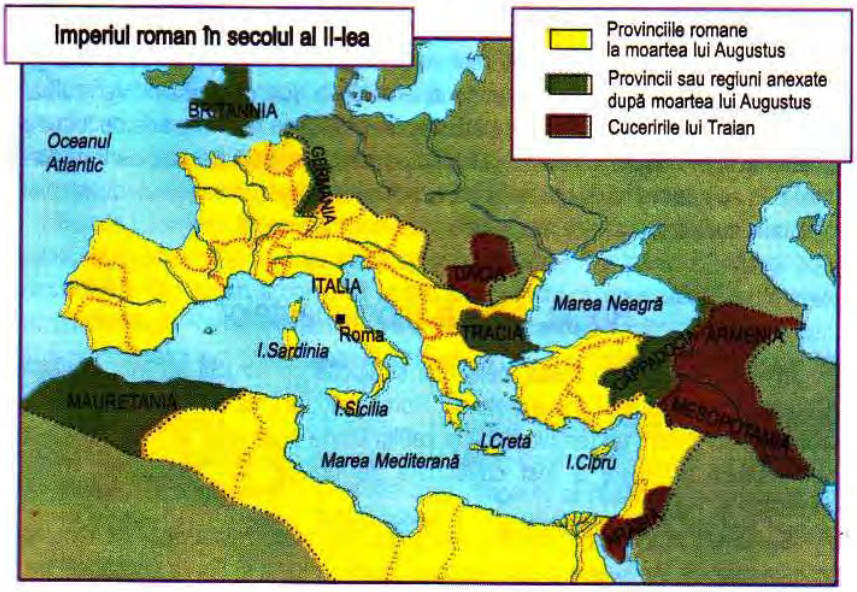

Octavianus

„Îndată ce izbuti să-şi atragă de partea sa soldaţii prin recompense, poporul prin împărţire de grâne şi pe toţi prin binefacerile păcii, Octavianus se ridică treptat-treptat şi-şi însuşi prerogativele Senatului, magistraţilor şi legilor fără împotrivirea nimănui, deoarece (bărbaţii) cei mai hotărâţi pieriseră, fie în lupte, fie în urma persecuţiilor; cât despre nobilii rămaşi (în viaţă), cu cât se arătau mai plecaţi spre slugărnicie, cu atât erau mai înălţaţi în averi şi demnităţi; dobândind astfel puterea prin noua stare de lucruri, aceştia voiau mai degrabă prezentul sigur în locul trecutului primejdios. Nici provinciile nu se mai opuneau acestei stări de lucruri. Ele nu mai aveau nici o încredere în cârmuirea Senatului şi a poporului roman, din pricina certurilor dintre cei puternici şi a lăcomiei magistraţilor, din pricina şubrezeniei legilor încălcate prin samavolnicii şi intrigi şi, în cele din urmă, primite."

(Tacitus, *Anale I*)

Nu uitaţi!

- Augustus, fondatorul Imperiului, exercită singur puterea, menţinând aparenţele unui regim republican. El reorganizează armata, guvernarea, administraţia provincilor şi fixează limitele imperiului pe Rin şi Dunăre.
- Diocletian pune bazele dominatului şi introduce un nou sistem de guvernare, tetrarhia.

Arta monumentală romană

Forumul lui Caesar

Colosseum

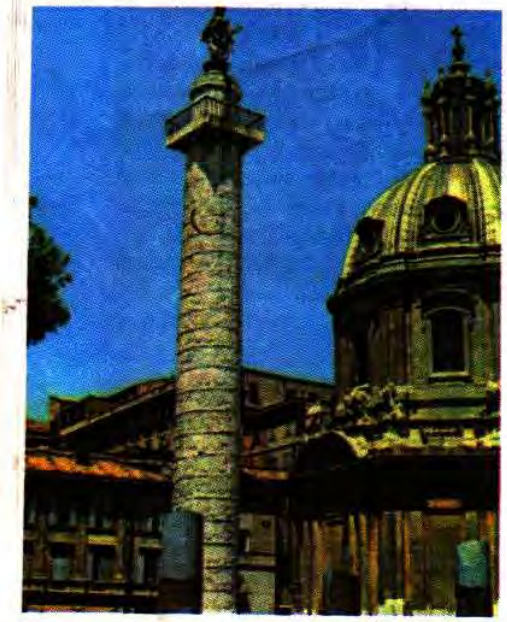

Columna lui Traian, în Forumul de la Roma

Urbanizarea — expresie a civilizaţiei romane

Marea moştenire istorică a Romei nu se raportează exclusiv la imperiul ei, cu întreaga tradiţie pe care ne-a lăsat-o. Oraşul etern a creat o mare civilizaţie urbană, răspândită e drept inegal pe trei continente, pretutindeni acolo unde legiunile sale şi-au impus puterea.

Dacă în Orient şi în Grecia, în Africa sau pe litoralul mediteranean nu au avut decât să extindă o reţea de aşezări de acest fel, iniţiată din vechime şi continuată de greci, în apusul şi în nordul continentului, la Dunăre şi în Balcani, urbanizarea a fost o creaţie latină prin excelenţă, cu mari reverberaţii în domeniul lingvistic, dar şi în cel religios, intelectual sau artistic.

Indiferent de originea lor, oraşele au fost construite după norme comune şi au reprezentat un factor de unitate a imperiului. De regulă, au fost structurate pe un plan organizat pe două axe perpendiculare, în jurul cărora străzile erau în aşa fel aşezate încât să formeze un patrulater regulat.

În centru era *Forumul,* o piaţă de formă pătrată decorată cu statui şi înzestrată cu monumente publice. Aici se aflau spaţiile unde aveau loc reuniunile senatului local (curia), temple, bazilici, sediul tribunalului şi locul unde se întâlneau negustorii. Gama monumentelor era foarte variată, de la amfiteatre pentru „jocurile de circ" până la circuitul special amenajat pentru cursele de care, de regulă de forma unei elipse alungite, de la termele cu apă caldă sau rece, la sălile pentru practicarea exerciţiilor fizice, dar şi la biblioteci şi arcuri de triumf, care consacrau mari victorii, aşa cum au ridicat mai toţi împăraţii romani, şi până la apeducte grandioase care aprovizionau cu apă marile oraşe, uneori de la mari distanţe. Între aşezările urbane erau construite drumuri care asigurau o deplasare rapidă şi sigură. Mari poduri, precum cele ridicate la Drobeta sau, mai târziu, în vremea lui Constantin cel Mare, la Sucidava, legau malurile marilor cursuri de apă şi asigurau o legătură permanentă între diferitele provincii ale imperiului. Reţeaua urbană, constituită mai cu seamă în partea occidentală a continentului, a fost principalul vehicul al romanizării. În vremea invaziilor barbare, oraşele şi-au restrâns aria de locuire şi au mai supravieţuit o vreme fortificându-şi zona centrală pe care au transformat-o în spaţiu de habitat, o bună parte din aceste aşezări constituindu-se mai târziu în nucleele oraşelor medievale.

Roma, oraş al monumentelor

Între toate, în mod firesc, cele mai strălucite construcţii au înfrumuseţat Cetatea Eternă, oraşul prin excelenţă, Roma. Iniţiate încă de Augustus, care a construit un forum, un templu dedicat zeului Marte şi un Altar al Păcii, această remarcabilă activitate a fost continuată de urmaşi săi: Vespasian, Titus, Domitian şi Traian.

Surse ale timpului ni-l arată pe Augustus ca mare restaurator de temple, constructor de amfiteatre şi de arcuri de triumf în Italia şi Gallia cu deosebire

Incendiul neronian din 64 d.Hr. a distrus multe edificii publice şi cartiere ale Romei, reconstrucţia acestora realizându-se în vremea Flaviilor. Astfel, Vespasian a restaurat temple, a construit un Forum al Păcii şi a deschis lucrările la Colosseum.

Proporţiile, ca şi compartimentarea acestei ultime construcţii erau cu adevărat extraordinare. Avea patru niveluri împărţite pe 80 de axe, la fiecare fiind de jos în sus coloane şi pilaştri. La parter şi la cele 3 etaje erau 80 de arcade prin care intrau spectatorii (dintre care 78 pentru marele public, iar 2 pentru demnitari şi împărat). A găzduit nu numai lupte de gladiatori, dar şi spectacole pe apă (în vremea lui Titus). Ultimele reprezentaţii au avut loc în 526, iar papii l-au păstrat ca pe un loc sacru, fiind ştiut că aici au fost martirizaţi creştinii.

Marile epoci ale arhitecturii monumentale

În vremea lui Traian, dominată de geniul creator al lui Apolodor din Damasc, un sirian grecizat, a fost construit la Roma un nou Forum, o piaţă de formă dreptunghiulară având în centru statuia ecvestră a împăratului, cu un arc de triumf monumental, cu un portic de marmură dominat de statui — loc de întâlnire pentru intelectualii cetăţii —, cu o bazilică şi o coloană de 38 de metri, celebra columnă povestind în imagini istoria războaielor cu dacii.

Lucrată în marmură de Paros, Columna lui Traian este aşezată pe o bază cubică. Iniţial, în vârful acesteia se găsea un vultur de bronz înlocuit de Hadrian cu statuia predecesorului său, iar ulterior, în 1557, cu cea a Apostolului Petru.

Naraţiunea istorică se compune din 124 de episoade din primul şi cel de-al doilea război daco-roman, fiind inspirată din comentarii scrise, din păcate pierdute de-a-lungul timpului. Înlănţuirea scenelor de o mare varietate sugerează privitorului imagini succesive asemenea unui spectacol cinematografic. La Roma au mai fost ridicate două monumente asemănătoare, Columna lui Antoninus Pius (161), din care s-a păstrat numai baza, şi Columna lui Marcus Aurelius (193), o imitaţie a construcţiei ridicate în vremea lui Traian.

Din vremea Severilor (începutul secolului al III-lea), dominată de un incontestabil declin marcat prin invazii barbare, epidemii, secătuirea trezoreriei statului, datează relativ puţine construcţii monumentale. Întemeietorul dinastiei, un african, a reconstruit aşezarea sa natală, Leptis–Magna, unde a introdus noi soluţii urbanistice, şi a ridicat la Roma un arc de triumf. Urmaşul său, Caracalla, a construit în Cetatea Eternă alte temple impresionante ca proporţii.

Epoca tetrarhiei (începutul secolului al IV-lea) este caracterizată prin spiritul militarist şi absolutist al unei societăţi conduse de un împărat stăpân şi zeu deopotrivă. Diocleţian a construit terme şi a refăcut diverse clădiri de interes administrativ la Roma, în vreme ce o dată cu înmulţirea capitalelor provinciale şi a reşedinţelor s-a construit mult şi în alte zone din Italia, în Sicilia, ca şi în părţile orientale ale imperiului.

Vechea capitală imperială pare a beneficia pentru ultima oară de mari constructori în vremea lui Constantin cel Mare, care a înălţat aici un ultim arc de triumf. Theodosius al II-lea (408-450), împărat al răsăritului, construia la Constantinopol o Poartă comemorativă considerată a fi ultimul mare monument roman.

Caleidoscop

Monumente la Dunărea de Jos

În provinciile dunărene, şi avem în vedere în primul rând Dacia (106-271), romanii au ridicat cu deosebire lucrări de natură militară (limes şi castre) şi au fundat oraşe. Templele, bazilicile, amfiteatrele nu prezintă nimic monumental, înscriindu-se, în ansamblu, în perimetrul arhitecturii provinciale a secolelor I-III.

O singură lucrare constituie excepţia – *Tropaeum Traiani*, operă arhitectonică destinată să omagieze una din victoriile repurtate de marele împărat în primul război cu Dacia, pe teritoriul Dobrogei.

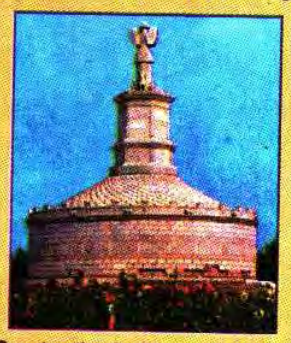

Construcţia, înaltă de 42 de metri, era alcătuită din patru părţi componente egale între ele: treptele şi corpul cilindric, construcţia hexagonală, acoperişul şi trofeul. Decoraţia sculpturală se compune din 54 de metope (48 întregi, 5 fragmentare, 1 lipsă), care înfăţişează scene de luptă călare sau pedestre, barbari luptând sau captivi înlănţuiţi, femei băştinaşe, bine ştiutele scene înfăţişând viaţa autohtonă (secvenţele cu cornute mici) şi chiar pe împărat însoţit de garda sa. După felul în care au fost prezentaţi, se pare că Traian a înfruntat aici nu numai pe daci, dar şi pe sarmaţi şi o seminţie germanică.

Tropaeum Traiani rămâne unul dintre cele mai importante monumente romane, alături de un altul similar construit pe teritoriul Franţei, în localitatea La Turbie, fiind până azi singurele de acest fel care s-au păstrat.

Arta monumentală romană a fost expresia unei puteri în expansiune, capabilă să ofere lumii modele de civilizaţie şi de unitate.

EVALUARE

Victoria din Samotrace
(sfârşitul sec. IV î.Hr.)

„După ce se termină rânduiala oamenilor pe poziţie, atenienii se aruncară în iureş năvalnic asupra duşmanilor; depărtarea dintre tabere nu era mai mare de opt stadii. Perşii, când îi văzură pe atenieni dând năvală, se pregătiră să-i întâmpine; dar când băgară de seamă cât de puţini sunt şi că totuşi aleargă spre ei în goană, fără cavalerie şi fără arcaşi, îi socotiră pe atenieni de-a dreptul nebuni şi cu totul pierduţi. (...) Atenienii, însă, când se încleştară strâns cu barbarii, se luptară în chip vrednic de pomenit. Într-adevăr, ei, primii dintre toţi elenii pe care îi cunoaştem, au pornit în iureş împotriva duşmanilor, totodată, ei cei dintâi şi-au ţinut firea când au văzut îmbrăcămintea medă. (...) Până atunci, elenilor le era teamă şi de numele mezilor.

În bătălia de la Maraton au murit dintre barbari ca la 6400 de bărbaţi, iar dintre atenieni 192 ..."

(Herodot, *Istorii, cartea a VI-a*)

1. Definiţi următoarele noţiuni:

A. *geneză etnică, democraţie, res publica, romanizare, absolutismul.*

B. *mozaism, Mesia, Evanghelie, apostoli, Hristos, misionar, erezie, etnogeneză, creştinism, migraţii, regat barbar, limbi neolatine.*

2. Comparaţi – pornind de la textul lui Elie Faure – o statuie din epoca clasică cu una din epoca elenistică.

a) Ce mesaj transmite fiecare dintre ele?

b) Identificaţi în textul lecţiei în care se vorbeşte despre arta greacă o informaţie relevantă referitoare la acest subiect.

„În secolul al V-lea rareori vezi aripi pe umerii zeilor. Le întâlneşti la artistul arhaic, ce încearcă să smulgă forma materiei care o înlănţuie. Le întâlneşti la artistul decadent, străduindu-se să dea avânt formei, pe care propria ei ardoare nu o mai susţine. Victoria din Samotrace are nevoie de ele pentru a părăsi prora corăbiei, pentru că valurile ude şi atât de complicat drapate care îi atârnă pe picioare îi îngreunează cumplitul elan, răsucirea bustului, furtuna de zboruri, de trâmbiţe şi de vânt stârnită în urma ei."

(Elie Faure, *Istoria artei*)

3. Indicaţi numele celor mai importanţi zei ai grecilor:

- părintele zeilor şi soţia lui;
- zeiţa înţelepciunii şi a războiului ;
- zeiţa pădurilor, a vânătorii şi a lunii;
- zeiţa frumuseţii şi a dragostei;
- zeul luminii, al soarelui şi al artelor;
- zeul războiului;
- zeul vinului;
- zeul făurar;
- zeul infernului;
- zeul mărilor.

4. Precizaţi de cine au fost scrise următoarele piese de teatru: „Perşii"; „Antigona"; „Pacea"; „Oedip rege"; „Lysistrata"; „Prometeu înlănţuit"; „Broaştele".

5. Completaţi spaţiile libere din următoarele enunţuri, indicând numele sau domeniul ilustrat de unii dintre marii învăţaţi ai antichităţii:

a) Euclid a fost .....
b) Arhimede a fost .....
c) Eschil a fost .....
d) „Părintele medicinei" a fost .....
e) „Părintele istoriei" a fost .....
f) Tucidide a fost .....

6. Căutaţi informaţii despre templele greceşti menţionate mai jos şi formulaţi câte un enunţ despre fiecare dintre ele:

a) cele de pe Acropolea Atenei;
b) altarul din Pergam;
c) templul lui Zeus din Olympia;
d) templul lui Apollo din Delphi.

7. Citiţi cum este descrisă desfăşurarea luptei de la Maraton în „Istoriile" lui Herodot:

a) Din ce motive s-au aruncat atenienii în „iureş năvalnic" asupra duşmanilor?
b) De ce îi numeşte Herodot „barbari" pe perşi?
c) Precizaţi ce tactică au aplicat atenienii în luptă şi care a fost reacţia peşilor?

8. Identificaţi grupul statuar şi indicaţi alte trei capodopere ale artei elenistice.

9. Citiţi fragmentul ce urmează, desprins din scrierile lui Xenofon, şi precizaţi care erau trăsăturile esenţiale ale democraţiei ateniene?

„Sunt oameni care se minunează de faptul că-n toate împrejurările atenienii favorizează pe nevoiaşi, sărăcimea şi oamenii de rând, şi nu pe nobili. Această măsură slujeşte democraţia, deoarece, atunci când sărăcimea, oamenii din popor şi cei din straturile de jos – ce se înmulţesc încontinuu – sunt mulţumiţi, democraţia se întăreşte. Şi, dimpotrivă, dacă numai bogătaşii şi nobilii prosperă, democraţia cedează în faţa vrăjmaşilor ei...

Nobilii rareori nesocotesc legile, abaterile săvârşite de ei sunt puţine...

S-ar putea totuşi întreba cineva dacă omul din popor este capabil să pună la cale lucruri folositoare lui şi colectivităţii. Dar poporul îşi dă bine seama că neştiinţa şi nepriceperea omului care-i doreşte totuşi binele este de preferat destoiniciei şi înţelepciunii nobilului care-i vrea răul...

Fie ţara oricât de bine gospodărită, poporul nu doreşte să fie robul nobililor, el este dornic de libertate şi râvneşte să aibă în mână puterea, fără să-i pese dacă legile sunt potrivite sau ba."

(Xenofon, *Statul spartan, statul atenian*)

10. Indicaţi răspunsul sau răspunsurile corect(e):

A. Structura de bază a armatei romane era formată din:

a) pedestrime; b) cavalerie; c) legiuni.

B. Dezvoltarea comerţului, în special a celui maritim, asigura venituri însemnate, Roma devenind:

a) principalul centru comercial al zonei;

b) principalul centru politic şi economic al lumii mediteraneene;

c) oraşul marilor tranzacţii comerciale.

C. După dispariţia lui Caesar din viaţa politică, conducerea statului a fost preluată de către:

a) Marcus Antonius, Lepidus şi Octavianus;

b) Marcus Antonius, Cleopatra şi Octavianus;

c) Marcus Antonius, Pompei şi Octavianus.

11. Realizaţi, cu ajutorul cronologiei alăturate, o lucrare cu caracter de sinteză cu tema *Roma şi lumea elenistică în secolele II-I î.Hr.*

12. Completaţi spaţiile libere cu titlurile (pe viaţă) pe care le primeşte Octavianus:

a)....., şeful religiei romane;

b) ....., adică măritul, cu care până atunci doar zeii erau denumiţi;

c) ....., ca şi Caesar.

13. Ordonaţi cronologic următoarele evenimente:

a) Mediterana – *Mare Nostrum.*

b) Instituirea Dominatului.

c) Retragerea administraţiei şi armatei romane din Dacia.

d) Relatarea lui Herodot despre geţi.

e) Statul lui Burebista.

f) Al doilea război dintre daci şi romani în vremea lui Traian.

O cronologie a lumii elenistice

273 î.Hr. — Tratat de prietenie (*amicitia*) între Egipt şi Roma, primul de acest gen în istoria statelor elenistice.

221-179 î.Hr. — Domnia lui Filip al V-lea în Macedonia.

215 î.Hr. — Alianţa lui Filip al V-lea cu Hannibal, învingătorul romanilor la Cannae, declanşează confruntarea dintre Macedonia şi Roma, încheiată cu pacea de la Phoinike (205 î.Hr.).

203 î.Hr. — Tratat secret între Regatul Seleucid şi Macedonia, urmărind împărţirea Egiptului Lagid. Politica expansionistă iniţiată de Filip al V-lea în următorii ani în Tracia, Marea Egee şi Asia Mică determină Pergamul şi Rhodosul să solicite ajutorul Romei; îngrijorată, Roma intervine.

200-197 î.Hr. — Al doilea război macedonean, în care armata romană înfrânge falanga macedoneană.

171-168 î.Hr. — Al treilea război macedonean, încheiat cu victoria romană de la Pydna (22 iunie 168 î.Hr.). Macedonia îşi pierde independenţa.

149 î.Hr. — Răscoală antiromană condusă de Andriscos. Înfrântă, Macedonia devine provincie romană (148 î.Hr.).

64-63 î.Hr. — După înfrângerea lui Mitridate al VI-lea, regele Pontului, Cnaeus Pompeius trece la reorganizarea Asiei.

58 î.Hr. — Ciprul, desprins din Egiptul lagid, devine provincie romană.

47-30 î.Hr. — Domnia Cleopatrei a VII-a în Egipt, care încearcă cu ajutorul lui Caesar şi, apoi, al lui Marcus Antonius să oprească declinul regatului.

30 î.Hr. — Înfrânt de Octavianus în războiul civil, Marcus Antonius se sinucide împreună cu Cleopatra. Egiptul, ultimul stat elenistic, devine provincie romană.

O cronologie a lumii medievale

482-511 — Domnia lui Clovis I, întemeietorul statului franc.
800 — Încoronarea lui Carol cel Mare ca împărat la Roma.
843 — Tratatul de la Verdun; nepoţii lui Carol îşi împart imperiul.
962 — Otto I este încoronat la Roma ca împărat al Sfântului Imperiu roman de naţiune germană.
976-1025 — Domnia lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul – apogeul puterii militare a Imperiului bizantin.
1054 — Marea schismă între bisericile creştine.
1075 — Dictatul papei marchează începutul luptei pentru investitură cu împăratul german.
Sec. XI-XII — Sunt puse bazele organizării politice a Transilvaniei cucerite de coroana maghiară.
Sec. XII-XIII — Marii Capeţieni consolidează autoritatea centrală în regatul Franţei.
1204 — Cucerirea Constantinopolului de către cruciaţi.
1241-1242 — Marea invazie mongolă asupra Europei.
1247 — Diploma Cavalerilor Ioaniţi atestă primele cristalizări statale la sud de Carpaţi.
1302 — Filip al IV-lea, regele Franţei, convoacă Statele generale la Paris.
1330 — După bătălia de la Posada, Ţara Românească îşi afirmă neatârnarea.
1337-1453 — Războiul de 100 de ani, un conflict dinastic între coroana franceză şi cea engleză.
1356 — Bula de aur a împăratului Carol de Luxemburg privind alegerea suveranului german.
După 1359 — Constituirea statului neatârnat al Moldovei.
1394-1396 — Primele mari înfruntări româno-otomane.
1415-1417 — Conciliul de la Konstanz pune capăt marii schisme din Biserica catolică.
1453 — Căderea Constantinopolului. Imperiul bizantin îşi încetează existenţa.

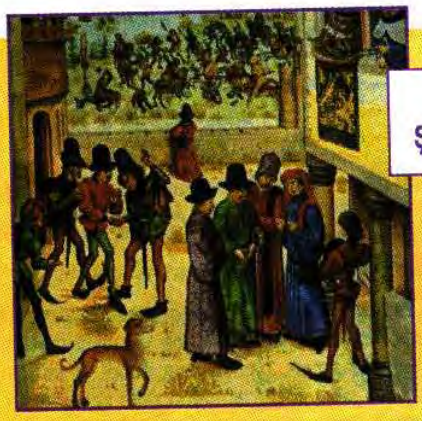

POPOARE ŞI SPAŢII ISTORICE

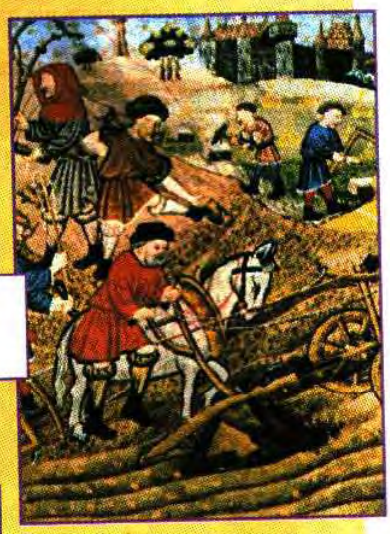

OAMENII, SOCIETATEA ŞI LUMEA IDEILOR

STATUL ŞI POLITICA

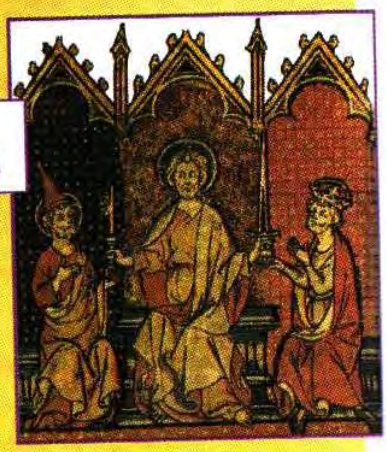

RELIGIA ŞI VIAŢA RELIGIOASĂ

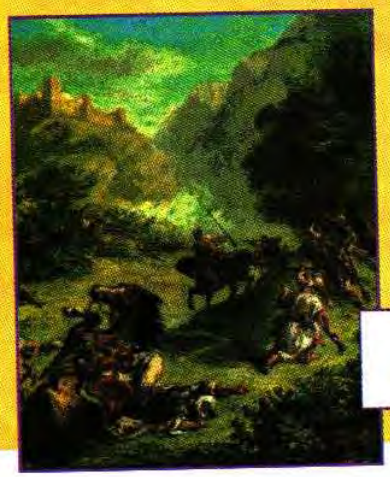

RELAŢIILE INTERNAŢIONALE

Moștenirea medievală

Modulul

II

„Istoria politică a Occidentului medieval este deosebit de complicată pentru că reflectă extrema fărâmiţare datorată fragmentării economiei şi a societăţii, precum şi acaparării puterilor publice de către şefii acestor grupări mai mult ori mai puţin izolate, fărâmiţările constituind, cum s-a văzut, una dintre caracteristicile feudalităţii. Dar realitatea medievală a Occidentului nu este numai această atomizare a societăţii şi a cârmuirii sale, ea este o îmbinare orizontală şi verticală a puterilor. Între mulţimea de stăpâni — Biserica şi bisericile, oraşele, principii şi regii —, oamenii din evul mediu nu ştiu întotdeauna de cine depind din punct de vedere politic. La nivelul chiar al administraţiei şi al justiţiei, conflictele de jurisdicţie care umplu istoria medievală exprimă această complexitate."

(Jacques Le Goff,
Civilizaţia Occidentului medieval)

- Creştinismul
- Formarea popoarelor europene
- Formarea poporului român şi a limbii române
- Lumea arabă
- Civilizaţia medievală
- Arta medievală
- Imperiul bizantin
- Imperiul otoman
- Franţa medievală
- Imperiul romano-german
- Statul medieval în spaţiul românesc
- Ţările Române şi statele vecine

Creştinismul

Arestarea Sfântului Pavel (basorelief din sec. IV)

Geneza religiei şi a Bisericii creştine

Trecuseră aproape opt secole de la întemeierea Romei (753 î.Hr.), iar spiritualitatea romană era caracterizată de existenţa unei tradiţii religioase care includea trei componente: religia oficială romană, cultele şi tradiţiile locale şi cultele orientale. Rolul cel mai important l-au jucat cultele orientale, răspândite în lumea romană ca urmare a sincretismului elenistic.

În cadrul religiei mozaice a evreilor din Palestina s-a conturat, în secolul I î.Hr., ideea venirii lui Mesia (Unsul, adică regele), care, ca urmaş al lui David, îi va elibera pe iudei de sub stăpânirea romană. Aşteptarea mesianică a evreilor a fost însoţită de reprezentările apocaliptice despre sfârşitul catastrofal al umanităţii şi despre naşterea unui nou imperiu de o mie de ani. Iudeii sperau că Iahve va încheia un nou legământ cu întrega omenire şi nu doar cu un „popor ales". Credinţa în mesianism şi în sacrificiul de răscumpărare cu care va veni noul Mesia va deveni miezul doctrinei creştine.

Elementul fundamental al religiei creştine îl constituie credinţa în învierea lui Iisus.

Reconstituirea evenimentelor din care s-a născut creştinismul se întemeiază pe relatările cuprinse în cele patru „Evanghelii" (ale lui Matei, Marcu, Luca şi Ioan), în cele 28 de capitole intitulate „Faptele apostolilor" şi pe mesajul cuprins în „Epistole". Acestea toate formează împreună „Noul Testament".

Primul reper cronologic important îl constituie anii 28-29, când Ioan Botezătorul propovăduia pocăinţa şi iertarea păcatelor evreilor prin botezul în apa Iordanului. Printre cei botezaţi s-a aflat şi Iisus, originar din Nazaret, provincia Galileea, în care Ioan a recunoscut pe noul Mesia. Revenit în provincia natală, Iisus proclamă Evanghelia („Vestea cea Bună").

Dicţionar

Apostoli — Cei 12 ucenici ai lui Iisus care vor predica Evanghelia după pogorârea Duhului Sfânt asupra lor.

Conciliu ecumenic — Reuniune a reprezentanţilor întregii Biserici creştine în cursul căreia se adoptă decizii importante privind viaţa acestei comunităţi.

Ecumenic — Universal.

Erezie — Abatere de la dogma creştină oficială.

Iahve (în limba ebraică) — „Cel ce este", divinitatea unică a religiei mozaice.

Iconoclasm — Dispută teologică privind reprezentările figurative (imagini) în cadrul cultului religios. Iconoclaştii cereau respectarea poruncii a doua a „Decalogului": „Să nu-ţi faci chip cioplit..."

Martir— Persoană torturată pentru credinţa sa în învierea lui Iisus şi încălcarea cultului religiei oficiale romane.

Misionarism — Proces de răspândire a religiei creştine în teritorii necreştine, prin intermediul misionarilor.

Mozaism — Iudaism, religia monoteistă a evreilor, fundamentată pe Vechiul Testament.

Sincretism — Sinteză culturală.

Răspândirea creştinismului în Imperiul roman până în 395

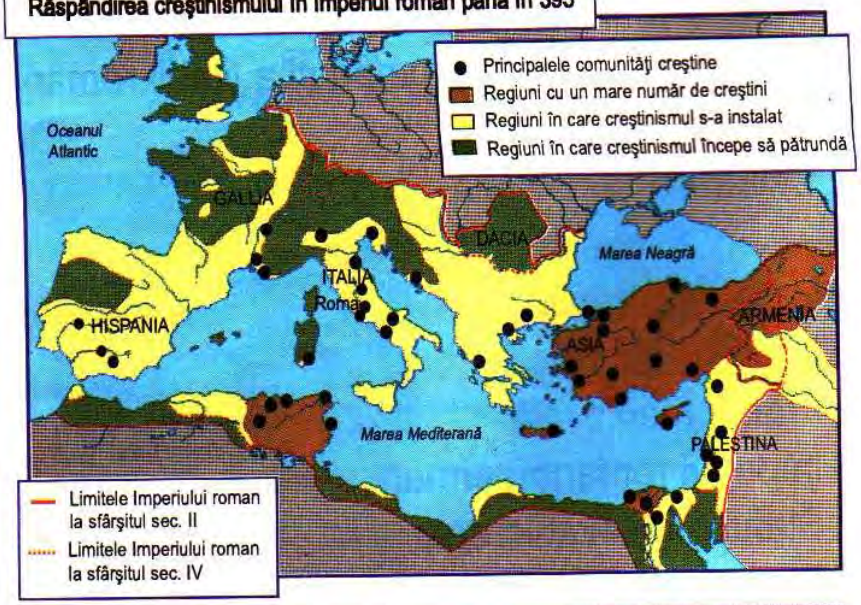

Mesajul său predica transfigurarea lumii prin coborârea împărăţiei lui Dumnezeu pe pământ: „S-a împlinit vremea şi împărăţia lui Dumnezeu este aproape: pocăiţi-vă şi credeţi în Vestea cea Bună." (Marcu, 1:15)

În primăvara anului 30 (sau 33), Iisus, însoţit de cei 12 ucenici, hotărăşte petrecerea sărbătorii de Paşti la Ierusalim. Semnificaţia întâmplărilor petrecute în aceste zile şi cuvintele-parabolă rostite de Iisus în faţa ucenicilor constituie miezul credinţei creştine.

Mesajul creştin este unul profund moral şi se sprijină pe credinţă şi speranţă. Învierea lui Iisus este de neînţeles în afara credinţei. Credinţa, la rândul ei, este de neconceput fără încredere: în Dumnezeu, în aproapele tău, în sine. Iar încrederea aduce cu sine dragostea: de Dumnezeu şi de aproapele tău.

Al doilea fapt esenţial al mesajului creştin este speranţa care, alături de demnitatea şi încrederea în aşteptarea apropierii împărăţiei lui Dumnezeu, este modelul oricărei vieţi creştine.

Naşterea bisericii creştine s-a petrecut în momentul pogorârii Duhului Sfânt asupra apostolilor, care vor începe să predice Evanghelia în rândul evreilor. Prima comunitate creştină s-a constituit la Ierusalim, fiind desemnată cu numele grecesc *ecclesia*. Activitatea apostolilor a stârnit ostilitate la Ierusalim, prin anii 36-37 Apostolul Ştefan fiind lapidat şi devenind primul martir al credinţei creştine. Expulzarea creştinilor din Ierusalim a însemnat începutul procesului de misionarism în rândul evreilor, dar şi al păgânilor. La Antiohia, s-a organizat prima comunitate de păgâni convertiţi la creştinism şi s-a folosit pentru prima dată numele de „creştin" (apărător al lui Hristos). Termenul de Mesia a fost tradus în grecescul „Hristos" (Cel Uns, Cel trimis), care, asociat numelui lui Iisus, va deveni un nume propriu.

Răspândirea creştinismului s-a realizat relativ repede prin intermediul apostolilor, în cursul secolului I, şi apoi al misionarilor, în perioada următoare. Primele comunităţi creştine au fost conduse de apostoli, iar după dispariţia acestora de *presbiteri* (bătrâni), ajutaţi de diaconi.

„În ajunul Paştilor, Iisus a celebrat ultima cină cu discipolii. Iisus a luat pâine şi binecuvântând a frânt, şi le-a dat lor şi a zis: «Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu». Şi luând paharul, mulţumind, le-a dat şi au băut din el toţi, şi le-a zis: «Acesta este sângele meu, al Legii celei noi, care pentru mulţi se varsă.» (Marcu,14:22–24) Din această noapte patetică, tradiţia a păstrat două întâmplări care obsedează încă conştiinţele creştine: Iisus îl vesteşte pe Petru că «înainte de a fi cântat cocoşul» Petru se va fi lepădat de trei ori de el (Matei, 26:34) (...) Desigur, renegarea lui Petru nu face decât să confirme fragilitatea naturii umane. (...) Semnificaţia acestui incident dureros este evidentă: în economia mântuirii, virtuţile omeneşti, la fel ca şi păcatele, nu contează; ceea ce contează este să te căieşti şi să nu-ţi pierzi speranţa."

Mircea Eliade,
Istoria credinţelor şi ideilor religioase

Cruce relicvar găsită în aşezarea fortificată de la Dinogetia (Garvăn)

Roma şi creştinii

Autorităţile romane au avut, în primele secole, o atitudine de respingere faţă de creştinism, manifestată prin persecuţiile împotriva creştinilor. Motivul acestei reacţii ostile l-a reprezentat faptul că creştinii refuzau să se supună cultului imperial şi să efectueze serviciul militar sub simbolurile sale. Până în vremea lui Domiţian (81-96), creştinismul a fost considerat o sectă a iudaismului, persecuţiile fiind locale şi incidentale: la jumătatea secolului I, împăratul Claudiu (41-54) i-a izgonit pe creştini din Roma, iar Nero (54-68) a ordonat primele represalii împotriva creştinilor, acuzându-i că au incendiat Roma. În timpul lui Traian (98-117) şi al urmaşilor săi, prozelitismul creştin a fost interzis. Numărul victimelor persecuţiilor a crescut în secolul al III-lea, ultimele victime în rândul creştinilor datând din anii 303-306, în timpul lui Diocleţian. Pedepsele şi torturile la care erau supuşi creştinii au fost variate şi numeroase, în funcţie de categoria socială din care aceştia proveneau: aristocraţii erau deportaţi şi le era confiscată averea, oamenii simplii erau decapitaţi sau aruncaţi leilor, iar răstignirea era considerată cea mai înjositoare moarte.

Catacombe la Roma

„Istoricul Eusebiu din Caesarea relatează că Apostolul Toma a predicat creştinismul la parţi; Andrei în Scytia, Ioan în Asia, Petru în Galatia, Bitinia, Cappadocia şi Asia Proconsulară; Bartolomeu în India; Matei printre iudei şi alte neamuri. Despre Apostolul Petru se ştie că a predicat mai întâi în Antiohia şi Corint. Mergând la Roma a fost închis în timpul persecuţiei lui Nero, în anii 64 şi 66, ultima oară în închisoarea mamertină de la poalele Capitoliului. Condamnat la moarte, Petru a fost răstignit, la cererea lui, cu capul în jos, în circul lui Nero şi îngropat lângă calea triumfală din Vatican, în 67. Alături de Petru, apostolii Ioan Evanghelistul şi Iacob cel Mare au desfăşurat o vie activitate de răspândire a creştinismului: Ioan a predicat în Efes, unde a şi murit în jurul anului 100. Despre apostolul Simon Zelotul tradiţia spune că a predicat în Persia şi Babilon, iar Matia, ales apostol în locul lui Iuda Iscarioteanul, în Etiopia. Cea mai intensă activitate de predicator al creştinismului a desfăşurat-o însă apostolul Pavel."

(*Enciclopedia civilizaţiei romane*)

Împăratul Constantin şi mama sa Elena (icoană din sec. XVI)

Constantin cel Mare primindu-l pe papa Silvestru I la Roma (pictură murală din sec. XIII)

În anul 313, împăratul Constantin cel Mare (306-337) a legalizat creştinismul în Imperiul roman prin Edictul de la Milano. Proclamarea creştinismului ca religie de stat alături de cultele păgâne a fost un act politic, realizat nu din vocaţie religioasă, ci din interese politice. Constantin a încercat să facă din creştinism un element de unificare a imperiului. Funcţiei imperiale i s-a asociat mai departe caracterul sacru, împăratul devenind episcop şi egal al apostolilor. În secolele următoare, concepţia creştină asupra funcţiei imperiale se va reflecta în imaginea împăraţilor bizantini şi occidentali. Constantin cel Mare s-a implicat direct în chestiunile religioase cu privire la dogmă şi la disciplina creştină, participând la primul conciliu ecumenic de la Niceea din anul 325, care, între altele, a fixat regulile dogmei creştine, a stabilit data serbării Paştelui şi a condamnat ereziile apărute în cadrul creştinismului.

În anul 391, împăratul Teodosius I (379-395) a declarat creştinismul ca fiind singura religie oficială a statului roman, interzicând cultele păgâne.

Deciziile celor doi împăraţi (Constantin cel Mare şi Teodosius) au făcut din creştinism fundamentul unei noi civilizaţii. O nouă morală a individului şi a comunităţii, o nouă ordine şi ierarhie socială şi politică, un nou spirit al arhitecturii oraşului şi al artei în general, o nouă concepţie despre timp şi istorie vor marca definitiv sfârşitul antichităţii clasice, inaugurând civilizaţia creştină.

Constantin cel Mare oferind daruri, friză de pe Arcul de triumf de la Roma (312-315) (fragment)

„O dată cu creştinismul, sentimentul religios a luat o expresie mai înaltă şi mai puţin materială. (...) Dumnezeu a apărut ca o fiinţă unică, uriaşă, universală, singurul care însufleţeşte lumile şi singurul care trebuie să satisfacă nevoia de adoraţie ce există în om (...) Religia îsi are acum sediul în gândirea omului; a devenit spirit; omul nu mai dădea lui Dumnezeu de mâncare şi de băut; rugăciunea nu a mai fost o formulă de incantaţie; ea a devenit un act de credinţă şi o umilă implorare. Sufletul omului se afla într-o altfel de relaţie cu divinitatea: teama faţă de zei a fost înlocuită cu dragostea faţă de Dumnezeu.

Creştinismul mai aducea cu sine şi alte lucruri noi, chemând spre el întreaga omenire. Pentru acest Dumnezeu nu mai existau străini. Acest lucru a avut consecinţe importante atât pentru relaţiile dintre popoare, cât şi pentru ocârmuirea statelor."

(Fustel de Coulanges, Cetatea antică)

- Identificaţi schimbări de mentalitate datorate apariţiei creştinismului.

„În literatura medievală apare (...) o temă care descrie societatea împărţind-o în trei categorii sau ordine: *oratores, bellatores, laboratores,* ceea ce înseamnă: clericii, războinicii, muncitorii. (...) Ordinul clerical se caracterizează prin rugăciune, fapt ce se referă cu precădere la natura esenţială a puterii clericale, care vine de la capacitatea ei specifică de a obţine, prin rugăciune, ajutorul divin."

(Jacques Le Goff, *Pentru un alt ev mediu*)

„Ceea ce îmi apare acum cu claritate, în mod evident, este că nici viitorul, nici trecutul nu există şi că nu este propriu a spune: sunt trei timpuri „trecutul, prezentul şi viitorul"; dar s-ar spune poate mai bine: „timpurile sunt trei: prezentul trecutului, prezentul lucrurilor prezente şi prezentul viitorului", căci aceste trei timpuri sunt toate trei în sufletul meu şi în altă parte nu le văd. Prezentul trecutului este memoria, prezentul prezentului este intuiţia, prezentul viitorului este aşteptarea."

(Sf. Augustin, *Confesiuni*)

- Analizaţi textul de mai sus şi identificaţi concepţia despre timp a Sfântului Augustin.
- Ce mesaj transmite imaginea alăturată a Sfântului Augustin.

Sfântul Augustin la masa de lucru

Creştinismul în mileniul I

Creştinismul s-a născut ca o religie a celor aflaţi în suferinţă şi a adus cu sine un mesaj mai presus de diviziunile etnice, naţionale, rasiale sau sociale. Creştinismul a predicat o morală de îndurare, de puritate şi de egalitate socială. Noua religie a debutat ca o religie urbană, care, pe măsură ce oraşul a decăzut datorită invaziilor, s-a răspândit în lumea satului. Persoane aparţinând tuturor categoriilor sociale vor alcătui o comunitate publică nouă, unită prin dorinţa de a înfrunta pericolele majore ale unei vieţi creştine demne: păcatul, sărăcia, moartea. Numai înfruntându-le, oamenii vor putea pătrunde în „cetatea lui Dumnezeu", care apare zugrăvită ca un loc plin de sfinţi cu chipul veşnic frumos şi liniştit, de bărbaţi şi femei plăcuţi lui Dumnezeu, un loc în care au dispărut pentru totdeauna durerea, suferinţa şi lacrimile. Biserica a devenit o instituţie socială, care adăposteşte deopotrivă pe cei păcătoşi, care au totdeauna nevoie de mila lui Dumnezeu, pe cei săraci, care sunt consideraţi părăsiţi de Dumnezeu şi faţă de care solidaritatea se exprimă prin pomană, şi, sigur, pe credincioşii de orice rang social şi indiferent de sex.

Aurelius Augustin (354-430) – cel ce va deveni Sfântul Augustin – s-a născut în nordul Africii şi a studiat retorica şi filosofia la Cartagina. După convertirea la creştinism, în 387, regăsindu-şi liniştea interioară, a considerat că tinereţea sa a fost o sumă de rătăciri. A fost profesor la Roma şi Milano, unde a dus o viaţă de asceză şi studiu. Opera sa cuprinde lucrări filosofico-teologice („De trinitate", „De civitate Dei", „Retractationes") şi o scriere autobiografică („Confessiones").

După conciliul de la Niceea, biserica creştină a fost condusă din cinci patriarhate: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia şi Ierusalim. Datorită cuceririi arabe, ultimele trei şi-au pierdut treptat importanţa, Roma şi Constantinopolul disputându-şi întâietatea. Patriarhul de la Constantinopol îşi va lua titlul de „ecumenic" (universal), iar papa de la Roma se va autointitula „catolic" (universal). Conflictul teologic va deveni atât de acut încât, în anul 1054, creştinismul se va separa în două biserici distincte: ortodoxă şi catolică. Evenimentul, cunoscut sub numele de „marea schismă", va marca profund evoluţia creştinismului.

Ortodoxia. Ortodoxia va fi influenţată, încă din a doua jumătate a mileniului I, de instituţia monahismului. Mănăstirile, foarte numeroase şi înzestrate cu privilegii economice, adăposteau un număr mare de călugări, a căror viaţă monahală era reprezentată de activităţi intelectuale (călugării erau pictori, copişti, autori de imnuri dedicate sfinţilor, de opere teologice sau chiar istorice), de acţiuni de caritate şi de misionarism.

Viaţa ortodoxiei a fost afectată de ereziile apărute în cadrul bisericii, care au creat tensiuni, crize şi dispute teologice. O dispută religioasă care a afectat însăşi puterea imperială de la Constantinopol a fost, în secolele VII-IX, iconoclasmul.

Mănăstire ortodoxă de la Muntele Athos

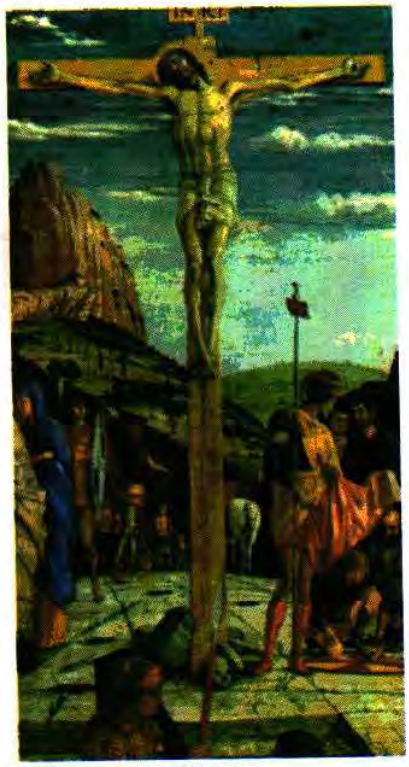

Andrea Mantegna (1431-1506), *Calvarul* (fragment)

Nu uitați!

- Creştinismul reprezintă unul dintre fundamentele culturii şi civilizatiei europene.
- Biserica creştină a devenit de-a lungul timpului liantul dintre individ, familie şi cetate. Pasiunile individuale sunt stăpânite prin obligativitatea confesiunii (spovedaniei). Autoritatea familiei este consolidată prin sacralizarea ceremoniei căsătoriei, copiii sunt botezaţi şi puşi sub protecţia Bisericii. Biserica este locul principal de întâlnire al membrilor unei comunităţi, sărbătorile religioase, ceremoniile, momentele importante ale trecerii prin viaţă – naşterea, căsătoria, moartea – fiind marcate la biserică.
- Catolicismul şi ortodoxia au rămas până în zilele noastre două biserici creştine separate, aflate în dispută şi concurenţă. În ultimii ani, însă, încercările de conciliere s-au înmulţit.

Catolicismul. În partea occidentală a Europei, Biserica romană s-a aflat într-o situaţie dificilă datorită violenţei migraţiilor, a presiunii islamice şi a disputelor cu Constantinopolul. Dizolvarea puterii, cât şi lipsa instituţiilor militare şi civile, a făcut din papa de la Roma un reper spiritual în jurul căruia s-a dezvoltat speranţa de supravieţuire a lumii occidentale. Papa a menţinut la Roma o structură urbană şi statală, a salvat latinitatea şi a conservat rămăşiţele culturii antice. Aureola de salvator al Occidentului i-a conferit papei puteri absolute în materie de dogmă, de liturghie şi de disciplină ecleziastică. Ascensiunea politică a papalităţii a început o dată cu creştinarea cuceritorilor barbari: francii (499), burgunzii (516), vizigoţii (589), longobarzii (590), anglo-saxonii (597) şi s-a consolidat în secolele următoare datorită lipsei unităţii statale imperiale. Spre deosebire de lumea bizantină, unde patriarhul a rămas sub dominaţia împăratului bizantin, papa şi-a asumat de la început un rol politic în lumea occidentală.

Creştinismul catolic a cunoscut la rândul său instituţia monahismului. Benedict din Norcia a fondat în anul 529 mănăstirea din Montecassino şi o dată cu ea a ordonat principiile vieţii monahale prin celebrele „reguli" benedictine: pietatea, supunerea, castitatea, sărăcia, umilinţa, caritatea şi o viaţă dusă în comunitate. Ordinul benedictin a contribuit decisiv la conservarea culturii antice prin copierea manuscriselor în mănăstirile sale. Ordinul clunisian, cel al călugărilor cistercieni, ordinul dominicanilor şi cel al franciscanilor au jucat un rol important în organizarea civilizaţiei occidentale şi în combaterea încercărilor eretice.

- Identificaţi asemănări şi diferenţe între liturghia ortodoxă şi cea catolică.
- Ordonaţi cronologic următoarele evenimente:
  Edictul de la Milano, marea schismă, Conciliul de la Niceea, creştinarea francilor, persecuţiile asupra creştinilor, naşterea bisericii creştine, întemeierea ordinului benedictin.

Piaţa unui orăşel din evul mediu, în centrul căreia se înalţă crucea, simbolul creştinismului

Caleidoscop

Viaţa lui Iisus Hristos

- Istoria literaturii şi, mai recent, aceea a cinematografului au înregistrat de mult timp printre temele de succes evocarea unor episoade semnificative din viaţa şi patimile lui Iisus.
- Seria „Vieţilor" cuprinde trei titluri celebre, traduse şi apreciate şi în România. Două provin din spaţiul francez şi aparţin filozofului Ernest Renan (1863) şi scriitorului François Mauriac (1934), iar cea de a treia a fost scrisă de Emil Ludwig, autor german specializat în biografii istorice.
- Relativ recent (1994), tot în Franţa, publicistul Jacques Duquesne a exprimat un punct de vedere inedit despre Iisus. „El îmi fusese prezentat întotdeauna ca mielul ce merge de bună voie la moarte, ca să spele păcatele lumii. Dar el nu şi-a dorit moartea. A acceptat-o. N-a fost vorba de o jertfă sângeroasă, arhaică. «Eu spre aceasta m-am născut şi spre acesta am venit în lume, ca să mărturisesc pentru adevăr. Oricine este din adevăr ascultă glasul meu» îi spune Iisus lui Pilat. Iată sensul misiunii sale; nu să se ofere ca victimă ispăşitoare, ci să spună cine este Dumnezeu în adevăr. Credinţa creştină, aşa cum o anunţă Evangheliile, e un mesaj de bucurie şi de libertate."

Macheta abaţiei de la Cluny

Din multele producţii cinematografice consacrate vieţii Mântuitorului, foarte cunoscut este celebrul „Iisus din Nazareth", realizat în 1977 de regizorul italian Franco Zeffirelli, cu actorul britanic Robert Powell în rolul principal.

Un roman total: *Numele trandafirului*

Numele trandafirului este un roman scris de către italianul Umberto Eco.

A fost tradus în numeroase limbi, ecranizat şi dramatizat.

„Cuvântul «trandafir» provine în limba română din neogrecescul *trandafilo(n)*, adică 30 de foi, de petale. Cam tot atâtea sunt sensurile acestei cărţi, al cărei fundal este reprezentat de viaţa într-o mănăstire a Occidentului latin. *Numele trandafirului* este un roman filosofic, dar şi unul de divertisment; este un roman politic despre evul mediu, dar şi despre pericolul nuclear al anilor '80, când a fost scris; este un roman istoric, un roman social, unul de moravuri, de tradiţii şi obiceiuri, dar şi un roman psihologic. Nu în ultimul rând, este un foarte bun roman poliţist.

Cartea cuprinde informaţii despre lucrurile cele mai felurite, bizare şi neaşteptate, care privesc în deplinătarea ei viaţa epocii, cu gastronomia, arta bijuteriilor, plantele şi ierburile ei comestibile sau de leac, otrăvurile, administraţia gospodărească, meşteşugurile şi artele ei, obiceiurile de vânătoare, arta de a copia şi împodobi cărţile pe tot soiul de materiale şi pergamente, cu sectele ei religioase şi luptele dintre ele, cu inchiziţie şi torturi, viaţa şi moravurile călugărilor şi multe, multe altele."

(Note ale traducătorului în limba română, Florin Chiriţescu)

Robert Powell în filmul lui Zeffirelli

Erezii în cadrul Bisericii ortodoxe

Primul eretic cunoscut a fost Simon Magul. El se considera întrupare a divinităţii supreme, dar voia să cumpere de la apostoli atributele pe care aceştia le aveau. **Simonia** va reprezenta, mai târziu, intenţia de a cumpăra şi de a vinde indulgenţe (pentru iertarea păcatelor).

Erezia lui Arius – **arianismul** – nega, la începutul secolului al IV-lea, natura divină a lui Iisus Hristos.

Nestorius, în secolul al V-lea, a negat şi el natura divină a lui Iisus, **nestorianismul** susţinând că acesta n-a fost un Om-Dumnezeu, ci un „purtător de Dumnezeu", iar Maria a dat naştere unui om şi, în consecinţă, nu poate fi numită Maica Domnului.

Monofizitismul (secolul V) a fost o erezie care a susţinut că în persoana lui Hristos există o singura natură rezultată din unirea divinităţii cu umanitatea. În secolul următor, din această erezie s-au format patru biserici independente: armeană, siriană, etiopiană şi coptă (în Egipt).

Ereziile **paulicienilor** şi **bogomililor** au exercitat influenţe chiar şi în lumea occidentală, adepţii lor fiind supuşi la crunte persecuţii din partea Bisericii ortodoxe.

Toate ereziile au fost condamnate în cadrul unor concilii ecumenice.

Formarea popoarelor europene

Războinic vizigot

„Sunt invocate, în general, două tipuri de cauze. Mult timp s-a pus accentul pe aşa-numitele cauze externe: popoarele migratoare se pun în mişcare în urma unui impuls declanşat de existenţa unor mari bogăţii slab sau prost apărate sau de existenţa unor pământuri nelocuite. Sau aceste popoare sunt impinse de valurile de migratori venite din adâncul Asiei, care determină, între altele, năvălirile cronice ale popoarelor stepei... Tot aşa, anumite modificări climatice pot declanşa asemenea migrări ale popoarelor nordice.

E însă cât se poate de evident că principalele cauze ţin chiar de popoarele care se deplasează. Creştere demografică? Transformări ale modului de viaţă? Mutaţii ale structurilor sociale? În acest domeniu, izvoarele lipsesc cu desăvârşire. Fiecare caz e, foarte probabil, un caz special, şi nu există nici o explicaţie generală care să lămurească sosirile succesive ale germanilor seminomazi, precum şi incursiunile caracterizate de violenţă ale călăreţilor stepei, lenta maree a ţăranilor slavi, pirateria maritimă a saxonilor şi a scandinavilor sau cucerirea islamică."

(J. Carpentier, F. Lebrun, *Istoria Europei*)

Migraţiile în mileniul I

Timp de apoape patru secole (secolul I î.Hr. – secolul III d.Hr.), Europa civilizată a fost reprezentată de Imperiul roman. În afara acestui teritoriu, care a cuprins sudul şi vestul continentului, s-au aflat regiunile „barbare" din est şi nord.

Mişcările de populaţii care încep în secolul al III-lea au fost privite în mod diferit de locuitorii Europei: pentru romani, ele au reprezentat „o invazie a barbarilor"; pentru restul populaţiei, ele au fost „migraţia popoarelor". Oricum au fost denumite aceste mişcări de populaţii, ele au marcat decisiv evoluţia Europei până astăzi, prin schimbarea compoziţiei etno-lingvistice a continentului.

Valurile de popoare migratoare s-au succedat în Europa între secolele III şi XIII. Originea unora dintre popoare se află în nordul şi estul Europei (popoarele germanice şi slave), iar a celorlalţi se găseşte în imensa Asie (huni, avari, bulgari, grupul popoarelor fino-ugrice, arabi, turco-mongoli).

Cauzele acestor deplasări de populaţii sunt multiple şi dificil de enunţat cu precizie din cauza lipsei surselor istorice scrise. Probabil că aceste popoare s-au pus în mişcare sub presiunea altor migratori veniţi dinspre Asia. O altă cauză ar putea fi tentaţia bogăţiilor din Imperiul roman sau a unor pământuri nelocuite la marginea imperiului. Alte cauze ar putea fi creşterea demografică, transformările în modul de viaţă, mutaţiile sociale, modificările climatice.

- Citiţi textul alăturat şi identificaţi cauzele marilor migraţii.
- Analizaţi harta şi identificaţi: grupe de popoare migratoare, direcţii de migraţie, localizarea geografică şi succesiunea invaziilor.

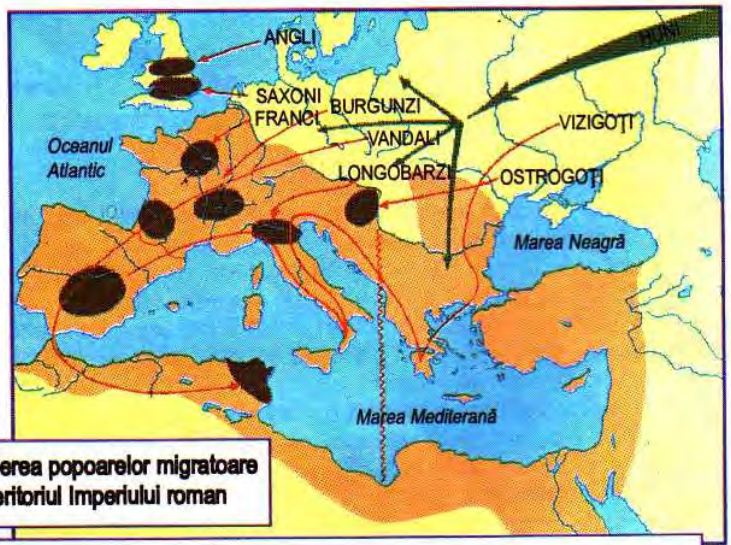

Pătrunderea popoarelor migratoare pe teritoriul Imperiului roman

Direcţiile de pătrundere a hunilor şi a celorlalte popoare migratoare

Principalele zone de instalare a popoarelor migratoare

Linia de despărţire între Imperiul roman de Apus şi Imperiul roman de Răsărit, după 395

Mai importante însă decât cauzele par a fi rezultatele migraţiilor popoarelor. Criza statului roman a fost prima şi cea mai vizibilă urmare a invaziilor barbare. Mai întâi, migratorii au produs distrugeri şi panică. Oamenii au început să se refugieze în zone mai sigure, spre oraşele mari întărite cu ziduri, sau spre zonele mai puţin expuse violenţelor. Produsele agricole, producţia artizanală, schimburile comerciale s-au diminuat până la criză. Neliniştea, neîncrederea şi disperarea i-a determinat pe oameni să-şi îngroape averile în speranţa că pacea va reveni.

Împăraţii romani au încercat să salveze unitatea imperiului şi prestigiul funcţiei imperiale prin măsuri politice, militare şi administrative. Cu toate acestea, în 330, centrul de greutate al Imperiului s-a deplasat spre Orient, atunci când Constantin cel Mare a mutat capitala de la Roma la Constantinopol. Nici împărţirea Imperiului din 395, în Imperiul roman de Apus şi Imperiul roman de Răsărit, nu a salvat Roma. În 410, oraşul a fost incendiat de vizigoţii lui Alaric. În 476, Odoacru, în fruntea herulilor, a cucerit Roma şi a încheiat un capitol important al istoriei europene.

Regatele barbare

Între consecinţele cele mai evidente ale migraţiilor se situează cele de ordin politic. Barbarizarea Occidentului petrecută după dispariţia Imperiului roman de Apus a însemnat abandonarea spiritului şi a tradiţiei politice romane şi luarea în stăpânire de către germanici a puterii politice. Astfel, elita romană, alcătuită din aristocraţia şi nobilimea de funcţii, şi-a pierdut nu doar forţa economică, ci, mai ales, poziţiile importante deţinute în aparatul de stat roman. Distrugerea acestei elite sociale a însemnat distrugerea unei civilizaţii şi a unei culturi.

Popoarele germanice erau grupate în triburi războinice, în care puterea era considerată de origine magică, divină şi războinică totodată. Conducătorul războinic, regele, trebuia să învingă pentru a-şi menţine autoritatea. Supuşii erau credincioşi atâta vreme cât căpetenia lor le demonstra că este cel mai puternic. Astfel s-au alcătuit şi apoi s-au descompus formaţiuni politice care s-au dovedit instabile în spaţiu şi timp şi ale căror caracteristici au fost fărâmiţarea şi diversitatea. Factorul de unitate al acestor regate barbare nu era, ca la Roma, ideea salvgardării puterii sau a binelui comun, ci interesul particular şi asocierea provizorie în vederea sau în urma obţinerii unei victorii. De la un secol la altul, configuraţia politică a Occidentului s-a modificat, iar centrele de putere au basculat între nord şi sud, gravitând în jurul unor capitale, cel mai adesea, itinerante.

Primele semne ale reconsolidării politice a Occidentului au fost, în secolul al V-lea, regatul franc şi Biserica romană. Cele două forţe au asigurat Europei occidentale coeziunea politică pierdută prin cucerirea Romei. De altfel, creştinismul şi Biserica au fost factorii care au făcut să dureze construcţiile politice europene la începutul evului mediu.

- Prezentaţi, pe scurt, consecinţele migraţiilor pe teritoriul Europei de astăzi.

Caleidoscop

Teodoric cel Mare a fost rege al ostrogoţilor între 473-526. Ostatic la Constantinopol timp de 9 ani, a deprins în capitala bizantină arta guvernării şi a diplomaţiei, precum şi tainele războiului. Personalitatea sa a fost profund marcată de educaţia în spiritul culturii greco-romane pe care a primit-o în Bizanţ.

Trimis de către împărat în Italia pentru a-l înfrunta pe Odoacru, Teodoric a devenit, în 493, stăpânul Peninsulei Italice, fiind regele consacrat al unui stat germanic.

Capitala regatului ostrogot al lui Teodoric a fost Ravenna. Acesta s-a înconjurat aici de învăţaţi ai vremii (Boethius şi Cassiodorus) şi şi-a formulat idealul politic: un stat gotic cu o structură romană.

În plan cultural, admiraţia lui Teodoric pentru valorile romano-bizantine s-a concretizat în splendidele construcţii din Ravenna, unde regele a ridicat palate, biserici şi propiul său mausoleu.

Amalasunta, fiica şi succesoarea lui Teodoric la conducerea regatului, şi-a urmat tatăl în ideile sale privind promovarea valorilor şi a culturii romane.

Mausoleul lui Teodoric de la Ravenna

Formarea noilor popoare

Călăreţ germanic

Prima coroană a longobarzilor, din aur masiv, pietre preţioase şi email

„Latinizarea era de fapt, departe de a fi singurul instrument de romanizare. Urbanizarea a fost la fel de importantă: pentru un roman, viaţa prin excelenţă, viaţa civilizată, în contrast cu cea barbară, era viaţa în cetate, viaţa de cetăţean care se bucură de drepturi şi prerogative recunoscute prin lege.

(...) Două sunt puterile care apropie popoarele *Romaniei*. Mai întâi armata prin sistemul ei de recrutare, prin competenţa cadrelor, şi prin împroprietărirea veteranilor. Cea de-a doua putere era la fel de mare. Ea avea să se exercite un timp mai îndelungat şi contunuă să se exercite şi azi: este vorba despre Biserică. „Ubi Ecclesia, ibi Roma" – acolo unde este Biserica, acolo este Roma. Biserica romană intervine în mod decisiv, în secolele VI-X, în procesele de cristalizare a civilizaţiei europene care tocmai se năştea."

Jean Cuisenier, *Etnologia Europei*

Pe acest fond al evoluţiilor politice a avut loc sinteza etno-lingvistică ce a dat naştere Europei actuale. Naşterea acestei lumi, a cărei moştenire încercăm să o identificăm, să o recunoaştem şi să ne-o asumăm astăzi, a fost un proces îndelungat, întins pe durata câtorva secole. Spre deosebire de evenimentele istorice, care sunt punctuale, faptice, şi la care ne putem raporta cu destulă exactitate, procesele se desfăşoară într-un spaţiu şi timp ale căror limite sunt variabile şi aproximative.

Etnogeneza europeană şi, mai ales, aşezarea popoarelor în Europa sunt procese istorice; ele ar trebui să fie asumate astăzi ca un fapt împlinit şi analizat din perspectiva valorilor care au creat o identitate europeană, o comunitate de popoare şi naţiuni, de oameni egali în drepturile lor fundamentale, dar atât de diferiţi, mai mult decât din perspectiva disputelor etnice şi teritoriale

Plecând de la aceste premise, abordarea noastră nu va înregistra clasamente ale succesiunii formării şi aşezării noilor europeni în istorie, ierarhii, priorităţi sau privilegii ale unora sau altora. Născute mai devreme sau mai târziu, popoarele europene există, şi acesta este singurul fapt notabil.

În funcţie de originea lor şi de elementele etno-lingvistice dominante, istoricii clasifică azi popoarele astfel: popoare germanice (germanii, englezii, suedezii, danezii, norvegienii), popoare slave (bulgarii, cehii, croaţii, polonezii, ruşii, slovacii, slovenii, sârbii, ucrainenii), popoare fino-ugrice (ungurii şi finlandezii). O menţiune aparte pentru popoarele romanice, printre care se numără şi românii, alături de italieni, francezi, spanioli şi portughezi.

Popoare romanice occidentale. Cultura, civilizaţia şi limba latină s-au definit în timpul migraţiilor prin termenul de romanitate. „*Romania*" este numele prin care au fost desemnate teritoriile care aparţinuseră Imperiului roman şi unde, în vremea migraţiilor, se vorbea încă latina populară.

Împărţirea Imperiului în 395 a însemnat împărţirea romanităţii, după criteriul geografic, în romanitatea occidentală şi romanitatea orientală.

Romanitatea occidentală se localizează geografic în Italia, Galia, Hispania, Britania, Africa de Nord şi bazinul superior al Dunării. Migraţiile au modificat însă structurile etnice şi lingvistice din aceste provincii, astfel încât doar Italia, Galia şi Hispania au păstrat o importantă populaţie latinofonă. Africa de Nord a fost cucerită de către arabi în secolul al VII-lea, iar celelalte foste teritorii romane au fost dominate etnic de lumea germanică.

Numărul, dar şi cultura latinofonilor, în comparaţie cu populaţia germanică, au fost decisive în procesul de constituire a noilor limbi şi popoare romanice. Numite şi limbi neolatine, italiana, franceza, spaniola şi portugheza sunt produsul unui amestec lingvistic în care specialiştii au distins trei straturi: cel originar indo-european – italic, galic, celt-iberic şi lusitan –, cel latin, considerat stratul de bază, şi cel germanic. Separarea popoarelor care vorbesc aceste limbi şi diferenţele dintre ele au fost rezultatul numeroaselor fragmentări politice din cursul mileniului I.

- Citiţi textul alăturat şi răspundeţi la următoarele cerinţe:
  a) Numiţi cei cinci factori ai romanizării amintiţi în text.
  b) Caracterizaţi prin câte 3 cuvinte-cheie viaţa civilizată şi viaţa barbară.
  c) Argumentaţi afirmaţia „Ubi Ecclesia, ibi Roma".

Romanitatea răsăriteană. Romanitatea răsăriteană este identificată în spaţiul oriental al Imperiului roman într-un teritoriu cuprins între Dacia Traiană la nord, Marea Mediterană la sud, Marea Neagră la est şi graniţa trasată în anul 395 între Imperiul roman de Răsărit şi Imperiul roman de Apus, la vest. *Romania* orientală a gravitat, după secolul al IV-lea, în jurul noii capitale, Constantinopol. Ca şi în Occident, romanitatea a evoluat în contact cu populaţiile migratoare, a suportat presiunea numărului şi a violenţei invadatorilor şi a rezistat prin superioritatea civilizaţiei materiale, a culturii şi a structurilor lingvistice.

Momentul cel mai important în această evoluţie s-a înregistrat în secolul al VII-lea, când invazia şi aşezarea slavilor şi apoi a bulgarilor au cuprins Peninsula Balcanică, separând romanitatea răsăriteană în romanitate nord-dunăreană şi romanitate sud-dunăreană. Simultan, Imperiul roman de Răsărit a devenit un imperiu de limbă şi cultură greacă. *Romania* de la nordul Dunării şi cele izolate în marea masă a slavilor în Balcani (aromâni sau vlahi) vor rămâne astfel singura expresie a latinităţii orientale. Un proces similar cu cel din lumea occidentală a dat naştere poporului român şi limbii române.

- Plasaţi în timp procesul istoric despre care se vorbeşte în textul lui Fernand Braudel de pe coloana alăturată.

„Nici un popor din Europa nu s-a aşezat de când lumea pe pământul pe care îl ocupă în prezent. Românii nu au mai multe motive să cedeze Transilvania decât ar avea englezii să cedeze Marea Britanie sau ungurii Valea Tisei, spre a se întoarce în Germania, cei dintâi, iar ceilalţi în Siberia. Argumentele trebuie să fie cântărite fără nici o consideraţie de politică contemporană."

(Ferdinand Lot, *Invaziile barbare şi popularea Europei*, 1927)

„I-a trecut cuiva prin minte să nege sau să conteste continuitatea poporului francez în Galia, a celui spaniol şi a celui portughez în Peninsula Iberică sau a celui italian în Italia? A admis oare vreun istoric că galo-romanii şi-au părăsit locuinţele plecând din Galia, peste Alpi sau peste Pirinei, pentru a se întoarce mai târziu, după secole, îndărăt acasă? Sau că spaniolii au trecut strâmtoarea Gibraltar, în Africa, pentru a reveni, după sute de ani, în vechiul teritoriu? Simpla formulare a unor asemenea întrebări arată lipsa lor de temei, totala lor deşertăciune."

(C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, 1935)

„Nu există valahi în regiunile limitrofe ale Dunării. Ideea de a căuta aici urme istorice ale valahilor nu ar fi decât un nou abuz al tendinţelor imperialismului românesc, care, după ce şi-a rezolvat problema cuceririlor spre nord, pregăteşte o nouă expansiune, nu mai puţin nedreaptă, spre sud."

(P. Mutafciev, *Bulgari şi români în istoria statelor danubiene*, 1932)

- Textele de mai sus prezintă perspective diferite de abordare a procesului de etnogeneză europeană.
  a) Care consideraţi că este varianta corectă?
  b) Încadraţi limbajul folosit în fiecare dintre cele trei texte într-una din următoarele categorii: limbaj neutru, limbaj emoţional.
  c) Identificaţi cauze pentru care autori diferiţi propun perspective diferite asupra aceluiaşi proces istoric.

„Pentru a înţelege prima civilizaţie europeană, trebuie recapitulate catastrofele, imaginate nopţile atroce ale acestor secole şi sărăcia de început a unei Europe care a trebuit să lupte zilnic pentru a supravieţui. De fapt, redusă la o economie de subzistenţă, citadelă asediată sau mai bine spus invadată, această Europă nevoiaşă nu poate suporta povara unor state întinse. Abia edificate, acestea se prăbuşesc sau se degradează."

(Fernand Braudel, *Gramatica civilizaţiilor*)

Nu uitaţi!

- Popoarele europene contemporane s-au format la începutul evului mediu. Între „vechii" europeni găsim începând din secolul al XIV-lea evrei, ţigani, care fără a avea o „patrie" au contribuit la cristalizarea culturii şi civilizaţiei europene.
- Etnogeneza europeană a fost un proces istoric adesea pus în discuţie în epoca modernă din interese politice.
- Evul mediu timpuriu a avut ca valoare supremă instinctul. Lăcomia şi agresivitatea au fost „stâlpii" unei societăţi în care omul a supravieţuit numai exercitându-şi violenţa. Astfel, bărbatul a fost redus la datoria de a ucide, iar femeia, la datoria de a naşte. Pe această matrice culturală, în care naşterea reprezintă feminitatea, iar uciderea întruchipează virilitatea masculină, se va edifica noua societate medievală.

Formarea poporului român și a limbii române

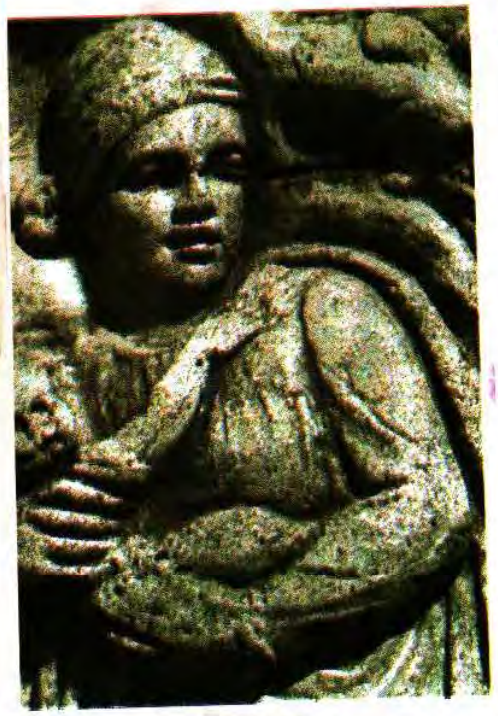

Mamă cu pruncul în brațe
(detaliu de pe Columna lui Traian)

Etnogeneza românească

A doua jumătate a mileniului I este caracterizată pe plan european prin apariția popoarelor romanice și a limbilor neolatine. În cadrul acestui proces general se înscrie și formarea poporului român.

Etnogeneza românească a urmat aceleași faze ca și în cazul celorlalte popoare neolatine din Europa, având drept componente de bază substratul, în cazul de față cel geto-dac, stratul roman și adstratul slav. Romanizarea Daciei și apariția populației daco-romane reprezintă prima etapă în lungul proces de formare a poporului român. Populația s-a romanizat și și-a însușit limba latină dintr-o necesitate determinată de superioritatea civilizației romane.

Familiarizarea autohtonilor geto-daci cu elemente de civilizație romană începe încă înainte de cucerire, prin schimbul de produse. În așezările dacilor s-au găsit amfore, ceramică și vase de bronz, obiecte de podoabă și de cult, instrumente medicale și zeci de mii de monede romane.

Cucerirea Daciei va aduce după sine un proces rapid de înlocuire a culturii materiale autohtone cu cea romană, net superioară. Colonizarea masivă, mulțimea militarilor așezați în castre, ca și apariția și dezvoltarea orașelor au constituit aspecte hotărâtoare în procesul romanizării. Coloniștii purtători ai civilizației romane au locuit de obicei în orașe, contribuind la extinderea urbanizării și a influenței latine. Armata, prin înrolarea autohtonilor, făcea ca, în momentul lăsării lor la vatră (veterani), aceștia să fie purtători ai modului de viață roman și să vorbească limba latină. Numărul mare al inscripțiilor (3500-4000), face dovada însușirii și folosirii limbii latine de către populația provinciei.

Romanizarea Daciei s-a produs în lipsa unor elite locale, aristocrația autohtonă fiind împuținată ca urmare a celor două războaie, iar resturile acesteia, împreună cu preoțimea dacică, au fost eliminate sau asimilate după cucerire.

Dicționar

Etnogeneză – Proces istoric, lingvistic și cultural de formare a unui popor.
Etnie – Comunitate umană.
Obște – Formă de organizare socială specifică statelor.

- Parcurgând textul lecției identificați:
  a) Trei elemente importante ale romanizării;
  b) Un factor care a ușurat asimilarea autohtonilor.

Epoca romană în Dacia (106-275) corespunde perioadei în care efectele romanizării, ca acțiune civilizatoare, unificatoare, apar pretutindeni în Imperiul roman, stimulate de avantajele oferite celor ce se integrau sistemului. Astfel, împăratul Hadrian diminuează privilegiile specifice Italiei, iar la sfârșitul secolului al II-lea, Septimius Severus le desființează. În anul 212, împăratul Caracalla acordă cetățenie romană tuturor oamenilor liberi din Imperiu.

După retragerea aureliană, romanitatea își continuă existența până la începutul secolului al VI-lea, sub influența Imperiului încă puternic la Dunăre și până în Dobrogea inclusiv. Sub protecția sa, circulația de oameni și bunuri se desfășoară nestingherită de pe un mal pe altul al fluviului.

O familie de cetățeni romani,
locuitori ai Daciei,
reprezentați pe un monument funerar

Piese din Tezaurul de la Pietroasa (Cloşca cu puii de aur) — o dovadă elocventă a trecerii popoarelor migratoare

A doua etapă în apariţia poporului român o constituie „topirea" unor elemente migratorii în masa populaţiei romanice. Este perioada în care ruralizarea vieţii în Dacia, fenomen specific epocii migraţiilor, determină revenirea la forme comunitare de stăpânire şi cultivare a pământului.

Astfel, comunităţile săteşti, cunoscute în literatura românească de specialitate sub numele de obşti, devin celule de bază ale societăţii daco-romane, mai târziu ale celei româneşti. În cadrul obştii, pământul şi comunitatea umană formau un ansamblu unitar, conferind acesteia un suport teritorial. Aşa se explică de ce limba română este singura dintre limbile latine în care termenul folosit pentru a desemna organizaţia politico-teritorială (ţara) derivă din lat. *terra* (pământ). „Ţările" erau adevărate autonomii teritoriale, născute din asocierea mai multor sate. Obştea sătească a fost cel mai important element al continuităţii etnice şi teritoriale.

În viziunea politică a Romei şi, mai târziu, a Bizanţului, romanicii din Dacia, Galia, Italia şi Spania s-au transformat în etnii (*nationes, ethne*), nemaifăcând parte din „populus Romanus". Ei sunt consideraţi barbari, refuzându-li-se calitatea de „romani" şi fiind denumiţi în diversele surse „gali", „itali", „hispani", iar la Dunărea de Jos „daci".

În consolidarea conştiinţei romanităţii, o deosebită importanţă a avut-o creştinismul, atât la Dunăre, cât şi în Occident. Termenii *romanus* şi *christianus* dobândesc un înţeles identic, definind apartenenţa la comunitatea credincioşilor lui Hristos. Se poate spune că, pe durata secolelor IV-X, daco-romanii şi apoi românii, deţinători ai unei culturi materiale proprii , au format mai întâi o comunitate religioasă, principala distincţie între autohtoni şi migratori apărând pe teren religios, adăugându-se şi partea de limbă relativ concomitentă.

- Care a fost atitudinea Romei şi a Bizanţului faţă de romanici?
- Ce rol a avut creştinismul în consolidarea conştiinţei romanităţii?

Spaţiul de formare a poporului român

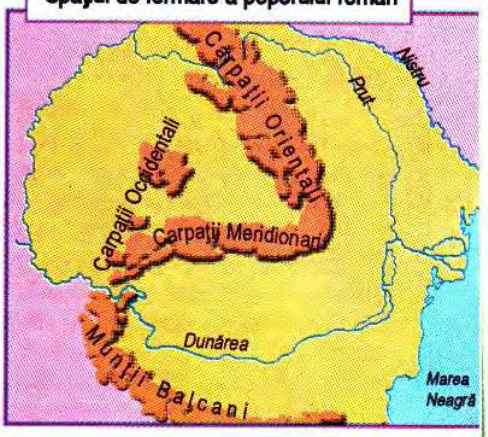

„Într-o epocă în care izvoarele istorice se ocupă de stăpânii locurilor, de căpetenii şi de clasele conducătoare, este foarte firesc ca populaţia aservită să fie ignorată. Măcar că aceasta era mai numeroasă şi precis mai evoluată, în unele regiuni cel puţin, decât nomazii care au năvălit peste ea şi o exploatau. Ea nu va dobândi valoare în ochii cronicarilor şi în limbajul de cancelarie decât în ziua când va reuşi să-şi întemeieze un stat propriu sau când se va constitui în clasa conducătoare."

(G.I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol: poporul român*)

Donariul descoperit la Biertan, lângă Mediaş, poartă inscripţia *Ego Zenovius Votum Posui* (Eu, Zenovie, am pus acest dar)

„Rumânii, câţi se află lăcuitori în ţara Ungurească şi la Aredeal şi la Maramureş, de la un loc sunt cu moldovenii şi toţi de la Râm se trag."

(Grigore Ureche)

„Rumân înseamnă romanus şi unul când întreabă pe celălalt despre limbă zice până în ziua de azi: ştii rumâneşte?"

(Miron Costin)

„Dacii şi romanii sunt moşii şi strămoşii noştri, a moldovenilor, munteni-lor, ardelenilor şi a tuturor unde se află, a românilor."

(Dimitrie Cantemir)

„Prea ştiut este cum fieştecare român la întrebarea: de ce neam este? va răspunde: eu-s român."

(I. Budai Deleanu)

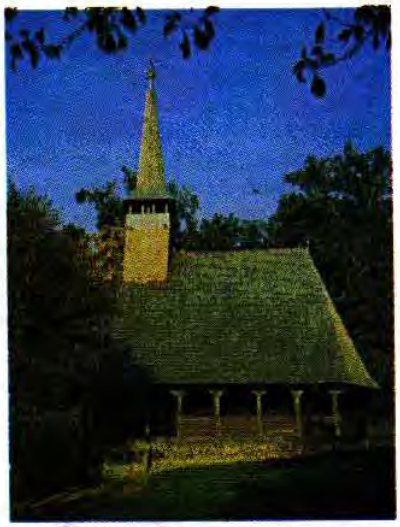

Un semn al continuităţii pe pământul românesc — construcţiile din lemn:
biserica din Bezded (jud. Sălaj)
şi moară de apă din Dăbâca (jud. Hunedoara)

O influenţă durabilă asupra indigenilor protoromâni au avut din mai multe puncte de vedere şi slavii. Exemple în acest sens aflăm în diverse domenii.

Social – politic	Slavii se constituie intr-o pătură aristocratică suprapusă autohtonilor.
Religios	Crearea în biserica română a unei ierarhii sub influenţa sud-slavă.Termeni slavi creştini se suprapun celor latini.
Lingvistic	În onomastică, toponimie şi în vocabularul de fiecare zi.

Înfluenţa slavă are acelaşi rol pe care l-a jucat influenţa germanică în cazul ramurilor occidenatele ale romanitaţii europene.

Formarea limbii române

Limba română se formează concomitent cu formarea poporului român în spaţiul cuprins între Marea Neagră, munţii Balcani şi Carpaţii Păduroşi. Ea îşi are izvorul în latina populară vorbită în provinciile dunărene ale Imperiului, provincii care până în secolul al VII-lea, când slavii se vor aşeza în sudul Dunării, au format o unitate pe ambele maluri ale fluviului.

După retragerea aureliană, latinitatea sud-dunăreană, făcând parte din Imperiu, a asimilat în continuare influenţe în limbă, caracteristice ultimelor secole de evoluţie ale civilizaţiei romane, pe când la nord de fluviu aceste inovaţii au fost mai reduse, dând în final aspectul mai arhaic al limbii române între limbile romanice. La aceasta contribuie şi revenirea la modul de viaţă agro-pastoral din Dacia postromană, precum şi evoluţia esenţialmente rurală a societăţii medievale româneşti. Absenţa centrelor urbane a contribuit la conservarea unităţii limbii, spre deosebire de Occident, unde viaţa orăşenească mai dezvoltată a permis apariţia dialectelor.

Aşezarea slavilor în Balcani la începutul secolului al VII-lea constituie un moment foarte important în evoluţia limbii latine în zona dunăreană. Ei vor disloca populaţia romanică din sudul Dunării, modificând decisiv înfăţişarea etnică a peninsulei. Împinsă spre sud şi vest, populaţia romanică va constitui adevărate insule în masa slavă şi greacă, dezvoltând la rândul ei, în secolele VII-X, dialecte proprii. În nordul Greciei şi Macedoniei, având ca nucleu Munţii Pind, apare dialectul aromân (macedoromân), vorbit şi azi de câteva sute de mii de români din zonă. Pe valea râului Vardar – dialectul meglenoromân, iar în vest (Peninsula Istria) – dialectul istroromân reprezintă alte „insule" de romanitate. În spaţiul carpato-dunărean se dezvoltă dialectul dacoromân, pe baza căruia s-a format limba română literară.

Influenţele slave s-au exercitat asupra limbii române doar în lexic, fără a reuşi să-i modifice structura gramaticală. Elementele slave s-au grefat pe o structură formată anterior şi nu au avut decât un rol secundar în raport cu elementele de bază, dacic şi roman.

Stratul latin formează fondul principal de cuvinte din limba română, peste 60% din aceasta cuprinzând noţiuni fundamentale legate de viaţă, îndeletniciri, cadru administrativ şi politic, mediu şi religie. De asemenea, fondul latin este cel mai activ în vorbirea curentă. Tot latină este şi structura gramaticală a limbii române.

Cealaltă componentă de bază o constituie substratul lingvistic daco-moesian (160-180 de cuvinte), care cuprinde noţiuni de bază legate de existenţa de zi cu zi şi de cadrul natural.

Adstratul lingvistic, în special slav, cuprinde circa 20% din lexicul limbii române.

Câteva exemple pentru fiecare dintre aceste structuri ale limbii şi pentru principalele domenii pe care le ilustrează sunt cuprinse în tabelele de mai jos.

Cuvinte de origine traco-dacă

Familie	prunc, copil , băiat
Locuinţă şi mediu	bordei, vatră, gard, cătun, zestre, măgură, mal, pârâu
Animale	mânz, mistreţ, viezure, barză
Plante	mazăre, brad, gorun, măceş
Unelte	grapă, cursă, cârlig, mătură

Cuvinte de origine latină

Familie	om, bărbat, femeie, părinte, fiu, fiică, soră, frate, cumnat, socru, ginere
Insuşiri	bun, frumos, tânăr, bătrân
Religie	cruce, înger, biserică, a boteza
Agricultură	a ara, a semăna, a secera, a treiera, grâu, secară, mei, orz, ceapă, ridiche, varză, pom, măr, păr, piersic
Creşterea animalelor	oaie, berbec, capră, ied, vacă, viţel, taur, cal, porc, păstor, iarbă, fân
Armată	arc, săgeată, coif, măciucă, spadă

Cuvinte de origine slavă

Familie	maică, nevastă
Viaţă socială	voievod, boier, cneaz, rob, vornic, postelnic, Ispravnic
Religie	utrenie, vecernie, stareţ, rai, iad, duh
Armată	ceată, pâlc, gloată, strajă, voinic, sabie, suliţă, praştie

O dată cu încheierea etnogenezei românilor, în secolele VIII-IX apar şi primele menţiuni despre aceştia în sursele externe, sub denumirea de „vlahi", „valahi", „volohi", „blachi", variante folosite de vechii germani pentru a desemna popoarele romanice, preluate apoi de slavi şi bizantini. De remarcat însă că strămoşii noştri s-au numit întotdeaunape ei înşişi „rumâni" sau „români" şi că au păstrat permanent conştiinţa originii lor romane.

Cronologie

Principalele evenimente istorice care au favorizat procesul de formare a poporului român

270-275 — Retragerea aureliană.
294 — Refacerea cetăţii Tropaeum Traiani sub Diocleţian.
313 — Edictul lui Constantin cel Mare de la Mediolanum (Milano) dă libertate de manifestare creştinilor.
385 — Theodosius I interzice cultele păgâne.
395 — Divizarea Imperiului Roman.
527-565 — Justinian consolidează cetăţile dunărene.
602 — Prăbuşirea frontierei dunărene a Imperiului. Pătrunderea slavilor în Peninsula Balcanică. Ieşirea Dobrogei de sub stăpânirea Imperiului bizantin.
896-1000 — Aşezarea ungurilor în Pannonia. Creştinarea şi constituirea regatului maghiar.

Bătrân din Ţara Oaşului, îmbrăcat cu ţundră şi purtând căciulă de oaie ca acum o mie de ani (fotografie din 1938 de I. Andron)

Nu uitaţi!

- Un rol important în romanizarea autohtonilor din Dacia romană l-au avut coloniştii şi armata.
- După retragerea aureliană, romanitatea dacică îşi continuă existenţa.
- În consolidarea conştiinţei romanităţii, un rol important îl are creştinismul.
- Limba română apare concomitent cu formarea poporului român în spaţiul cuprins între Marea Neagră, Munţii Balcani şi Carpaţii Păduroşi.
- Ea îşi are izvorul în latina populară vorbită în provinciile dunărene.
- Influenţele slave au avut un rol secundar.

Lumea arabă

Arabi pregătiţi pentru războiul sfânt
(miniatură din sec. XIII)

Dicţionar

Beduin – Locuitor arab al deşertului.
Imam – Şef religios, conducătorul rugăciunii în religia islamică.
Islam – Supunere.
Maur – Arab din zona Magrebului.
Musulman – (*Muslim* în limba arabă, *müsülman* în limba turcă): credincios, om care se dăruieşte lui Dumnezeu.

Caleidoscop

Coranul este cartea sfântă a religiei islamice. Prima versiune oficială a apărut în jurul anului 650 şi a cuprins sfaturi, reguli, norme de conduită pentru arabi, rostite de Mahomed şi relatate de discipolii săi.

Coranul este alcătuit din 114 capitole scrise în 6236 de versete. El este conceput ca un îndreptar de viaţă pentru oamenii simplii, cărora le recomandă cumpătare, bun simţ, generozitate, umilinţă. Alături de *Biblie*, *Coranul* este una dintre cele mai citite cărţi ale lumii. El a fost scris în limba arabă şi traducerea sa în alte limbi nu a fost autorizată de musulmani. Prima traducere a Coranului, în Europa, datează din 1141.

Arabii şi islamul

Arabii au ca patrie de origine Peninsula Arabică. În imensitatea acestui teritoriu de peste 3 milioane de km pătraţi, arabii au dezvoltat două zone de civilizaţie. În sud, populaţia sedentară a creat o puternică civilizaţie agricolă, strâns legată prin drumuri comerciale de Mesopotamia şi Egipt. În centru şi nord, beduinii nomazi şi-au orânduit existenţa de-a lungul drumurilor de caravane, în câteva centre comerciale mai importante. Timp de un mileniu şi jumătate, singura formă de organizare în lumea arabă a fost tribul. Abia la începutul secolului al VII-lea, sub conducerea lui Mahomed, arabii vor cunoaşte existenţa statală.

În anul 610, la Mecca, Mahomed a început să predice o învăţătură pe care pretindea că a primit-o direct de la Alah, profeţind astfel apariţia unei noi religii. Combătând egoismul, cultul bogăţiei şi solidaritatea tribală bazată pe legăturile de familie, Mahomed - Profetul a predicat o relaţie directă între om şi divinitate, pornind de la premisa că toţi oamenii sunt egali. Valorile umane pe care le transmitea arabilor erau generozitatea, onestitatea, caritatea, cumpătarea şi moderaţia. Principiul fundamental al noii religii era supunerea (*islam* în limba arabă).

Învăţăturile sale au atras ostilitatea aristocraţiei de la Mecca, astfel că Mahomed a fost nevoit să se refugieze la Medina, la 15 iulie 622. Evenimentul expatrierii lui Mahomed de la Mecca la Medina este cunoscut sub numele de Hegira şi semnifică, în tradiţia islamică, începutul erei musulmane. În 630, Mahomed s-a întors la Mecca, a ocupat templul Kaaba şi a proclamat cultul lui Alah. La moartea sa, în 632, Mahomed a lăsat în urmă o nouă religie monoteistă universalistă: islamul sau religia musulmană. De asemenea, el a pus bazele organizării statale a arabilor.

- Citiţi textele de mai jos din *Coran* şi identificaţi valori susţinute de religia islamică.

„Toţi oamenii sunt egali ca dinţii din pieptenele ţesătorului; nici o deosebire nu este între un alb şi un negru, între un arab şi un nearab, decât măsura în care ei se tem de Dumnezeu."

„Răsplata pentru rău să fie rău deopotrivă, iar cel ce iartă şi face pace, răsplata sa este la Dumnezeu; el nu-i iubeşte pe nelegiuiţi. Si cel ce se răzbună pentru nedreptate, împotriva acestuia nu este drum. Iar cel ce e statornic şi iartă, acesta este un lucru hotărât, este iubit de Dumnezeu."

„Nu uita partea ta din lumea aceasta şi fă bine precum şi Dumnezeu ţi-a făcut bine; şi nu umbla după stricăciune pe pământ; Dumnezeu nu-i iubeşte pe cei ce fac stricăciune."

„Cel ce se căieşte şi crede şi face bine, aceluia poate că îi va merge bine; cei ce cred şi se poartă bine, pentru ei nu lăsăm să se piardă răsplata pentru fapte bune."

Califatul arab

Urmaşul lui a fost socrul său, Abu Bakr, tatăl Aişei, soţia preferată a lui Mahomed, care a întemeiat primul califat arab, devenind astfel primul calif (locţiitor al Profetului).

Conflictele pentru conducerea politică în lumea arabă au divizat competitorii în două tabere, care vor deveni şi două culte religioase islamice: suniţii (cei care respectau tradiţia şi învăţăturile lui Mahomed) şi şiiţii (cei care interpretau mistic Coranul şi acordau o importanţă deosebită imamilor).

Încă din timpul lui Abu Bakr arabii au început cucerirea Orientului, iar mai târziu califii din dinastia Omeyazilor (661-750) au desăvârşit acest proces care a cuprins: Siria (635), Palestina (636), Ierusalim (638), Egiptul (642), Libia (644), Georgia (650), Persia şi Mesopotamia (651), Cartagina (697), Magrebul (709) şi Spania (711). Rapiditatea cuceririlor s-a întemeiat pe dorinţa adepţilor lui Alah de a opune tuturor necredincioşilor „războiul sfânt" (*djihad*, în limba arabă).

Omeyazii vor muta capitala de la Medina la Damasc. Economia califatului arab era susţinută de negustorie şi avea la bază controlul rutelor comerciale terestre şi maritime care legau Europa de Asia. Moneda arabă, dinarul de aur, era în concurenţă cu galbenul bizantin.

Înfrângerile suferite de arabi în faţa francilor, în 732, la Poitiers, şi a bizantinilor, în 740 şi 747, au dus la o criză internă care se va încheia cu ridicarea pe tronul califatului a dinastiei Abbasizilor şi cu mutarea capitalei la Bagdad. Timp de cinci sute de ani, hegemonia politică a arabilor a fost dublată de o hegemonie culturală şi intelectuală. În această lungă perioadă, unitatea statului s-a fragmentat în trei califate: de Bagdad, de Cordoba şi cel al Egiptului.

Caravană sosind într-un oraş

În secolul al XI-lea, pe fondul atacurilor turcilor selgiucizi, care cuceresc Bagdadul în 1055, începe declinul arabilor. În 1258, marea invazie mongolă a cucerit din nou Bagdadul, de astă dată marcând sfârşitul definitiv al puterii arabe. În urma înfrângerii califatului, arabii au căzut într-o poziţie periferică în lumea islamică. În vidul de putere creat de marea invazie mongolă s-au constituit trei mari imperii musulmane cu caractere diferite: Imperiul otoman (1280-1923), Imperiul neopersan al Safavizilor (1500-1722) şi Imperiul moghul, în India (1526-1858).

- Analizaţi textul alăturat şi răspundeţi la următoarele întrebări:
  a) La ce perioadă a istoriei arabilor se referă?
  b) Despre ce peninsulă se vorbeşte în text?
  c) Care este dinastia arabă care este responsabilă de cuceririle din această perioadă?
  e) Care este teritoriul de la limita de vest a acestor cuceriri şi în ce an a avut loc cucerirea sa?

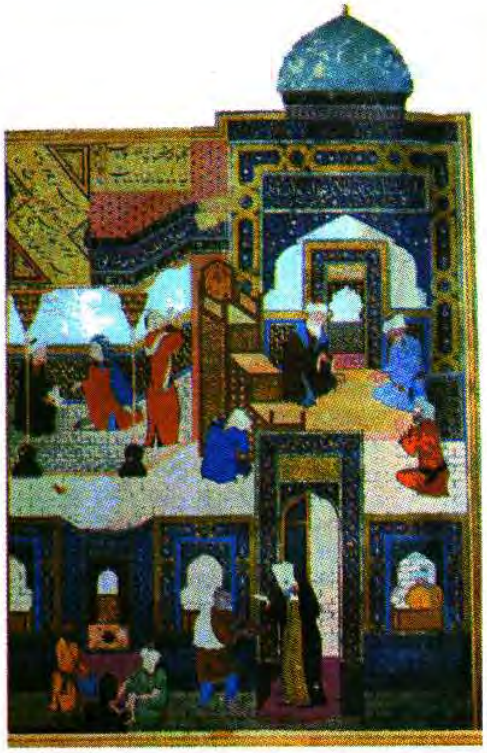

Oraşul şi poetul, două „personaje" esenţiale ale lumii medievale musulmane (miniatură de epocă)

„Viaţa Orientului Apropiat a fost tulburată de zăngănitul de arme al triburilor arabe, de ieşirea lor surprinzătoare pe scena istoriei universale. În mai puţin de un secol ies din întinsa peninsulă de nisip, din imensa ţară pietroasă şi pustie, îndreptându-se către regiunile fertile din jur: văile Eufratului, Tigrului şi Nilului şi de-aici mai departe, până ating în est Indul, iar în vest Atlanticul, punând stăpânire pe un teritoriu imens.(...) Islamul a mânat în lupta împotriva necredincioşilor masele de arabi săraci a căror nemulţumire a canalizat-o, în afara vetrei lor pustii, pe frontul lui Alah. Ideea luptei pentru răspândirea islamului prin sabie a fost ridicată la rangul de doctrină supremă a religiei şi a statului."

(Mehmet Ablai, *Arabii*)

Carol Martel în bătălia de la Poitiers (miniatură din sec. XV)

„Lăsând deoparte respectul pe care îl aveau Mahomed şi Abu Bakr pentru creştinism în general, în primii ani ai cuceririi teritoriilor creştine se remarcă ceva cu totul neobişnuit: musulmanii vin şi se roagă în incinta aceleiaşi biserici, împreună cu creştinii, bineînţeles unii pentru Alah, ceilalţi pentru Dumnezeu. Pare ciudat, dar izvoarele atestă că aceasta era situaţia. Deci să nu ne închipuim pe cuceritori azvârlind afară pe creştini şi dând cu barda în dreapta şi-n stânga în lucrurile sfinte şi transformând peste noapte biserica în moschee."

(Mehmed Ablai, *Arabii*)

- Textul vă prezintă atitudinea musulmanilor după cucerirea teritoriilor creştine în secolele VI-VII. Definiţi printr-un singur cuvânt această atitudine.

Grădină la Granada

- Descrieţi starea de spirit pe care v-o inspiră imaginea de mai sus.

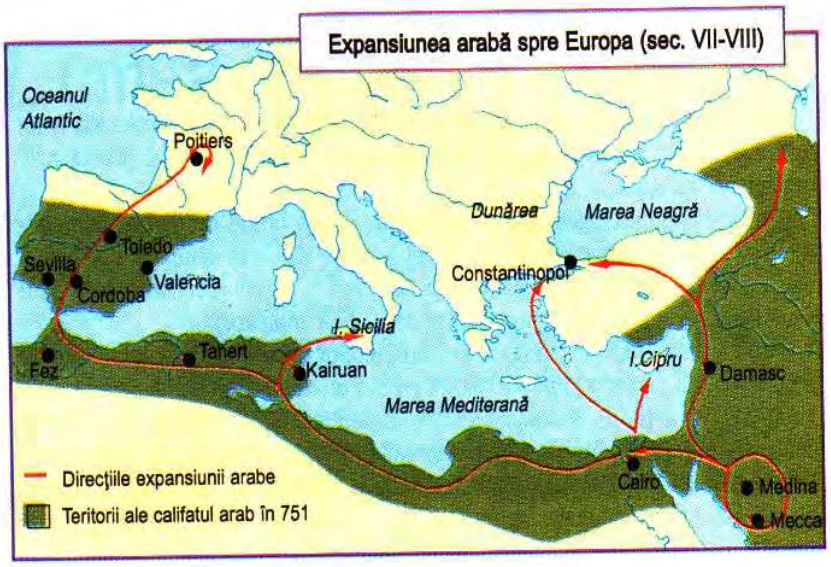

Arabii în Europa

Primul contact al europenilor cu războinicii arabi a avut loc în anul 711, atunci când aceştia au traversat strâmtoarea Gibraltar şi au pătruns în Peninsula Iberică. În mai puţin de 20 de ani, arabii au cucerit cea mai mare parte a peninsulei, ajungând la graniţele regatului franc, în zona Munţilor Pirinei. În anul 732, în bătălia de la Poitiers, încercarea de penetrare a arabilor spre centrul Europei Occidentale a fost oprită de majordomul regatului francilor, Carol Martel. În 778, Carol cel Mare a trecut Pirineii şi a creat marca Spaniei, demonstrând astfel vulnerabilitatea stăpânirii arabe în peninsulă. Cu toate acestea, ocupaţia arabă a Spaniei va dura aproape opt secole, timp în care, mai ales în primele trei, califatul de Cordoba va fi un stat unitar, cu o viaţă economică, intelectuală şi culturală înfloritoare, ce rivalizează cu civilizaţia bizantină şi cu renaşterea carolingiană. Începând cu secolul al XI-lea, califatul a fost marcat de anarhia conducătorilor militari şi a fost supus acţiunilor de *reconquista* (recucerire) spaniolă.

Alte zone de confruntare ale europenilor cu arabii au fost Bizanţul, sudul Italiei, insulele Sicilia şi Sardinia şi statele latine fondate de cruciaţi în Orient în timpul cruciadelor.

- Califul Hisham I a lăsat fiului său un testament din care rezultă concepţia arabilor despre guvernare şi despre rolul conducătorului în lumea arabă. Citiţi acest text şi observaţi: sursa puterii; scopul guvernării; rolul armatei; raporturile cu supuşii.

„Fiul meu, domniile aparţin lui Alah, care le dă şi le ia după cum crede de cuviinţă. Pentru că el ne-a lăsat pe tronul Spaniei, ca să ne conformăm voinţei sacre, trebuie să ne străduim să facem bine oamenilor. Pentru acest scop ni se dă puterea. Aşa că justiţia ta, totdeauna nepărtinitoare, să ocrotească deopotrivă pe sărac şi pe bogat. Trataţi pe ostaşi cu bunătate, iar ei să fie apărătorii, iar nu asupritorii poporului. Ocrotiţi pe agricultori, căci truda lor ne hrăneşte, şi păziţi câmpurile. Fie ca poporul să fie fericit la umbra tronului şi să se bucure de siguranţa bunurilor sale şi de plăcerile vieţii."

Influenţe arabe în lumea occidentală

Legăturile dintre lumea occidentală şi cea arabă s-au realizat prin intermediul a trei zone de contact, cu pondere diferită în exercitarea influenţelor reciproce: Spania musulmană, de departe centrul de iradiere culturală şi de civilizaţie cel mai important, Sicilia şi statele latine fondate de cruciaţi în Orient.

Aportul arabo-islamic la configurarea identităţii europene a fost important şi decisiv şi din perspectiva în care arabii au transmis Occidentului latin o bună parte a valorilor culturale ale lumii greceşti. Contribuţia arabilor s-a petrecut exact în momentul în care Occidentul îşi cristaliza coordonatele intelectuale la începutul mileniului al II-lea.

Influenţele arabe în Europa de Apus pot fi analizate din două perspective. Prima, cea mai importantă, este aceea a calităţii vieţii intelectuale arabe, susţinută de îndemnul Coranului adresat credincioşilor de a cerceta lumea, realitatea lucrurilor şi a fenomenelor, de a cunoaşte prin intemediul raţiunii. Această atitudine favorabilă studiului a fost larg răspândită în lumea arabă, iar dovada cea mai bună este numărul mare al bibliotecilor şi al cărţilor răspândite de la Teheran până la Toledo. Pe de altă parte, mentalitatea arabilor este apreciată de istoria ştiinţei drept una eminamente practică, bazată pe realitate şi aplicaţie, dobândită prin experienţă şi observaţie.

Cea de-a doua perspectivă este aceea a călătorilor, negustorilor şi meşteşugarilor arabi, care au înlesnit prin acţiunea lor circulaţia bunurilor, dar şi a informaţiei între Extremul Orient şi Europa. Ţesăturile din mătase, bumbac şi lână (realizate în tot spaţiul arab), covoarele persane, mobilele rafinate produse mai ales în Egipt, mozaicurile şi faianţa de Damasc, parfumurile orientale, mirodeniile, obiectele decorative şi armele de oţel au fost produse arabe de excepţională calitate. Din lumea chineză, arabii au adus în Europa praful de puşcă, hârtia, zahărul din trestie, busola. Domeniul în care a strălucit cel mai puternic şi mai vizibil civilizaţia arabă a fost arhitectura civilă şi religioasă, reprezentată de monumentele de arhitectură din Cordoba, Toledo şi Sevilia.

Tot acest trafic de bunuri, dar şi de inteligenţă, rafinament şi bun gust, a făcut din arabi purtători ai civilizaţiei spre Europa.

Idei filosofice promovate de către Averroes

Averroes a fost poate cel mai important filosof arab. A trăit în secolul al XII-lea, la Cordoba, unde a scris 50 de cărţi, dintre care 18 sunt comentarii la operele lui Aristotel, Platon şi Ptolemeu. Lucrările sale originale cele mai cunoscute sunt: „Infirmarea infirmării", „Problema timpului", „Probleme ale ştiinţei despre suflet".

„Explicarea originii lumii prin «creaţia divină», «din nimic», la care recurge teologia, îi apare lui Averroes ca o născocire absurdă, nefondată şi contrară raţiunii. Ca şi Aristotel, gânditorul arab porneşte de la teza că substratul tuturor lucrurilor îl constituie materia primă, necreată şi nepieritoare. (...) Ca şi materia, nici mişcarea nu poate fi înţeleasă ca limitată în timp. Mişcare «pură» în afara materiei nu există; există doar mişcarea lucrurilor. Ca atare, nu poate fi concepută nici materie în stare de nemişcare. Timpul şi mişcarea sunt inseparabile."

(*Figuri ilustre din Evul Mediu*)

Avicenna îngrijind un bolnav

Caleidoscop

Concepţia lui Avicenna despre filosofie şi practica medicală

Avicenna a trăit în secolul al XI-lea, fiind autorul a peste 100 de lucrări în domeniile filosofiei, matematicii, chimiei şi medicinei. Lucrarea sa cea mai cunoscută este „Cartea tămăduirii", 18 volume, în 4 părţi: logica, fizica, metafizica şi matematica. Contribuţia sa la istoria medicinei este modelul tuturor preocupărilor în domeniu până în perioada modernă.

„În concepţia lui Avicenna, filosofia reprezintă învăţătura în care sunt integrate toate cunoştinţele adunate de înţelepciunea omenească. În prim plan, el situează filosofia teoretică, închinată scopului de căutare a adevărului. Ea subsumează:

a) *metafizica*, orientată spre cercetarea esenţelor spirituale, nemateriale;

b) *fizica*, al cărei obiect de cercetare îl formează obiectele materiale;

c) *logica*, adică studierea noţiunilor abstracte din corpurile materiale. Avicenna include şi filosofia practică, prin care omul tinde spre dobândirea fericirii. În preocupările ei intră probleme de *etică* (definind căile fericirii individului), *economie* (fericirea familiei) şi *politică* (fericirea statului)."

„În menţinerea sănătăţii, Avicenna enumeră şase componente: alegerea hranei, curăţirea corpului de reziduuri, menţinerea conformaţiei corecte a corpului, ameliorarea a ceea ce se inspiră prin nas, adaptarea hainelor, echilibrul mişcărilor fizice şi sufleteşti."

Creştini şi musulmani. Cruciadele

Ideea de cruciadă (război sfânt aşezat sub semnul crucii) s-a născut la începutul mileniului al II-lea pe fondul instalării dominaţiei musulmane în Europa şi la graniţele sale. Lumea creştină a încercat în diferite momente ale expansiunii arabe să se opună acesteia: reconquista spaniolă a fost apreciată de papalitate drept un „război sfânt"; războaiele duse de bizantini, pentru apărarea creştinătăţii şi a propriului imperiu în faţa arabilor, au marcat conştiinţa europeană; luptele marilor oraşe italiene pentru eliberarea Sardiniei, Siciliei şi Maltei de sub stăpânirea arabă au fost un exemplu pentru creştinătate.

La mijlocul secolului al XI-lea, conducerea politică şi spirituală a lumii arabe a fost preluată de la arabi de către turcii selgiucizi, care au cucerit Antiohia, Niceea, Smirna şi Ierusalimul. Imperiul bizantin era în criză după înfrângerea din anul 1071 de la Manzikert, suferită în faţa turcilor selgiucizi. Tabloul politic şi militar de la marginea orientală a Europei părea ameninţător pentru întreaga creştinătate.

În anul 1095, papa Urban al II-lea a lansat prima chemare la cruciadă a Occidentului pentru eliberarea locurilor sfinte de la Ierusalim. În anul următor a debutat prima expediţie a occidentalilor împotriva musulmanilor în Ţara Sfântă. Între 1096 şi 1270 au avut loc opt cruciade, care de-a lungul timpului au avut obiective diferite: trei cruciade au avut drept ţintă Ierusalimul, una a vizat Damascul, apoi Constantinopolul, Egiptul şi Tunisul. Succesul primei cruciade a condus la organizarea în Orient a unor state latine după modelul occidental, care beneficiau de venituri consistente asigurate de oraşele cu vechi tradiţii comerciale din această zonă. În felul acesta, statele cruciaţilor din Orient s-au menţinut aproape două secole.

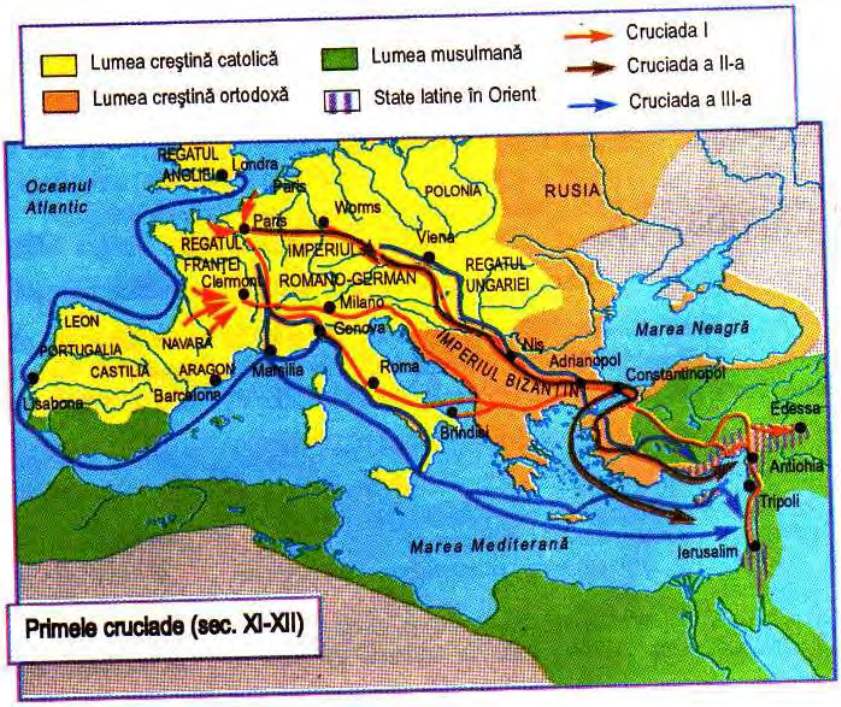

Primele cruciade (sec. XI-XII)

Cronologia cruciadelor

Cruciada I (1096-1099) — Cruciada I s-a desfăşurat în două faze: „cruciada sărăcimii" a fost condusă de către Petre Pustnicul şi Walter cel Sărac; cruciaţii au fost măcelăriţi în luptele cu turcii fără să-şi atingă scopul. „Cruciada cavalerilor" a fost condusă de către Godffroi de Bouillon şi a dus la cucerirea Ierusalimului în anul 1099.

Cruciada a II-a (1147-1148) — Cruciada a pornit în urma recuceririi unor teritorii importante de către musulmani şi a fost condusă de regele Franţei, Ludovic al VII-lea, şi de împăratul german, Conrad al III-lea. Cruciada a fost un eşec.

În 1187, Ierusalimul a fost recucerit de către musulmani.

Cruciada a III-a (1189-1192) — Cruciada a fost condusă de regele Franţei Filip al II-lea August, regele Angliei, Richard Inimă de Leu, şi de împăratul german, Frederic Barbarossa. Ea s-a încheiat cu cucerirea unor teritorii stăpânite de musulmani, dar Ierusalimul nu a fost cucerit din pricina neînţelegerilor dintre cei trei.

Cruciada a IV-a (1202-1204) — Această cruciadă a abandonat udealul iniţial şi s-a încheiat cu cucerirea Constantinopolului de către cruciaţii occidentali şi cu alungarea împăratului bizantin. La Constanopol s-a constituit un imperiu latin care va dura până în 1261, când bizantinii îşi vor recucerii capitala.

Cruciada copiilor (1212)

Cruciada a V-a (1217-1221) — Cruciada a V-a a fost condusă de regele Ungariei şi a fost un eşec.

Cruciada a VI-a (1228-1229) — Împăratul Frederic al II-lea a reuşit prin negocieri să elibereze Sfântul Mormânt, Bethleem şi Nazareth.

În 1244, musulmanii recuceresc Ierusalimul.

Cruciada a VII-a (1248-1254) — Organizatorul cruciadei a fost regele Franţei Ludovic al IX-lea, a vizat cucerirea Egiptului şi a fost un eşec.

Cruciada a VIII-a (1270) — Ludovic al IX-lea porneşte într-o ultimă cruciadă, încercând să cucerească Tunisul, fără succes.

- Analizaţi relatarea de mai jos şi caracterizaţi în câteva cuvinte atitudinea creştinilor în timpul primei cruciade.

„Cruciaţii străbăteau străzile Ierusalimului, cu spada sau cu pumnalul în mână, omorând orice locuitor pe care-l întâlneau, fără să cruţe nici femeile, nici copiii. Spectacolul unui asemenea număr de cadavre era insuportabil. Dar masacratorii erau şi mai hidoşi la înfăţişare decât victimele lor: din tălpi până în creştet erau acoperiţi de sânge. În incinta însăşi a templului erau peste 10 000 de cadavre; cifră la care trebuie adăugate cadavrele care zăceau pe străzile oraşului.

Apoi, după ce au asigurat paza oraşului, baronii s-au despărţit şi s-au dus la locuinţele lor. S-au spălat şi şi-au pus veşminte curate. Apoi au pornit desculţi, într-un concert de plânsete şi de gemete, prin toate locurile oraşului pe care le străbătuse Hristos, sărutând urmele tălpilor lui..." (Guillaume de Tyr)

- Definiţi atitudinea societăţii medievale, a Bisericii catolice, faţă de „cruciada copiilor".

„Un tânăr cioban, în fruntea a 30 000 de copii din nordul Franţei, pe care îi fanatizase cu predicile lui, însoţiţi şi de tineri preoţi şi de pelerini vârstnici, au ajuns la Marsilia (după ce mulţi muriseră pe drum), unde doi negustori i-au îmbarcat pe şapte corăbii. Despre aceşti cruciaţi, timp de 18 ani, nu s-a aflat nici o veste. În acelaşi timp, din regiunea Rinului au pornit, conduşi de un oarecare Nicolas, alţi 20 000 de tineri, printre ei fiind mulţi vagabonzi şi prostituate. O parte au fost îmbarcaţi la Pisa cu destinaţia Palestina...

În 1230, un preot întors din Palestina povestea că el însoţise grupul îmbarcat la Marsilia, că două corăbii au naufragiat în apropiere de Sardinia, iar cei care s-au salvat au fost vânduţi ca sclavi, iar cei doi negustori au fost spânzuraţi."

(S. Runciman, relatare despre „cruciada copiilor", 1212)

Nu uitaţi!

- Religia islamică este una dintre cele mai răspândite religii de pe glob; religie monoteistă şi universalistă, islamul propune astăzi interpretări diverse ale Coranului, de la moderaţie şi toleranţă la extremismul fundamentalist.
- Arhitectura arabă – reprezentată de moschei, palate şi grădini – este una dintre cele mai spectaculoase contribuţii la istoria artei.
- Arabescul este o formă de decoraţie care acoperă complet pereţii palatelor, moscheilor şi chiar obiectele de uz curent şi casnic. Rigoarea geometrică, echilibrul şi raţionalitatea sunt trăsăturile esenţiale ale acestei arte.
- Prescripţiile religioase interzic consumul de carne provenită de la animale sacrificate altfel decât prin sângerare. Porcul este considerat un animal impur şi consumarea cărnii sale este interzisă. Arabii consumă de preferinţă carne de oaie, de vită, de cămilă şi de cal.

În afara expediţiilor militare, cruciadele au însemnat apariţia în Siria şi Palestina a cavalerilor călugări-pelerini. Aceştia s-au constituit în ordine militaro-călugăreşti, ai căror membrii erau supuşi unui riguros legământ: de sărăcie, de castitate şi de obedienţă. Ordinul cavalerilor Ospitalieri, cel al cavalerilor Templieri şi Ordinul cavalerilor Teutoni s-au angajat disciplinat, dând dovadă de spirit de sacrificiu şi abnegaţie pentru protejarea şi îngrijirea cruciaţilor ajunşi în Orient. Admiraţia creştinilor le-a adus donaţii, care în timp au devenit uriaşe bogăţii. Disciplina de fier, secretul absolut al acţiunilor lor, investiţiile financiare eficiente au făcut din aceste ordine instituţii mai puternice decât unele state occidentale.

Iniţial, cruciadele şi-au propus trei obiective: cucerirea şi stăpânirea Ierusalimului, unirea creştinilor împotriva musulmanilor şi ajutorarea Imperiului bizantin. Bilanţul cruciadelor a fost însă trist: Ierusalimul a fost stăpânit aproape un secol, iar atitudinea pioasă de la plecarea în cruciadă s-a transformat în agresivitate, violenţă şi intoleranţă. Unitatea creştină a rămas un ideal, iar Bizanţul nu numai că nu a fost susţinut să reziste în faţa islamului, dar a fost împins spre prăbuşire prin jefuirea şi cucerirea Constantinopolului.

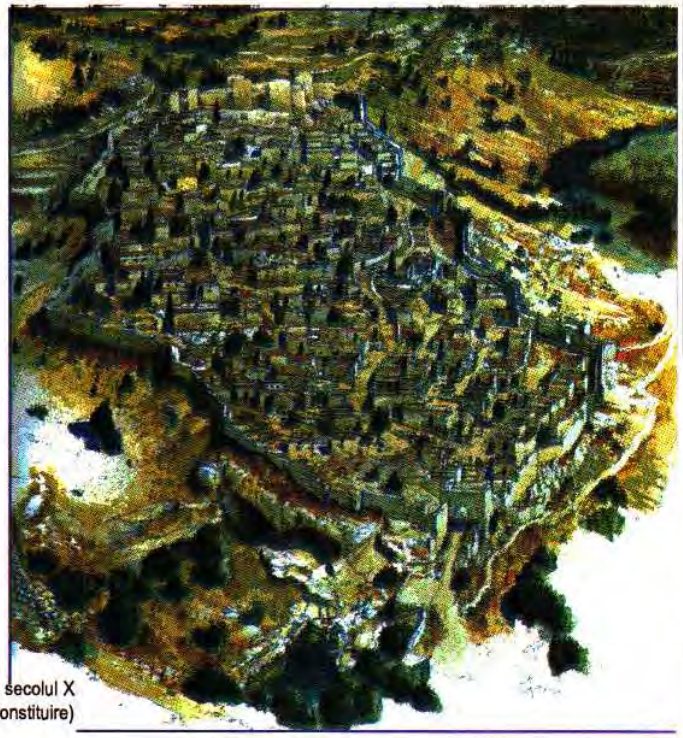

Ierusalimul în secolul X (reconstituire)

Densitatea medie a populaţiei (loc/km²)

Zona \ Anul	1 000	1 340
Italia	16	33
Franţa	10	30
Germania	7	20
Polonia	5	10
Ţările Balcanice	9	11
Spaţiul românesc	3,5	5
Rusia	2	2
Ţările nordice	1	2

(După Bogdan Murgescu, *Istorie românească, istorie universală*)

Populaţia Europei (milioane loc.)

Zona \ Anul	1 340	1 450
Sudul Europei	25	19
Europa Occidentală şi Centrală	35,5	22,5
Italia	10	7.5
Peninsula Iberică	9	7
Franţa şi Ţările de Jos	19	12
Germania şi Ţările Scandinave	11,5	7,5
Europa orientală, din care spaţiul românesc	13 1,5	9,5 2

Obligaţiile ţăranilor din Verson

„Prima sarcină (...) trebuie să coseasca fânul, să-l adune şi să-l strângă şi să-l aşeze în mijlocul câmpului (...) trebuie să-l ducă la conac (...) să-l depoziteze.

Dacă pământurile lor sunt supuse dijmei (...) se vor duce să-l aducă pe zeciuitor. (...) După aceea, partea seniorului se încarcă în căruţă. Şi pe urmă, vine Sfântul Dionisie (9 octombire) de care ţăranii sunt înspăimântaţi, pentru că îi face să plătească censul care îi îngrijorează."

(Din *Istoria lumii în texte*)

Civilizaţia medievală

Demografie şi producţie

În anii de început ai evului mediu, continentul european era relativ puţin populat. Satele apar ca mici spaţii de civilizaţie smulse cu greu naturii, încă pretutindeni triumfătoare: păduri imense, mlaştini, mari suprafeţe de păşuni. Excepţionala creştere demografică de la începutul celui de al doilea mileniu – îndeosebi în zonele vestice – şi avântul urbanismului n-au modificat radical situaţia: lumea rurală reprezintă şi în secolele XII-XIII nouă zecimi din populaţia continentului european.

- Cercetaţi cu atenţie cele două tabele. Stabiliţi relaţia dintre cifra populaţiei şi densitatea ei la 1340. Ce semnificaţie atribuiţi diferenţelor dintre partea occidentală şi cea răsăriteană a continentului din această perspectivă?

Satul era alcătuit dintr-o comunitate de familii, în mod esenţial producătoare de cereale, cât şi de legume şi fructe, dar şi crescătoare de animale (calul, boul, măgarul – folosiţi la tracţiune – şi ovinele). Lupta pentru existenţă în lumea rurală este nu de puţine ori dură. Producţia de cereale, esenţială pentru viaţa fiecărei familii ţărăneşti, depinde de uneltele folosite, de animalele disponibile pentru tracţiune, de alternarea periodică a suprafeţelor de cultură cu cele lăsate în pârloagă (asolament) sau de productivitatea solurilor.

Progresele tehnice, extrem de lente, au impus treptat plugul perfecţionat, cu roţi, brăzdar şi coarne, care întoarce brazda. Mai târziu, s-a extins utilizarea jugului pentru animalele de tracţiune folosite în activităţile agricole (înlocuindu-se astfel sistemul de prindere a plugului de coarnele animalului). La secerişi, spicul era tăiat de la jumătate, lăsându-se astfel în mirişte suficiente paie pentru fertilizarea ţarinei. Unelte esenţiale însă, precum cele pentru plivit sau grapele, se generalizează abia în secolele XII-XIII. Alături de noul plug, moara hidraulică, inventată încă în antichitate, dar abia acum în curs de răspândire, este considerată minunea tehnică a timpului.

Ţărani şi seniori

Din nefericire, puţinătatea recoltelor era serios agravată de dependenţa celor mai multe comunităţi rurale de un senior, care, în consecinţa prestării jurământului vasalic, exercita un drept de folosinţă (şi nu de proprietate) asupra unei feude (sau fief) organizată ca domeniu. În cuprinsul acestui domeniu se observă trei zone distincte: rezerva pe care seniorul o organizează şi exploatează folosind munca gratuită a ţăranilor dependenţi, o parte consistentă alcătuită din loturi concesionate aceloraşi, pe familii, ereditar, şi, în fine, un spaţiu de păduri, păşuni şi alte terenuri în folosinţă colectivă. Pentru loturile pe care le folosesc, ţăranii dau o parte din produsele obţinute (dijma, o zecime sau nona, a noua parte, în Transilvania secolului al XIV-lea) sau o sumă de bani echivalentă.

- Cercetaţi schema domeniului feudal. Delimitaţi părţile sale.
- După ce aţi citit cu atenţie care erau obligaţiile ţăranilor din Verson, raportaţi-le la activităţile productive desfăşurate pe domeniul feudal.

Istoriografia marxistă a considerat esenţiale pentru definirea exploatării medievale senioriile, adică raporturile între nobili şi ţărani; realitatea a fost însă mai complexă. În fond, produsele şi banii, câţi se puteau obţine în condiţiile unei economii de schimb încă firave, nu puteau depăşi limitele producţiei agrare a timpului. În această situaţie, seniorii exploatau şi drepturile lor de monopol (asupra apelor, morilor, pădurilor etc.) şi toate atributele lor de putere, care le îngăduiau să ridice oaste şi să strângă impozite sau să judece pe teritoriile care alcătuiesc feudele lor.

În spaţiul românesc, majoritatea populaţiei din mediul rural trăia în obşti săteşti (teritoriale). Contrar tezei potrivit căreia aceste comunităţi erau dominate de egalitarism social derivat dintr-o formă de proprietate comună, este ştiut astăzi că şi obştile au cunoscut dependenţa faţă de un stăpân feudal, pentru ca în acest fel să-şi asigure securitatea.

Situaţia de ansamblu a comunităţilor rurale lipsite de mijloace tehnice adecvate, vitregite de adversităţile naturii şi, nu în ultimul rând, de regimul dependenţei a determinat o permanentă rezistenţă la oprimarea seniorială.

- Realizaţi un scurt comentariu despre cele patru scopuri ale muncii în lumea medievală, precizând câte dintre acestea şi-au păstrat relevanţa; puteţi adăuga şi altele?

Formele cele mai des întâlnite ale rezistenţei la oprimare sunt conflictele spontane: mari explozii sociale de tipul răscoalelor se produc rar şi numai în situaţii extreme, dar efectele lor au fost devastatoare.

Existenţa cotidiană în lumea rurală

Existenţa comunităţilor rurale este strâns legată de activităţile agricole şi se organizează, în timp, în funcţie de succesiunea lor. Într-o economie încă puţin deschisă schimbului, agricultorul şi totodată crescătorul de animale e obligat să producă aproape tot ce este necesar vieţii sale de fiecare zi: îmbrăcăminte, încălţăminte, unelte. Bărbaţii şi femeile lucrează la muncile câmpului şi activităţile artizanale, iar copiii au grijă de vite, supraveghindu-le la păscut.

Locuinţa construită din lemn are o singură încăpere în care se înghesuie toţi membrii familiei: părinţi, copii, uneori şi bunici. În vreme de iarnă, spaţiul locuit adăposteşte deopotrivă oamenii şi animalele. Alimentaţia de bază o reprezintă cerealele, legumele, peştele. Porcul se taie, tradiţional, în preajma Crăciunului, ceea ce face masa mai consistentă în lunile de iarnă.

În această viaţă, aparent cenuşie şi monotonă, bărbaţii îşi găsesc locuri de întâlnire la moară, unde se schimbă informaţii utile, sau la cârciumă (tavernă), unde băutura descarcă energii negative îndelung acumulate. Duminica, întreaga familie participă la liturghie.

Imaginarul rural este dominat de reprezentări religioase. Într-o lume lipsită de lumina cărţii (deşi la ţară trăiesc şi persoane alfabetizate), picturile şi sculpturile din biserici îi introduc pe credincioşi în tainele credinţei. În general, cel ce trăieşte la sat are o aversiune faţă de schimbare şi priveşte cu reticenţă pe celălalt, fie el nobil, cleric sau orăşean.

„Munca are patru scopuri: mai întâi şi în primul rând, ea trebuie să pună la îndemână mijloacele de trai, în al doilea să facă să dispară trândăvia, izvorul multor rele, iar în al treilea trebuie să înfrâneze poftele trupeşti... În al patrulea, ea îngăduie să se facă milostenii."
(După Toma d'Aquino, *Summa theologiae*)

Nu uitaţi!

- Creşterea demografică de la începutul mileniului al II-lea a determinat mărirea suprafeţelor cultivate, precum şi unele progrese tehnice, dar nu a putut spori la nivelul solicitat producţia de hrană.
- Majoritatea ţărănimii suferă oprimarea seniorială.
- Viaţa la ţară este organizată în funcţie de timpul agricol şi este dominată de spaima de foame şi moarte.

Domeniul feudal

- Rezerva – pământuri lucrate de şerbi, a căror recoltă este reţinută integral de seniori.
- Loturile familiilor de şerbi, din recolta cărora acestea îşi asigură existenţa. Se aplică în mod obişnuit asolamentul bienal, rareori cel trienal.
- Păşuni – la dispoziţia ţăranilor.
- Păduri – mărginesc adesea domeniul. Vânătoarea este rezervată seniorului, dar ţăranii pot lua uscături pentru foc şi pot duce porcii la ghindă.

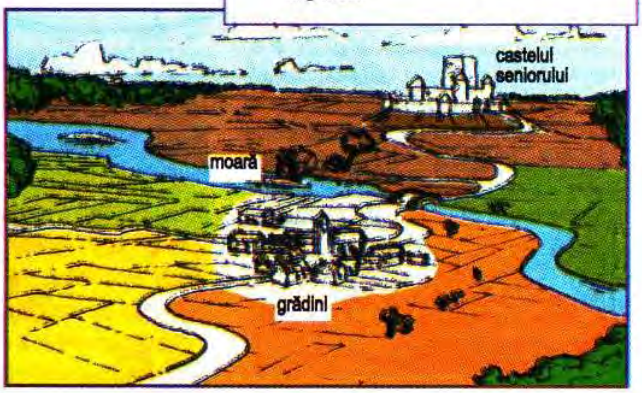

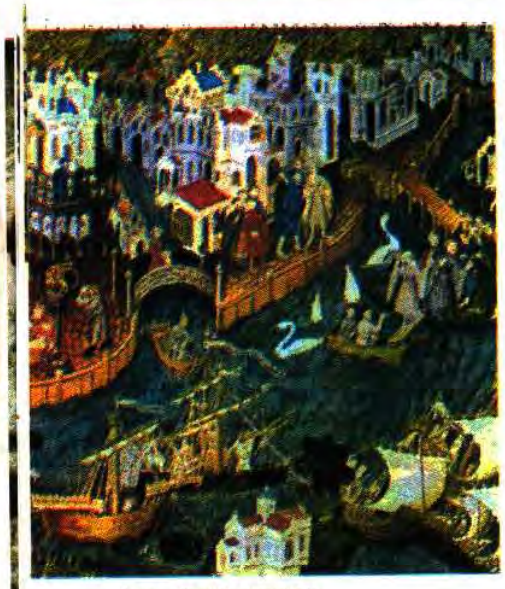

Un oraş în plină dezvoltare datorită mării şi comerţului – Veneţia în secolul al XIV-lea

Caleidoscop

Două descrieri ale Londrei

„Nu-mi place deloc oraşul acesta. Toate soiurile de oameni se adună aici venind din toate ţările cu putinţă, fiecare rasă îşi aduce propriile vicii şi obiceiuri.... Cu cât un om este mai ticălos, cu atât este mai stimat.... Nu am nimic de zis împotriva oamenilor instruiţi, a călugărilor sau evreilor. Totuşi, cred că, trăind în mijlocul netrebnicilor, ei sunt aici mai puţin perfecţi decât oriunde în altă parte."

(Călugărul Richard de Devizes, la sfârşitul secolului al XII-lea)

„Din toate nobilele oraşe ale lumii, Londra, tronul regatului englez, şi-a răspândit în tot universul gloria, bogăţia, mărfurile şi s-a înălţat cel mai sus. Cerul a binecuvântat-o cu climatul ei prielnic; din religie, lungimea fortificaţiilor, amplasarea favorabilă, reputaţia cetăţenilor săi, din toate trage foloase... Locuitorii Londrei sunt faimoşi pretutindeni pentru eleganţa manierelor şi a veşmintelor lor şi pentru bunătăţile de pe masa lor..."

(Wiliam Stephen, un contemporan al călugărului)

Lumea urbană în Evul Mediu

Saltul demografic de la începutul celui de al doilea mileniu a impulsionat producţia şi schimburile comerciale, transformând vechile oraşe ale antichităţii şi o mulţime de noi aşezări urbane, acum constituite în centre economice.

Noua lume, care atrage forţe productive cu deosebire din mediul rural, se arată a fi foarte diversă şi, spre deosebire de spaţiul de provenienţă, predispusă unei schimbări permanente. Mai presus de toate, oraşul se arată a fi însă un loc de afirmare a libertăţii – de producţie, de schimb, de acumulare de valori şi, nu în ultimul rând, de instrucţie. Pentru a se ajunge aici, comunităţile urbane au desfăşurat o luptă tenace pentru a sfărâma vechile dependenţe şi a se afirma ca aşezări libere de orice opresiune.

O nouă societate

Puţine mari oraşe ale antichităţii au rezistat atacurilor populaţiilor barbare şi prăbuşirii Imperiului roman. Vreme de încă cinci secole, ele şi-au datorat supravieţuirea prezenţei întâmplătoare între zidurile lor a unui suveran în trecere spre domeniile vasalilor săi sau unor funcţionari regali interesaţi să colecteze impozite. Abia instalarea aici a unei reşedinţe episcopale a oferit o şansă reală de continuitate.

Creşterea demografică de la începutul mileniului al II-lea, cu impulsul decisiv pe care l-a dat producţiei şi schimbului de mărfuri, a transformat radical oraşele existente şi a determinat apariţia altora noi, cu o funcţie preponderent economică.

Noua civilizaţie urbană se năştea la confluenţa unui complex de stimulente economice, dar şi de grupuri sociale foarte diverse.

Reactivarea comerţului nu ar fi fost însă posibilă fără progresul agricol al Occidentului. Regiunile intens urbanizate, precum Italia de Nord, Germania de Nord şi Flandra, Franţa nord-estică (unde se desfăşoară periodic bâlciurile din Champagne) sunt zone de unde pornesc sau se încheie mari drumuri comerciale. În acelaşi timp, aceste oraşe sunt plasate în mijlocul unor câmpii mănoase, unde agricultura a folosit unelte şi tehnici care au produs întotdeauna surplusuri importante. Aici oraşul găseşte atât resursele alimentare de care are atâta nevoie, cât şi oameni îndrăzneţi, capabili să lucreze bine sau să ducă la capăt o afacere.

- Cum s-au născut oraşele medievale?
- Descrieţi oraşul din imaginea de mai sus. Prin ce se deosebeşte această aşezare urbană de una din zilele noastre?

Într-un timp relativ scurt, oraşul şi-a constituit o societate nouă, dinamică şi foarte eficace. Alături de aceşti întreprinzători (unii gata să se îmbogăţească, alţii să-şi piardă şi ultimul ban), îi putem distinge pe nobilii sau aristocraţii care îşi vor construi reşedinţe urbane, pe negustori, mulţi dintre ei din familii bogate, dar şi pe muncitorii calificaţi sau necalificaţi (având de lucru sau cerşind), pe micii proprietari de pământ sau pur şi simplu pe proletari, oameni săraci atraşi de mirajul oraşului, dar departe de a-şi fi găsit un rost. Această lume care trăieşte împreună este dominată de burghezie (negustori bogaţi, antreprenori, bancheri) şi este diferenţiată de puterea banului.

Solidaritate şi conflicte în lumea urbană

Persoane atât de diferite unele de altele prin provenienţă socială, pregătire culturală sau avere se reunesc la începuturile îndepărtate ale oraşului. Locuitorii acestei noi aşezări se leagă printr-un jurământ, opusul raporturilor suzeranitate-vasalitate în mod implacabil ierarhice, constituind o asociaţie de oameni liberi şi egali, numită comună. Afirmarea acestui nou tip de raporturi implică, spre exemplu, impozitul proporţional cu venitul. Împotriva seniorilor laici şi ecleziastici, mişcarea comunală solicită dreptul, obţinut prin luptă sau negociat cu punga de bani alături, de a produce şi de a vinde fără nici un fel de îngrădiri. Chartele smulse vechilor stăpâni instituie în oraşe un spaţiu al libertăţii, ale cărei proporţii nu trebuie totuşi exagerate.

- Stabiliţi la care categorii de locuitori ai oraşelor se referă explicit reglementările reproduse alăturat din cele două charte.

Libertatea opţiunii şi a schimbării este în mod cert asigurată. Noului venit în această lume i se oferă cel puţin teoretic şansa de a se ridica prin muncă manuală (de multe ori specializată), prin comerţ sau prin camătă. Preponderenţa activităţii comerciale nu trebuie să ne înşele. Oraşul este şi un imens şantier, unde se construiesc mari edificii (catedrale gotice, primării, construcţii civile de tot felul), care toate solicită o mare varietate de calificări profesionale (fierari, dulgheri, zidari, sculptori în piatră, croitori şi cizmari).

În timp, meşteşugarii s-au organizat în corporaţii care reglementau prin statute întreaga activitate privitoare la exercitarea unei anumite profesiuni: orare de lucru, calitatea produselor, pedepsirea hoţilor. Obiectivul principal era ca o minoritate de maiştri să păstreze controlul asupra pieţei.

Personajul central al vieţii urbane este însă negustorul. Patriciatul, pătura conducătoare din marile oraşe ale Occidentului, este alcătuit din membri ai acestui grup social. Ei şi-au subordonat marea masă de lucrători salariaţi, meşteşugari şi mici comercianţi şi controlează toate activităţile. Bogăţia lor contrastează frecvent cu sărăcia lucrătorilor oprimaţi sau cu mizeria celor obligaţi să cerşească.

- Descrieţi principalele drumuri comerciale care străbat în evul mediu Marea Mediterană şi Marea Neagră.

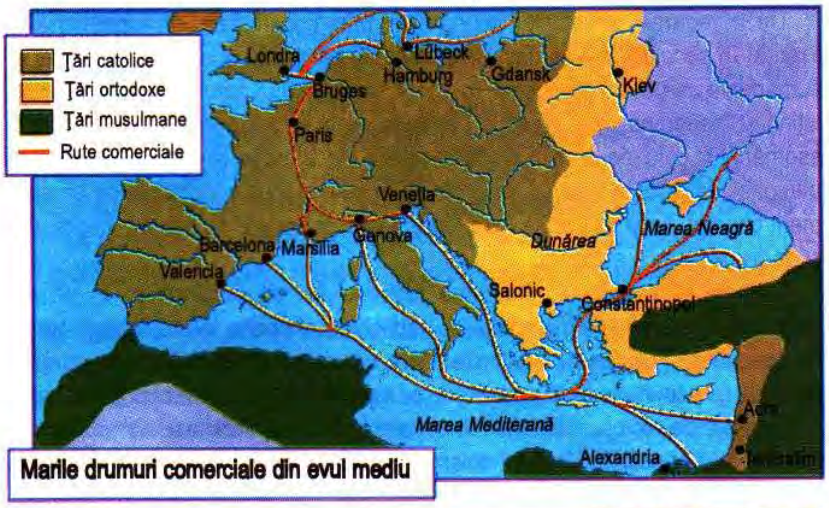

Marile drumuri comerciale din evul mediu

Charte date unor oraşe

- Regele Franţei, Filip al II-lea August, pentru orăşenii din Lorris (1187):

„Nici un om din parohia de la Lorris nu va plăti vamă şi nici altă obligaţie pentru hrană; el nu va da nici dijmă din recolta pe care o va dobândi prin munca sa şi a animalelor sale şi nu va plăti taxă pentru vinul pe care-l va obţine din via sa."

- Împăratul Frederic al II-lea, pentru locuitorii din Lübeck (1226):

„În afară de aceasta, toţi negustorii cinstiţi care vin în această cetate, pe uscat şi pe apă, să se ducă şi să vină, cu condiţia să plătească dreptul de care se bucură."

Dicţionar

Charta – Act care consemna în evul mediu drepturi şi libertăţi fundamentale.
Comună – Asociaţie de orăşeni legaţi printr-un jurământ că vor trăi liberi şi egali; aşezare urbană a cărei autonomie a fost recunoscută de puterea centrală.
Hansa – Confederaţie comercială constituită la jumătatea secolului al XII-lea şi alcătuită din oraşe aşezate în nordul Germaniei. Un secol mai târziu, îşi întinsese influenţa din Flandra şi Anglia până în Rusia.
Mişcare comunală – Acţiune politică (uneori şi militară) prin care oraşele smulg seniorilor, laici sau ecleziastici, charte prin care li se recunosc drepturile de comună.

Nu uitaţi!

- La începutul mileniului al II-lea, progresul tehnic şi specializarea producătorilor fac să renască oraşul şi economia de schimb.
- În lumea foarte diversă a marilor aşezări urbane coexistă clase şi categorii sociale care nu îşi pot armoniza interesele, ceea ce generează conflictele sociale.

„În societatea feudală, relaţia umană caracteristică a fost legătura subordonatului de un şef din imediata lui apropiere. Din treaptă în treaptă, nodurile astfel formate uneau, ca tot atâtea lanţuri ramificate la nesfârşit, pe cei mai mici de cei mai mari. Pământul însuşi nu părea o bogăţie atât de preţioasă decât pentru că permitea unora să-şi procure «oameni» răsplătindu-i cu el. Vrem pământuri, spun, în esenţă, seniorii normanzi, care refuză cadourile: bijuterii, arme şi cai oferiţi de ducele lor. Şi adaugă doar între ei «ne va fi astfel posibil să întreţinem numeroşi cavaleri, iar ducele nu o va mai putea face»."

(Marc Bloch, *Societatea feudală*)

Scenă de banchet reprezentată pe o tapiserie (sec. XI)

Dicţionar

Corvezi – Munci silite în folosul stăpânului.
Fief – Pământ, drept sau venit pe care un vasal îl primeşte de la seniorul său şi în schimbul căruia el îi face servicii.
Investitură – Acordarea oficială, într-un cadru solemn, a unei puteri, a unui drept, a unei demnităţi de către un senior pentru un vasal.
Omagiu – Ceremonie în cursul căreia vasalul se declară supus seniorului.
Vasal – Cel care prin ceremonia omagiului se angajează să-i fie credincios unui senior, pentru care, în general, este învestit cu un fief sau feudă.

Ierarhia feudală

Feudalismul este unul dintre aspectele esenţiale ale lumii medievale. Tipologia sa este foarte variată, aspectul clasic înregistrându-se în Franţa. În general, modelul său cuprinde un sistem de organizare economică, socială şi politică întemeiat pe legături personale în cadrul căruia o categorie de luptători profesionişti, seniorii (care, la rândul lor, se aşază într-o ierarhie, fiind dependenţi unii de ceilalţi), domină ţărănimea, majoritatea absolută a populaţiei, care exploatează pământul şi produce cele necesare existenţei atât pentru nevoile ei, cât şi pentru stăpânitori.

Relaţiile de suzeranitate – vasalitate şi senioria reprezintă, deci, specificul feudalismului şi al societăţii care îi poartă numele.

- Explicaţi mecanismul constituirii feudalismului.
- De ce vor pământuri seniorii?
- Precizaţi în ce măsură feudalismul întreţine anarhia şi violenţa.

Istoricii evului mediu consideră că feudalismul s-a născut în secolele X-XI, originea lui îndepărtată regăsindu-se în vechile practici ale vasalităţii. Acestea se impuseseră în vremurile Imperiului carolingian, când suveranul nu mai putea exercita un drept de control efectiv, din cauza întinderii statului în fruntea căruia se afla. În această situaţie, regele a cerut celor ce conduceau în numele lui să încheie un angajament personal, prin care să se oblige că nu vor întreprinde nimic împotriva sa. La rândul lor, nobilii au procedat identic cu oamenii din subordine, constituindu-se în timp un sistem de relaţii bazat iniţial pe încredere, apoi pe o ţesătură complicată de interese, care a sfârşit prin a dubla obligaţiile publice. Ceva mai târziu s-a constatat că această sumă de raporturi nu se mai întemeia pe respectul datorat şefului statului, ci pe un contract particular pe care orice vasal îl putea rupe oricând.

- La banchetul din imagine sunt prezente două categorii de persoane. Numiţi-le.
- Bunele maniere la masă în secolul al XI-lea se deosebesc de cele ale timpului nostru. Formulaţi un comentariu.

Relaţiile de suzeranitate – vasalitate

Dezagregarea structurilor monarhice prin constituirea principatelor (în Franţa) în secolele X-XI a destrămat autoritatea regală şi a constituit astfel o sumedenie de centre de putere. În trecut, seniorul (cuvântul provine din limba latină şi înseamnă „mai vârstnic") aştepta de la supusul său un devotament asemănător celui pe care îl arată fiii tatălui lor. În noile condiţii, ataşamentul personal, esenţial la început, este din ce în ce mai mult condiţionat de un element concret, fieful sau feudul, sub forma unei suprafeţe de pământ împreună cu forţa de muncă aferentă.

Ceremonia omagiului, prestarea jurământului de credinţă şi, în ultimă instanţă, învestirea prin încredinţarea unui obiect simbolic instituiau raporturile de vasalitate. Funcţia lor primordială era să stabilească între contractanţi o garanţie de securitate care se exprima prin auxilium et consilium (ajutor şi sfat), cu caracter de reciprocitate. Astfel, vasalul trebuia să acorde ajutor militar ori de câte ori era solicitat, în mod obişnuit pe durata a 40 de zile pe an.

De asemenea, trebuia să dea ajutor financiar în patru-cinci situaţii (când seniorul era luat prizonier, când fiul acestuia devenea cavaler sau fiica se mărita) şi să-i dea sfaturi când împărţea dreptatea. Seniorul trebuia să-şi protejeze vasalul, să-i apere cauza în justiţie şi să-l întreţină atribuindu-i fieful.

Atunci când vasalul îşi încălca obligaţiile asumate se declara felonia şi fieful era retras (în cazuri deosebite, vasalul infidel era judecat şi condamnat la moarte).

Senioria

Relaţiile de feudalitate-vasalitate se întemeiază pe seniorie, un sistem economic prin care surplusurile provenite din activităţile agricole sunt însuşite de proprietarii funciari, dintre care cei mai bogaţi posedă şi drepturi de „ban", adică de constrângere (de a judeca, condamna şi pedepsi pe teritoriul care le aparţine). Natura senioriei este deci funciară şi „banală".

În primul caz avem de a face cu constituirea unui domeniu a cărui provenienţă este fieful sau feudul împărţit în rezervă şi „tenuri" (loturi). Ambele erau valorificate prin munca ţăranilor, seniorul reţinându-şi o redevenţă fixă, anuală, în natură sau bani – cens – şi zeciuiala, proporţională cu mărimea recoltei. Prin corvezi se lucrează rezerva, a cărei producţie aparţine în întregime nobilimii.

Senioria banală este de origine politică. Drepturile de ban rezultă din acapararea prerogativelor regale, cu deosebire din perioada destrămării acestei autorităţi (în secolele X-XI) de către marii nobili (seniorii) locali.

Sfera acestor atribuţii este extrem de largă şi se exercită asupra tuturor locuitorilor, liberi sau şerbi. Astfel, seniorul exercită justiţia, ceea ce îi aduce numeroase venituri sub forma amenzilor. Sunt apoi „exacţiunile"; prin abuz de putere, el poate impune toate tipurile de taxe: în natură, în bani sau muncă. Se adaugă drepturile ce decurg din folosirea drumurilor sau transportul mărfurilor şi aşa-zisele „banalităţi", care provin din dreptul său de monopol asupra cuptoarelor de pâine, presei sau morii de pe domeniu ori din veniturile produse de vânzarea vinului său înaintea celui obţinut de producătorii aserviţi.

În schimb, seniorul trebuie să-şi protejeze supuşii şi să investească în echipamentele pe care le exploatează. Această putere, iniţial concentrată în mâna câtorva familii, a sfârşit prin a se împărţi unui număr mare de succesori.

Seniorul posesor de domeniu şi cel ce exercită drepturile de ban pot fi aceeaşi persoană sau persoane diferite (unul să ceară taxele pentru exercitarea justiţiei, altul drepturile de monopol senioriale).

Relaţiile dintre seniori şi vasali au fost perturbate de numeroase contradicţii. Astfel, câtă vreme autoritatea regală s-a dovedit neputincioasă, seniorii au tins mereu, asemeni vasalilor, spre însuşirea cu drepturi depline a fiefurilor şi transmiterea lor ereditară, în vreme ce unii ţăranii lucrători pe domeniu şi-au dorit să fie liberi şi să dispună după voia lor de ceea ce au produs.

- Cu ajutorul datelor pe care le aflaţi în textul lecţiei şi al unor informaţii suplimentare culese din alte surse, realizaţi un scurt eseu, după următorul plan.
  a) Domeniul feudal: rezerva şi loturile împărţite ţăranilor.
  b) Obligaţiile ţăranilor aserviţi faţă de stăpânii pământurilor.
  c) Senioria banală.

Două ipostaze ale omagiului adus suzeranului de către vasal

Nu uitaţi!

- Societatea feudală este de o mare diversitate.
- Modelul clasic al feudalismului se defineşte prin raporturile de suzeranitate şi de vasalitate şi prin seniorie.
- Esenţa acestui sistem complex de relaţii este fieful sau feudul şi exercitarea drepturilor de constrângere asupra tuturor locuitorilor săi.

Arta medievală

Sainte Chapelle din Paris, oratoriul familie regale

Reînnoirea spirituală

La începutul mileniului al II-lea, cronicarul burgund Raoul Glaber se arăta cu totul surprins de „mantia albă de biserici" care înveşmântase pământul. Excepţionala fervoare creştină a acelor ani se desfăşura pe fondul unor mari schimbări a căror urmare a fost Europa romanică şi gotică. Înmulţirea rapidă a populaţiei a dus la mărirea suprafeţelor cultivate şi la creşterea numărului aşezărilor urbane, acestea având drept rezultat general o creştere economică fără precedent în Europa după căderea Imperiului roman. Lipsit de putere, statul medieval a lăsat biserica să profite, sporindu-şi autoritatea.

Consolidarea în timp a poziţiilor conducătorilor bisericii catolice a dus la un program de reînnoire în trei direcţii esenţiale: refacerea materială, acolo unde atacurile populaţiilor migratoare produseseră mari distrugeri, purificarea morală, condamnarea practicilor care au compromis clerul, precum şi a abuzurilor seniorilor laici şi eclesiastici; consolidarea doctrinară, prin reîntoarcerea la meditaţie şi viaţă ascetică, departe de lume.

- Evidenţiaţi cele trei direcţii ale programului de reînnoire formulat de conducerea bisericii catolice.

Secolele XI-XIV aparţin romanicului şi goticului, stiluri care domină, pe rând, Europa catolică, din îndepărtata Anglie şi până în Carpaţi, în Transilvania.

Astfel, numai în Franţa au fost ridicate în acest răstimp 80 de catedrale, 500 de biserici mari şi câteva zeci de mii de biserici parohiale.

Îndeobşte denigrate, din vremea Renaşterii şi până în secolul al XIX-lea, fiind considerate fie un compromis între arta romană revalorificată şi influenţele barbare, fie pur şi simplu barbare şi grosolane, cele două stiluri şi-au câştigat treptat un loc distinct în istoria culturii europene.

Arta romanică

Arta occidentală creştină din secolele X-XIII este îndeobşte numită romanică, denumire care subliniază legătura cu valorile estetice ale latinităţii, cărora li s-au adăugat numeroase influenţe venite cu deosebire din Orientul bizantin şi arab. Dominată de arhitectură, strâns legată de sculptură şi pictură, încorporând şi miniatura, şi orfevrăria, arta romanică constituie limbajul comun întregii creştinătăţi occidentale, cum considera istoricul de artă Henri Focillon.

După Georges Duby, inovaţia principală a romanicului o reprezintă folosirea sistematică a bolţii. Evoluţia liturghiei şi cultul moaştelor sfinte au determinat realizarea unor construcţii cu două niveluri. La intrarea în biserică şi în cripta subterană, coloanele au fost înlocuite cu stâlpi cerând un acoperiş pe măsură, implicit înlocuirea vechii şarpante de lemn cu o boltă de piatră semicirculară a cărei susţinere se făcea prin „arcele de desferecare" şi prin contraforţi.

Partea centrală a construcţiei era reprezentată de altare, unul aşezat deasupra mormântului cu moaştele sfinte, iar celălalt, considerat principal, scăldat în lumină, servea drept spaţiu ceremoniilor publice.

Dicţionar

Abaţie – Mănăstire catolică cu statut special (împreună cu averea şi domeniul ei), condusă de un abate.
Monahism – Orientarea bisericii către reînnoirea ei prin viaţă ascetică şi meditaţie.
Ordin – Comunitate de călugări supuşi aceloraşi reguli.
Pelerinaj – Cale importantă de mântuire şi pocăinţă impusă pentru ispăşirea păcatelor grele. Pelerinajelor locale şi regionale li se suprapun marile pelerinaje ale creştinătăţii: locurile sfinte, Roma, Santiago de Compostella. Descoperirea în această ultimă localitate a unui mormânt atribuit Sfântului Iacob a determinat afluxul extraordinar al pelerinilor.
Scriptorium – Loc dintr-o mănăstire unde se copiază manuscrise sau se alcătuiesc lucrări originale
Viaţă ascetică – Sihăstrie, reducerea necesităţilor materiale la minimum.
Vitraliu – Panou decorativ din plăci de sticlă colorată sau pictată, montate în armătura de plumb a ferestrei.

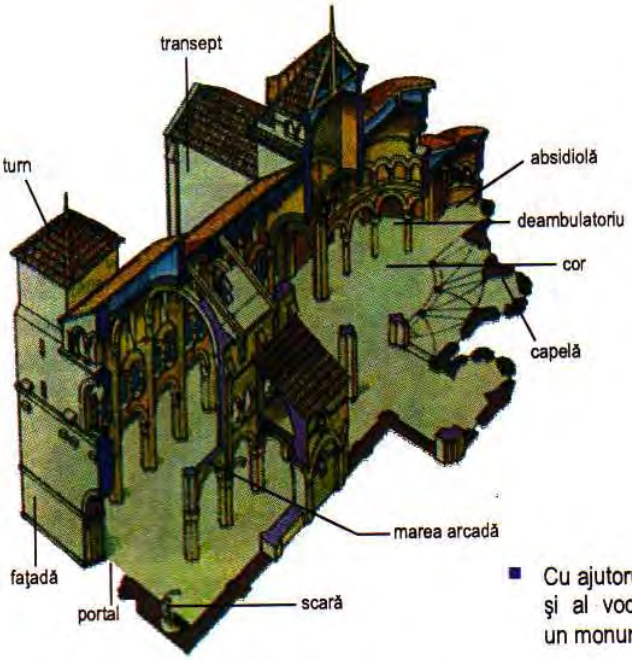

Catedrală romanică (secţiune)

- Cu ajutorul secţiunii alăturate şi al vocabularului descrieţi un monument romanic.

Raclele cu resturile pământeşti ale sfinţilor, decorate cu imagini pline de mister, erau înconjurate de lucrări de orfevrărie şi de mari cantităţi de obiecte preţioase. Sculpturi decorau portalurile sau înfrumuseţau capitelurile, înfăţişând multiplele forţe ale răului, obstacole în calea mântuirii. Scene apocaliptice, uneori pictate, completează aceste imagini monstruoase. Dumnezeu este înfăţişat întotdeauna măreţ şi sever.

Marile trasee ale artei romanice, în general pornind din Franţa, au ajuns în Scandinavia, în Anglia, în Sicilia normandă, în Spania şi, datorită cruciadelor, şi în Orient. În spaţiul românesc, cea mai cunoscută construcţie romanică este vechea catedrală din Alba Iulia, construită în mai multe etape, edificiul, care datează din secolul al XIII-lea, cunoscând refaceri şi adăugiri până în secolul al XVI-lea.

- Explicaţi diferenţa de timp între momentul construcţiilor romanice din Occident şi cel al ridicării catedralei din Alba Iulia.

Arta gotică

Desprins treptat de arta romanică, noul stil a debutat la mănăstirea Saint Denis de lângă Paris şi se extinde apoi în toate marile centre urbane ale acestei ţări.

„Miracol francez" prin excelenţă, arta gotică îşi datorează monumentele monarhiei care îşi consolidează treptat autoritatea şi puterea, episcopilor care păstoresc în oraşe şi, nu în ultimul rând, prosperităţii urbane.

Deşi arcul frânt, ogiva sau bolta pe arcuri ogivale încrucişate erau cunoscute încă din perioada stilului romanic, aceste invenţii tehnice, preluate şi dezvoltate corespunzător, au eliberat zidurile de presiunea bolţilor, au creat posibilitatea înălţării construcţiei şi deschiderii unor largi ferestre, de regulă decorate cu vitralii. Acestea, ca şi numeroasele sculpturi, înfăţişează eroi biblici, forţe supranaturale sau personaje de epocă. În catedralele gotice, criptele cu moaşte sunt scoase din întuneric şi aşezate în plină lumină, adăugându-li-se mormintele marilor donatori, regi sau episcopi.

O cronologie a romanicului european

1060 – Biserica abaţială Saint Foy din Conques (pe drumul Sfântului Iacob de Compostella).
1070 – Saint Semin din Toulouse, cel mai mare monument romanic din Franţa.
1078-1130 – Biserica abaţială de pelerinaj Sfântul Iacob de Compostella.
1088-1130 – Abaţia Cluny III, biserica-model a artei romanice.
1247-1291 – Catedrala romanică din Alba Iulia.

Dicţionar

Absidiolă – Mică construcţie care amplifică biserica spre răsărit, spaţiu rezervat clerului şi oficierii cultului.
Catedrală – Biserică episcopală, construită, de regulă, într-un mare oraş.
Cor – Parte a bisericii, componentă a naosului, unde este aşezat clerul şi/sau cântăreţii.
Deambulatoriu – Spaţiu de circulaţie în jurul corului unei biserici.
Gisant – Sculptură funerară reprezentând un personaj culcat.

Capitel de la Vézelay, simbolizând continuitatea între Vechiul şi Noul Testament: Moise toarnă grâunţe în moară, iar Sfântul Pavel adună făina

Dicționar

Iconografie – Disciplină care se ocupă cu studiul imaginilor realizate în diverse domenii ale artelor plastice.
Miniatură – Pictură de mică dimensiune, executată pe fila unui manuscris, al cărui nume vine de la cel al roșului de miniu cu care se scriau unele litere.
Orfevrărie – Meșteșugul de a executa obiecte de artă (vase, bijuterii etc.) din metale prețioase.
Șarpantă – Schelet de lemn sau metalic care susține acoperișul unei clădiri.
Transept – Navă transversală care taie perpendicular nava centrală, formând planul în cruce.

Catedrală gotică (secțiune)

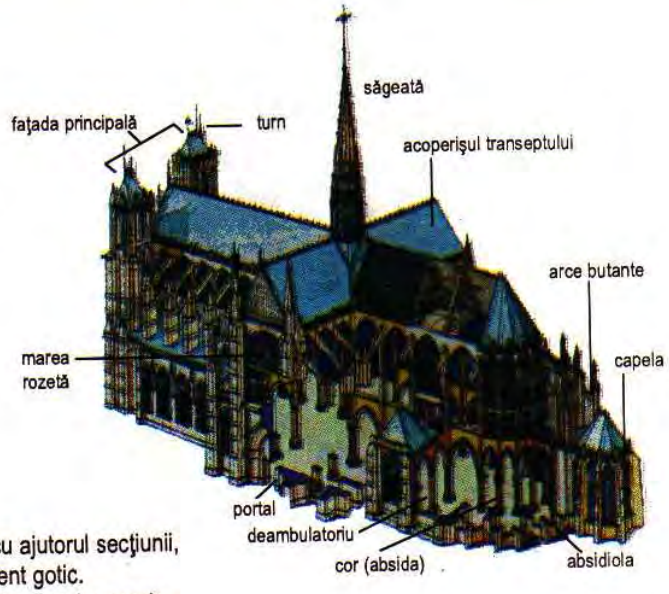

- Descrieți, cu ajutorul secțiunii, un monument gotic. Comparați-l cu unul romanic.

Nu uitați!

- Romanicul și goticul reprezintă principalele expresii artistice ale renașterii spirituale din secolele XI-XIV.
- Arta romanică, dezvoltată mai ales în marile abații, folosește sistematic bolta. Pentru constructorii marilor edificii, lupta pentru mântuire se arată dificilă, contemplarea fiind preferată încleștării cu forțelor răului.
- Goticul descătușează puterea de creație a omului și îi oferă astfel șansa mântuirii.

O dată cu trecerea timpului, goticul a evoluat de la forme relativ sobre (de tip primar) la forme mult prelungite, părând a sugera o flacără aprinsă (de tipul flamboyant – strălucitor, sclipitor).

Din nou în contrast cu sculptura romanică, a cărei inconografie a descoperit simbolurile răului universal, sculptorii goticului descriu omul adevărat într-o luptă permanentă cu mizeriile, dar și cu măreția destinului său. Umanismul medieval îl descoperă astfel pe Dumnezeu în om și îi dăruiește o șansă de mântuire.

Simbolistica formelor

Dacă la vechii greci simbolul era definit ca un semn de recunoaștere reprezentat de jumătățile unui obiect împărțit în două, pentru omul medieval acesta înseamnă fața ascunsă a lumii adevărate, singura în care puteai găsi mântuirea. Gândirea își face deci un obiect din a găsi cheia cu care să-i deschidă porțile ferecate, iar arta, puternic marcată de valorile creștine, se străduiește să traducă pe înțelesul tuturor tainele cuprinse în cărțile sfinte.

Omul acelor timpuri, amenințat de o natură ostilă și de precaritatea existenței, pare a trăi atât în concretul vieții de fiecare zi, cât și în abstractul căutării permanente a lui Dumnezeu. Nu trebuie însă să exagerăm. Istoricul Jacques Le Goff a atras atenția că artiștii romanicului și goticului se lasă atrași și de lumea aparențelor, nu întotdeauna fiind preocupați de esența și de natura ascunsă a lucrurilor.

- Ce reprezintă simbolul pentru artiștii romanicului și ai goticului?

La Chartre (sec. XIII), sticla colorată cu cobalt a vitraliilor și-a păstrat, peste secole, strălucirea

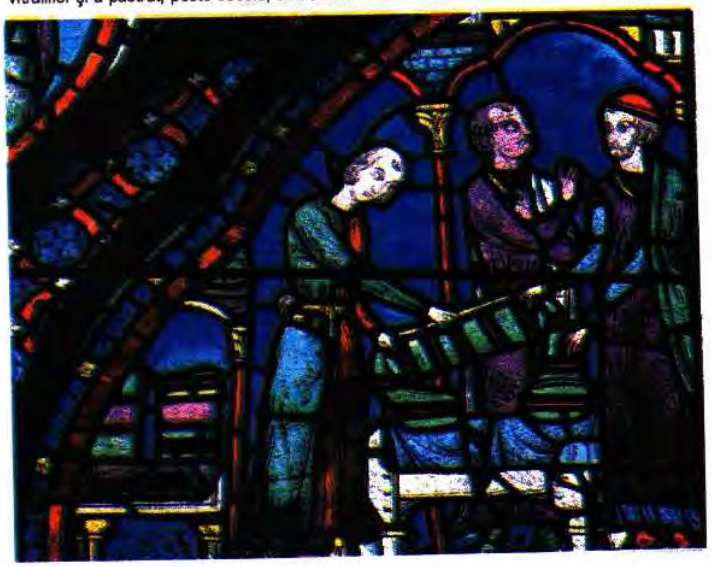

Simbolistica temelor. Umanismul artei creştine

Romanicul, artă a marilor abaţii ridicate în locuri îndepărtate de lume, excelează prin contemplarea divinităţii, fără a încerca să-i dezlege marile taine. Goticul, artă prin excelenţă urbană, legată prin mii de fire de intelectualii universităţilor şi de marea mişcare de idei a timpului, încearcă să dea răspunsurile cuvenite marilor întrebări creştine, umanizând creaţia divină. Pentru a face înţeles textul cărţilor sfinte, pictorii şi sculptorii au imaginat personaje şi le-au pus în scenă pe impresionantele portaluri, în decoraţia capitelurilor sau pe marile vitralii. Pe cât se pare, impulsul a pornit de la spectacolele populare cu subiect biblic, inspirate de naşterea Mântuitorului, care aveau loc, în preajma Crăciunului, în pieţele din faţa catedralelor. Cu timpul, personajele din reprezentaţiile populare au devenit grupuri statuare, iar porţile lăcaşurilor sfinte decorul predilect al acestor manifestaţii. Mai târziu, statuile de la intrarea catedralelor par că se detaşează de zidul în care au fost închise şi încep să trăiască o viaţă proprie, în atitudine şi în gesturi, în privire şi în faldurile costumelor de epocă, în spatele cărora se pot ghici trupuri vii.

Întrebându-se ce a produs schimbarea, unii istorici au observat că avântul goticului, întins pe durata întregului secol al XIII-lea, este posterior cuceririi Constantinopolului de către cruciaţi (1204). Contactelor cu Orientul li s-ar datora vizualizarea textelor sfinte, povestirile din jurul personajelor biblice şi, nu în ultimul rând, cultul fecioarei Maria.

- Ce funcţie a îndeplinit portalul catedralelor?
- Care sunt cele mai importante influenţe tematice pe care Orientul ortodox le-a impus Occidentului catolic? Ce a prilejuit această deschidere spre universalism?

Subiectul principal al acestor opere îl reprezintă atât personajele biblice, cât şi oamenii obişnuiţi ai acelor timpuri: ţărani surprinşi la muncile câmpului sau la culesul recoltelor, preoţi oferind cuminecătura, cavaleri care aşteaptă înainte de a pleca în campanie. De la imaginile desprinse din cărţile sfinte şi până la cele ce înfăţişează viaţa cotidiană a unei comunităţi medievale, artiştii n-au încetat să caute divinitatea sub cele mai diverse înfăţişări omeneşti.

Notre Dame din Amiens, Portalul Sfintei Ana (faţada de vest)

„Omul gotic este o fiinţă anume, (...) o fiinţă (...) liberă răspunzătoare de actele sale. O conştiinţă (...). Aşadar, imaginile (...) de pe faţadele bisericilor sunt fiinţe în adevăratul înţeles al cuvântului, eliberate de spaimele oarbe stăpâne pe ele. Iubirea, care împreună cu raţiunea le îngăduie să ajungă la lumină, li se întipăreşte pe chip."

(G. Duby, *Artă şi societate*)

O cronologie a goticului european

1137-1144 – Din iniţiativa lui Suger, se reclădeşte biserica mănăstirii Saint Denis; naşterea stilului gotic.
1160 – Începe construcţia catedralei din Laon – gotic primitiv.
1175 – Catedrala din Canterbury; Guillaume De Sens introduce goticul în Anglia.
1180 – Notre Dame De La Belle – Verriere; vitraliu al catedralei din Chartres înfăţişând Fecioara cu Pruncul.
1211 – Încep lucrările la catedrala din Reims (faţada va fi încheiată în 1270).
1220-1270 – Catedralele din Amiens, Salisbury şi Burgos.
1241-1248 – Sainte Chapelle din Paris.
1248-1322 – Corul catedralei din Köln.
1275 – Fortăreaţa din Marienburg, construită de teutoni, complex de clădiri gotice.
1280 – Începe construcţia catedralei din Albi, de tip gotic meridional.
1340 – Palatul dogilor din Veneţia.
1345-1515 – Biserica „din deal" – Sighişoara
1349-1450 – Biserica romano-catolică Sfântul Mihail din Cluj.
1384-1477 – Biserica Neagră din Braşov.
1386 – începe construirea catedralei gotice din Milano.
1402 – Primăria din Bruxelles în stil gotic.
1413 – Celebrul manuscris „Les Très Riches Heures" al ducelui Jean de Berry, realizat de fraţii Limbourg.
1420 – La Veneţia se construieşte palatul gotic Ca d'Oro.

Nu uitaţi!

- Pentru artiştii medievali, simbolul ascunde faţa adevărată a lucrurilor.
- Romanicul şi goticul au dezvoltat simbolistica formelor şi a temelor biblice, căutând divinitatea în înfăţişările obişnuite ale oamenilor.

Biserica mănăstirii Cozia, vedere exterioară și plan

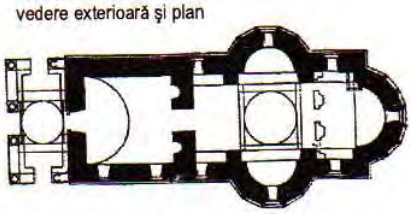

Dicționar

Absidă – Construcție de plan semicircular sau poligonal care amplifică spațiul unei biserici spre răsărit și este destinată clerului și oficierii cultului.

Cornișă – Partea superioară scoasă în relief a unui zid, imediat sub acoperiș.

Frescă votivă – Tablou reprezentând ctitorii, de obicei cu macheta bisericii în mână.

Plan în cruce grecească înscrisă – construcție religioasă cu un naos spațios, în mijlocul căruia se află patru stâlpi care susțin sistemul de boltire în cruce greacă (cu brațe inegale) alcătuită din semicilindri care au în centru o turlă monumentală.

Plan triconc sau triconic – Planul unei biserici în care sunt înscrise trei abside, una pe axa principală și alte două laterale, de o parte și de alta a naosului, racordate prin intermediul unui dreptunghi.

Pronaos – Încăpere care precede naosul, până în secolul al XVI-lea, despărțită, de regulă, de acesta printr-un perete străpuns de o ușă.

Tambur – Corpul cilindric sau poligonal al unei turle care la rândul său susține cupola.

Arta medievală românească, o artă a sintezelor

Spațiu al sintezelor, cultura românească a asimilat influențe diverse, spre a le întrupa în forme noi, uneori nu lipsite de originalitate. Dacă în Transilvania, supusă autorității regilor maghiari și catolicismului, romanicul și goticul s-au simțit la ele acasă, dincolo de Carpați, în Valahia și Moldova, ortodoxia balcanică, de sorginte bizantină, s-a dovedit atotputernică. Trei domenii au produs monumente durabile: arhitectura, pictura religioasă și artele minore.

Cele mai vechi construcții de cult din cele două Țări Române au vârsta statelor medievale, ai căror domni le-au ctitorit. Biserica domnească din Curtea de Argeș, care era în lucru la data morții lui Basarab I, ne oferă exemplul unui edificiu al cărui plan este bizantin – în cruce greacă înscrisă – și în consecință este constituit din trei spații distincte: un pronaos, un naos dreptunghiular și trei abside, dintre care una adăposteşte altarul. Tamburul care susține turla este decupat de 16 arcade, cornișa constituindu-se din zimți de cărămidă. Fresca interioară cuprinde 11 cicluri iconografice reprezentând sărbătorile, viața Sfântului Ioan și a lui Iisus, copilăria, pildele și minunile, patimile, dar și aparițiile lui Iisus după răstignire, a Sfântului Nicolae, patronul bisericii, a mai multor martiri, a sfintei Filofteia, ale cărei moaște fuseseră aduse de la Târnovo la Argeș, două scene din Viața Fecioarei, între care o vastă reprezentare a Adormirii Maicii Domnului, și ciclul sinoadelor ecumenice.

Modelul care va fi reluat de mai toți constructorii de biserici în secolele care au urmat se află însă la Cozia, ctitoria lui Mircea cel Bătrân încă în primii ani ai domniei sale (1387-1388). Puternic influențată de edificiile de cult din Serbia secolului al XIV-lea, clădirea cu planul triconc are un pronaos, un naos acoperit de o turlă, al cărui tambur este străpuns de 12 ferestre, dintre care 3, retrase spre interior, susțin iluminarea mai bună a bisericii. Fațadele sunt alcătuite din straturi alternative de piatră și cărămidă. În registrul superior, cornișa în dinți de ferăstrău se află deasupra unor arcade care adăpostesc fie rozete traforate, fie chenarele sculptate ale ferestrelor. Programul iconografic este net deosebit de cel de la Argeș, căci la Cozia, în liniștea munților abia tulburată de curgerea Oltului, se ridicase un aşezământ monastic și, firesc, în fresca interioară îi vom găsi pe cei 26 de sfinți pustnici (ansamblu unic în pictura noastră medievală).

Stilurile arhitectonice românești

La biserica episcopală din Curtea de Argeș, ctitoria lui Neagoe Basarab, pronaosul e mult mai amplu, îngăduind în părțile laterale spații pentru o necropolă, iar pereții despărțitori din interior au fost suprimați.

Fațada este decorată cu panouri formate din împletituri și din vrejuri florale, ornamentele fiind aurite. Turla a fost construită pe o bază octogonală asemănătoare construcțiilor turcești. Din fresca inițială, pictată de Dobromir, s-au păstrat mai multe panouri, inclusiv cel care înfățișează familia domnească, ai cărei membri, îmbrăcați în splendide costume de ceremonie, sunt surprinși într-o atitudine solemnă, care a devenit, la rândul ei, model pentru multe alte tablouri votive. De altfel, biserica de la Argeș a fost de multă vreme considerată o sumă a cunoștințelor tehnice și artistice ale epocii.

Stilul moldovenesc, dezvoltat în vremea domniei lui Ştefan cel Mare, prezintă multe asemănări cu cel din Valahia vecină, dar şi câteva deosebiri. Astfel, construcţiile de cult în plan triconc au o altă compartimentare, încăperile, mai numeroase, fiind dispuse pe o axă longitudinală. Din imaginile păstrate în tablourile votive, unde de regulă ctitorii poartă în mâini macheta bisericii, rezultă că acoperişul învelea distinct câte o parte a clădirii, procedeu asemănător cu cel folosit la castelele medievale ale timpului. Arhitectura moldovenească se remarcă, de asemeni, prin policromie, faţadele fiind îmbrăcate cu cărămizi şi discuri smălţuite. Adeseori, aceste ornamente ceramice sunt decorate cu reliefuri înfăţişând stema Moldovei, reprezentări mitice sau simbolice.

Pictura religioasă în Moldova secolului al XVI-lea

Pictura exterioară reprezintă un capitol important al artei româneşti. Momentul de vârf al acestui excepţional act cultural s-a împlinit în vremea celor două domnii ale lui Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546).

Programul iconografic, identic pentru toate monumentele, a avut următoarea dezvoltare. Pe abside, de regulă, este prezentat în mai multe registre suprapuse alaiul membrilor ierarhiei bisericeşti, dar şi al celei pământene. Pe faţadele laterale apare *Imnul Acatist* – un cântec de laudă dedicat Fecioarei, iar în partea de jos *Asediul Constantinopolului* (care lipseşte doar la Voroneţ), însoţit de *Arborelele lui Ieseu*, o genealogie care leagă străvechii regi iudei de Maria şi Iisus; prezenţa înţelepţilor, filosofilor şi scriitorilor Greciei antice e legată de modul în care aceştia au prevestit mântuirea. Faţada de vest e ocupată de *Judecata de apoi*. În afara acestor teme, artiştii secolului al XVI-lea au acoperit spaţiile rămase libere cu diverse vieţi de sfinţi sau cu scene din Facere.

Cheia frescelor exterioare se află nu în subiectele abordate, impuse de altfel de multă vreme de biserica ortodoxă, ci în modul cum au fost tratate. Se ştia, de pildă, că în prima strofă a *Imnului Acatist* era slăvită o minune a Fecioarei Maria, salvarea Constantinopolului de asediul persan din 626, şi acest episod este reprezentat pe pereţii exteriori ai bisericilor moldovene. Numai că decorul, ca şi personajele care animă scena fac referire precisă la turci şi la români. De asemeni, în *Judecata de Apoi*, în grupul damnaţilor (al celor ce urmează a fi pedepsiţi pentru păcatele lor) pot fi uşor recunoscuţi, după costumele purtate, turci şi tătari. Mesajul antiotoman este limpede, iar invocarea Fecioarei avea drept scop nu atât învierea unei legende străvechi, cât reeditarea minunii: salvarea Moldovei de cotropirea turcească.

Alături de arhitectura şi pictura religioasă, artele aşa-zis minore au produs capodopere, unele dintre ele devenite piese de nepreţuit în marile biblioteci şi muzee ale lumii. În scriptoriul de la mănăstirea Neamţ, Gavril, fiul lui Uric, a realizat un *Evangheliar* (astăzi în Biblioteca Bodleiană din Oxford), comandat artistului de soţia lui Alexandru cel Bun (1429). Manuscrisul este împodobit cu miniaturi; unele au un caracter decorativ – frontispicii, chenare ornamentale –, altele înfăţişează, în tradiţie bizantină, pe cei patru evanghelişti. Acelaşi text, copiat însă la Putna (1473) şi dăruit de Ştefan cel Mare mănăstirii Humor, şi-a câştigat celebritatea pentru că este împodobit cu portretul domnitorului. Aurăria, argintăria, mobilele din lemn şi broderia completează un domeniu artistic de incontestabilă vigoare, mărturie a capacităţii de creaţie a poporului nostru.

O cronologie a monumentelor religioase din Ţările Române

După 1340 – Biserica domnească din Curtea de Argeş.
După 1359 – Biserica domnească din Rădăuţi.
1375-1378 – Biserica mănăstirii Tismana (Gorj).
1388-1389 – Biserica mănăstirii Cozia (Vâlcea).
Înainte de 1407 – Biserica mănăstirii Bistriţa (Neamţ).
1466-1469 – Biserica mănăstirii Putna (Suceava).
1488 – Biserica Sf. Gheorghe din Voroneţ; pictură exterioară datorată mitropolitului Roşca, la 1547.
1492 – Biserica curţii domneşti de la Hârlău (Iaşi).
1496 – Biserica Sf. Mihail din Războieni, mausoleu pentru cei căzuţi în bătălia din 1476.
1497 – Biserica mănăstirii Neamţ.
1499-1561 – Biserica mănăstirii Dealu.
1517 – Biserica episcopală din Curtea de Argeş.
1530 – Biserica mănăstirii Humor; frescă exterioară (1535).
1532 – Biserica mănăstirii Moldoviţa.

Moldoviţa. Scenă votivă cu Petru Rareş, doamna Elena şi fiii lor

Nu uitaţi!

- Arhitectura religioasă din Ţările Române a preluat modele balcanice pe care le-a dezvoltat în forme originale.
- Pictura exterioară a unor biserici din nordul Moldovei exprimă un program antiotoman cert.

Modulul II

Imperiul bizantin

Imperiul bizantin

Constantin al IV-lea (654-685), apărător al Bizanţului în faţa arabilor, şi episcopul Reparatus (mozaic din Sant' Apollinare, Ravenna)

Bizanţ — Termenul este de origine modernă, datând din secolul al XVII-lea, şi provine de la numele vechii colonii greceşti Byzantion, fondată în secolul al VI-lea î.Hr.

De la Imperiul roman de Răsărit la Imperiul bizantin

La 11 mai 330, împăratul Constantin cel Mare a inaugurat, pe locul vechii colonii greceşti Byzantion, noua capitală a Imperiului roman, Constantinopol. Numele oficial al oraşului era Noua Romă. Chiar dacă împăratul a dorit ca oraşul de pe malul Bosforului să fie o prelungire a Romei, noua capitală îşi va disputa în curând locul primordial, în plan politic şi spiritual, cu Roma. Mutarea capitalei din Cetatea Eternă a fost dictată de considerente militare şi strategice, economice şi politico-religioase. Mutând capitala de la Roma la Constantinopol, Constantin cel Mare a pregătit naşterea Imperiului bizantin.

În 395, prin domnia lui Arcadius la Constantinopol, Imperiul roman de Răsărit şi-a început existenţa. Secolele următoare au fost o perioadă în care s-a realizat tranziţia de la Imperiul roman la Imperiul greco-oriental al Bizanţului. În secolul al VII-lea, această evoluţie s-a precizat definitiv. Căderea Imperiului roman de Apus şi întemeierea regatelor germanice pe ruinele sale au avut ca urmare retragerea tuturor valorilor vechii romanităţi spre Orient. Pe de altă parte, raporturile dintre Imperiu şi Biserică s-au ameliorat, apropiind Constantinopolul de Roma.

Imperiul oriental şi-a fondat, încă de la început, existenţa politică pe principii creştine. Acceptarea creştinismului ca religie de stat de către Constantin cel Mare, în 313, şi de către Teodosius, în 392, a modificat coordonatele ideologiei imperiale. Aceasta avea în centrul său ideea că Imperiul era o emanaţie a voinţei divine, iar împăratul era alesul lui Dumnezeu şi omologul său pe pământ. Ca atare, puterea sa era absolută.

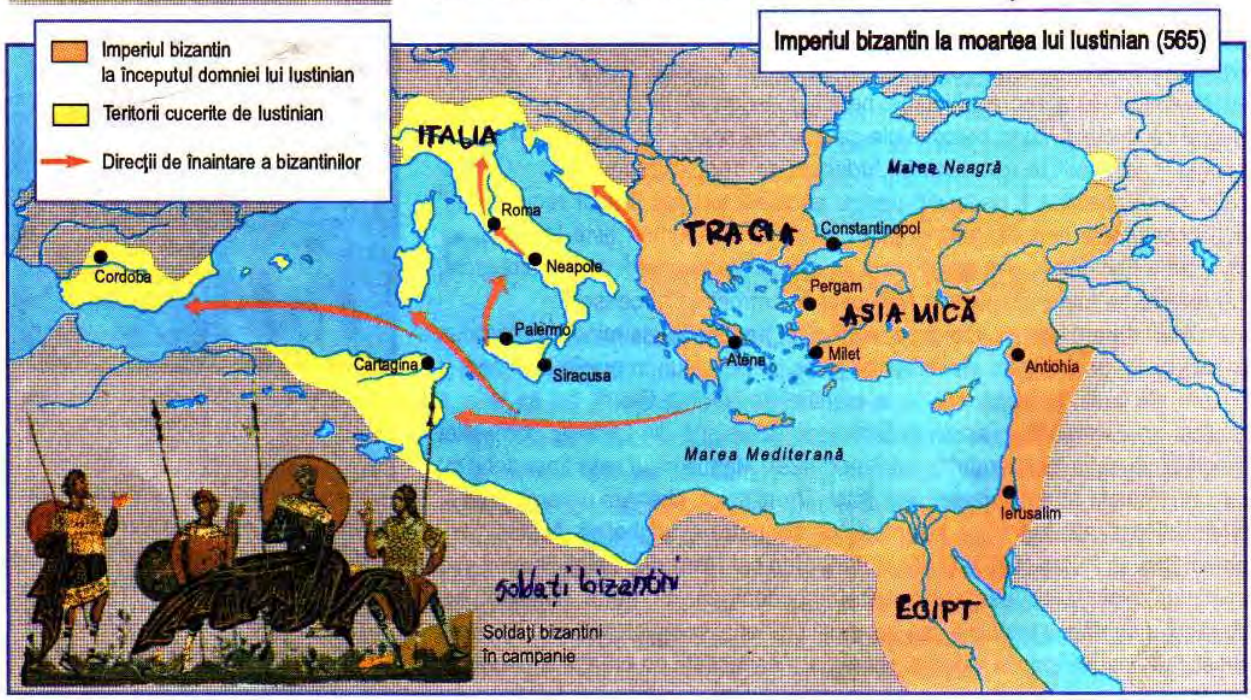

Fără a deveni o teocraţie, Imperiul şi-a subordonat Biserica, iar împăratul a devenit un fel de rege-sacerdot. Reşedinţa sa era „Palatul Sacru", iar când murea, acesta era înmormântat într-o biserică creştină. Deşi prerogativele împăratului se extind asupra bisericii creştine, funcţiile sale cele mai importante sunt de natură administrativă, legislativă şi judecătorească.

Chiar dacă la moartea împăratului Iustinian (527-565) statul se afla într-o profundă criză, el prezenta deja trăsăturile viitorului Imperiu bizantin: o monarhie autocrată, o administraţie şi birocraţie centralizate, o Biserică a cărei limbă era greaca, puternic dependentă de statul care o conducea.

Istoria bizantină, în sensul deplin al cuvântului, începe în anul 610, cu domnia împăratului Heracleios. Cele aproape cinci secole, până la venirea la tron a dinastiei Comnenilor, în anul 1081, formează perioada clasică a istoriei Imperiului greco-oriental bizantin.

Pierderile teritoriale din secolul al VII-lea (Siria, Palestina, Egiptul, Armenia, Africa de Nord, o parte din Peninsula Balcanică) au pentru bizantini o triplă importanţă: mai întâi, vechiul *orbis romanus* s-a diminuat semnificativ, teritoriul vital al Imperiului devenind Asia Mică. În jurul acestei provincii va gravita în secolele următoare organismul statal bizantin. În al doilea rând, prin pierderea acestor teritorii Imperiul a pierdut populaţiile sale semitice orientale şi contactul cu populaţia romanizată din Balcani, astfel încât asistăm la uniformizarea etnică a Bizanţului. Elementul grec a ocupat, de acum încolo, locul primordial în limbă, cultură, în gândire şi obiceiuri.

A treia consecinţă s-a manifestat în plan religios: prin separarea teritoriilor în care monofizitismul era dominant, ortodoxia a rămas singurul cult creştin oriental. Consolidarea elementului grec şi a creştinismului ortodox au reprezentat practic momentul în care Imperiul bizantin îi succede Imperiului roman de Răsărit.

- Analizaţi textul alăturat şi imaginile şi faceţi un inventar al trăsăturilor artistice şi al valorilor inspirate de bizantini occidentalilor.

Împăratul Iustinian (527-565), unul dintre cei mai de seamă suverani bizantini, însoţit de demnitari, aducând ofrande bisericii (San Vitale, Ravenna)

Dicţionar

Autocraţie — Sistem politic dominat de un monarh absolut.

Ideologie imperială — Totalitatea ideilor politice şi religioase prin care se justifică puterea absolută a împăratului bizantin.

Iconoclasm — Doctrină oficială a statului şi a Bisericii bizantine, între anii 726-843, care a impus distrugerea icoanelor şi persecutarea celor ce li se închinau. Politica iconoclastă a reprezentat, de asemenea, reforme sociale, politice, administrative şi legislative.

Porfirogeneţi — Copiii împăratului născuţi în camera de purpură (împodobită în culoarea purpurie – roşu), care aveau drept de succesiune la tron în cadrul unei dinastii.

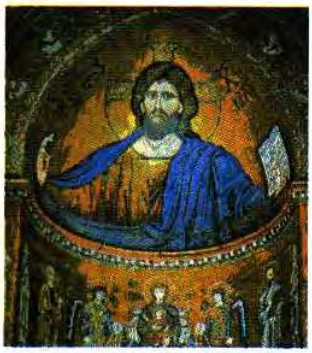

Iisus Hristos, reprezentat într-o biserică bizantină din Monreale (Sicilia)

„Frumuseţea senină şi demnitatea, exprimate în figurile Madonei şi sfinţilor, au fost poate contribuţia cea mai substanţială şi mai durabilă pe care arta bizantină a adus-o repertoriului italian. Bizanţul a contribuit la a face din arta occidentală un instrument pentru a modela şi propaga idei într-o formă monumentală şi la a transmite în figurile umane o anumită demnitate şi o senzaţie de viaţă; a transmis Occidentului medieval o profesionistă cunoaştere a folosirii culorii şi a efectelor ei; şi i-a dat primul simţ de umanism – dar nu umanismul superficial al intelectului, ci unul mai profund: umanismul spiritului."

(Otto Demus, *Arta bizantină şi Occidentul*)

Zidurile Constantinopolului, astăzi

„Constantinopolul era singurul mare oraş creştin din Europa. Bizantinii îl numeau simplu *Oraşul (Polis)*, adică oraşul prin excelenţă, oraşul unic.

Constantinopolul era o capitală admirabilă. Era plin de biserici, dintre care cea mai vestită era Sfânta Sofia, *Biserica cea Mare*, cum era numită de obicei, şi care era aşa de frumoasă încât, după cuvântul unui scriitor bizantin, „când ai vorbit despre ea nu mai poţi vorbi despre nimic altceva." Era plin de mănăstiri ilustre, dintre care multe erau centre de cultură intelectuală sau artistică; poseda o mulţime de relicve preţioase, mai numeroase decât se găseau în întreaga latinitate. Desigur, era un oraş oriental. În unele cartiere sărace se vedeau străzi strâmte, acoperite cu bolţi, pline de noroi, în care trecători şi căruţe se împotmoleau adesea, fără lumină în timpul nopţii şi unde locuia o populaţie mizeră, în care erau tot atâţia hoţi, câţi săraci. Dar, alături de acestea se aflau bulevarde largi, mărginite de palate şi grădini, de monumente publice şi case luxoase."

(Charles Diehl, *Figuri bizantine*)

„Cu toată strălucirea învăţaţilor săi, Constantinopolul era la sfârşitul secolului al XIV-lea un oraş trist, un oraş care trăgea să moară. Populaţia sa coborâse acum la aproximativ o sută de mii de oameni şi descreştea mereu. (...) Constantinopolul fusese, în zilele sale cele mai strălucite, plin de parcuri şi de grădini, care separau între ele cartierele oraşului; acum, însă, multe cartiere dispăruseră, iar cele rămase erau despărţite de câmpii şi de livezi. În multe mahalale ai fi crezut că te afli afară, la ţară, cu garduri vii de măcieş care înfloreau primăvara şi cu privighetori care cântau în tufişuri."

(S. Runciman, *Căderea Constantinopolului*)

Ideologia imperială şi diplomaţia bizantină

Unul dintre elementele care au asigurat forţa statului bizantin a fost ideologia imperială. Puţini suverani ai istoriei universale au fost mai puternici decât împăratul Bizanţului şi puţine state europene din Evul Mediu au avut o concepţie mai absolută despre autoritatea monarhică decât Bizanţul.

Conducătorul statului era numit *imperator* (şef al armatei şi legislator), după modelul împăraţilor romani. Prin inspiraţie orientală, împăratul era, de asemenea, *autocrator* sau *basileu*, adică stăpân absolut. Creştinismul a completat ideologia imperială bizantină, acordând împăratului calitatea de „uns" al lui Dumnezeu şi „egal" al apostolilor, reprezentările artistice ale împăraţilor şi împărăteselor poartă simbolurile rezervate fiinţelor divine şi sfinţilor.

În concepţia bizantină despre relaţiile dintre state, acestea erau ordonate într-o ierarhie în fruntea căreia se afla Imperiul bizantin. În relaţia cu Occidentul, împăraţii bizantini s-au socotit întotdeauna singurii urmaşi legitimi ai împăraţilor romani. Când, în anul 800, Carol cel Mare a fost încoronat ca împărat al Occidentului, Bizanţul l-a recunoscut cu greu şi doar trecător. Urmaşilor săi le-a contestat acest titlu, iar atitudinea din secolele următoare faţă de împăratul german a fost aceeaşi. În secolul al X-lea, în *Cartea ceremoniilor*, exista o listă de 60 de prinţi şi suverani cu care Bizanţul avea legături. Primul menţionat era califul din Bagdad, urma apoi emirul Egiptului, alţi numeroşi prinţi arabi şi armeni, ţarul bulgar şi abia către mijlocul listei se aflau regele Franţei şi împăratul german.

În acelaşi timp, curtea imperială bizantină s-a înconjurat de un ceremonial complicat şi de o etichetă diplomatică strictă, ambele menite să pună în valoare superioritatea împăratului şi a statului bizantin. Ceremonialul folosea simboluri şi semne exterioare prin care se punea în evidenţă faptul că Bizanţul se afla în fruntea ierarhiei statelor lumii. Politeţea mândră şi bunăvoinţa dispreţuitoare faţă de ceilalţi suverani au fost atitudinile ce au definit codul de comportament politic al bizantinilor faţă de străini.

- Alcătuiţi un scurt eseu în care să argumentaţi afirmaţia lui Th. Mommsen potrivit căreia: „Imperiul bizantin a fost o autocraţie temperată de revoluţie şi de asasinat."
- Analizaţi textele alăturate şi răspundeţi la următoarele cerinţe:
  a) Cum explicaţi diferenţele de imagine a Constantinopolului prezentate în cele două texte?
  b) Care au fost cauzele descreşterii numărului locuitorilor oraşului?
  c) Identificaţi adjective antonime care caracterizează contrastele ce definesc capitala bizantină.

După secolul al V-lea, la graniţele imperiului au apărut un mare număr de popoare a căror invazie trebuia prevenită. Negustori, misionari creştini, ambasade diplomatice au fost trimişi ai împăratului care trebuiau să cumpere bunăvoinţă, să linguşească pe conducători, să convertească la creştinism femeile şi suveranii, să ofere titluri iluzorii în ierarhia politică bizantină, să realizeze căsătorii diplomatice. Luxul ceremonialului şi audienţei la împărat, recepţiile fastuoase, bogăţia şi frumuseţea Constantinopolului erau cu dărnicie oferite suveranilor „barbari" primiţi în vizită în capitala imperiului. Totul era menit să pună în evidenţă şi să menţină distanţa care-i separa pe bizantini de „barbari", să asigura pacea şi să neutralizeze intenţiile agresive.

Imperiul bizantin – între glorie şi decădere

Istoria de o mie de ani a Bizanţului a numărat, între 395 şi 1453, 107 suverani. Chiar dacă a fost unul dintre cele mai puternice state care au existat vreodată, Bizanţul a fost în permanenţă tulburat de revoluţii de palat, cauza fiind lipsa unei legi de succesiune şi a unei singure familii imperiale. Mai mult, chiar şi cei mai umili puteau aspira la titlul de împărat. Aşa se explică de ce unii împăraţi au origini modeste (măcelar, meseriaş, militar, ţăran) şi de ce doar 34 de împăraţi au murit în patul lor; 8 dintre ceilalţi au murit în război sau din accident, iar restul au abdicat de bună voie sau forţaţi, ori au murit de moarte violentă – otrăviţi, înjunghiaţi, înăbuşiţi, sugrumaţi, mutilaţi. Tot astfel putem explica şi existenţa numeroaselor dinastii care s-au succedat pe tronul Imperiului bizantin. Abia după secolul al IX-lea şi-a făcut loc în ideologia bizantină ideea de legitimitate în succesiunea la tron. Naşterea „porfirogeneţilor" şi recunoaşterea lor ca succesori legitimi a consolidat autoritatea imperială şi dinastiile.

După stingerea dinastiei Heraclizilor (610-705), la începutul secolului al VIII-lea, după decenii de anarhie politică şi militară, Imperiul bizantin a fost reorganizat de către dinastia împăraţilor Isaurieni (717-802). Alternând succesul cu înfrâgerea în politica externă, împăraţii bizantini ai acestei perioade au reuşit să redea strălucirea unei civilizaţii care a devenit profund naţională, grecească, dar şi creştin-ortodoxă.

Dinastia macedoneană (867-1057), inaugurată prin uzurparea tronului de către un ţăran de origine armeană devenit împăratul Vasile I Macedoneanul, a refăcut în bună parte graniţele imperiului din vremea lui Iustinian. Împăraţii săi au consolidat puterea politică internă şi au adus bizantinilor prosperitate şi măreţie. Constantin al VII-lea Porfirogenetul şi Vasile al II-lea au fost împăraţii cei mai importanţi ai acestei dinastii, în timpul cărora ideologia imperială s-a consolidat, umanismul bizantin a redescoperit antichitatea clasică grecească, iar victoriile militare au adus gloria imperiului. Dinastia macedoneană a reprezentat apogeul civilizaţiei bizantine.

Criza imperiului dintre 1025 şi 1081 a adus statul în pragul prăbuşirii. Economic, social, militar şi politic, imperiul s-a clătinat, singurul stâlp de susţinere fiind cultura bizantină.

Cele patru secole ale istoriei bizantine care au urmat au fost marcate de alternanţa perioadelor de acalmie şi refacere cu cele de criză violentă. Dinastiile Comnenilor (1081-1185) şi Angelilor (1185-1204) au impus un regim de aristocraţie militară care a salvat pentru moment imperiul, dar care nu s-a putut opune impactului celei de-a IV-a cruciade, încheiată cu cucerirea Constantinopolului de către latini.

Mihail al VIII-lea, pe reversul unei monede de aur

Ultimele două secole au fost o lentă agonie. În 1261, Constantinopolul este recucerit de către bizantini, noul împărat, Mihail al VIII-lea, inaugurând dinastia Paleologilor. Pe plan economic, statul bizantin s-a aflat sub controlul republicilor maritime italiene, iar decăderea vieţii urbane şi înlăturarea monedei bizantine de pe piaţa mediteraneeană au fost primele semne ale slăbiciunii.

Caleidoscop

Moartea împăratului bizantin Andronic Comnenul

„Conduseră mai întâi pe împăratul detronat, încărcat de lanţuri, în faţa fericitului său rival, Isac Angelos, şi timp de mai multe ceasuri fu lăsat sub toate insultele populaţiei; îi rupseră dinţii, îi smulseră barba şi părul şi mai ales femeile se înverşunau cu lovituri de pumn asupra nenorocitului, spre a răzbuna cruzimile pe care le poruncise odinioară împotriva rudelor lui. După aceasta îi tăiară mâna dreaptă şi îl aruncară într-o carceră. După câteva zile îl luară, i se scoase un ochi şi, cu capul gol, sub arşiţa soarelui, acoperit cu o tunică în zdrenţe, fu plimbat, aşezat pe o cămilă râioasă, pe străzile capitalei. Acest spectacol cumplit nu mişcă deloc plebea îngrozitoare a Constantinopolului. Tot ce aveau mai josnic şi mai brutal fundăturile marii cetăţi, tăbăcari, cârnăţari, negustori din bazar, clienţi ai cârciumilor suspecte, uitând cum salutaseră odinioară, cu aclamaţii, pe Andronic, ca pe un salvator, veni să adauge câte ceva la tortura nefericitului.(...) În sfârşit, printre huiduieli şi râsete, îngrozitorul cortegiu ajunse la Hipodrom. Atunci trag jos pe nenorocit de pe cămilă, îl leagă de picioare, cu capul în jos de o grindă pusă pe două coloane şi oribila sărbătoare continuă.

Astfel muri în septembrie 1185, în vârstă de 65 de ani, împăratul Andronic Comnenul, după ce umpluse tot secolul al XII-lea cu zgomotul aventurilor, cu strălucirea înaltelor calităţi şi cu scandalul viciilor lui. Viaţa lui fantastică, asemenea unui roman, este una dintre cele mai pitoreşti care se întâlnesc în istoria Bizanţului. Prin măsuri necugetate şi prin loviturile spadei lui, prin evadările şi amorurile lui, prin disgraţiile şi revenirile norocului, acest aventurier prodigios seduce încă posteritatea, cum îi sedusese şi pe contemporanii săi."

(Charles Diehl, *Figuri bizantine*)

- Analizaţi textul şi descrieţi în câteva cuvinte starea de spirit din lumea Constantinopolului.

Acoperământul de mormânt al Mariei de Mangop de la mănăstirea Putna (1477), o lucrare de factură bizantină realizată pe pământ românesc

Nu uitați!

- Bizanțul a rămas un exemplu de stat cu o energie extraordinară, o capacitate de regenerare ieșită din comun, în ciuda perioadelor de criză, a înfrângerilor răsunătoare și a sfârșitului său lamentabil.
- Arta și cultura bizantină a secolelor XIV-XV anunță umanismul și Renașterea în lumea occidentală.
- Civilizația clasică greacă și elenismul au fost elementele care au conferit identitate națională și culturală Imperiului bizantin.
- Curtea bizantină este „modelul" desăvârșit al acțiunii politice întemeiată pe intrigă, comploturi, uzurpare de putere, contestarea legitimității, ignoranță, imoralitate, frivolitate
- Biserica creștină ortodoxă își datorează existența asocierii cu puterea imperială bizantină, operei misionarilor și monahilor din mănăstirile bizantine.
- În plan economic, Bizanțul a fost placa turnantă între Orientul îndepărtat și Occidentul european.

Secolul al XIV-lea este ocupat de războaiele civile interne și de expansiunea otomană în Europa. Imperiul bizantin a devenit atunci sinonim cu teritoriul Constantinopolului.

În contrast cu degradarea teritorială și politică, cultura bizantină a retrăit o perioadă de glorie sub dinastia împăraților Paleologi. Umanismul clasic – noul model cultural bizantin – a însemnat amploarea crescândă a cultului pentru antichitate, interesul pentru carte și știință, pentru spiritul enciclopedic și universal.

La 29 aprilie 1453, Constantinopolul a fost cucerit de către turcii conduși de Mehmed al II-lea, și astfel s-a încheiat un mileniu de istorie bizantină, în care strălucirea și umbra, gloria și decadența s-au întâlnit deopotrivă.

Lumea bizantină și Occidentul european

Civilizația bizantină a fost, aproape tot timpul, o civilizație urbană. Viața bizantină a fost legată de marile orașe care gravitau în jurul Constantinopolului: Alexandria, Antiohia, Efes, Teba, Corint, Tessalonic. Constantinopolul era o adevărată cetate „industrială" unde se întâlneau trei grupuri de corporații: cea care asigura produsele alimentare, cea care se ocupa de construcția de edificii și cea specializată în producția și comerțul cu articole de lux.

Prin așezarea sa geografică, Imperiul bizantin s-a aflat în punctul de întâlnire între Europa și lumea orientală. Primii negustori care au sosit la Constantinopol au fost venețienii. Ei au întâlnit în Bizanț o lume complet diferită de cea occidentală: relații comerciale prospere, forme superioare de civilizație, tehnică perfecționată, spirit de afaceri, organizare politică și administrativă precisă. Dar, mai presus de toate, venețienii au descoperit oameni de acțiune, un spirit aproape capitalist, o circulație a mărfurilor, a banilor și a ideilor străine Occidentului. Mai târziu, în epoca cruciadelor, au sosit pe piața bizantină genovezii și pisanii, creând concurență, dar și conflicte.

Există însă și o altă față a lucrurilor în relația Bizanț – Occident: cultura bizantină. Spiritul bizantin a păstrat firesc contactul cu antichitatea greacă. Modelul de a gândi și de a scrie al bizantinilor a urmat cu fidelitate modelul oferit de scriitorii greci ai antichității clasice. Marile biblioteci ale capitalei sau ale mănăstirilor adăposteau manuscrise grecești accesibile tuturor, iar scrierile autorilor greci au stat la baza educației. Școlile din Constantinopol erau slujite de savanți ai vremii, care pot fi apreciați ca adevărați precursori ai Renașterii. În acest mediu, în care cultura greacă era dominantă, istoria, filosofia și teologia creștină erau fundamentele modelului intelectual bizantin, care a fost sursă de inspirație pentru toată lumea ortodoxă.

În Occidentul european, prestigiul culturii și civilizației bizantine a fost imens. Educația copiilor era completată la Constantinopol, limba greacă era cunoscută de către călugării din mănăstiri, concepția despre puterea imperială era un model invidiat, dar plăcut tuturor suveranilor.

Arta bizantină degajă frumusețe, prospețime și superioritate. Catedrala Sfânta Sofia, bisericile din Ravenna, Veneția, Sicilia, mozaicurile, picturile din mănăstirile din Athos, emailurile în culori strălucitoare, fildeșul delicat sculptat, bronzurile încrustate cu argint, aurăriile prețioase, stofele cu reflexe de purpură și aur, toate exprimă lux, eleganță și rafinament.

MODEL DIDACTIC

STUDIUL UNEI MARI PUTERI

O mare putere se defineşte prin capacitatea sa de a se impune în faţa unui număr foarte mare de state, prin ponderea sa superioară în domeniul producţiei, consumului şi al schimburilor comerciale mondiale, raportate la situaţia sa geografică.

Acvila, simbol al legiunilor romane de-a lungul câtorva secole

CONDIŢII CARE FAVORIZEAZĂ SITUAŢIA DE MARE PUTERE

Factori geografici: suprafaţa, dispunerea spaţială, ieşirea la mare, resursele naturale.

Factorul uman: se evaluează dinamismul demografic, repartiţia şi mobilitatea populaţiei, structura populaţiei, gradul de cultură şi calificare profesională, coeziunea socială.

Factori istorici: se identifică în ce context şi în ce perioadă statul respectiv a devenit o mare putere: evenimente interne şi internaţionale, conducători şi lideri politici, decizii ale acestora; se identifică mijloacele prin care se menţine poziţia de mare putere: mijloace militare, politici economice, mijloace culturale, specularea unor conjuncturi internaţionale etc.

Factori economici: se identifică domeniile economiei şi strategiile comerciale.

DOMENII DE EXERCITARE A DOMINAŢIEI

Economic
- nivelul mediu de viaţă a populaţiei
- resursele naturale controlate
- ponderea mondială a producţiei agricole şi industriale
- locul ocupat în sectoare-cheie: cercetare, tehnologie
- rolul monedei naţionale pe plan mondial
- cantitatea şi calitatea exporturilor
- soldul balanţei de plăţi

Militar-strategic
- potenţialul militar
- rolul prezenţei militare în alianţe
- controlul unor regiuni strategice
- resursele investite în domeniul militar
- concepţia strategică generală pe termen mediu şi lung
- efective militare staţionate în alte state

Cultural
- numărul de vorbitori ai limbii naţionale în afara ţării
- influenţa stilului de viaţă asupra străinilor
- audienţa modelului ideologic în afara ţării.

EVOLUŢIA EXERCITĂRII DOMINAŢIEI

- Se identifică evoluţia în timp a factorilor care au determinat crearea unei mari puteri şi a domeniilor de exercitare a influenţei mondiale.
- Se identifică domeniile expansiunii sau ale reculului.
- Se identifică factorii care determină expansiunea sau reculul unei mari puteri: interni, externi, conjuncturali.
- Se localizează statele cu care o mare putere îşi dispută sau îşi împarte puterea, zona unde se exercită influenţa.

TEMĂ DE LUCRU

- Pornind de la modelul privind studiul unei mari puteri prezentat mai sus, realizaţi o evaluare a unuia dintre următoarele centre de putere:
  a) Imperiul lui Alexandru Macedon;
  b) Imperiul roman;
  c) Imperiul bizantin.
- Analizaţi imaginea de mai jos şi încadraţi-o în domeniul potrivit de exercitare a dominaţiei de către o mare putere.

O reconstituire a podului construit la Drobeta din ordinul lui Traian

Imperiul otoman

Călăreţi turci
(basorelief din sec. XIII) –
un exemplu sugestiv de artă orientală

Istoria politică

În secolele VII-VIII, sub presiunea expansiunii chineze în Asia Centrală, s-a pus în mişcare spre Europa unul dintre ultimele valuri de cuceritori turco-mongoli: turcii.

La începutul secolului al IX-lea, turcii au ajuns pe teritoriul califatului de Bagdad, unde au fost transformaţi în sclavi. În calitate de sclavi războinici, turcii au făcut parte din trupele de elită ale califatului şi din garda palatului, devenind cunoscuţi sub numele de mameluci. Forţa militară a acestui corp de elită le-a asigurat turcilor mameluci controlul puterii politice în Bagdad, pentru scurtă vreme însă.

În secolul al X-lea au fost alungaţi din capitală spre nordul califatului, unde s-au constituit în uniuni tribale. În această perioadă au loc evenimente învăluite în legendă legate de un conducător pe nume Selgiuk, care va da numele dinastiei selgiucide. Evoluţia turcilor selgiucizi va avea loc în contextul în care califatul arab este în declin în această perioadă.

În anul 960, turcii selgiucizi au fost convertiţi la islam, fapt care le va stimula zelul războinic pentru slujirea „djihad"-ului şi pentru răspândirea religiei musulmane. Expansiunea militară a selgiucizilor s-a orientat înspre India, unde, în 998, au cucerit Punjabul, unul dintre marile centru culturale asiatice, iar în 1042 au cucerit o mare parte a Persiei. În 1055, prin cucerirea Bagdadului, turcii selgiucizi şi-au creat prima structură de putere imperială: Marele Imperiu Selgiucid.

Tradiţia turcă urmăreşte departe în timp originea dinastiei din care făcea parte Selgiuk.

După cum spune legenda, cel care a adus pentru întâia oară faimă triburilor turceşti a fost Oguz-han. Potrivit cronicii *Oguzname* (Epopeea hanului Oguz), acesta a avut şase fii, pe care legenda îi prezintă sub numele de hanul zilei, al lunii, al stelelor, al cerului, al munţilor şi al mărilor.

După moartea bătrânului han, cei şase fii şi-au împărţit ţara şi fiecare a avut la rândul său câte patru băieţi, care, potrivit legendei, ar fi strămoşii triburilor turce.

Turcii selgiucizi se trag din hanul mării, iar viitorii otomani sau osmanlâi din hanul cerului.

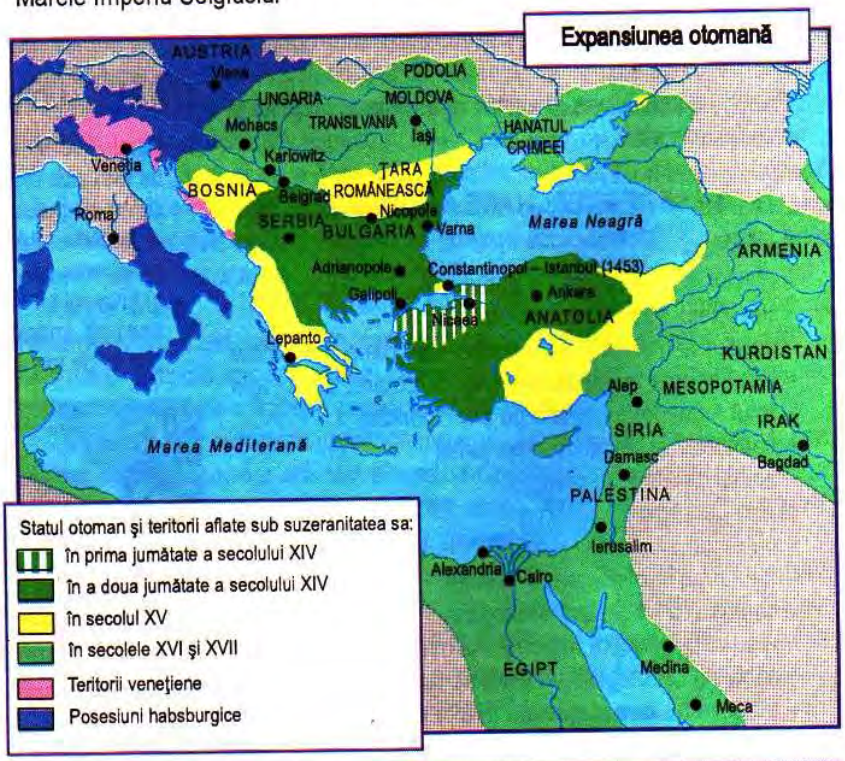

În secolele următoare au început ciocnirile turcilor selgiucizi cu lumea creştină. În 1071, bizantinii au suferit o grea înfrângere la Manzikert, iar cucerirea Ierusalimului (1077) şi constituirea de către segiucizi a sultanatului Rum în Anatolia au fost evenimente care au marcat începutul degradării puterii bizantine. Cucerirea Antiohiei (1085) l-a determinat pe împăratul bizantin să solicite ajutorul Occidentului creştin. A fost primul semnal al ideii de cruciadă creştină împotriva islamului.

În 1092, existenţa Marelui Imperiu Selgiucid a luat sfârşit, singura formulă politică în care selgiucizii supravieţuiesc fiind, până în 1308, sultanatul Rum. Expansiunea mongolă din secolul al XIII-lea a slăbit poziţia acestuia, iar expansiunea otomană a lichidat definitiv sultanatul Rum.

Marea invazie mongolă, începută în 1206 sub conducerea lui Ginghis Han şi care s-a încheiat în 1405, la moartea lui Timur Lenk, a avut numeroase urmări politice şi economice asupra Asiei şi asupra Europei de Est şi Centrale. Între acestea se numără şi creşterea puterii turcilor otomani în Asia Mică.

Emirul Osman a preluat puterea în 1281, întemeind Imperiul otoman. Numiţi osmanlâi sau otomani (osmani), după numele lui Osman, noii cuceritori s-au impus rapid în Asia Mică. Prima lor capitală a fost oraşul Brusa.

În anul 1354, otomanii au pus pentru prima dată piciorul în Europa, cucerind oraşul Gallipoli. Până la sfârşitul secolului al XIV-lea, Imperiul otoman şi-a extins stăpânirea în toată Peninsula Balcanică. Otomanii au cucerit Adrianopole (1361) şi au transformat Bizanţul (1372) şi Serbia (1389) în state vasale, în timp ce Bulgaria (1396) va deveni provincie a Imperiului otoman.

În 1402, otomanii, conduşi de sultanul Baiazid, au suferit o severă înfrângere la Ankara, în faţa mongolilor conduşi de Timur Lenk. Criza statului otoman a slăbit, pentru scurtă vreme însă, presiunea acestuia asupra Bizanţului şi a Balcanilor. În 1413, otomanii îşi vor recucerii imperiul asiatic şi balcanic, astfel încât şi-au asigurat resursele pentru cucerirea Constantinopolului

În 1453, după un asediu îndelungat, beneficiind de cea mai puternică artilerie din lume de la vremea aceea, sultanul Mehmed al II-lea a cucerit capitala Imperiului bizantin, punând capăt astfel existenţei unui imperiu de peste o mie de ani. Otomanii îşi vor stabili capitala la Constantinopol, pe care îl vor numi Istanbul, şi de aici vor coordona cucerirea Europei Centrale, a Orientului şi a Mediteranei. Bosnia, Grecia, Herţegovina, Belgradul (1521), o mare parte a Ungariei (1541), în Europa; Siria, Palestina, Egiptul, Mecca, Medina, Yemen în Orient; Alger, Libia, Cipru în zona mediteraneeană – acestea au fost teritoriile care au reprezentat maxima expansiune teritorială a Imperiului otoman. Sultanul în timpul căruia hotarele imperiului erau scăldate de zece mări a fost Soliman Magnificul. În această perioadă a avut loc prima apropiere dintre un stat creştin (Franţa lui Francisc I) şi Imperiul otoman, ceea ce a însemnat un moment de cotitură în relaţiile internaţionale, dominate până atunci de principiul luptei pemanente dintre creştni şi musulmani.

- Urmăriţi, pe hartă, principalele momente ale expansiunii otomane.

În 1571, otomanii au fost înfrânţi în bătălia maritimă de la Lepanto de către Liga Sfânta, constituită în Europa occidentală, şi astfel extinderea puterii otomane a fost oprită. Structura statului otoman nu a fost afectată de această înfrângere, iar secolul care a urmat a fost o perioadă de echilibru între Imperiul otoman şi adversarii săi europeni.

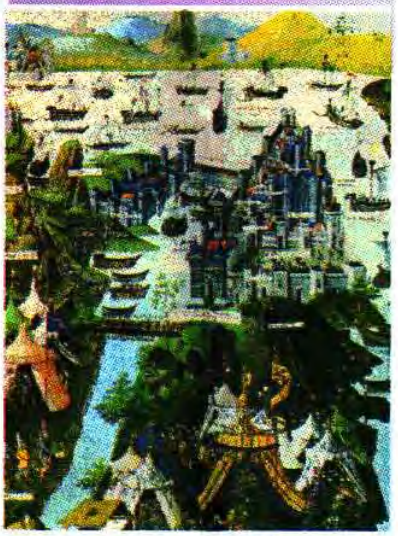

Asediul Constantinopolul (gravură de epocă)

Dicţionar

„Poartă", „Înalta (Sublima) Poartă" – Denumire generică prin care se desemna Imperiul otoman.
Sultan – Monarh absolut şi calif (şef spiritual) în statul otoman.
Marele vizir – Cel mai înalt demnitar otoman după sultan.
Firman – Dispoziţie scrisă emisă de sultan.
Begler-beg – Guvernator.
Sangeac – Judeţ.
Bugeac – Comună.
Agă – Comandant.
Cadiu – Judecător.
Anatolia – Partea asiatică a Imperiului otoman.
Rumelia – Partea europeană a Imperiului otoman.
Ienicери – Trupe de elită ale otomanilor; alcătuiau şi garda de corp a sultanului, călăreţii.
Spahii – Soldaţi ai armatei provinciale.
Başbuzuci – Unităţi de cavalerie uşoară staţionale în zona graniţelor, extrem de violente.
Harem – Sector în cadrul palatului sultanului rezervat femeilor lor. Educate, instruite, înzestrate cu proprietăţi funciare, femeile din harem îndeplineau funcţii diverse: erau funcţionare, servitoare, secretare. Pentru calităţile şi frumuseţea lor, unele dintre ele au devenit soţii ale sultanului.

Caleidoscop

„Ei sunt oameni de înălţime mijlocie şi cu o putere mijlocie şi destul de frumoşi şi toţi poartă bărbi mari; şi deşi se zice, de obicei, este puternic ca un turc, eu am văzut destui care nu se puteau compara cu creştinii, mai puternici ca ei, şi care făceau lucruri mai grele, când trebuia făcut ceva. Ei sunt oameni harnici şi se scoală totdeauna dimineaţa şi nu obosesc repede când sunt la câmp, şi se mulţumesc cu puţin, cu puţină pâine necoaptă şi cu carne crudă uscată la soare sau cu lapte fiert şi cu miere ori brânză, ori struguri şi fructe; sau dintr-un pumn de făină ei pregătesc o masă ca să trăiască şase sau opt dintre ei într-o zi. Dacă unul din caii lor sau una dintre cămile se îmbolnăveşte puţin, din pricina hranei sau de o altă boală, pe care nu o pot vindeca, fără întârziere ei îi taie beregata şi o mănâncă....Ei dorm pe pământ; poartă două sau trei rochii de bumbac, una peste alta, lungi până în pământ. Şi poartă o rochie de postav în chip de manta, ea fiind uşoară şi bună împotriva ploii. Este frumoasă şi subţire, cum s-ar zice un postav fin pe un călău. Şi poartă cizme până la genunchi şi au nădragi largi, unii de catifea ori de alte postavuri cu care-şi acoperă rochiile, încât ele nu-l împiedică de loc la război sau la drum sau când au ceva de făcut."

(Bertrandon de la Broquiere, călător francez din secolul al XV-lea)

„Casele turceşti ale acestui oraş atât de mare şi de însemnat, atât de vestit în lume, sunt în cea mai mare parte joase şi construite din lemn, unele din piatră, altele din cărămizi nearse îmbinate cu lut sau cu noroi, care se năruiesc repede. Obiceiul lor de veacuri este să nu construiască niciodată nimic măreţ spre folosul lor, ci să se mulţumească cu căsuţe, oricât de modeste ar fi, ei zicând că acestea le sunt îndestulătoare pentru scurtul lor pelerinaj pe pământ. Dar ei nu se zgârcesc atunci când este vorba de edificiile publice, pe care le doresc măreţe, mai ales moscheile. Ei consideră un păcat să ridice o locuinţă particulară pentru mai mult de o viaţă de om."

(Richard Knolles, *călător englez*)

Consecinţe ale expansiunii otomane în Europa

Apariţia otomanilor în Europa a avut consecinţe dintre cele mai importante asupra evoluţiei economice şi politice a continentului. Cucerirea otomană nu a apărut, într-o primă fază, ca o mare catastrofă. Abia căderea Constantinopolului a produs emoţie şi îngrijorare în Europa Occidentală.

Prin obţinerea controlului strâmtorilor Bosfor şi Dardanele (1453) şi a Suezului (1517), care lega Mediterana de Marea Roşie şi, mai departe, de Oceanul Indian, otomanii au intrat în stăpânirea punctelor strategice ale comerţului intercontinental european din Marea Mediterană, chiar dacă zona îşi pierduse din importanţă tocmai datorită cuceririi otomane. În acest context, europenii şi-au orientat strategia economică spre Marea Nordului, Marea Baltică şi Oceanul Atlantic, înşelând astfel planurile otomane de a controla comerţul european. Prezenţa otomană în Mediterana a fost, de altfel, unul dintre factorii care i-au împins pe europeni în călătoriile peste Atlantic, soldate cu descoperirea noilor lumi.

În Europa Centrală, efectul înfrângerii Ungariei la Mohacs (1526) şi al dezmembrării acesteia în 1541 a fost slăbirea influenţei Habsburgilor în această zonă. Abia după războiul de 30 de ani, Habsburgii şi-au refăcut planurile de constituire a unui imperiu în posesiunile lor din Austria, Ungaria şi Cehia. Înfrângerea otomanilor în asediul Vienei (1683) a fost momentul în care a început declinul Imperiului otoman.

Pe de altă parte, controlul exercitat de otomani asupra litoralului Mării Negre a blocat pentru multă vreme ascensiunea Rusiei ca mare putere în estul Europei. Ostilitatea Rusiei, pe termen lung, va fi una dintre cauzele decăderii Imperiului otoman.

Sultanul Mehmed al II-lea, numit Cuceritorul (1432-1481)

1 ■ Citiţi relatările, de pe coloana alăturată, ale unor călători din secolul al XV-lea şi răspundeţi la următoarele cerinţe:

a) Caracterizaţi pe scurt atitudinea europenilor creştini faţă de civilizaţia turcilor otomani.

b) Care este mesajul pe care îl transmit aceste texte?

„Una din hotărârile cele mai importante şi mai bine chibzuite pe care Cuceritorul le-a luat atunci a fost numirea unui patriarh grec ortodox, pentru a-i îndemna pe creştinii fugiţi să se reîntoarcă în oraş. (...) Ca urmare, sultanul hotărî să organizeze comunitatea grecească în *millet*-uri (neamuri), sistem tradiţional în Orientul Mijlociu, care îngăduia minorităţilor să-şi rezolve problemele proprii potrivit legilor şi obiceiurilor lor sub cârmuirea conducătorului religios, singurul lor reprezentant în faţa puterii civile. Turcii foloseau deja acest procedeu în regiunile unde existau importante comunităţi greceşti."

(Andre Clot, *Mehmed al II-lea, cuceritorul Bizanţului*)

2 ■ Găsiţi cuvântul potrivit pentru a descrie atitudinea otomanilor faţă de popoarele cucerite, aşa cum rezultă din politica oficială a sultanilor.

3 ■ Identificaţi perioada din istoria otomană la care se referă textul.

4 ■ Numiţi o consecinţă a politicii sultanilor faţă de comunităţile etnice cucerite.

„Încă din vremea califului Omar şi a celor dintâi mari cuceriri pentru credinţă, tradiţia islamică stabilise reguli pentru chipul în care să fie tratate, după cuviinţă, popoarele cucerite. Dacă un oraş sau un ţinut se predă de bunăvoie cuceritorului, atunci nu trebuie să fie jefuit, cu toate că poate avea de plătit o despăgubire. Locuitorii, fie ei creştini sau evrei, îşi păstrează lăcaşurile de cult.

Acum, sultanul făgăduise oştenilor săi cele trei zile de prădăciuni la care aveau dreptul şi aceştia s-au şi revărsat în oraş. Odată pătrunşi înlăuntrul oraşului, toţi se uneau în goana sălbatică după pradă. Ucideau pe cine întâlneau în cale, bărbaţi, femei şi copii, fără deosebire. Sângele curgea şiroaie pe străzi la vale.

Unii dintr-înşii au nimerit peste o mişcătoare procesiune de femei, care se îndrepta spre biserica Sf. Teodosia, în ziua ei de hram, ca să o roage să le ocrotească. Femeile au fost încercuite şi apoi împărţite între cei care le prinseseră.

Jaful s-a prelungit toată ziua. Mănăstirile de călugări şi maici au fost încălcate şi cei din lăuntrul lor ridicaţi. Călugării şi călugăriţele mai în vârstă s-au ţinut de vechile datine de supunere ale Bisericii Ortodoxe şi nu s-au împotrivit. Casele particulare au fost jefuite una după alta, şi fiecare ceată de prădători lăsa la intrare câte un steguleţ, ca să arate când o casă fusese pe deplin golită. Cei care le locuiau erau luaţi împreună cu tot ce aveau. Cine se prăbuşea fiindcă era prea şubred era omorât, cum s-a întâmplat şi multor prunci, socotiţi că nu preţuiesc nimic." (Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului*)

Lumea otomană

Încă din vremea primilor sultani, politica turcă a constat în asigurarea prosperităţii statului prin prosperitatea economiei. Această politică s-a înscris în politica monarhiilor orientale al căror scop era creşterea puterii cârmuitorului prin dobândirea unor însemnate mijloace financiare.

Pretutindeni unde s-au instalat, otomanii au organizat oraşele, au ridicat bazaruri şi au protejat meşteşugarii şi negustorii. În statele balcanice, metodele de cucerire şi anexare ale otomanilor au schimbat condiţiile de viaţă ale populaţiei. De regulă, castelele şi cetăţile erau dărâmate, iar proprietatea asupra pământului era preluată de statul otoman, în virtutea legilor islamice. Politica sultanilor faţă de popoarele cucerite pornea de la premisa că nu există bunăstare fără pace. În consecinţă, au fost favorizate relaţiile de bună înţelegere între creştini şi musulmani, creştinii nefiind obligaţi să se convertească la religia islamică. Singura condiţie era plata dărilor către stat şi loialitatea faţă de administraţia şi armata sultanului. Puţini nobili şi-au exploatat în continuare moşiile, fără însă ca acestea să le mai aparţină.

Civilizaţia musulmană otomană a fost, ca şi cea arabă, o civilizaţie urbană. Oraşele creştine, orânduite în jurul unei biserici, au devenit oraşe musulmane, organizate în jurul unei moschei. Ateliere meşteşugăreşti, prăvălii ale negustorilor, bazare, hanuri, şcoli, băi publice, clădiri ale administraţiei şi armatei – acesta era oraşul musulman. Aici trăiau laolaltă, chiar dacă în mahalale diferite, musulmani, creştini şi evrei.

În toată Rumelia, cuceritorii vor aduce o religie, o limbă, moravuri şi tradiţii noi, un mod de viaţă oriental, care va marca până astăzi locuitorii Balcanilor.

Cultura otomană a fost preocupată de transformarea arhitecturală în spirit islamic a Istanbulului şi a celorlate oraşe cucerite. Palatul Topkapî, construit în timpul lui Mehmed al II-lea, moscheea Baiazid, construită de sultanul Baiazid al II-lea, fiul Cuceritorului, Moscheea Albastră, realizată la începutul secolului al XVII-lea, sunt câteva dintre monumentele de arhitectură de valoare excepţională. La începutul secolului al XVIII-lea, sub influenţă franceză, Istanbulul a fost împodobit cu grădini, cascade şi fântâni arteziene.

- Citiţi textul şi identificaţi tradiţia islamică cu privire la popoarele şi cetăţile cucerite.
- Comparaţi atitudinea otomanilor musulmani la cucerirea capitalei bizantine cu cea a cruciaţilor creştini la cucerirea Ierusalimului în timpul primei cruciade.

Turcii înfăţişaţi în pictura murală de la Voroneţ (*Judecata de apoi*, detaliu)

Nu uitaţi!

- Expansiunea Imperiului otoman în Europa, între secolele XIV-XVI, a produs mutaţii importante în politica generală europeană a acestei perioade şi pe termen lung.
- Cucerirea Constantinopolului de către otomani, în anul 1453, şi dispariţia Imperiului bizantin reprezintă unul dintre reperele importante ale istoriei universale.
- Unele influenţe lingvistice, culturale şi de civilizaţie orientală exercitate de otomani asupra popoarelor din Peninsula Balcanică fac parte astăzi din identitatea naţională a popoarelor din regiune.
- Prin aşezarea turcilor la marginea Europei în evul mediu, religia islamică a devenit o religie care contribuie la alcătuirea imaginii identităţii europene.
- Teama de turci este prezentă în conştiinţa omului medieval şi se datorează atât contactelor directe, violente cu lumea musulmană, cât şi relatărilor exagerate despre o lume puţin cunoscută şi neînţeleasă.

Franţa medievală

Carol cel Mare (fragment dintr-o statuie ecvestră)

„Anul 800 a amplificat în Europa Occidentală dimensiunile regalităţii o dată cu restaurarea imperiului. Magistratura imperială era tot o instituţie divină, care se situa ceva mai sus în ierarhia puterilor, la un nivel intermediar între regii de pe pământ şi forţele cereşti. În faţa lui Carol cel Mare s-a prosternat un papă. Lângă mormântul Sfântului Petru i s-a adresat cu numele de Augustus. Ca un alt Constantin sau ca un alt David, împăratul Occidentului avea, de acum încolo, misiunea de a conduce singur întreaga lume creştină latină spre izbăvire. Mai importanţi decât regii, noii împăraţi trebuiau să se comporte ca trimişi ai Domnului. Ei se ştiau însă, în acelaşi timp, şi urmaşi ai lui Caesar."

(Georges Duby, *Arta şi societatea*)

Carol cel Mare înmânându-i lui Roland însemnele de comandant al armatei (miniatură dintr-un manuscris spaniol din sec. XIV)

Statul medieval

Statul a fost definit ca un ansamblu de instituţii care exercită oficial puterea pe un anumit teritoriu şi asupra unei anumite populaţii. Printre principalele tipuri de state medievale din Europa s-au numărat şi monarhiile teritoriale.

Din această categorie au făcut parte structuri politice care s-au născut atunci când un grup cu un potenţial militar important şi-a impus autoritatea asupra unui teritoriu relativ întins şi asupra unei populaţii în majoritate agrare.

Dincolo de formele foarte diverse pe care le poate lua conducerea statului sau societatea, monarhiile teritoriale au în comun pretenţia suveranilor ca stăpânirea considerată de drept divin să se transmită numai familiilor lor, cât şi prezenţa în stat a unor categorii privilegiate care asigură funcţionarea aparatului de stat şi beneficiază de o parte din roadele muncii altor persoane. De aceea, majoritatea populaţiei este obligată să cedeze fie statului, fie categoriilor privilegiate o parte din produsul muncii sale. Dacă Bizanţul, Imperiul romano-german sau Imperiul otoman intră în această categorie, state precum Franţa, Anglia, Ungaria, Portugalia sau Ţările Române s-au limitat să stăpânească un număr finit de teritorii, chiar dacă atunci când s-a ivit o situaţie favorabilă nu au ezitat să treacă la o politică de expansiune teritorială.

Problemele comune pe care toate statele medievale au fost obligate să le rezolve au fost: să-şi asigure monopolul asupra exercitării violenţei pe teritoriul controlat prin suprimarea forţelor concurente, de regulă nobiliare, să-şi asigure legitimitatea, adică măsura în care o putere politică poate fi considerată acceptabilă de către supuşi, ca şi mijloacele materiale necesare pentru funcţionarea aparatului de stat.

(După Bogdan Murgescu, *Curs universitar de istorie medievală*)

Regatul francilor

Instalarea migratorilor în Europa a generat un schimb al puterii politico-administrative între autorităţile romane, reprezentându-l pe împărat, şi regii barbari. Dar aceştia se vor considera, la rândul lor, delegaţi ai împăratului roman de la Constantinopol. După ce l-a detronat pe ultimul împărat de la Roma, Romulus Augustulus (476), Odoacru a trimis însemnele imperiale la Constantinopol, iar un secol mai târziu, regele francilor se considera soldatul împăratului noii Rome. Barbarii ţineau deci foarte mult să fie o expresie legitimă şi recunoscută a lumii romane.

Între regatele barbare constituite în Occident, cel al francilor lui Clovis (481-511), întemeiat în anul 481, a avut cea mai de seamă istorie. Extinderea regatului spre sud şi apoi spre nord-est pe Rin a creat o hegemonie politică a francilor, care, dincolo de particularităţile regionale, se va menţine până în secolul al VIII-lea. Centrul politic al Occidentului se află acum între Sena şi Rin, departe de Roma, Mediterana şi, mai ales, de Constantinopol. Legăturile dintre Occident şi Orient se întrerup în secolul al VII-lea, sub presiunea slavilor în Balcani şi a arabilor în Mediterana, dar şi datorită Bizanţului care s-a arătat complet dezinteresat de partea apuseană a vechiului Imperiu.

Imperiul carolingian – prima expresie a unităţii Europei apusene

La mijlocul secolului al VIII-lea, Europa cunoaşte prima încercare de refacere a unităţii sale politice, în care s-au îmbinat experienţe germanice, romane şi creştine. Ea a fost opera dinastiei Carolingienilor, care s-au afirmat mai întâi ca apărători ai creştinătăţii în faţa expansiunii arabe. La această dată, singurele regate barbare care se menţinuseră pe teritoriul occidental al Imperiului roman erau cele ale francilor, longobarzilor, precum şi cele anglo-saxone şi cel al Asturiei. Regele franc Carol cel Mare (768-814) trece însă Alpii şi, după mai multe expediţii, cucereşte regatul longobard din Peninsula Italică. Simultan, spre est se îndreaptă împotriva saxonilor, bavarezilor şi avarilor, în nord contra normanzilor şi danezilor, iar în sud creează marca Spaniei, în Peninsula Iberică, pentru a se proteja în faţa arabilor.

La sfârşitul secolului, Carol cel Mare domină vechiul Occident roman, cu excepţia Britanniei, a Spaniei cucerite de musulmani în 711 şi a Italiei de Sud. Dimensiunile stăpânirii sale sunt sporite de controlul asupra regiunilor dintre Rin şi Elba şi de fixarea capitalei la Aachen, la vest de Rin.

Teritoriile stăpânite de Carol constituiau un adevărat imperiu care urma, în Occident, celui roman. Această *restaurare* a Imperiului roman (*renovatio imperii*) este configurată politic şi ideologic de încoronarea lui Carol cel Mare, la 25 decembrie 800, ca împărat, în basilica Sfântul Petru din Roma. Astfel, Biserica şi papa îi recunoşteau acţiunile politico-militare, dar şi pe cele de protector al creştinismului, şi consacrau oficial existenţa Sfântului Imperiu Roman Occidental. Denumirea oficială a Imperiului carolingian era *Imperium Romanum*. Alianţa dintre papă şi împărat era întemeiată pe aceleaşi idealuri: universalismul şi egalitatea supuşilor, indiferent de neam şi origine. Se năştea civilizaţia carolingiană, a cărei aspiraţie era unificarea întregului continent.

Resursele sărace ale nordului Europei au determinat ruralizarea societăţii. Puterea era deţinută de războinicii victorioşi şi se întemeia pe forţă şi pe stăpânirea pământului – singura bogăţie mai importantă la acea dată. Aristocraţia oferă celor slabi şi săraci protecţie şi se impune chiar în faţa regelui, care este nevoit să-i acorde beneficii în schimbul serviciului militar şi al fidelităţii. Prin această piramidă socială, cu obligaţiile şi regulile sale, Occidentul a supravieţuit, conservând moştenirea creştină şi romană, căreia îi va adăuga idei, virtuţi şi o ideologie proprie. Unitatea acestei lumi fărâmiţate a fost determinată de creştinism.

„După învestire, doi cavaleri îşi arată iscusinţa. Raoul sări în şa. (...) La capătul locului e aşezat un manechin pentru exerciţii militare. Era făcut dintr-o cămaşe de zale dublă, aşezată pe doi stâlpi şi acoperită cu un scut dublu. Şi-a coborât lancea şi le-a izbit în plin elan. Scuturile se sfărâmară şi zburară în bucăţi fără ca Raoul să se mişte în şa.

«Strălucită lovitură!» spuseră cei care îl priveau. «De acum el poate apăra domeniul tatălui său.»

Mai târziu, Bernier dădu pinteni calului său, îşi coborî lancea, lovi manechinul cu atâta forţă că rupse scuturile, găuri cămăşile de zale şi doborî stâlpii, rămânând neclintit. Toate doamnele se ridicară, toată lumea aclama.

«Câtă iscusinţă. Cine loveşte astfel merită un regat.»"

(După Raoul de Cambrai, *Chanson de geste*)

„El cultiva cu pasiune artele liberale şi, arătându-le o profundă cinstire celor care le predau, îi copleşea pe aceştia cu onoruri. Pentru studiul gramaticii, el a luat lecţii cu diaconul Petru din Pisa. (...) Pentru celelalte discipline, maestrul său a fost Alcuin, omul cel mai învăţat din acele vremuri. Îşi consacra mult timp şi multă străduinţă să înveţe cu el retorica, dialectica şi mai ales astronomia. A învăţat calculul şi şi-a dat toată silinţa să studieze mersul astrelor. Cu multă osteneală a stăruit să înveţe să scrie cât mai bine; şi avea obiceiul să-şi pună sub pernele patului tăbliţele şi foile de pergament pentru a profita de ceasurile sale de răgaz ca să se exerseze în scrierea literelor. (...) În timpul mesei asculta puţină muzică sau lectură. I se citeau texte ale istoricilor, sau povestiri din antichitate. Îi plăcea, de asemenea, să i se citească din operele Sfântului Augustin, şi îndeosebi din cea intitulată «Despre cetatea lui Dumnezeu»."

(Relatarea lui Eginhard, biograful lui Carol cel Mare)

- Imaginaţi-vă o luptă între cavaleri. Ce calităţi erau necesare pentru a învinge?
- Ce valori ale modului de viaţă al cavalerilor îşi găsesc expresia în textul alăturat.
- Căutaţi o explicaţie pentru starea de bucurie a războinicilor o dată cu începerea luptei, dar şi la sfârşit, când adversarii erau înfrânţi.

Evanghelia de la Metz,
una dintre cărţile bogat împodobite
realizate în anii renaşterii carolingiene

„Moştenirea" lui Suger (1081-1151)

Abate la Saint Denis (1112-1151), istoric şi creator de istorie pe lângă Ludovic al VI-lea şi Ludovic al VII-lea, regent al Franţei în vremea cruciadei a II-a (1147). Tripla sa moştenire constă în unificarea Franţei centrată pe domeniul regal, într-un sens civilizator conferit artei gotice şi într-o conştiinţă de sine ce caracterizează de acum înainte istoria Franţei.

„Thomas de Marle a devastat şi devorat ţara ca un lup furios. El a masacrat totul, a ruinat totul. Regele şi-a pus repede în mişcare armata şi, însoţit de clerici, s-a îndreptat spre castelul vasalului său de la Coney. Graţie puterii cavalerilor săi, dar ce spun, graţie voinţei lui Dumnezeu, regele a luat cu asalt turnul castelului ca şi cum ar fi fost coliba unui ţăran, a redus la tăcere pe criminali, i-a ucis pe necredincioşi. Dacă aţi fi văzut castelul aţi fi crezut că a fost îmbrăţişat de focul infernului."

(Suger, *Viaţa regelui Ludovic al VI-lea*)

Nu uitaţi!

- Cea mai puternică expresie a moştenirii politice romane în lumea occidentală a fost ideea imperială.
- Carol cel Mare realizează prima refacere a unităţii politice a Occidentului în anul 800, prin proclamarea sa ca împărat roman.
- În perioada renaşterii culturale şi politice carolingiene a fost reînnoită viaţa religioasă.

Renaşterea carolingiană

Biserica a asigurat coeziunea imperiului lui Carol cel Mare, iar efortul său cultural, susţinut de împărat, a generat ceea ce se numeşte *renaşterea carolingiană*. Cultura acestei perioade a fost latină şi creştină. În acea vreme s-a impus o latină uniformă şi coerentă, redactată într-un tip nou de scriere: „minuscula carolingiană". Carol cel Mare a dorit formarea unui cler instruit, capabil să confere prestigiu funcţiilor eclesiastice, dar şi să asigure funcţionari ai cancelariei şi ai administraţiei sau dascăli capabili să înfiinţeze şcoli accesibile şi gratuite.

Studiile teologice, istoria, scrierile hagiografice, poezia, literatura, scrierile didactice sunt produsele intelectuale ale unei epoci care revitalizează cultura greco-romană. Ceea ce datorează însă cultura europeană epocii carolingiene este transcrierea de către copişti, în mănăstiri, a operelor antice latine. Asemenea artei literelor, renaşterea artelor plastice – arhitectură şi sculptură în special – a fost legată de restaurarea ordinii politice şi de reînvierea vieţii religioase. Programul iniţiat de Carol era o renaştere, o restaurare a grandorii imperiale romane. Palatele carolingiene şi bisericile epocii servesc unui ideal politic. Modelele ideologice sunt romane, tehnicile folosite sunt germanice, iar inovaţiile sunt preluate din Orientul bizantin. Perioada carolingiană înseamnă, din acest punct de vedere, tranziţia de la arhitectura romană la cea romanică.

- Formulaţi trei argumente prin care să justificaţi afirmaţia potrivit căreia imperiul carolingian a fost „un uriaş cu picioare de lut".

Monarhia şi statul

După tratatul de la Verdun (843), care a dezmembrat Imperiul carolingian, monarhia franceză şi-a structurat puterile în funcţie de numeroase conjuncturi. A avut însă şansa excepţională de a-şi asigura de la început (după 1100) succesiunea ereditară şi domeniul în jurul căruia se va desăvârşi unitatea statului. Caracterul sacru al monarhiei a fost pus în valoare şi de simbolurile investirii în funcţie: sceptrul, coroana, mantaua de hermină, mâna dreptăţii. Apoi, aceasta a fost susţinută şi de credinţa mulţimilor în puterea vindecătoare (prin simpla atingere) a regilor, mai cu seamă în cazul unor boli evident incurabile în epocă, precum scrofulele (tuberculoza inghinală). Datorită unor sfetnici eminenţi, precum abatele de la Saint Denis, Suger, Capeţienii au sporit prestigiul coroanei. Potrivit acestuia, suveranul trebuie să se afle în fruntea societăţii, cu misiunea „de a salva bisericile, a-i proteja pe cei săraci, a susţine pacea şi a apăra regatul".

Încercând să justifice aceste aspiraţii, regii francezi din vremea lui Suger au încercat să pună capăt arbitrariului nobiliar, protejând marile abaţii, reglând conflictele între seniori şi vasali, atribuind charte de privilegii marilor oraşe. Implicarea suveranului era asociată unui act scris care întemeia un drept, asociindu-l autorităţii monarhice.

- Explicaţi ce înţelege Suger prin ţara „devastată" de vasalul regelui.
- Ce semnificaţie atribuie Suger voinţei lui Dumnezeu în victoria regelui?
- Cu ce scop scrie Suger *Viaţa regelui Ludovic al VI-lea*?

Rezistând presiunii extraordinare a Imperiului anglo-normand, regii Franţei şi-au subordonat toţi ceilalţi vasali, au susţinut papalitatea şi şi-au afirmat tranşant independenţa faţă de Imperiul romano-german.

Prestigiul regelui este în continuă creştere în secolul următor. Dinastia s-a impus definitiv, puterea sporită a suveranului fiind recunoscută şi prin ambiţiosul supranume *Augustus* pe care şi-l adaugă Filip al II-lea (1180-1223). Într-adevăr, el nu prestează nimănui omagii şi a impus tuturor supuşilor săi constrângerile vasalităţii. Pe domeniul regal se află cele mai fertile pământuri ale Franţei, sate bogate şi oraşe prospere, din exploatarea cărora monarhul strânge un tezaur, garanţie că este cel mai avut, şi o mică armată (2-3000 de soldaţi) de intervenţie rapidă. Istoricii sunt de acord că regele Ludovic al IX-lea (1226-1270), îndeobşte numit Sfântul Ludovic (pentru că a fost canonizat la sfârşitul secolului al XIII-lea), a sintetizat toate achiziţiile antecesorilor săi, impunând, cu ajutorul legiştilor, un ideal de justiţie, de înţelegere şi de ordine creştină.

Câteva imagini ale sale au rămas definiv în memoria lumii: împărţitorul de dreptate, ascultând plângerile sub stejarul de la Vincennes, pacificatorul „care a interzis războaiele, incendiile şi toate tulburările care împiedică munca câmpului", marele misionar şi cruciat mort pe câmpul de luptă pentru credinţa sa.

Sfântul Ludovic

„Îi plăcea vara, după slujbă, să se aşeze în pădurea de la Vincennes sub un stejar, avându-ne pe toţi în jurul său. Şi cei care doreau să-i vorbească, fără teamă de slujbaşii săi, se apropiau şi el întreba: «E cineva aici care are un adversar?» Părţile se ridicau. «Tăceţi», spunea regele, «vom rezolva pricinile voastre pe rând». Chema apoi pe... şi pe... şi spunea unuia dintre ei: «Rezolvaţi această neînţelegere.» Dacă era ceva de adăugat la propunerile arbitrilor sau ale celeilalte părţi, o făcea chiar el."

(Joinville, *Memorii*)

Domnia lui Filip al IV-lea cel Frumos

Ulterior, în vremea lui Filip al IV-lea (cel Frumos, 1285-1314), curtea regelui, unde se adoptă toate deciziile, cuprinde trei sectoare de activitate: consiliul, adunările reprezentanţilor şi secţiile juridică şi financiară (un tribunal şi un serviciu care gestionează tezaurul).

Tot atunci s-a constituit prima adunare de stări sau state alcătuită din reprezentanţii clerului, nobilimii şi orăşenii. Precedentul cel mai des invocat avusese loc în 1284, când s-a dat un aviz favorabil propunerii papei de a instala în Regatul Aragonului pe un fiu al regelui Franţei, Filip al III-lea, ocazie în care s-au întrunit nobili (în virtutea vechii obligaţii de consilieri) şi clerici. În anii următori, statele generale au fost dublate de adunări ale stărilor provinciale.

Acest mecanism complet de reprezentări, dar şi de consultare a contribuit la justificarea publică a celor mai importante decizii de stat.

Unificarea Franţei, prin alăturarea treptată la domeniul suveranului a întregului teritoriu al ţării, şi centralizarea statului, prin constituirea de instituţii subordonate autorităţii regale, au continuat şi s-au desăvârşit după războiul de 100 de ani.

Acest interminabil conflict dinastic, care a adus şi multe suferinţe, atât în Franţa, cât şi în Anglia, a însemnat în cele din urmă un nou succes al monarhiei. Într-o lume în plină schimbare, statele centralizate aveau deschis drumul spre absolutism şi spre hegemonie europeană.

- Alcătuiţi un scurt comentariu referitor la domnia lui Ludovic cel Sfânt.
- Prezentaţi pe scurt „modernitatea" actului său de guvernare.
- Inventariaţi progresele monarhiei franceze în secolele XIII-XIV.
- Motivaţi convocarea adunărilor de stări.

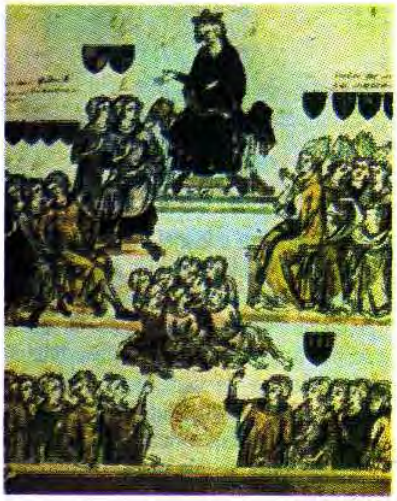

Filip al IV-lea prezidând o şedinţă a tribunalului regal

Franţa în vremea Războiului de 100 de ani

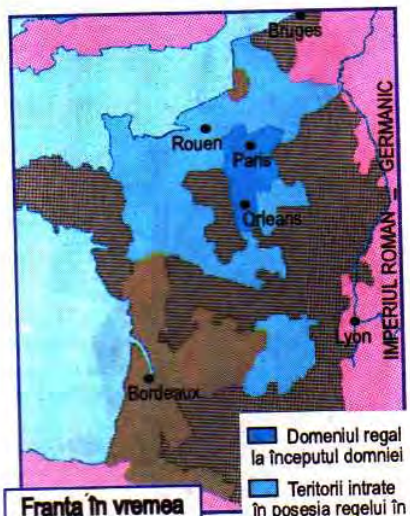

Franţa în vremea lui Filip August (1180-1223)

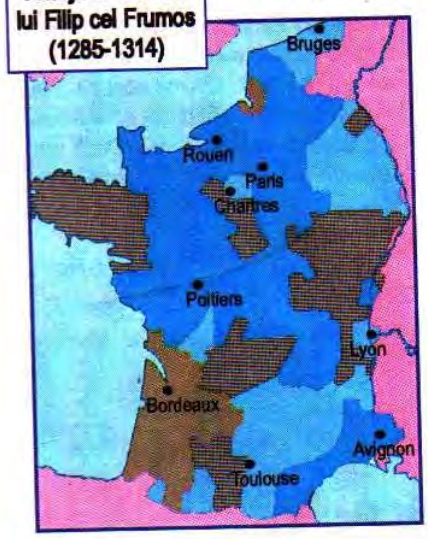

Franţa în vremea lui Filip cel Frumos (1285-1314)

Unitatea regatului francez datorează mult Capeţienilor din secolele XII-XIV. Filip al II-lea August a smuls regelui englez o mare parte a posesiunilor sale din Franţa şi a extins pe întreg teritoriul ţării instituţia balivilor – agenţi regali însărcinaţi cu funcţii administrative şi judiciare. Ludovic al IX-lea a dat monarhiei un prestigiu pe care nu-l avusese niciodată în trecut. Juriştii i-au recunoscut dreptul de a legifera pentru întreg regatul. Nobilimea feudală s-a supus coroanei, clerul susţine monarhia în disputa acesteia cu papa, burghezia e cointeresată prin consultările periodice ale Adunărilor de stări.

- Urmăriţi creşterea domeniului regal de la Filip August la Filip cel Frumos. Cu ce mijloace au reuşit suveranii Franţei să sporească teritoriul supus autorităţii lor?

Din nefericire pentru Franţa, unificarea şi centralizarea suferă lovituri aproape mortale în anii care au urmat. „Vremurile tulburi" se întind pe durata a aproape un secol: ciuma neagră (1348-1352), întortocheatul, dar atât de costisitorul război cu Anglia, în cursul căruia armata regelui Franţei suferă grele înfrângeri la Crécy şi Poitiers, mari tulburări sociale în cursul cărora Adunarea stărilor controlează monarhia, iar satele sunt răvăşite de o răscoală necruţătoare.

O scurtă pauză în desfăşurarea conflictului franco-englez pare a consolida monarhia, pentru ca în cele din urmă ciclul nenorocirilor să se reia de la capăt: un rege nebun, Carol al VI-lea, care păstrează tronul în pofida bolii sale mai bine de 40 de ani (1380-1422) şi care lasă ţara pe mâna rudelor, înfrângeri catastrofale în războiul cu Anglia (Azincourt, 1415) şi în cele din urmă inevitabilul: la scurtă distanţă în timp, încă tânărul Henric al V-lea al Angliei şi Carol al VI-lea al Franţei se sting unul după celălalt şi cele două regate revin unui copil de numai un an – Henric al VI-lea.

Marele moment al Ioanei d'Arc (1429-1431), încoronarea moştenitorului coroanei franceze la Reims, recucerirea treptată a teritoriului aflat sub dominaţie engleză – toate acestea pregăteau o nouă epocă de reconstrucţie.

- Citiţi cu atenţie fragmentul din scrisoarea Ioanei d'Arc. În ce calitate îi solicită regelui Angliei cedarea tuturor oraşelor cucerite pe pământ francez?
- Cum explicaţi succesul excepţional al Ioanei, încoronarea moştenitorului tronului şi primele succese militare ale Franţei după bătălia de la Azincourt?

Totuşi, războiul dintre cele două mari puteri creştine a dat câştig de cauză doar uneia dintre ele: victoria obţinută în cele din urmă de Franţa a consolidat sentimentul apartenenţei naţionale. Conştiinţa unei anumite identităţi, deosebită de a celorlalţi, se exprimă în persoana suveranului.

Treptat, umanitatea creştină a Europei se dislocă, lăsând loc luptei pentru întâietate între diversele entităţi naţionale.

- Alcătuiţi o scurtă reconstituire a războiului de 100 de ani.
- Numiţi un eveniment important petrecut în spaţiul românesc în secolele XIV-XV. Formulaţi un comentariu.
- Alcătuiţi o cronologie politică a secolului războiului dinastic franco-englez.
- Stabiliţi cele mai semnificative consecinţe ale acestui conflict.

O scrisoare a Ioanei d' Arc

„În numele lui Iisus şi al Mariei, Rege al Angliei ascultă pe regele cerului. Încredinţează Fecioarei care este trimeasă pe pământ de Dumnezeu cheile tuturor marilor oraşe pe care le-aţi cucerit în Franţa. Şi voi, arcaşi, luptători, gentilomi şi alţii aflaţi în faţa Orleans-ului, mergeţi cu Dumnezeu, în ţara voastră... Eu sunt trimeasă de Dumnezeu să vă gonesc din toată Franţa."

Secolul al XV-lea – timpul centralizării statului

Secolul care a urmat victoriei franceze în războiul de 100 de ani poate fi considerat unul al reconstrucţiei. Este mai întâi timpul izgonirii tuturor trupelor străine şi al încheierii conflictului; este, de asemenea, vremea lichidării dezordinii şi turbulenţei principilor. Forţa armelor şi puterea diplomaţiei concură deopotrivă la împlinirea acestui obiectiv. După moartea puternicului duce al Burgundiei, Carol Temerarul, teritoriile sale franceze au trecut în proprietatea regelui Ludovic al XI-lea, care, în acelaşi timp, beneficia şi de moştenirea Casei de Anjou. Prin două căsătorii succesive, Bretania se uneşte şi ea definitiv cu Franţa.

La începutul secolului al XVI-lea, marea operă de unificare a Capeţienilor era împlinită. În paralel, o dată cu întronarea treptată a ordinii în stat sporeau considerabil şi puterile suveranului, desăvârşindu-se centralizarea. Armata permanentă, aflată la dispoziţia regelui, înlocuia definitiv sistemul feudal al convocării trupelor nobiliare. Un sistem de impunere fiscală eficace elibera monarhia de capriciile marilor seniori şi îi furniza resurse de care la acea dată nu dispunea niciunul din suveranii Europei.

Odată încheiat conflictul cu Anglia, regele a afirmat că el este stăpânul justiţiei şi sursă a oricărei puteri. Voinţa legislativă a suveranului decidea asupra numirilor de magistraţi, precum şi în stabilirea regulilor de procedură. Vechile drepturi de judecată ale marilor vasali erau înlocuite pretutindeni cu tribunalele regale, instrumente ale centralizării. În fine, încă de la începutul domniei, Carol al VII-lea (1422-1461) şi-a însuşit dreptul de a controla Biserica Franţei, evident fără a contesta în felul acesta autoritatea papei. Înfăptuite astfel, unificarea şi centralizarea deschideau perspectiva monarhiei autoritare.

- Urmăriţi, pe cele trei hărţi, procesul de unificare a Franţei.
- Definiţi centralizarea. Explicaţi ce a favorizat-o.
- Precizaţi avantajele şi dezavantajele unificării şi centralizării monarhice.

Unificarea şi centralizarea în afara Franţei

Franţa oferă exemplul tipic de unificare şi centralizare monarhică drept preambul al construcţiei naţiunii şi statelor naţionale. Centralizarea Angliei în jurul suveranului era un fapt împlinit încă în secolele XII-XIII. Din păcate, unitatea regatului cu posesiunile franceze ale ducilor Normandiei se întemeia pe raporturile feudalo-vasalice şi pe slăbiciunea Capeţienilor. La începutul secolului al XIII-lea, extinderea domeniului monarhic a desăvârşit teritorial Franţa şi a dat Angliei întinderea ei insulară, separând definitiv cele două naţiuni.

Un caz interesant îl reprezintă Spania, a cărei unificare s-a realizat o dată cu căsătoria moştenitorilor regatelor Castiliei şi Aragonului. Cum cele două state şi-au păstrat instituţiile politice, tot ce s-a putut obţine într-o primă etapă a fost un spor de influenţă al unuia asupra celuilalt. Eliberarea Granadei de sub stăpânirea arabă şi prima expediţie „americană" a lui Cristofor Columb au sporit mult prestigiul celor doi suverani catolici – regina Isabela a Castiliei şi regele Ferdinand al Aragonului – şi le-au întărit autoritatea.

În alte regiuni ale Europei, unitatea şi centralizarea s-au dovedit imposibile. În pofida bogăţiei prosperelor sale oraşe, Italia – obiect al disputei între Franţa şi Imperiul romano-german – nu poate depăşi fărâmiţarea. Vremea hegemoniei imperiale pare a fi de domeniul amintirii.

Franţa în vremea lui Ludovic al XI-lea (1461-1483)

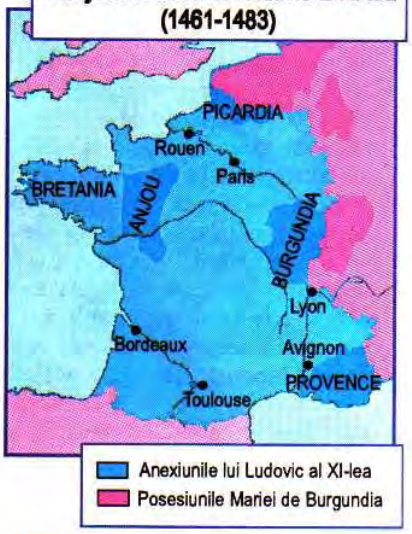

„Evul Mediu a cunoscut o mare aspiraţie spre natură, pace şi raţiune; a fost în acelaşi timp o perioadă de violenţă, în particular datorită războaielor interminabile, cu toate că războiul în Evul Mediu, chiar dacă antrenează distrugeri şi nenorociri, nu ucide mulţi oameni şi este supus reglementării. Biserica nu autorizează decât războaiele drepte, duse fie împotriva necredincioşilor, fie împotriva ereticilor; prinţul este singurul în măsură să declare sau să oprească un război, şi chiar în războiul drept, Sfântul Augustin cerea învingătorilor, în secolul al V-lea, «să aibă milă faţă de cei învinşi»."

(*Evul Mediu al lui Jacques Le Goff*, interviu în „Histoire", octombrie 1999)

Nu uitaţi!

- Războiul de 100 de ani a blocat centralizarea statelor în ţările participante la conflict.
- Victoria Franţei a despărţit definitiv cele două naţiuni, a sporit prestigiul monarhiei şi a accelerat centralizarea statului.
- Acolo unde unificarea şi centralizarea s-au înfăptuit încă din Evul Mediu, s-a deschis drumul absolutismului regal.

Imperiul romano-german

Naşterea Imperiului occidental. Ottonienii

„La 2 februarie 962, în biserica Sf. Petru din Roma, Otto cel Mare a fost încoronat împărat de către papa Ioan al XII-lea, după ce mărşăluise prin Italia fără a întâmpina vreo rezistenţă. Fusese primit în faţa oraşului în mod solemn de către papă, căruia îi jurase, după model carolingian, protecţie. (...) Cele patru rugăciuni (din timpul încoronării) se referă – fapt cum nu se poate mai relevant – la înţelepciunea, statornicia, puterea şi spiritul de dreptate ale împăratului, adică la cele patru virtuţi tradiţionale, care sunt aici motivate religios. Împăratul trebuie să le posede în mai mare măsură (...) pentru ca el să se înalţe deasupra tuturor puterilor regale. Faptul că Otto însuşi a luat ca model Imperiul carolingian (...) este în deplină concordanţă cu caracterul spiritual sacru al instituţiei imperiale ca atare."

(J. Fleckenstein, *Istoria Germaniei*)

Imperiul romano-german (Sfântul Imperiu roman de naţiune germanică) a fost succesorul Imperiului roman restaurat teoretic la 800 de Carol cel Mare, regele francilor. Avea să fie proclamat în 962 de Otto cel Mare, care a pretins a fi organismul politic capabil să reunească Europa Occidentală şi să o guverneze conform misiunii speciale pe care Dumnezeu i-a încredinţat-o. Statul astfel constituit cuprindea regatul Germaniei (împărţit în şase ducate: Saxonia, Bavaria, Franconia, Suabia, Lorena Inferioară şi Lorena Superioară), Boemia (devenită regat în secolul al XII-lea), regatul Italiei şi, din 1031, regatul Burgundiei. Cum regatul Franţei nu a putut fi integrat, centrul de greutate a rămas în Germania, ceea ce şi explică de ce istoricii l-au numit Sfântul Imperiu roman de naţiune germanică. Deşi împăraţii săi ar fi dorit reunirea tuturor popoarelor Occidentului într-o civilizaţie creştină unică, Imperiul a rămas în mod esenţial o construcţie politică germano-italiană. Conducătorul acestui stat a fost de la început lipsit de mijloacele necesare pentru a-şi impune autoritatea: instituţii specializate, un domeniu regal şi sistemul de succesiune ereditar.

Perioada de apogeu a Imperiului romano-german s-a întins pe durata a trei secole (între 962-1250), timp în care Ottonienii, Salienii şi Staufenii, cele trei mari dinastii, s-au străduit să-şi sporească puterea în Germania şi să supună Italia, ambele în cele din urmă fără succes. Întemeietorul statului, Otto cel Mare, a reuşit să-şi mărească puterea în dauna principilor, să controleze biserica şi să păstreze în familia sa coroana. Din păcate, urmaşii săi, Otto al II-lea şi mai cu seamă Otto al III-lea (983-1002), nepot şi al împăratului bizantin, au neglijat Germania, lăsată pradă anarhiei feudale, instalându-se, potrivit iluziilor lui imperiale, la Roma.

Otto al III-lea

O cronologie politică în preajma anului 1000

983 — Înscăunarea lui Otto al III-lea.
987 — Hugo Capet este ales rege al Franţei.
991 — Marea invazie daneză în Anglia.
996 — Robert cel Pios, rege al Franţei.
999 — Otto al III-lea îşi stabileşte capitala la Roma.
1001 — Papa îl încoronează pe Ştefan rege al Ungariei .
1014 — încoronarea imperială a lui Henric al II-lea.

Europa în jurul anului 1000

După *Atlas şcolar de istorie universală*, CORINT, 2003

Teritorii musulmane | Teritorii disputate între bizantini şi turcii selgiucizi | Expansiunea Rusiei kievene | Expansiunea Poloniei | Teritorii locuite de români

Conflictul dintre Imperiu şi papalitate

Cu începere din 1024, conducerea statului a fost preluată de Franconieni sau Salieni, care, asemeni predecesorilor, s-au dovedit capabili să transmită coroana urmaşilor, să restaureze puterea imperială şi să instituie „o eră a progresului şi a promisiunilor". Cel mai important membru al dinastiei a fost Henric al IV-lea (1056-1106), care a acordat fidelilor săi cele mai înalte demnităţi în stat şi a constituit atât în Germania, cât şi în Italia un domeniu funciar care să-i ofere resurse. Din păcate, reforma gregoriană, prin care papa încerca să-şi impună autoritatea asupra împăratului, a deschis conflictul pentru investitura episcopilor între cele două puteri, în cursul căruia s-a ajuns la excomunicarea lui Henric al IV-lea.

Conflictul a înregistrat în continuare binecunoscutul episod al drumului la Canossa, penitenţa dovedindu-se pe termen scurt avantajoasă împăratului.

În cele din urmă, construcţia lui Otto I – preponderenţa Imperiului romano-german atotputernic asupra Bisericii – a fost, totuşi, distrusă.

Urmaşul lui, Henric al V-lea (1106-1125), a continuat lupta cu Sfântul Scaun, dar a fost silit să accepte Concordatul de la Worms (1122), care acorda papei investitura spirituală, iar împăratului doar investitura temporală.

La Canossa, Mathilde von Tuszien a avut rolul de intermediar între Henric al IV-lea şi papa Grigore al VII-lea

Henric al IV-lea către papă

„Tu ai înţeles umilinţa noastră ca fiind teamă şi nu te-ai ferit (...) să te ridici împotriva puterii regale dată nouă de Dumnezeu, îndrăznind să ne ameninţi că ne vei lipsi de aceasta. Ca şi cum regatul şi imperiul ar fi în mâinile tale şi nu în ale lui Dumnezeu."

Excomunicarea lui Henric al IV-lea

„Pentru că e potrivit ca el, care a căutat să micşoreze slava Bisericii, să piardă slava pe care pare s-o aibă şi (pentru că) s-a despărţit de Biserică şi a încercat s-o împartă în două, îl leg în lanţurile Anatemei."

(Fragmente din schimbul de scrisori
între Henric al IV-lea şi papa Grigore al VII-lea,
Istoria lumii în texte)

- Cum îl apreciază împăratul pe papă?
- Care sunt argumentele folosite? Puteţi contraargumenta această atitudine?
- Cum apreciază papa relaţia sa cu împăratul?
- Identificaţi, dincolo de limbajul de cancelarie, miza reală a acestui conflict.

Domnia lui Frederic I, apogeul Imperiului

Cu Frederic I Barbarossa (Barbă Roşie) (1152-1190), Imperiul romano-german atinge punctul cel mai înalt al istoriei sale. Cei peste 30 de ani ai domniei acestuia au fost marcaţi de efortul de a atrage de partea sa nobilimea şi de a zdrobi rezistenţa celor nesupuşi. În Italia şi-a impus autoritatea (dieta de la Roncaglia), dar modul foarte dur în care a reprimat revolta Milanului i-a ridicat împotrivă Liga lombardă, care i-a administrat o severă înfrângere în bătălia de la Legnano (1176). Relaţiile sale complicate cu papa au condus în cele din urmă la împăcarea de la Veneţia (1177), după care Sfântul Părinte nu l-a putut împiedica de la o alianţă matrimonială care implica Sicilia normandă. În fine, în 1188 a luat armele cruciaţilor spre a participa la eliberarea Ierusalimului. Puternic în Germania şi în Italia, suzeran asupra Danemarcei şi Poloniei, egalul papei, Frederic I a dat funcţiei imperiale o strălucire fără egal. La moartea sa, în urma unui accident în Asia Mică, în vremea celei de a treia cruciade (1190), urmaşul şi asociatul lui, Henric al VI-lea (1190-1197), a preluat însă o Germanie epuizată şi divizată.

Frederic I Barbarossa

Papa Inocenţiu al III-lea

Bula de aur a lui Carol IV de Luxemburg

1. După rostirea jurământului, ei (principii electori) să treacă la alegere şi să nu părăsească oraşul Frankfurt înainte ca majoritatea lor să fi ales lumii sau poporului creştin pe şeful său mirean, adică pe regele romanilor, care va urma să fie înălţat la demnitatea imperială.

4. Hotărâm, cu deplinătatea puterii, că acel ce va fi ales (...) rege al romanilor (...) trebuie să întărească principilor electori toate privilegiile, documentele, drepturile, libertăţile şi daniile, vechile obiceiuri şi demnităţile lor.

Piaţa de vinuri din Bruges – se încarcă mărfuri pentru Hansa (1530)

Frederic al II-lea, un suveran pentru Italia

După moartea sa şi după ce principii au ales doi regi ai Germaniei, succesiunea i-a revenit lui Frederic al II-lea, rege al Siciliei, care s-a încoronat împărat la 1220. Decizia lui de a face din Italia centrul imperiului l-a determinat să acorde principilor largi prerogative. Totuşi şi aici împăratul a avut de înfruntat mari dificultăţi. În secolul al XIII-lea, conflictul dintre Guelfi, duci de Bavaria, şi familia Hohenstaufen, care preluase coroana imperială o dată cu Frederic Barbarossa, s-a mutat în peninsulă. Ghibelinii (al căror nume provine de la castelul Waibungen, posesiunea Hohenstaufenilor) sunt adepţii întâietăţii suveranului asupra papei, în vreme ce Guelfii sunt gata să se înţeleagă cu suveranul pontif, împotriva împăratului. În consecinţă, ar trebui ca Ghibelinii să fie de partea lui Frederic al II-lea, iar Guelfii împotriva sa. În realitate, situaţia este mult mai complicată, oraşele italiene trec de o parte sau de alta, iar între nobili sunt zone de demarcaţie în permanentă mişcare. Frederic al II-lea, care îşi câştigase tronul cu ajutorul papei Inocenţiu al III-lea, a acordat importante privilegii seniorilor ecleziastici (1220) şi Ordinului Teuton autoritatea asupra teritoriilor pe care le va cuceri în Prusia (1226); ulterior, în 1232, şi seniorii laici din Germania au primit drepturi excepţionale. Relaţiile bune cu papalitatea s-au dovedit a fi însă de scurtă durată. Excomunicat în două rânduri, împăratul a răspuns atacând statul papal.

Cert este că la moartea sa (în 1250), Imperiul nu mai avea putere, iar Italia se afla în faţa războiului civil. Istoricii au afirmat că, după 1250, Sfântul Imperiu Roman, ca o construcţie statală germano-italiană, şi-a încetat existenţa.

- Ce semnificaţie atribuiţi titlului de rege al romanilor acordat împăratului?
- Caracterizaţi, în funcţie de paragraful 4 al Bulei, prerogativele noului ales.
- Ce mesaj transmite Bula de aur din 1356 candidaţilor la tronul imperial?

Declinul Imperiului, secolele XIII–XV

În anii care au urmat – Marele Interregn şi prima jumătate a secolului al XIV-lea – papa s-a amestecat sistematic în alegerile pentru desemnarea împăratului, împiedicând atât pe urmaşii Staufenilor, cât şi alte personaje relativ puternice să obţină coroana. În această situaţie a ajuns rege al romanilor Rudolf I, din familia Habsburg, care a adăugat în chiar timpul domniei sale domeniului de familie teritorii însemnate din Elveţia şi Alsacia, Austria, Styria şi Carniola (1278) (sud-vestul Austriei, spre Slovenia). Pe de altă parte, cu toate eforturile unor împăraţi precum Henric al VII-lea de Luxemburg (1308-1313), Italia a fost definitiv pierdută.

Conflictul cu suveranul pontif a evoluat şi, încă în 1338, principii au afirmat că regele german poate fi ales şi fără aprobarea papei, ceea ce consacra independenţa deplină a statului german faţă de Biserică. Sub Carol al IV-lea de Luxemburg (1346-1378) a fost elaborată prima constituţie a statului, sub forma *Bulei de aur* din 1356. După ce în secolele anterioare se încercase diminuarea numărului de electori, acum s-a stabilit că şapte persoane pot îndeplini această funcţie: regele Boemiei, arhiepiscopii de Mainz, Köln şi Trier, comitele palatin, ducele Saxoniei şi markgraful de Brandenburg.

Se consfinţea oficial prin acestă *Bulă* faptul că Imperiul este german, ca de altfel întregul său teritoriu, că titlul de rege al romanilor sau al Germaniei este complet lipsit de conţinut şi că deţinătorul lui este stăpân numai asupra posesiunilor proprii. Desigur, în eventualitatea că cel ales era o personalitate puternică, el putea întreprinde, beneficiind de această poziţie, acţiuni politice importante. A fost şi situaţia lui Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei din 1387, ales suveran german în 1410 (până la moarte în 1437), activ în politica antiotomană, în cadrul căreia s-a aliat cu Mircea cel Bătrân şi a condus cruciada de la Nicopole (1396).

În 1414, Sigismund a organizat conciliul de la Konstanz şi cu scopul de a spori prestigiul funcţiei imperiale. Şi-a asigurat susţinerea suveranilor Angliei şi Franţei, precum şi a unor regate spaniole pentru a pune capăt schismei din Biserica catolică, datorită căreia trei papi îşi disputau Sfântul Scaun. Conciliul a decis asupra unuia singur, ceea ce l-a aşezat pe împărat într-o nouă relaţie cu suveranul pontif (de altfel, în 1433, în timpul unei şederi mai lungi în Italia, a fost în cele din urmă încoronat).

Din păcate pentru Sigismund, el a lăsat să fie judecat şi condamnat prin ardere pe rug reformatorul religios ceh Jan Hus, ceea ce a alimentat un lung conflict militar cu nobilimea cehă, care l-a împiedicat să-şi aşeze pe cap coroana Boemiei (1419) şi i-a acordat tronul doar după ce a recunoscut husiţilor moderaţi dreptul de a-şi practica religia.

Hansa

Menţionată pentru prima oară în 1267, recunoscută drept comunitatea negustorilor din Germania de Nord la 1343, Hansa a cunoscut apogeul între 1370-1400, când reunea în rândurile ei circa 70 de oraşe active, între care Köln, Bremen, Hamburg, Dortmund, Braunschweig, Danzig, Riga, Cracovia, Stockholm şi alte 100 de oraşe mai mici, având ca centru Lübeck. Traficul hanseatic avea în vedere îndeosebi opt produse: ţesăturile flamande şi engleze, pieile (de animale) din Rusia, ceara din Livonia, Rusia, Prusia, sarea din Bretania şi Portugalia, peştele, cerealele din Prusia şi Polonia, lemnul (pentru care cei mai importanţi clienţi erau cei din Flandra şi Anglia) şi berea, produsă în marile porturi ale Balticii. Solidaritatea şi disciplina au asigurat succesul Hansei, care totuşi n-a putut rezista ascensiunii statelor teritoriale şi mutării centrului de greutate al comerţului mondial în Atlantic.

O cronologie economică a Europei secolului al XIV-lea

Începutul secolului al XIV-lea — Apogeul ţesătoriilor flamande.

1315-1317 — Mare foamete în întreaga Europă.

1328 — Primul recensământ al populaţiei în Franţa; se înregistrează 20 000 000 de locuitori.

1343-1345 — Falimente la Florenţa.

1347-1351 — Ciuma neagră se răspândeşte pe întreg continentul.

1360 — Regele francez Ioan II cel Bun impune francul ca monedă (piesă de 3,88 gr din aur de 24 de carate).

1375-13857 — Apogeul comerţului veneţian în Creta şi Marea Egee.

Sfârşitul secolului al XIV-lea — Introducerea oii merinos în Spania.

Dicţionar

Bula de aur — Pecete de aur aşezată deasupra unui act oficial pentru a-l autentifica.

Conciliu — Adunare de prelaţi catolici, care hotărăsc într-o chestiune de dogmă, de morală sau de disciplină bisericească.

Interregn — Interval de timp în care un stat monarhic este lipsit de suveran.

Investitură — Acţiunea de a însărcina o persoană cu un drept, cu o autoritate sau cu o putere.

Reforma gregoriană — Opera politică a papei Grigore al VII-lea, rezumată în cele 27 de prevederi ale Dictatului din 1075.

State ereditare — State germane care aparţin unei familii princiare (Habsburgii sau Hohenzolernii) ai cărei membri îşi transmit ereditar puterea.

Lübeck (gravură de epocă)

Nu uitaţi!

- Imperiul romano-german era moştenitorul tradiţiei imperiale romane şi ar fi dorit să-şi impună autoritatea asupra întregului Occident.
- Cea mai importantă perioadă a Imperiului (secolele X-XIII) a fost marcată de o luptă permanentă cu marii feudali, cu Biserica catolică şi cu puternicele oraşe italiene.
- Din secolul al XIV-lea, declinul Imperiului a devenit evident. Italia a fost pierdută, iar pe scena vieţii economice şi politice se afirmă marile comunităţi comerciale de tipul Hansei şi principii, conducătorii statelor ereditare.

Statul medieval în spaţiul românesc

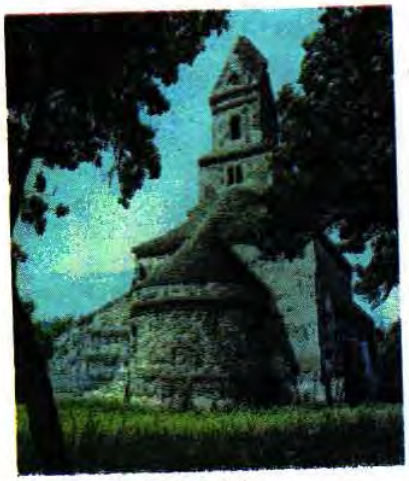

Biserica din Densuş (sec. XIII)

„De întindere şi însemnătate variată, autonomiile româneşti erau grupări de sate şi cătune modelate în general după cadrul geografic în care se alcătuiseră: văile unor râuri, depresiuni intramontane, zone protejate de munte şi păduri.

În acest cadru şi-au găsit ocrotire autohtonii împotriva invaziilor. Muntele şi pădurea au îndeplinit timp de secole o funcţie vitală salvatoare în istoria românească şi au intrat adânc în conştiinţa noastră."

(*Istoria României*, 1998)

Scenă de muncă – *Adam arând* – reprezentată pe faţada de nord a mănăstirii Voroneţ

Demografie şi societate

La porţile mileniului al II-lea, românii ocupau o largă arie teritorială la nord şi la sud de Dunăre, precum şi în interiorul Carpaţilor şi la est de marele arc montan. Deşi spaţiul său de existenţă a continuat să fie afectat de migraţii, precum şi de raporturile complicate ale Imperiului bizantin cu noii veniţi, marea creştere demografică a secolelor al IX-lea şi al X-lea a atins şi populaţiile din zonele mai sus numite, care trăiau în peste 4000 de aşezări, aproape în totalitate rurale. Din vremuri îndepărtate, aceste mici comunităţi practicau agricultura, creşterea animalelor şi meşteşugurile casnice, exploatau minereuri, dar şi sarea, prelucrau fierul şi metalele preţioase, lemnul şi piatra. După numărul important de monede bizantine descoperite în acest spaţiu (e drept, de mică valoare) este evident că participau cu produsele gospodăriei lor la schimburile de bunuri. „Casele", cel mult 30 într-un sat, erau fie bordeie, fie locuinţe de suprafaţă semiîngropate, cu pereţi din nuiele lipite cu lut. În zona dealurilor, lemnul era folosit ca material de construcţie.

Lumea rurală la începutul mileniului II

Spre anul 1000, teritorializarea comunităţii gravita în jurul vetrei satului, care, pe lângă spaţiile habitatului, cuprindea şi anexe şi dependinţe, grădini, livezi şi terenuri pentru agricultură. Se confirmă astfel că proprietatea colectivă (obştească) exercitată de locuitori asupra terenului arabil, islazului, pădurii, apelor, cât şi asupra unor unelte mai importante coexistă cu proprietatea particulară asupra loturilor agricole, distribuite periodic din fondul comun, sau a celor din vatra satului, precum şi asupra unor mijloace şi unelte. Nu este deci o surpriză să constatăm că nu doar din rândul populaţiilor migratoare, ci şi dintre membrii obştilor autohtone se ridică treptat o categorie de posesori de moşii şi de curţi proprii, de conducători politici şi militari care şi-au construit reşedinţe fortificate.

Societatea putea să evolueze din acest punct încolo pe două căi, fie pe cea feudală, în care statul descentralizat lăsa nobilimii libertatea de a stăpâni în mod direct satele şi populaţia rurală, fie spre alcătuirea unor sisteme politico-economice „comunitar-comerciale".

În a doua situaţie, statul impune un tribut populaţiei rurale care stăpâneşte în proprietate comună pământul. Sursa sa principală de venit o constituie însă taxele asupra circulaţiei mărfurilor aflate în tranzit pe teritoriul său. Elita conducătoare este astfel constituită de colectorii de taxe şi impozite şi mai puţin de marii proprietari funciari. În comunităţile săteşti, societatea este ralativ independentă, străină de viaţa politică şi economică a statului.

- Descrieţi, cu ajutorul textului, viaţa comunităţilor româneşti la începutul mileniului al II-lea.
- Explicaţi sintagma „codrul, frate cu românul". Motivaţi funcţia salvatoare a muntelui în istoria noastră.
- Argumentaţi cele două modalităţi presupuse a fi constituit în spaţiul românesc societatea medievală.

De la autonomie la stat

Primele informaţii referitoare la coagularea unor formaţiuni politice, expresie a maturizării sociale şi a creşterilor economice, într-un spaţiu populat de români se referă la secolul al X-lea şi au drept eroi legendari pe Menumorut, Gelu şi Glad, duci (voievozi) întâlniţi de unguri în primele lor expediţii la vest de Tisa şi de Porţile Mezeşului. Descrierile din Cronica notarului Anonim (*Gesta Hungarorum*) ne înfăţişează în ansamblu trei înfruntări, cu rezultate diferite între căpeteniile venite din Pannonia şi conducătorii locali. Ţara lui Menumorut, mai întinsă şi puternică, nu a putut fi cucerită şi, după tatonări diplomatice şi bătălii indecise, s-a ajuns la o alianţă matrimonială. Gelu, în mod cert român, „dux quidam Blachus", a fost învins şi ucis, stăpânirea sa revenind ungurilor, în vreme ce Glad şi-a pierdut cetatea de scaun fără a fi foarte clar ce i s-a întâmplat la sfârşitul conflictului. Fertilitatea pământului, bogăţia în metale preţioase şi mai cu seamă sarea, atât de căutată de călăreţii stepei, au motivat atacurile.

De remarcat, însă, că în această fază apar deja constituite Bihorul (Menumorut), o parte a Transilvaniei (Gelu) şi Banatul (Glad) ca entităţi teritoriale distincte. La apus de Carpaţi şi între munţi şi Dunăre, ungurii nu au obţinut până la această dată decât succese locale.

Migraţiile şi formaţiunile politice din secolele X-XII

După *Mic atlas de istorie a României*, CORINT, 2003

Dicţionar

Comitat — Unitate administrativ-teritorială în Europa Occidentală medievală. În Transilvania era condus de un comite subordonat regelui maghiar, dispunea de o garnizoană şi de o cetate, iar în aria sa teritorială erau constituite domenii feudale.

Diploma cavalerilor ioaniţi — Act prin care regele maghiar Bela al IV-lea acorda, la 2 iunie 1247, perceptorului ordinului, Rembald, o sumă de privilegii în legătură cu aşezarea lor în Banatul Severinului. Nu este clar dacă au venit şi au plecat sau dacă nu au venit niciodată. Diploma cuprinde însă o sumă inestimabilă de informaţii pentru evaluarea societăţii româneşti extracarpatice la jumătatea secolului al XIII-lea, după marea invazie mongolă.

Gesta Hungarorum — „Faptele de vitejie ale ungurilor", cronică scrisă de notarul unuia din regii maghiari cu numele Bela, foarte probabil la sfârşitul secolului al XII-lea sau la începutul secolului următor. Cronica înfăţişează cucerirea Pannoniei de către unguri şi primele lor expediţii peste Tisa. Oferă informaţii despre ducatele conduse de Menumorut, Gelu şi Glad.

Marcă — Comitat de graniţă.

Religie recepţă — Confesiune acceptată de conducerea de stat. Dacă în secolul al XIV-lea, în Transilvania, această calitate o avea exclusiv catolicismul, în secolul al XVI-lea, pe măsura succeselor Reformei religioase, au fost acceptate de principe şi Dietă trei, respectiv patru religii recepte, adăugându-se luteranismul, calvinismul şi unitarianismul.

- Stabiliţi întinderea teritorială a voievodatelor din Transilvania în secolul al X-lea.
- Urmăriţi direcţiile expansiunii maghiare. Motivaţi acţiunea militară din secolul al X-lea.

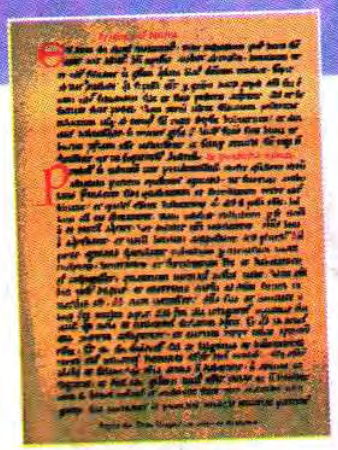

Pagina din *Gesta Hungarorum* în care notarul regelui Bela descrie ţara lui Gelu

Veniturile regale din Transilvania (circa 1185)

„Acelaşi rege al Ungariei are 16 000 de mărci din sare. Acelaşi are din vămile drumurilor şi ale trecătorilor prin vad şi din acelea ale târgurilor sau bâlciurilor în total 30 000 de mărci. Acelaşi are 15 000 de mărci de la oaspeţii străini din Transilvania ai regelui. Acelaşi are un venit anual de 25 000 de mărci din a treia parte a sa pe care o are de la cei şaptezeci şi doi de comiţi ai săi. (...) Fiecare din cei şaptezeci şi doi de comiţi găzduieşte o dată pe an pe regele Ungariei şi înainte de a se ridica de la masă îi dăruieşte o sută de mărci, iar unii dintre ei două sute de mărci. Din acestea se presupune (...) că regele primeşte cel puţin suma de 10 000 de mărci şi afară de aceasta regina şi fiii regelui primesc daruri mari în argint, în postavuri, în mătăsuri şi în cai. Poporul ţării asigură regelui întreţinerea sa completă."
(*Documente privind Istoria României*, C)

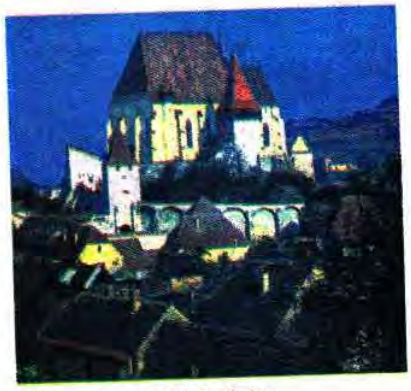

Cetatea ţărănească de la Biertan

Cucerirea Transilvaniei

Un secol mai târziu, după ce noii locuitori ai Pannoniei se creştinaseră şi îşi constituiseră după model occidental societatea şi statul, înfruntările au fost reluate. Între timp, în zona aşezărilor fortificate de la Blandiana şi Alba-Iulia (unde se găseau ruinele castrului roman de la Apulum) se instalase sediul unui voievodat condus de Gyla, un „dux magnus et potens", urmaşul primului val de migratori unguri. Ţara sa relativ întinsă se mărginea la Poarta Mezeşului şi în Haţeg şi Făgăraş. În Banat funcţiona o formaţiune politică în fruntea căruia se afla Ahtum, un urmaş al lui Glad. Cei doi erau vasalii Bizanţului şi împărtăşeau creştinismul ortodox. Atât cât ne îngăduie sursele, conflictul cu regele maghiar Ştefan a fost determinat din nou de marea bogăţie în aur şi sare a Transilvaniei, precum şi de pretenţia lui Ahtum de a vămui sarea pentru regele maghiar, transportată cu plutele pe Mureş şi Tisa. Victoriile obţinute de Ştefan I au deschis o nouă etapă în cucerirea Transilvaniei..

Totuşi, alternanţa perioadelor de declin cu cele de creştere a autorităţi regale, atacurile pecenegilor şi cumanilor, precum şi înfruntările cu Bizanţul au îngreunat expansiunea şi au consolidat lent noile stăpâniri ale coroanei arpadiene. Cucerirea a fost marcată de instituirea treptată a comitatelor, transferul de proprietate funciară în folosul nobilimii maghiare şi organizarea episcopiilor catolice.

Organizarea Transilvaniei moderne

Deşi Transilvania reprezenta o entitate specială în cadrul monarhiei maghiare, voievodul atestat abia în a doua jumătate a secolului al XII-lea era un simplu funcţionar regal, de multe ori fără nici o legătură cu nobilimea autohtonă. După venirea saşilor şi secuilor (unii cu rosturi precumpănitor economice, ceilalţi cu un rost militar) şi consolidarea stăpânirii sudului Transilvaniei, comitatelor li s-au adăugat scaunele secuieşti şi săseşti. S-au menţinut şi districtele româneşti, mai cu seamă în zonele de margine, de regulă subordonate puterii centrale. Mai funcţionau, cu începere din secolul al XIII-lea, adunările nobililor (pe comitate) şi congregaţiile generale ale nobilimii la care participau şi reprezentanţi ai saşilor şi secuilor.

Aflaţi sub suzeranitatea maghiară, românii au participat la construcţia statelor medievale de la sud şi răsărit de Carpaţi. Dincolo de legendă, „descălecatele" moldovean şi muntean ascund nu numai o mişcare de populaţii, dar şi un transfer de experienţă politică. Societatea românească din Transilvania, împiedicată să-şi constituie propriul ei stat, a participat decisiv la întemeirea voievodatelor extra-carpatice.

- Inventariaţi sursele de venit ale regelui maghiar din Transilvania şi căutaţi destinaţii pentru folosirea banilor astfel dobândiţi.
- Imaginaţi o zi din viaţa unui suveran medieval, comparând-o cu partea vizibilă a activităţii unui şef de stat modern. Explicaţi diferenţele.

Al doilea ţarat vlaho-bulgar

Criza internă şi externă gravă în care a intrat Imperiul bizantin la sfârşitul secolului al XII-lea a facilitat renaşterea la sud de Dunăre a ţaratului bulgar. Factorul decisiv în constituirea noului stat l-au reprezentat vlahii (românii sud dunăreni) şi cumanii, care controlau atunci teritoriile de la nordul fluviului, din rândul celor dintâi ridicându-se conducătorii răscoalei antibizantine şi, ulterior, ai noii formaţiuni politice, fraţii Petru şi Asan. Întemeietorii statului, în majoritate păstori, au asigurat forţă şi vitalitate ţării nou întemeiate, dar nu şi stabilitatea politică aşteptată.

În vremea lui Ioniţă (urmaşul celor doi fraţi, care au pierit pe rând asasinaţi), noul suveran, în conflict permanent cu Bizanţul, a obţinut de la papa Inocenţiu al III-lea titlul de „rege al valahilor şi bulgarilor", după ce a adoptat confesiunea catolică împreună cu supuşii săi. Situaţia s-a complicat foarte mult după ce cruciaţii au cucerit Constantinopolul (1204) şi a apărut problema moştenirii bizantine, revendicată atât de noul împărat latin, cât şi de Ioniţă Caloian. Conflictul dintre cei doi a dat câştig de cauză lui Ioniţă, dar a încordat raporturile cu scaunul papal.

Sub Borilă (1207-1218) şi mai cu seamă sub Ioan Asan al II-lea (1218-1241) au fost reluate tentativele de hegemonie în sud-estul Europei, acum contracarate de regatul maghiar, care avea propriile sale veleităţi la Dunărea de Jos (în spaţiul sârbesc şi românesc). În această situaţie, Ioan Asan s-a desprins de regatele catolice şi din ascultarea faţă de Roma şi s-a apropiat de Imperiul de la Niceea, a cărei patriahie a recunoscut autocefalia bisericii ortodoxe bulgare. Revenirea la vechea credinţă a creat confuzie la nord de Dunăre, clericii, acum dependenţi de patriahia de la Târnovo, contestând autoritatea episcopului catolic al cumanilor. Elementul bulgăresc a trecut pe prim plan în statul de la sud de Dunăre. În ce priveşte spaţiul românesc, bulgarii au stăpânit durabil doar Dobrogea şi au controlat vremelnic părţi din Muntenia, Oltenia şi Banatul.

Ţaratul vlaho-bulgar nu a antrenat practic decât pe vlahii balcanici. De aici, de la nord de Dunăre, nu a pornit imboldul necesar constituirii statului românesc. În alte împrejurări istorice, dar deloc întâmplătoare, acesta se va naşte pe teritoriul dintre Carpaţi, Dunăre şi Marea Neagră.

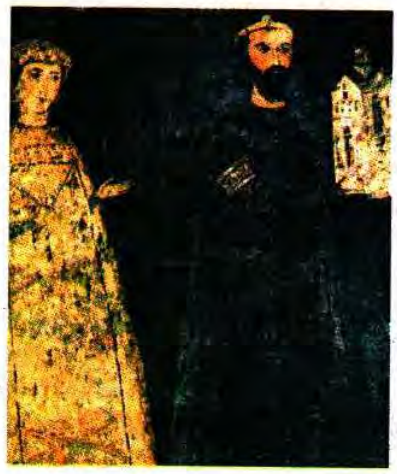

Sebastocratul Caloian şi soţia sa Desislava, (pictură murală din sec. XIII, biserica din Boiana, Bulgaria)

- Precizaţi cele două motive care îl determină pe Inocenţiu al III-lea să se adreseze lui Ioniţă (Caloian). Ce mesaj transmite, de fapt, textul papei?
- Stabiliţi ce solicită Ioniţă papei şi ce semnificaţie are precedentul invocat „după cum au avut şi vechii noştri împăraţi".
- Identificaţi în cea de a treia scrisoare informaţia cea mai relevantă. Cu ce scop se foloseşte de ea arhiepiscopul de Târnovo?

Corespondenţa lui Ioniţă (Caloian) cu papa Inocenţiu al III-lea

Scrisoarea lui Inocenţiu al III-lea către Ioniţă – decembrie 1199

„Nobilului bărbat Ioaniţiu

Privit-a domnul către smerenia ta şi spre devotamentul pe care e cunoscut că-l ai faţă de Biserica Romană şi între valurile războinice şi primejdiile războaielor pe tine nu numai că te-a apărat cu putere, dar minunat şi milostiv te-a ajutat să-ţi lărgeşti stăpânirea. Iar noi auzind că înaintaşii tăi îşi trăgeau originea din nobilul neam al Romei şi tu ai moştenit de la ei atât nobleţea sângelui, cât şi sentimentul devotamentului sincer pe care îl porţi faţă de Scaunul Apostolic aşa zicând cu drept de moştenire, de mult ne-am propus să te cercetăm prin scrisoare şi trimişi..."

Scrisoarea lui Ioniţă către papă – noiembrie 1202

„Venerabilului şi Preafericitului Părinte, pontificelui suprem

Eu, Caloian, împăratul bulgarilor şi al vlachilor, îţi trimit voie bună şi sănătate.

Te înştiinţăm pe Sfinţia Ta că am primit preasfânta scrisoare pe care ne-a adus-o cucernicul arhipresbiter de Brindisi şi am preţuit-o mai mult ca orice aur şi piatră preţioasă. Pentru aceea aducem mare mulţumită Atotputernicului care ne-a cercetat pe noi nevrednicii Săi servi după nespusa Sa bunătate şi a privit spre smerenia noastră şi ne-a făcut să ne aducem aminte de sângele şi de patria noastră din care ne tragem. (...) Iată ce cere împărăţia mea de la Scaunul Apostolic... Întâi şi întâi cer de la Biserica Romei, maica noastră, coroană şi cinste ca un fiu iubit, după cum au avut şi vechii noştri împăraţi."

Scrisoarea arhiepiscopului Vasile de Târnovo către papa Inocenţiu al III-lea – 1202

„Noi, cu mic cu mare, ca fii buni, vă rugăm ca pe un bun părinte, să faceţi împăratului nostru ceea ce cere, că e vrednic, căci el şi toată împărăţia lui are bunăvoinţă faţă de Biserica Romei ca nişte moştenitori ce se trag din sânge roman."

Bătălia de la Posada
în *Cronica pictată de la Viena*

Campania lui Carol Robert de Anjou şi bătălia de la Posada (1330)

„După ce regele a cuprins Severinul şi fortăreaţa lui, le-a încredinţat toate numitului Dionisie împreună cu demnitatea de ban. Făcându-se aceasta, Basarab a trimis la rege o solie vrednică de toată cinstea ca să-i spună regelui: «Fiindcă voi, rege şi stăpân al meu, v-aţi ostenit cu strângerea oştirii, eu voi răsplăti osteneala voastră cu 7000 de mărci de argint şi vă voi lăsa în pace şi Severinul cu toate cele ce ţin de el, pe care acum cu puterea le ţineţi în mâinile voastre. Pe deasupra, tributul pe care-l datorez coroanei voastre îl voi plăti cu credinţă în tot anul. Şi nu mai puţin voi trimite la curtea voastră pe unul dintre fiii mei, pentru ca să servească pe banii mei şi pe cheltuiala mea, numai să vă întoarceţi îndărăt cu pace şi să înconjuraţi primejdia persoanelor voastre, pentru că dacă veniţi şi mai mult înlăuntrul ţării, nu veţi putea nicidecum să înconjuraţi primejdia.» Regele auzind acestea, cu mintea trufaşă, a izbucnit faţă de soli cu următoarele vorbe, zicându-le: «Să spuneţi aşa lui Basarab, că el e păstorul oilor mele şi eu din ascunzişurile sale de barbă îl voi scoate.»"

(*Cronica pictată de la Viena*)

- Enumeraţi obligaţiile vasalice ale lui Basarab faţă de Carol Robert şi oferta suplimentară.
- Motivaţi atitudinea regelui maghiar, care îl refuză pe domnul valah.

Întemeierea Ţării Româneşti

Marea invazie mongolă şi puternica presiune exercitată asupra teritoriilor de la Dunărea inferioară a frânat dezvoltarea economico-socială a regiunilor intra şi extra carpatice. Pe de altă parte, însă, a temperat elanul ofensiv al coroanei maghiare şi, adăugată crizei interne grave pe care a cunoscut-o monarhia la sfârşitul secolului al XIII-lea, a permis Transilvaniei să-şi afirme autonomia şi nobilimii române să se aşeze alături de celelalte categorii privilegiate.

În 1247, când regele maghiar Bela a acordat o Diplomă cavalerilor ioaniţi, urmând a-i aşeza în Banatul Severinului, în societatea românească de la nord de Dunăre se constituiseră două cnezate de-a lungul Oltului (ale lui Ioan şi Farcaş) şi două voievodate (ale lui Litovoi şi Seneslau), care, aflate în nordul Olteniei şi în zona Argeşului, cuprindeau, semnificativ, şi ţări româneşti de dincolo de Carpaţi, precum Haţegul şi Făgăraşul.

Deşi informaţiile despre întemeierea statelor medievale româneşti sunt contradictorii, contextul politic internaţional şi acţiunea internă pot fi în linii esenţiale conturate. Astfel, Ţara Românească este continuatoarea cristalizărilor statale dezvăluite de „Diploma cavalerilor ioaniţi". Basarab apare în documente abia la 1324, atunci când, recunoscându-se vasalul lui Carol Robert, primeşte Banatul Severinului. Dar este sigur că la acea dată Hanatul tătăresc al Hoardei de Aur îşi exercita dominaţia la nordul Dunării. Aflat deci între statul tătar şi coroana angevină, Basarab profitase de vidul de putere din regatul Ungariei şi fie prin înţelegere, fie pe cale armată, adunase în jurul stăpânirii sale de la Argeş teritorii din Oltenia şi Muntenia. În 1330, după cucerirea cetăţii Severinului, Carol Robert a considerat că a venit momentul să ia în stăpânire Ţara Românească. Bătălia de la Posada a însemnat o victorie strălucită pentru voievodul român, care însă nu a adus imediat independenţa ţării sale, dar a afirmat forţa noului stat, capacitatea de a se exprima în afara oricărei subordonări externe (fie ea mongolă sau maghiară).

Anii consolidării instituţionale

Ieşirea de sub autoritatea Hoardei de Aur s-a produs după 1340, când cele două mari regate catolice din regiune, Ungaria şi Polonia, şi-au concentrat eforturile pentru a pune capăt hegemoniei tătare în Europa răsăriteană. În acest context s-a ajuns la o apropiere semnificativă de Angevini şi asociatul la tron al lui Basarab, Nicolae Alexandru, a prestat jurământul omagial şi s-a căsătorit cu o nobilă catolică. În acelaşi timp, Ţara Românească şi-a întins autoritatea spre răsărit, încorporând Basarabia, în nordul Mării Negre, şi ar fi continuat cu alte teritorii din viitoarea Moldova, dacă asupra acestora nu ar fi fost deja instituită suzeranitatea maghiară. Tânărul stat valah se consolida o dată cu preluarea de către Nicolae Alexandru, acum ajuns domn, a titlului de autocrator şi instituirea primei mitropolii ortodoxe de la Argeş (1359), decizie politică în spatele căreia se ascundeau noile tensiuni cu Ungaria angevină.

Spre deosebire de Transilvania, unde preluarea modelului occidental a impus de la început instituţiile fundamentale ale societăţii medievale, în Ţara Românească, voievodul s-a aflat multă vreme în fruntea unui aparat de stat nesemnificativ şi a condus cu un sfat domnesc în care majoritatea o reprezentau boierii, mari proprietari funciari în diverse zone ale ţării, abia la sfârşitul secolului al XIV-lea fiind fixate dregătoriile.

Întemeierea Moldovei

În spaţiul românesc de la răsărit de Carpaţi, statul s-a constituit în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în contextul eliminării dominaţiei mongole din regiune sub presiunea regatelor catolice, cu deosebire a celui maghiar, în vremea lui Ludovic I de Anjou (1342-1382). Regele a reuşit să refacă, la 1347, episcopia Milcoviei în locul vechii episcopii a cumanilor, distrusă de invazia mongolă, şi a constituit o marcă în nordul Moldovei (la o dată încă neprecizată). Aici ar fi fost instalat Dragoş, primul „descălecător" al Moldovei, un voievod maramureşean, vasal al regelui, care şi-a lăsat moştenire titlul. Acest aranjament, acceptat iniţial de boierimea locală, a fost denunţat aproximativ în vremea în care Nicolae Alexandru se proclama domn la Argeş (1359). În sensul evenimentelor, care nu pot fi reconstituite, se poate totuşi aprecia că în cele două ţări s-a acţionat unitar împotriva hegemoniei maghiare, rezultatul fiind „al doilea descălecat", cel al lui Bogdan, „infidel notoriu" al regelui Ludovic I, şi proclamarea statului independent moldovean.

Împotriva ripostei hotărâte a celor două state româneşti, regatul maghiar a răspuns cu catolicizarea în masă a populaţiei din Transilvania şi cu condiţionarea calităţii de nobil de renunţarea la ortodoxie, ceea ce avea să scoată elitele româneşti din categoria privilegiaţilor.Se constituia astfel sistemul de guvernare bazat pe o singură religie receptă şi pe „naţiunile" care o recunoşteau (maghiari, saşi, secui).

Abia la sfârşitul secolului al XIV-lea, în vremea lui Roman I (1391-1394), Moldova a atins întinderea ei cunoscută, încorporând şi Ţara de Jos şi ajungând astfel la mare.

- Plasaţi în spaţiu întemeierea celor două Ţări Româneşti.
- Comparaţi modul în care s-au constituit. Stabiliţi asemănări şi deosebiri.

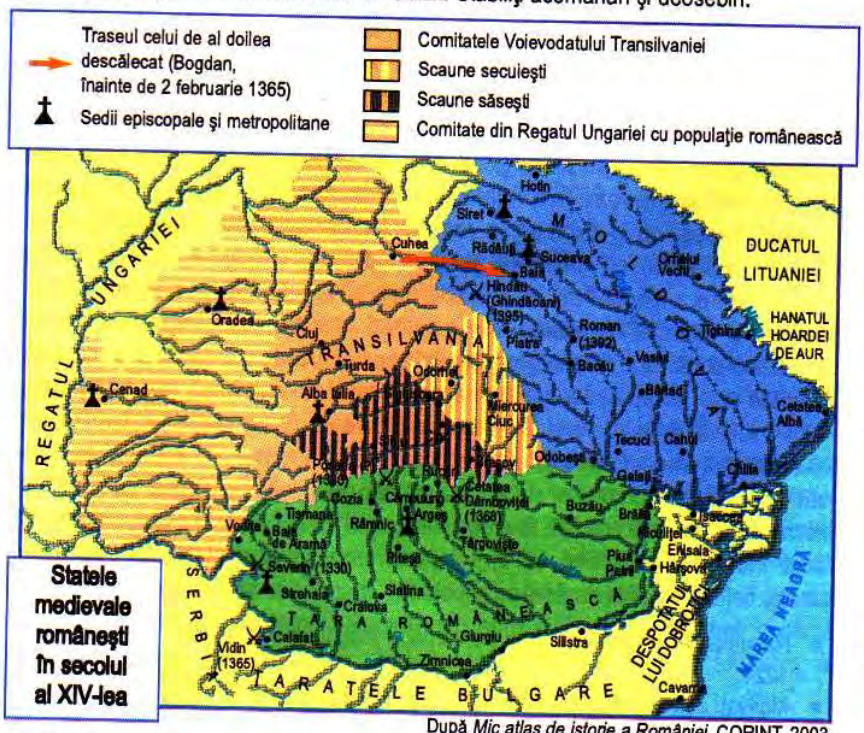

Statele medievale româneşti în secolul al XIV-lea

După *Mic atlas de istorie a României*, CORINT, 2003

Caleidoscop

Dania regelui Ludovic I pentru Balc

„Am dat, am dăruit şi am hărăzit pomenitului voievod Balc şi, prin el, lui Drag, Dragomir şi Ştefan, fraţii lui buni şi tuturor moştenitorilor lor şi urmaşilor lor, ca să le stăpânească, să le ţină şi să le aibă, pe veci şi nestrămutat, în aceleaşi adevărate şi veci hotare, în care au fost ţinute şi stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moşia numită Cuhea, ce se află în ţara noastră a Maramureşului, (...) trecută în mâinile noastre regeşti de la voievodul Bogdan şi fii săi, necredincioşi învederaţi ai noştri, pentru blestemata lor vină de necredinţă, din aceea că acel Bogdan şi fii săi, fulgeraţi de diavol, duşmanul neamului omenesc — care, rănindu-le greu inima cu săgeţile [sale] înveninate de viclenie şi înşelăciune, i-a îndemnat de mai multe ori să se abată de la calea adevărului şi de la statornicia credinţei datorate — plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus-pomenita noastră ţară moldovenească, uneltesc să o păstreze spre paguba maiestăţii noastre; drept care noi, pentru că nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit şi despuiat cu totul, ca pe nişte nevrednici, pe acel Bogdan şi fiii săi sus-zişi de sus-numitele moşii."

Nu uitaţi!

- Avântul demografic, creşterea economică şi stratificările sociale au accelerat formarea statelor medievale în spaţiul românesc.
- În Transilvania, formaţiunile statale aflate sub autoritatea unor căpetenii româneşti sau străine au fost anihilate de cucerirea maghiară, care a dispus de resursele necesare pentru a-şi impune instituţiile proprii şi o conducere vasalizată.
- Apariţia relativ târzie a statelor noastre medievale a fost compensată de continuitatea şi durata lor.

Ţările Române şi statele vecine

Sfârşitul secolului al XIV-lea a însemnat pentru statele româneşti o perioadă de stabilitate politică şi consolidare internaţională. În relaţiile lor externe, Ţara Românească şi Moldova au optat pentru alianţe care să le asigure securitatea şi integritatea teritorială. Viaţa economică şi, nu în ultimul rând, schimburile comerciale s-au dezvoltat într-un cadru nou, acum sub protecţia statului, interesat să dezvolte şi o piaţă proprie pentru produsele aduse de la mare distanţă.

Întemeierea mitropoliilor ortodoxe de la Argeş, Severin şi Suceava a dat consistenţă vieţii spirituale şi a stimulat activitatea monastică. Prezenţa otomană la Dunărea de Jos a perturbat societatea medievală românească, a obligat-o să reziste sau să găsească soluţii de supravieţuire, a marcat jocul alianţelor şi a consumat resurse importante fie pentru apărare, fie pentru cumpărarea păcii.

Relaţiile comerciale

Prosperitatea sau sărăcia unei comunităţi depinde în mod esenţial de cuantumul şi diversitatea producţiei, dar şi de calitatea bunurilor şi de volumul schimburilor comerciale. Specificul economiei medievale româneşti a fost determinat îndeosebi de autosuficienţa alimentară a gospodăriei ţărăneşti şi de gradul redus de urbanizare, care permitea unei părţi importante a populaţiei să dezvolte activităţi agrare. Chiar şi în aceste condiţii, unele bunuri nu se puteau procura decât prin schimb, după cum altele, precum sarea, erau exploatate şi exportate.

În secolul al XIV-lea, ridicarea economică a Europei Centrale a permis deschiderea unei legături directe cu zona Mării Negre şi de aici cu Orientul. Astfel „drumul muntenesc" funcţiona după 1350, când negustorii braşoveni puteau să facă comerţ liber până la vărsarea râurilor Siret şi Ialomiţa în Dunăre. O atestă un act privilegial al regelui Ludovic I (1358), urmat de altele atribuite de toţi voievozii Ţării Româneşti, de la Vladislav-Vlaicu (1368) şi până la Vlad Ţepeş, ca o expresie a raporturilor de vasalitate faţă de Ungaria. „Drumul moldovenesc", iniţiat de genovezii din Crimeea spre 1387, se datora neliniştii care a însoţit frământările interne din Hanatul tătăresc al Hoardei de Aur şi era garantat de alianţa moldo-polonă. Deşi domnii Ţărilor Române nu controlau decât anumite segmente ale acestor trasee comerciale şi deşi pe această cale nu au ajuns în Europa decât 10% din mirodenii, noua situaţie a avut consecinţe în regiune. Braşovul şi Liovul au primit drept de depozit, iar dezvoltarea oraşelor săseşti a stimulat comerţul regional, cu atât mai mult cu cât impozitarea circulaţiei mărfurilor, oricât de mică, producea venituri, iar fiscalitatea era încă redusă. S-a dezvoltat, deci, în secolele XIV-XVI, un comerţ activ între români şi saşi, primii vânzând produse alimentare, cu deosebire peşte, ceilalţi articole de fierărie şi postav.

- Rezumaţi privilegiile acordate de coroana maghiară saşilor prin *Bula de aur* din 1224.
- Motivaţi actul privilegial dat, în 1368, de Vladislav-Vlaicu.

Bula de aur a saşilor, 1224

„În afară de cele mai sus-zise, le-am dat pădurea românilor şi a pecenegilor, dimpreună cu apele, ca să le folosească împreună cu susnumiţii români şi pecenegi şi să nu fie datori a face nici o slujbă pentru aceasta, bucurându-se de mai sus-zisa libertate. Apoi le-am mai îngăduit să aibă o singură pecete, care să fie cunoscută de noi şi de magnaţii noştri în chip lămurit. (...) Mai adăugăm la susnumitele drepturi ca negustorii lor să poată merge şi întoarce liberi şi fără vamă oriunde în regatul nostru, folosindu-se cu adevărat de dreptul lor în faţa maiestăţii regale. Poruncim ca toate târgurile lor să se ţină fără să plătească vămi."

Braşovul medieval (gravură de epocă)

Braşovul – placa turnantă a comerţului dintre Ţările Române (1368)

„Vladislav, din mila lui Dumnezeu şi a maiestăţii regeşti voievod transalpin, prin cuprinsul scrisorii de faţă dăm de ştire că (...) noi dorind întotdeauna să dăm ascultare poruncilor regeşti, am hotărât să hărăzim pe veci sus-zişilor orăşeni şi locuitori ai provinciei Braşov libertăţile acestea: ca toţi negustorii din Braşov şi din districtul Braşovului, trecând spre ţări străine, pe orice drum al Ţării noastre Româneşti, afară de drumul Brăilei, vor fi datori să ne plătească pentru mărfurile lor numai de două ori tricesima şi anume o dată la ducere şi a doua oară la întoarcere, aşa fel încât la intrarea în ţara noastră să ne plătească numai o dată tricesima, la Câmpulung sau în apropiere, şi, după ce li se va pune acolo pecetea de către vameşul nostru, să treacă slobozi şi nestânjeniţi prin ţară."

Ţările Române şi Imperiul otoman

Raporturile române-otomane au ocupat cinci secole de istorie şi au influenţat profund societatea noastră. Chiar dacă nici astăzi nu ne sunt cunoscute în detaliile lor (din cauza absenţei, insuficienţei sau echivocului unor surse), este greşit să le limităm doar la dimensiunea lor politico-militară sau fiscală. Tolerantă sau intolerantă, Poarta otomană a exercitat vreme îndelungată o presiune consistentă la Dunăre şi Carpaţi, a stabilit regulile convieţuirii cu statele medievale româneşti şi, în cele din urmă, le-a impus. La rândul ei, societatea românească s-a văzut silită să adopte comportamente şi atitudini care să-i facă suportabilă existenţa şi să-i asigure supravieţuirea.

Expediţiile militare majore organizate de turci la nord de Dunăre au fost relativ puţine (9 în tot secolul al XV-lea, dintre care doar 3 conduse efectiv de sultani). Mult mai greu de îndurat a fost însă războiul permanent, de rutină, desfăşurat cu trupe rapide puţin numeroase, redutabile nu întotdeauna prin forţa lor, cât mai cu seamă prin starea permanentă de insecuritate pe care o provocau şi întreţineau. Rezistenţa pe termen lung şi discursul politic antiotoman în perioade complicate şi dificile a fost susţinută de ideologizarea creştină a conflictului întreţinută atât de tradiţia luptelor cu tătarii, dar şi de inspiraţia bizantină promovată mai cu seamă de clerici. În acest sens a fost indusă mulţimilor ideea (vizibilă şi în bisericile cu frescă exterioară din nordul Moldovei) că Binele este întruchipat de creştini, iar Răul de păgâni.

Alianţe şi combatanţi

Înfruntările cu turcii au pus şi problema alianţelor externe, întrucât diferenţa de potenţial, în primul rând uman, făcea imposibil un succes consistent, luptând singur. Numai că într-o lume lipsită de posibilitatea comunicării rapide între suverani şi, cel puţin până în secolul al XVI-lea, fără ambasade, negocierile erau purtate de solii, mai mult sau mai puţin ocazionale, coordonarea combatanţilor în drum spre teatrul de operaţiuni era dificilă, iar adoptarea deciziilor se făcea uneori în funcţie de informaţii depăşite când ajungeau să fie folosite de posibilii beneficiari. (După B. Murgescu, *Istorie universală, istorie românească*)

Este util să precizăm, totuşi, că iniţiativa înfruntării cu turcii nu a aparţinut întotdeauna voievozilor noştri. În multe situaţii, lupta lor a fost parte dintr-un proiect politic mai vast, elaborat în cancelariile Sfântului Scaun sau ale puterilor europene. Pe de altă parte, antecedentele afirmării neatârnării, dar şi apartenenţa la catolicism a Ungariei, principalul aliat al Ţării Româneşti în războiul antiotoman, va fi creat destule tensiuni, mai cu seamă din partea acelora care considerau că sunt mai convenabile înţelegerea şi supunerea faţă de Poartă. Moldovei, care s-a desfăcut de suzeranitatea maghiară încă la jumătatea secolului al XIV-lea, dar care a eliminat definitiv presiunea regatului apostolic abia în vremea lui Ştefan cel Mare (după 1467), nu i-a rămas decât să se apropie de Polonia vecină, căreia Petru Muşat (1375-1391) îi presta primul jurământ de vasalitate. Regatul din nordul şi centrul Europei, a cărui putere a sporit considerabil o dată cu înfăptuirea uniunii cu Lituania, a descurajat deseori Poarta să intervină în Moldova.

Cavaleria otomană (spahii)

„Războiul sfânt a urmărit nu să distrugă, ci să supună lumea infidelă – Casa Războiului... Cu toate că războiul sfânt continuu a fost principalul fundament al statului, Imperiul s-a manifestat în acelaşi timp ca protector al Bisericii ortodoxe şi al milioanelor de creştini ortodocşi.

Islamul garanta viaţa şi averea creştinilor şi ale evreilor în condiţiile supunerii şi plăţii unei capitaţii. De-a lungul anilor de început ai Imperiului, otomanii au încercat să obţină supunerea voluntară şi încrederea creştinilor înaintea recurgerii la război."

(Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică*, traducere românească, 1996)

- Motivaţi atitudinea otomană: cucerire în spiritul Războiului Sfânt şi protecţie acordată supuşilor creştini.

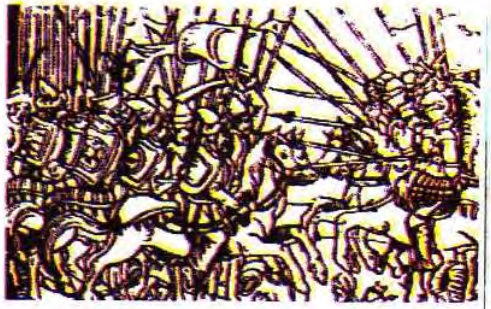

Bătălia de la Nicopole, 1396 (gravură de epocă)

Mircea cel Bătrân, frescă de la Cozia

„Asupra acestui Mircea care a început mai înainte război, plecând cu armata asupra barbarilor (otomani) împreună cu împăratul romanilor Sigismund, Baiazid al lui Amurat găsindu-i vină a pornit cu război şi trecând peste Istru mergea înainte robind ţara (...) şi (Mircea) ţinându-se pe urma lui săvârşea isprăvi vrednice de amintit, dând lupte când vreo unitate duşmană rupându-se se îndrepta uneori prin ţară după hrană sau la prădat vite (şi) se lupta întruna cu el strălucit."

(Laonic Chalcocondil)

„Mircea Ghiaurul, aducând cu el oaste, a venit împotriva sultanului Baiazid şi întâlnindu-se unul cu altul s-a dat o mare bătălie... Mulţi au fost măcelăriţi, din amândouă părţile au murit mulţi oameni. Noaptea vizirul a poruncit să se strângă cadavrele musulmanilor şi să fie aruncate în apă. Când s-a întors pe câmpul de luptă şi n-a mai văzut nici un cadavru al duşmanilor său, Mircea a fugit de acolo speriat. Şi Baiazid-han s-a întors cu cinste şi a trecut Dunărea."

(Orudj Bin Adil)

Mircea cel Bătrân şi primele succese antiotomane

Conflictul româno-otoman a început încă de la 1369, printr-o înfruntare desfăşurată în contextul mai larg al intervenţiei lui Vladislav-Vlaicu – voievodul Ţării Româneşti (1364-1377) – în favoarea ţarului bulgar de la Vidin. Războiul de anvergură între cele două state s-a declanşat însă o dată cu ofensiva balcanică şi nord dunăreană iniţiată de Murad I şi continuată de primul sultan otoman, Baiazid. Anihilarea despotatului lui Ivanco, urmată de bătălia de la Kosovo (1389), în consecinţa căreia a fost zdrobită forţa celui mai puternic stat din regiune – Serbia, şi de transformarea în paşalâc a ţaratului de Vidin (1393) aduceau puterea turcească la Dunăre şi îl sileau pe Mircea cel Bătrân, voievodul Ţării Româneşti (urcat pe tron în 1386), să reziste sau să se plece.

Mersul evenimentelor în anii hotărâtori (1389-1396) este greu de stabilit cu precizie. Nu ştim exact data la care, după înfrângerea lui Ivanco, Mircea a încorporat Dobrogea. Mari polemici despart pe istorici în legătură cu data şi locul atât de cunoscutei bătălii de la Rovine. Confuze sunt şi împrejurările în care Mircea a pierdut tronul pentru o vreme (1394-1397) în favoarea lui Vlad. Presiunea turcilor îl determinase pe Mircea să se apropie de Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, alianţă pe care cel puţin o parte a boierimii nu o agrea, având în vedere antecedentele acestor raporturi; poate că adepţii lui Vlad, care se declarase vasal regelui polonez şi avea susţinerea turcilor, considerau foarte costisitoare replica armată şi ar fi dorit să se supună.

Consecinţele primului război antiotoman al Ţării Româneşti

Cert este că Mircea a început un război de uzură cu Imperiul otoman, a suportat cel puţin o campanie sultanală, obţinând împotriva lui Baiazid o strălucită victorie şi a participat la cruciada de la Nicopole (1396) în virtutea tratatului de la Braşov cu Sigismund de Luxemburg. Mircea este, de asemeni, voievodul român care a încercat să fructifice o ocazie unică: lupta pentru putere între urmaşii lui Baiazid, mort în prizonierat după bătălia de la Ankara (1402). Din păcate, pretendenţii pe care i-a susţinut nu au avut forţa necesară ca să se menţină şi în cele din urmă Ţara Românească a suferit consecinţele îndrăznelii lui Mircea; a fost supusă plăţii tributului, Dobrogea a fost alipită Imperiului, iar cetăţile Turnu şi Giurgiu, construite cu mari sacrificii de domn, au fost transformate în raiale, împreună cu regiunile învecinate.

În contextul campaniei lui Mehmed I la nord de Dunăre a avut loc, se pare în 1420, şi primul atac asupra Moldovei, ferm legată în vremea lui Alexandru cel Bun (1400-1432) atât de Polonia, cât şi de Ţara Românească (cu deosebire în vremea lui Mircea cel Bătrân).

- Dacă ştim că autorul primei relatări este un cronicar bizantin, în mod cert antiotoman, iar celălalt un turc, în ce măsură credeţi că apartenenţa lor etnică i-a influenţat în redactarea textelor?
- Consideraţi, după lectura celor două texte, că Mircea a fost învins sau a câştigat luptele cu turcii? Prezentaţi argumente pro şi contra.

Luptele antiotomane au continuat în deceniile următoare, transformând treptat teritoriul dintre Carpaţi şi Dunăre într-un obiect de dispută între regatul catolic maghiar şi Imperiul otoman, aducând succese trecătoare fiecăreia dintre părţi.

Iancu de Hunedoara în cruciada antiotomană

Primii ani ai domniei lui Iancu de Hunedoara ca voievod al Transilvaniei au marcat o mare contraofensivă creştină, desfăşurată într-un context internaţional favorabil. La 6 iulie 1439, în biserica Santa Maria dei Fiore din Florenţa, în prezenţa împăratului bizantin, a papei şi a patriarhului de Constantinopol fusese proclamată unirea celor două biserici creştine (catolică şi ortodoxă) sub autoritatea papei. În schimb, suveranul pontif se angaja să organizeze o nouă cruciadă, care să-i alunge pe turci din Europa. În acelaşi timp, uniunea Ungariei cu Polonia sub sceptrul regelui Vladislav aducea cele două regate catolice în tabăra antiotomană, oferindu-le şansa unei competiţii de la egal la egal cu un adversar care până atunci deţinuse o superioritate numerică incontestabilă.

Războiul s-a desfăşurat în 3 mari reprize: campania cea lungă (1443-1444), care a însemnat ultima acţiune ofensivă antiotomană din secolul al XV-lea, urmată imediat de o pace foarte avantajoasă pentru creştini, din păcate repede denunţată de regele Vladislav, un tânăr însufleţit de mari şi iluzorii aventuri cavalereşti, şi cruciadele de la Varna (1444) şi Kosovopolie (1448), care s-au terminat cu eşecuri catastrofale. Turcii n-au putut fi izgoniţi din Europa, dar în vâltoarea înfruntărilor de la Dunărea de Jos s-a stabilit un echilibru de forţe între regatul maghiar şi Imperiul otoman. În context, Iancu de Hunedoara şi-a impus dominaţia asupra celor două ţări extracarpatice, chiar dacă, mai cu seamă în Ţara Românească, Vlad Dracul, tatăl lui Vlad Ţepeş, sau Vladislav al II-lea au sfârşit prin a se ridica împotriva protectorului lor, ceea ce până la urmă i-a costat capul.

Venirea lui Mehmed al II-lea pe tronul sultanilor a deschis o nouă etapă în istoria raporturilor otomano-române, dominată de ofensiva Imperiului soldată cu rezultate apreciabile. În 1453, Bizanţul, definitiv condamnat după dezastrul ultimelor cruciade, a fost cucerit de sultan. Victoria otomană repurtată asupra unui stat care la urma urmelor se reducea la un oraş şi o cetate, apărat de o mână de luptători, era absolut previzibilă. Încurajat de succes, Mehmed al II-ea a reluat ofensiva spre Europa Centrală şi spre Dunăre, atacând trei ani mai târziu, fără succes, cetatea Belgradului (1456). Această ultimă victorie a lui Iancu de Hunedoara nu a avut consecinţe imediate.

Domnia lui Vlad Ţepeş

În acelaşi timp, Vlad Ţepeş devenea domnul Ţării Româneşti, poate cu sprijinul lui Iancu, aflat în ultimele zile ale vieţii, poate chiar cu sprijin turcesc. Cinci ani i-au trebuit domnului pentru a consolida ţara, între altele şi prin anihilarea unor pretendenţi sprijiniţi de negustorii braşoveni, urmată de denunţarea vechilor acte privilegiale care avantajau oraşul în relaţia sa comercială cu Ţara Românească, ceea ce a condus la un conflict îndârjit. Pentru a întrona ordinea şi stabilitatea, a avut nevoie chiar de mai puţin timp, dacă ne gândim la eficienţa mijloacelor pe care le-a folosit – ţeapa, care i-a schimbat numele.

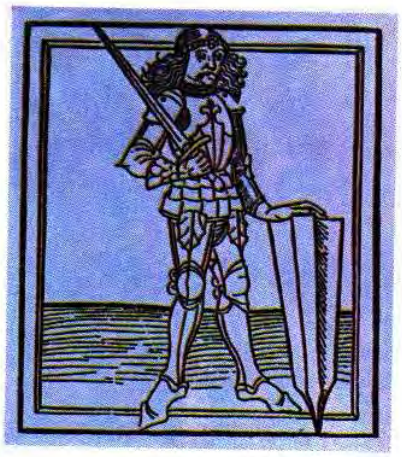

Iancu de Hunedoara
(gravură dintr-o cronică de epocă)

Concepţia despre domnie a lui Vlad Ţepeş exprimată în scrisoarea către braşoveni (1456)

„Iată, acum a venit vremea şi ceasul, pe care vi le-am spus mai înainte; sarcini mari, aproape cu neputinţă de purtat, turcii vor să le pună pe umerii noştri şi să ne îngreuie, (şi) nu pentru noi sau pentru ai noştri (pun) greutăţi aşa de mari, ci pentru voi şi ai voştri acei turci vor să facă şi să ne constrângă la aceasta, deoarece, în ce priveşte treburile noastre, uşor am putea face pace şi bună linişte, dar pentru voi şi ai voştri nu putem face pace cu acei turci, deoarece ei caută cale să iasă şi să prade la voi prin ţara noastră; pe lângă aceasta şi pe deasupra, ne constrâng în multe treburi să acţionăm împotriva credinţei adevărate şi împotriva voastră. Însă voinţa noastră desăvârşită este de a nu face nimic rău împotriva voastră, ba chiar voim să nu ne despărţim niciodată de voi, după cum am spus şi am jurat, voind să vă fim frate şi prieten credincios."

- În ce scop îi avertizează Vlad pe braşoveni că sarcinile cele mari ale turcilor sunt de fapt pentru ei?
- Definiţi concepţia despre domnie a lui Vlad Ţepeş.
- Motivaţi solicitarea de ajutor armat adresată braşovenilor.

Ştefan cel Mare
(miniatură din *Tetraevangheliarul* de la Humor,1473)

Personalitatea lui Ştefan cel Mare

„O, bărbat demn de admirat, cu nimic mai prejos de ducii eroici, pe care îi admirăm atât, care în timpul nostru primul dintre principii lumii a dobândit o victorie atât de glorioasă împotriva turcilor. După judecata mea, el este cel mai demn să i se dea conducerea şi stăpânirea lumii, şi mai ales funcţia de comandant împotriva turcilor, cu sfatul comun, consensul şi hotărârea creştinilor, câtă vreme ceilalţi regi şi principi catolici se destind în lene şi desfătări sau în lupte civile."

(Cronicarul polonez Ian Dlugosz)

„Fost-au acestu Ştefan vodă om nu mare de statu, mânios şi de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorâea fără judeţu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneşu, şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi şi unde nu gândiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi se vârâea, ca văzându-l ai săi să nu să îndărăptieze şi pentru aceaia raru războiu de nu biruia. Şi unde biruia alţii, nu perdea nădeajdea, că ştiindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor."

(Grigore Ureche)

- Indicaţi, după cele două descrieri, calităţile lui Ştefan cel Mare.
- Motivaţi admiraţia lui Dlugosz (în ultima parte a vieţii episcop la Lemberg, în Polonia), dar şi unele rezerve exprimate de Grigore Ureche.

În 1461-1462, aliat cu Matia Corvin, regele Ungariei, asemenea predecesorilor săi, Vlad a declanşat o mare campanie antiotomană, atacând poziţiile dunărene ale Imperiului şi trecând prin foc şi sabie cetăţile-porturi, însă este un fapt că în faţa expediţiei sultanale din vara anului 1462, condusă de temutul Mehmed al II-lea, domnul Ţării Româneşti a ezitat să lupte cu oastea otomană şi, exceptând atât de lăudabilul „atac nocturn", s-a retras mereu în faţa invadatorilor, aşteptând oastea regelui maghiar, care n-a mai ajuns niciodată. Sultanul îşi consolida poziţia în Ţara Românească, înscăunând-l pe Radu cel Frumos.

Cei 47 de ani ai lui Ştefan cel Mare

În aceste circumstanţe s-a ajuns la un nou conflict de durată, în cursul căruia s-a remarcat Ştefan cel Mare (1457-1504). Acesta din urmă ocupase tronul cu sabia în mână şi cu sprijinul lui Vlad Ţepeş, îndepărtându-l de pe tron pe Petru Aron. Predecesorul, acum alungat, era ucigaşul tatălui său, Bogdan al II-lea (1451), şi plătitorul primului tribut dat de Moldova Imperiului otoman (1456). Obiectivele politicii externe ale lui Ştefan s-au dezvăluit o dată cu trecerea timpului. Mai mulţi ani, noul domn a păstrat alianţa cu Polonia (prin ştiuta vasalitate) şi a tranşat în favoarea sa competiţia pentru Chilia, în care erau interesate atât Ţara Românească, cât şi Ungaria (1465). Replica lui Matia Corvin n-a întârziat, dar în 1467, după bătălia de la Baia, câştigată de voievodul Moldovei, ţara lui Ştefan ieşea pentru un timp din sfera de influenţă a coroanei ungare. Consolidarea poziţiei sale (după decapitarea lui Petru Aron, decembrie 1470) şi convingerea că turcii sunt în dificultate în conflictul anatolian cu Uzun Hassan l-a făcut să provoace Poarta, refuzând plata tributului (deşi valoarea sumei era modestă). Formulase de fapt o declaraţie de război, care a atras imediat atacul otoman. Evenimentele militare din anii 1475-1476 au evidenţiat excepţionala capacitate de rezistenţă a Moldovei, învingătoare la Vaslui şi, deşi învinsă la Războieni, capabilă să-şi păstreze vechiul statut politic în relaţia cu otomanii.

Totuşi, toate încercările lui Ştefan de a scoate Ţara Românească din sfera de influenţă a sultanului au eşuat, iar supunerea hanatului tătăresc al Crimeei a oferit Porţii un instrument suplimentar de presiune asupra Ţărilor Române. Echilibrul relativ între cele două state avea să fie răsturnat o dată cu pierderea Chiliei şi Cetăţii Albe (1484), din păcate ireversibilă, succes prin care era desăvârşit controlul turcesc asupra Mării Negre şi se deschidea drumul spre inima Moldovei.

Conjunctura internaţională de la sfârşitul secolului al XV-lea nu mai avantaja desfăşurarea unui război de anvergură. În ultimii ani ai domniei lui Matia Corvin, Ungaria era interesată să-şi consolideze poziţiile în Europa centrală, iar Polonia nu era dispusă să rişte nimic. În aceste condiţii, Ştefan a încheiat pacea din 1486 cu Imperiul otoman, acceptând plata tributului şi renunţarea la cele două cetăţi. Conflictul cu Polonia, tratatul din 1499 şi ocuparea Pocuţiei încheiau domnia sa, fără însă a ascunde că, după zbuciumul atâtor ani, rezultatele concrete ale înfruntărilor cu Imperiul otoman nu ne erau favorabile, Ţara Românească, în primul rând, dar şi Moldova aflându-se practic sub autoritatea Porţii.

Ţările Române sub dominaţia Imperiului otoman

În vremea domniei lui Soliman Magnificul (1520-1566), Imperiul otoman a ajuns la apogeul puterii sale. Înaintarea sa în Europa Centrală nu a mai putut fi stăvilită. În 1521 a căzut cetatea Belgradului, iar în 1526, în bătălia de la Mohacs, Ungaria a fost zdrobită. 15 ani mai târziu, la moartea lui Ioan Zapolya, acceptat ca rege vasal asupra unei ţări învinse şi cucerite, Soliman a divizat statul medieval maghiar, înfiinţând paşalâcul (beilerbeilicul) de Buda şi principatul autonom al Transilvaniei. Anterior, Moldova intrase sub dominaţie otomană, sud-estul ţării, Bugeacul, fusese organizat ca raia, iar toate cetăţile dunărene, altădată ale Ţării Româneşti, erau acum posesiuni otomane. Zdrobirea statului maghiar şi încercuirea Ţărilor Române extracarpatice au deschis o nouă etapă în istoria raporturilor reciproce; după două secole de înfruntare (inclusiv armată), rezistenţa eficace devenea aproape imposibilă, lăsând loc integrării în sistemul economic şi politic otoman.

Instaurarea dominaţiei otomane în Ţările Române a fost un proces de lungă durată. În anii din urmă s-a acceptat concluzia că de-a lungul timpului s-au succedat trei etape — „suzeranitatea protectoare", pe când haraciul sau tributul era plătit ca răscumpărare a păcii, alinierea politicii externe şi „suzeranitatea efectivă şi restrictivă".

Cert este, de asemenea, că opresiunea turcească a fost mai puternic resimţită în Ţara Românească, mai puţin completă în Moldova şi mult mai uşoară în Transilvania, unde se pare că s-a rămas practic la primul stadiu.

- Stabiliţi, cu ajutorul hărţii, întinderea spaţiului românesc intra şi extracarpatic în secolul al XVI-lea.

Sultanul Soliman „Magnificul" însoţit de gărzile sale

Soliman Magnificul (1520-1566) – Sultan otoman în cursul domniei căruia Imperiul otoman şi Spania, condusă de Carol al V-lea, candidează la supremaţia mondială. Soliman a cucerit Belgradul, a zdrobit Ungaria în bătălia de la Mohacs (1526), a inaugurat stăpânirea otomană asupra Moldovei (1538), cucerindu-i cetăţile, obligând la plata haraciului adus personal la Istanbul o dată la doi ani. Confiscarea tezaurului (cu celebra sabie a lui Ştefan cel Mare) şi transformarea în raia a sudului Moldovei se adăugau condiţiilor de pace. În aceeaşi perioadă, sultanul a devenit stăpânul Mării Mediterane. În 1541, el diviza Ungaria, constituind principatul autonom al Transilvaniei.

Ţările Române în secolul al XVI-lea

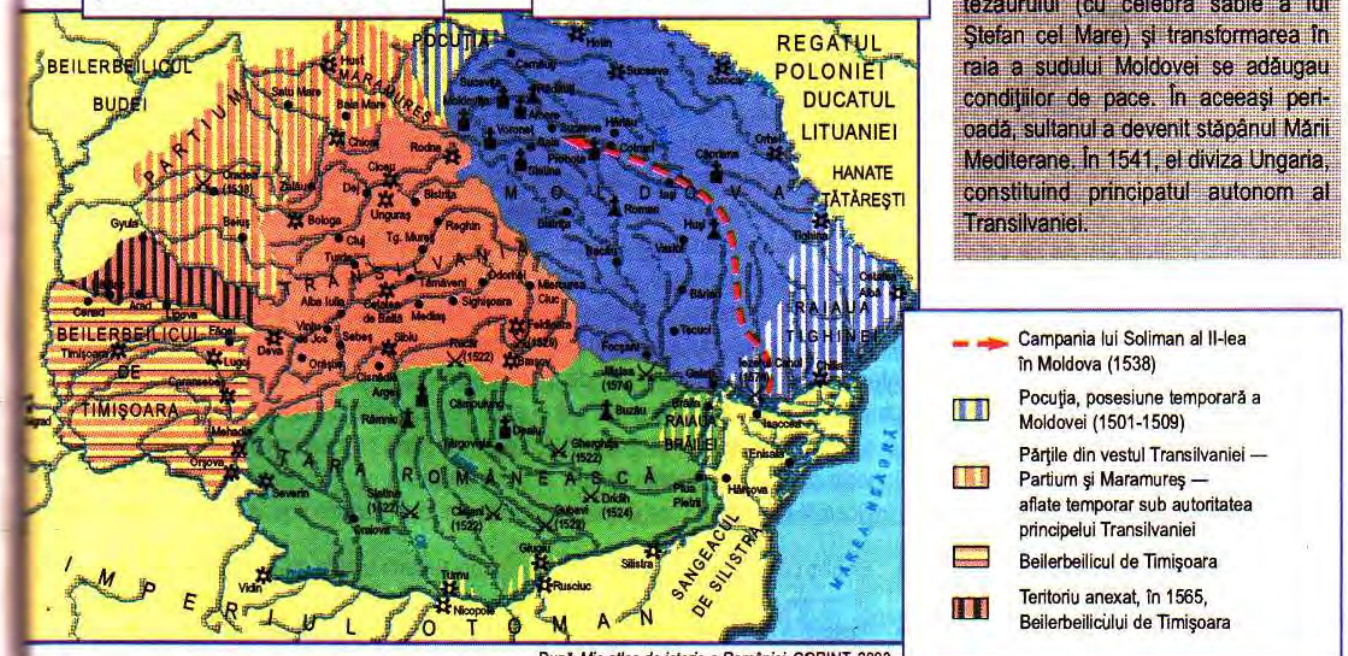

După *Mic atlas de istorie a României*, CORINT, 2003

„Fii legitimi, ca şi cei nelegitimi urmează la domnie fără nici o deosebire. Iar de îndată ce se naşte principele moştenitor al ţării, el este însemnat pe trup cu un semn anume... pentru ca ajungând la vârsta bărbăţiei să poată fi cunoscut după acest semn, fără vreo îndoială că este adevărat fiu de domn. Dar aici, pentru dobândirea puterii, se nasc între fraţi războaie foarte multe şi deosebit de vătămătoare... Încă foarte rar, se întâmplă ca aceşti voievozi... să se poată bucura de o domnie lungă, mai ales din cauza tainicelor urzeli şi curse ale supuşilor lor... Nu sunt siguri de domnia lor şi din cauza deselor năvăliri ale duşmanilor."

(G. Reichestorffer, sas sibian, secretarul regelui maghiar în misiune diplomatică în Moldova – 1500-1550)

Bătălia de la Călugăreni (1595)

„Atunci mărinimosul Mihai (...) a smuls o secure sau o suliţă ostăşească şi pătrunzând el însuşi în şirurile sălbatice ale duşmanilor, (...) taie (...) cu sabia o altă căpetenie şi luptând bărbăteşte se întoarce nevătămat."

(Baltasar Walter)

„Veţi şti că după ce am venit cu oştile biruitoare pe pământul Valahiei, blestematul (...) de Mihai a venit cu oastea sa împotriva armatei musulmane şi după ce ne-am luptat cu el (...) a fost înfrânt acel nelegiuit cu oastea sa şi pus pe fugă."

(Raportul lui Sinan Paşa)

„În acest timp (...) trecând podul, (căpeteniile osmane şi oastea) i-au întâmpinat pe duşmani. De dimineaţă şi până la rugăciunea de chindie s-a dat o luptă crâncenă. Luându-se 12 tunuri ale duşmanului, au câştigat victoria şi duşmanul a fost învins."

(Cronicarul Kiatib Celebi)

Sigiliul lui Mihai Viteazul
ca domn al celor trei Ţări Româneşti

Statutul Ţărilor Române sub dominaţie otomană

Referindu-ne la aspectele concrete ale dominaţiei străine şi la statutul politico-juridic al Ţărilor Române ulterior anilor hotărâtori, 1538-1541, putem constata mai întâi că numirea domnilor era impusă de Poartă. Apoi, presiunea economică asupra Ţărilor Române s-a aflat într-o creştere constantă, subînţelegând atât majorarea tributului (haraciului), singura dare către Poartă, care poate fi reconstituită, dar şi a peşcheşurilor (darurilor) oferite sultanului, familiei sale şi înalţilor dregători, precum şi sumele secrete destinate cumpărării tronului sau lichidării unor adversari incomozi.

Dacă adăugăm contribuţia la repararea cetăţilor şi la aprovizionarea Istanbulului şi a armatei otomane rezultă un nivel foarte înalt al solicitării, care nu a putut rămâne fără urmări, mai cu seamă la sfârşitul secolului al XVI-lea. Fiscalitatea excesivă a obligat la comercializarea tuturor produselor gospodăriei rurale, ţăranii fiind oricum principalii contribuabili. Cum aceste bunuri nu-şi găseau căutare pe piaţa internă, mai cu seamă animalele vii (cu deosebire bovinele şi ovinele), toate au devenit obiectul unui comerţ exterior în creştere, mărfurile româneşti fiind atrase îndeosebi pe pieţele Europei Centrale şi ale Imperiului otoman. În acelaşi timp, conducerea Imperiului se străduia să limiteze preţurile şi să aprovizioneze capitala în condiţii cât mai avantajoase, generând ceea ce unii istorici au numit „monopolul comercial otoman".

Această stare de lucruri a avut consecinţe sociale foarte grave pentru Ţările Române. Mulţi contribuabili, mai cu seamă din rândurile ţăranilor liberi, şi-au înstrăinat proprietăţile la preţuri mici, oferta fiind foarte mare. *Rumânirea* în masă a distrus o categorie socială care altădată fusese reazemul domniei în centralizarea statului, în disputa cu boierimea şi baza rezistenţei antiotomane.

Ţările Române şi Imperiul otoman la sfârşitul secolului al XVI-lea

În toamna lui 1593, devenea domn al Ţării Româneşti Mihai Viteazul. Momentul unei mari ridicări antiotomane era pregătit, atât în interior, unde exploatarea Porţii atinsese cotele cele mai înalte, dar şi în exterior, unde începuse să funcţioneze Liga Sfântă, o mare alianţă catolică condusă de papă şi la care aderaseră deja principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, şi voievodul moldovean Aron Tiranul. Motivaţiile celui dintâi erau mai complicate. Profitând de situaţie, el ar fi dorit să exercite hegemonia asupra Ţărilor Române extracarpatice şi să-şi subordoneze marea nobilime. La el acasă, Mihai conta, la rândul său, atât pe susţinerea marii boierimi, cât şi a celorlalte categorii sociale, exasperate de politica fiscală a Imperiului otoman. După lichidarea cămătarilor aflaţi în Ţară şi atacarea cetăţilor de la Dunăre, voievodul i-a obligat pe turci să-şi împartă forţele (efective numeroase luptau deja în Ungaria cu trupele Habsburgilor), asupra cărora a obţinut, împreună cu oştile aliaţilor săi din spaţiul românesc, victoriile de la Călugăreni şi Giurgiu.

- Stabiliţi cele trei perspective din care este prezentată bătălia de la Călugăreni. Care dintre ele consideraţi că este corectă?
- Alcătuiţi o descriere a bătăliei după informaţiile din cele trei texte.

Era, desigur, un succes al determinării, dar şi al unităţii. Preţul său, greu plătit mai cu seamă de Ţara Românească (primejdia reală a transformării în paşalâc, jaful turco-tătar, bejenia locuitorilor), a împiedicat repetarea sa în viitorul apropiat. Situaţia s-a complicat spre sfârşitul anului 1595, când alianţa Transilvaniei cu cele două state româneşti extracarpatice s-a destrămat.

Alături de Poartă şi de Habsburgi, în lupta pentru hegemonie s-a mai amestecat un competitor – Polonia. Instalarea pe tronul de la Iaşi a lui Ieremia Movilă, supus atât suzeranităţii turceşti, cât şi celei poloneze, scotea această ţară din frontul antiotoman şi diminua puternic rezistenţa la Dunărea de Jos.

Anii care au urmat au marcat evoluţii contradictorii. Mihai şi-a consolidat poziţia încheind pacea cu turcii. În 1598, semnarea tratatului cu Rudolf al II-lea îi oferea susţinerea necesară pentru a redeschide oricând ostilităţile – o alianţă care înlocuia blocul celor trei ţări conduse anterior de principele Transilvaniei. Şovăielile lui Sigismund Bathory au creat însă noi probleme. În joaca sa, când retras de pe tron, când restaurat, s-a insinuat Andrei Bathory, cardinal catolic, „omul" Poloniei. Dintr-odată, situaţia lui Mihai a devenit dificilă. Două din cele trei ţări din vechea alianţă împotriva Porţii renunţaseră la luptă şi, mai grav, îl ameninţau cu îndepărtarea de pe tron. Era nevoie de o decizie rapidă şi Mihai nu a ezitat să o ia.

Mihai Viteazul
(gravură de A. Sadeler)

Unirea din 1600 şi consecinţele sale

Mersul evenimentelor este bine cunoscut. După bătălia de la Şelimbăr, voievodul Ţării Româneşti intra la 1 noiembrie 1599 în Alba Iulia. La 27 mai 1600, el se intitula „Domn al Ţării Româneşti, Moldovei şi Transilvaniei" şi îşi confecţiona celebra pecete reprezentând statele-surori. Cucerirea Transilvaniei şi Moldovei nu putea fi suportată de puterile care aveau interese în regiune: în primul rând Polonia şi, nu în ultimul rând, Habsburgii. La Mirăslău (1 septembrie 1600), nobilimea maghiară revoltată şi-a găsit cel mai bun aliat în generalul Basta. În acelaşi timp, trupele poloneze redobândeau Moldova pentru Ieremia Movilă şi Ţara Românească pentru fratele acestuia, Simion.

Încrezător în steaua sa, Mihai n-a ezitat să-şi caute vechiul aliat la Viena şi apoi la Praga. Vremurile îi erau din nou favorabile. Magnaţii îl aduseseră înapoi pe Sigismund Bathory şi-l izgoniseră pe Basta. Sabia cuceritorului Transilvaniei putea restabili situaţia, ceea ce împăratul Rudolf n-a ezitat să facă. Mihai şi Basta, reconciliaţi, au câştigat bătălia de la Guruslău, dar câteva zile mai târziu, cel dintâi era ucis mişeleşte.

Două întrebări îşi mai caută încă răspunsul. A premeditat Mihai cucerirea Transilvaniei şi a Moldovei, subordonând-o proiectului refacerii străvechii Dacii? Sau actul său politic şi militar din anii 1599-1600 a avut determinări precise, născute din oportunităţile momentului: ameninţările externe, nevoia de resurse sau refacerea frontului antiotoman. În fine, s-au unit, de fapt, cele trei ţări sub sceptrul lui Mihai? Este ştiut că voievodul şi-a numit „locţiitori" pe fiul său, Nicolae Pătraşcu, şi pe nepotul său, Marcu. Ţările au funcţionat deci separat şi nu avem nici un fel de informaţii despre ce s-ar fi întâmplat dacă Mihai ar mai fi trăit. Situaţia nou creată prin cucerirea Transilvaniei şi Moldovei modifica raporturile de forţă din regiune şi nemulţumea profund toate puterile interesate să-şi impună autoritatea între Carpaţi şi Dunăre. Fără să aibă şanse de izbândă, Mihai a fost eliminat definitiv în vara lui 1601.

„De aceea, Basta,... chemat-a doi sau trei dintre căpitani şi le-a mărturisit gândul: Dacă voim (...) să trăim, cei care suntem credincioşi împăratului trebuie să ucidem pe român, căci el şi-a pus în gând să ne piardă şi să ia ţara pentru sine. Căpitanii au zis că sunt gata să facă ce li se porunceşte, răspunderea să fie a înălţimii tale şi atât pe noi, cât şi pe tine să ne aperi înaintea împăratului."

(Szamosközi despre asasinarea lui Mihai – 1601)

Nu uitaţi!

- Agresiunea otomană a impus Ţărilor Române convieţuirea cu o mare putere expansionistă. Rezistenţa directă, dar şi diplomaţia eficace au constituit singurele arme ale supravieţuirii.
- „Războiul de 200 de ani" (1388-1541) s-a încheiat cu acceptarea suveranităţii otomane în condiţiile în care Poarta respecta autonomia Ţărilor Române şi confesiunea creştin ortodoxă.
- Războiul antiotoman şi Unirea din vremea lui Mihai Viteazul au slăbit presiunea economică otomană şi au îngăduit Moldovei şi Valahiei o perioadă de stabilitate politică.

EVALUARE

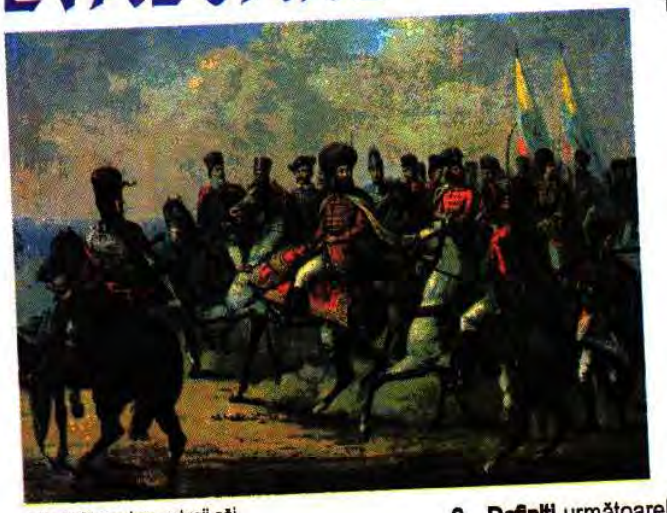

Mihai Viteazul cu ostaşii săi (pictură de N. Grigorescu)

1. **Ordonaţi** cronologic următoarele evenimente:

A. a) Dinastia macedoneană în Imperiul bizantin.
b) Iconoclasmul.
c) Cucerirea Constantinopolului de către turci.
d) Cucerirea Constantinopolului de către latini.
e) Prima cruciadă.
f) Moartea lui Iustinian.
g) Moartea lui Mahomed.
h) Pătrunderea arabilor în Peninsula Iberică.
i) Schisma Bisericii creştine.

B. a) Războiul de 100 de ani.
b) Magna Charta Libertatum.
c) Dictatul papei (reforma gregoriană).
d) Bătălia de la Călugăreni.
e) Domnia Sfântului Ludovic.

2. **Definiţi** următoarele noţiuni:

A. *islam, Hegira, Djihad, moschee, imam, calif, sunit, şiit, iconoclasm;*
B. *avânt intelectual, abaţie, reformă, boltă, chartă, elite, centralizare, castel, cavalerism, curtenie, investitură.*

Cavaler din secolul al XI-lea

„Cum putem interpreta de acum înainte, prin intermediul acestor opere, ideologia războinicilor faţă de oraş şi de noii lor stăpânitori, în plină ascensiune, târgoveţii?

Voi distinge, în esenţă, trei tipuri de comportament adeseori combinate, de altfel.

Primul este dorinţa de acaparare. Departe de a dispreţui oraşele, războinicii sunt atraşi de frumuseţile şi bogăţiile lor. Dar numai ca să le exploateze, fără să-şi schimbe felul de viaţă. .....

Al doilea tip de comportament este ideologizarea. Oraşul nu este numai frumos, bun şi bogat, el este şi un loc de coabitare armonioasă între clase, în special între cavaleri şi târgoveţi, sub egida regelui. .....

În sfârşit, în «Perceval» apare a treia imagine a oraşului văzut de războinici, în contrast violent cu primele două. Războinicii văd oraşul aşa cum este: un sistem de organizare economică, socială, politică şi culturală, care e nu numai diferit de sistemul nobilimii războinice, dar şi profund ostil acesteia, îi doreşte pieirea şi pare să aibă sorţi de izbândă." .....

3. **Citiţi** fragmentele de mai sus din studiul lui Jacques Le Goff *Războinici şi târgoveţi cuceritori. Imaginea oraşului în literatura franceză* (în volumul *Imaginarul medieval*).
Comentaţi constatările marelui istoric francez, acolo unde se întrerupe citatul.

„Voi vedeţi că întreg oraşul este plin de supărare şi de ură împotriva noastră...

Fiţi siguri că ne pregătesc alte lovituri şi că forţe noi sunt gata să ne lovească...

Aceia care ar putea să ne stea în cale nu sunt uniţi între ei şi sunt bogaţi; dezbinarea lor ne va da victoria, iar bogăţiile lor, odată devenite ale noastre, ne vor îngădui să o păstrăm. Şi să nu vă sperie vechea lor nobleţe de sânge, pe care mereu ne învinuiesc că nu o avem, căci toţi oamenii având aceeaşi obârşie sunt tot atât de vechi în lume, iar natura i-a făcut pe toţi într-un singur fel."

4. **Citiţi** cuvintele reproduse alăturat, cu care, în timpul răscoalei ciompilor (meşteşugari din manufacturile care prelucrează lâna, de la Florenţa), Michele Di Lando li se adresează acestora:
a) Explicaţi la cine se referă Michele Di Lando atunci când spune că „întreg oraşul" este împotriva lor.
b) De ce crede Michele Di Lando că bogaţii sunt dezbinaţi?
c) Din ce motive este invocată în acest discurs deplina egalitate între oameni? În succesiunea vremurilor, ideea aceasta a ajuns până la noi. Cu ce consecinţe?

EVALUARE

5. **Analizaţi** cele scrise de episcopul Adalberon de Laon şi răspundeţi la următoarele întrebări:
   a) Care erau obligaţiile pe care clasa „servilă" (ţărănimea) le avea faţă de nobili?
   b) De ce episcopul, în fond un nobil, îi compătimeşte pe ţărani?
   c) Puteţi să vă imaginaţi o zi de muncă pe domeniul feudal?
   d) Ce necazuri credeţi că trebuia să suporte ţărănimea? De ce „lacrimile şi suferinţele" lor nu aveau sfârşit?

6. **Examinaţi** penultima imagine din pagina 50, în care Dumnezeu este reprezentat înmânând papei cheia Sfântului Petru, iar împăratului sabia.
   a) A cui viziune confirmă această imagine?
   b) Precizaţi conţinutul Dictatului papei Grigore al VII-lea. Cu ce scop a fost formulat?

7. **Priviţi** imaginea alăturată. Ea îl înfăţişează pe un rege al Franţei mort la Tunis în timpul ultimei cruciade.
   a) Despre ce rege este vorba?
   b) Stabiliţi locul acestuia în istoria Franţei.
   c) Relataţi o întâmplare care să-l aibă drept personaj principal.

8. **Citiţi** fragmentul reprodus mai jos, pe coloana alăturată, dintr-un poem medieval şi aflaţi pentru ce erau apreciaţi cavalerii în acea epocă.
   a) Numiţi valorile cavalereşti pe care le exprimă acest text.
   b) De ce credeţi că producţia de bunuri era detestată, iar vânzarea pământului, spre a merge în turnire, era lăudată?
   c) Cum se câştiga dragostea unei femei în Evul Mediu? Dar astăzi? Formulaţi un succint comentariu.

Plata vămii la trecerea unui pod în Parisul secolului al XIV-lea

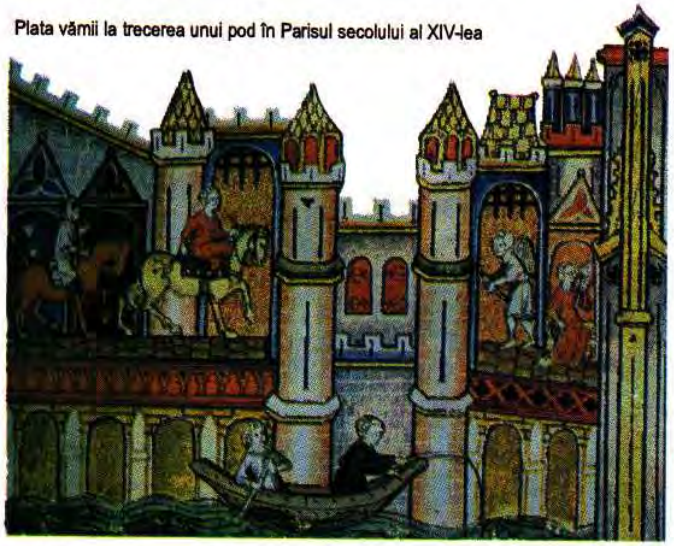

9. **Prezentaţi** personajele din imaginea de mai sus, precizaţi-le condiţia socială şi rolul în acţiune. Cum figurează artistul medieval oraşul Paris în această imagine? Dar în cea alăturată? Formulaţi un scurt comentariu.

„Asigură tuturor bogăţie, hrană şi veşminte, aceasta este obligaţia clasei servile. (...) Această clasă nenorocită posedă numai ceea ce obţine printr-o muncă aspră. Cine ar putea număra necazurile, angaralele şi corvezile pe care trebuie să le suporte bieţii şerbi? (...) Nu există nici un sfârşit pentru lacrimile şi suferinţele acestor nefericiţi."

(Episcopul Adalberon de Laon despre obligaţiile şerbilor, în *Istoria lumii în texte*)

„Îmi place seniorul care râvneşte onoarea... care loveşte bine cu spada în învălmăşeala luptei, aceasta îmi place şi aceasta accept. Îmi place cavalerul care îşi vinde bine pământul pentru a merge în turnire frumoase şi a vâna lupi; aceasta îi trebuie, aceasta îi ajunge. Atunci el va binemerita dragostea prietenei sale."

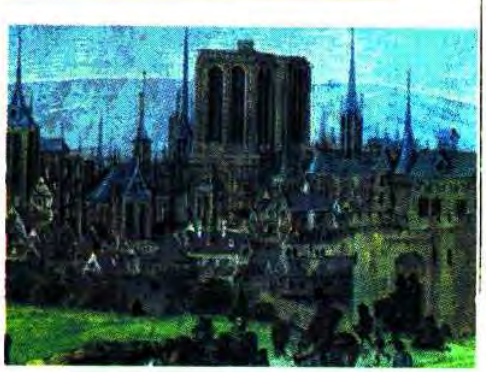

O cronologie a secolului al XVI-lea

1492 — Cristofor Columb, un genovez aflat în slujba regilor catolici ai Spaniei, descoperă America.

1493 — Bula papei Alexandru al VI-lea prin care se delimitează domeniile spaniole şi portugheze din Lumea Nouă. Ulterior, la Tordesillas (în Spania), cele două puteri coloniale au semnat un tratat explicit (7 iunie 1494).

1501-1504 — *David* de Michelangelo.

1503-1507 — *Gioconda* de Leonardo da Vinci (azi, la Muzeul Luvru din Paris).

1506 — La Roma începe construcţia Basilicii Sfântului Petru.

1509-1510 — *Şcoala din Atena*, marea frescă a lui Rafael.

1517 — Martin Luther afişează la Wittenberg cele 95 de teze, punctul de pornire al Reformei.

1520-1566 — Apogeul Imperiului otoman sub domnia lui Soliman Magnificul.

1524-1525 — Război ţărănesc în Germania.

1530 — Confesiunea de la Augsburg, profesiunea de credinţă luterană, acceptată de Dieta imperială aici convocată.

1532-1534 — *Gargantua* şi *Pantagruel* de Rabelais.

1539 — *Aşezământul religiei creştine* de Jean Calvin.

1541 — Transilvania, principat autonom sub suzeranitate turcească.

1543 — *Despre revoluţia corpurilor cereşti* de Nicolaus Copernic.

1545-1563 — Conciliul de la Trento.

1556 — Abdicarea lui Carol al V-lea şi divizarea imperiului său.

1571 — Victoria creştină de la Lepanto.

1572 — Noaptea Sfântului Bartolomeu.

1584 — W. Raleigh întemeiază în America de Nord colonia Virginia.

1593 — Henric al IV-lea se leapădă de protestantism şi este încoronat, în anul următor, la Paris.

1598 — Edictul din Nantes acordă protestanţilor francezi libertatea de conştiinţă.

1600 — Unirea Ţărilor Române în vremea lui Mihai Viteazul (1593-1601).

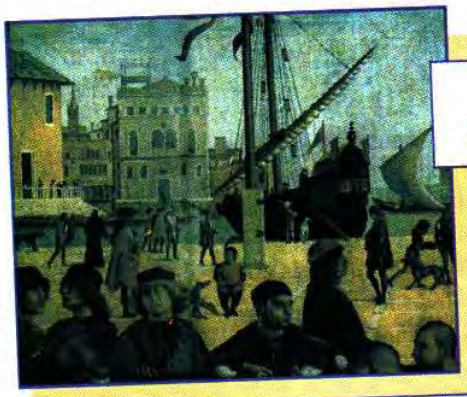

POPOARE ŞI SPAŢII ISTORICE

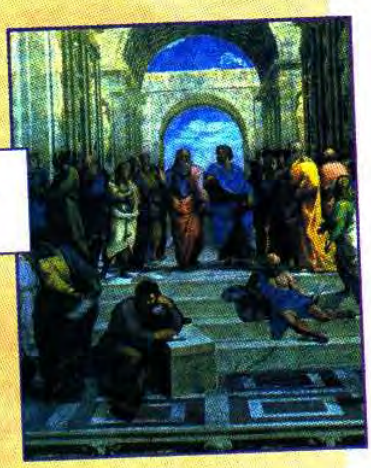

OAMENII, SOCIETATEA ŞI LUMEA IDEILOR

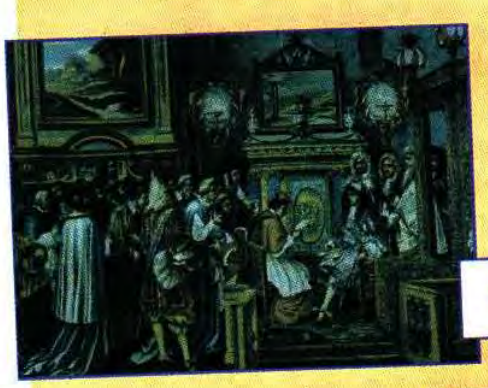

STATUL ŞI POLITICA

RELIGIA ŞI VIAŢA RELIGIOASĂ

RELAŢIILE INTERNAŢIONALE

Premisele modernității

Modulul

III

„Europa a fost aruncată în politica echilibrului puterii atunci când prima sa alegere, visul medieval al imperiului universal, s-a prăbuşit, iar din cenuşa acelei vechi aspiraţii au răsărit o mulţime de state cu putere mai mult sau mai puţin egală. Când statele astfel constituite dintr-un grup sunt obligate să aibă de-a face unele cu altele, nu sunt posibile decât două situaţii: ori unul dintre state devine atât de puternic încât le domină pe celelalate şi creează un imperiu, ori nici unul dintre ele nu este niciodată suficient de puternic pentru a ajunge în acestă poziţie. În cazul din urmă, pretenţiile celui mai agresiv membru al comunităţii internaţionale sunt ţinute în frâu printr-o asociere a celorlalte: cu alte cuvinte, prin funcţionarea unui echilibru al puterii."

(Henry Kissinger, *Diplomaţia*)

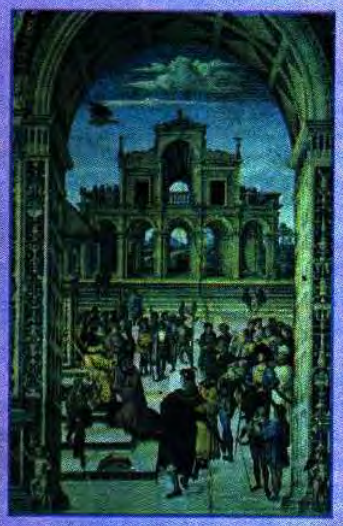

- Expansiunea europeană
- Renaşterea
- Reforma
- Războiul de 30 de ani
- Absolutismul

Expansiunea europeană

Descoperirile geografice

Portul Lisabona spre sfârşitul secolului al XV-lea

„Zipangu este o insulă în răsărit, la 1500 de mile în largul mării. Insula e foarte mare, oamenii sunt albi, cu purtări alese şi frumoşi; se închină la idoli şi n-au asupra lor alt stăpân decât pe ei înşişi. Acolo se află aur, din care au din belşug, căci nici un om nu merge la ei şi nici un negustor nu ia din aurul acesta şi de aceea au atâta. Palatul stăpânului insulei e foarte mare şi e acoperit cu aur, aşa cum pe la noi se acoperă bisericile cu plumb, şi camerele, pe dinăuntru, sunt în întregime acoperite cu un strat de aur, gros de două degete, şi toate ferestrele, şi zidurile, şi orice lucru, ba încă şi podelele sunt acoperite cu aur, cât nu i s-ar putea spune preţul. Au perle din belşug, roşii, rotunde şi mari, care sunt mai scumpe decât cele albe. Mai sunt şi alte multe pietre preţioase, încât nici nu se poate socoti bogăţia din această insulă."

(Marco Polo, *Cartea minunilor lumii*)

Lumea cunoscută de europeni în 1450

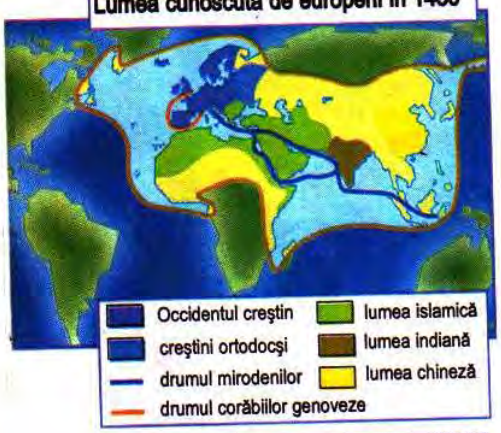

Precursori şi mijloace. Cucerirea mongolă, care sub Gingis Han şi urmaşii săi a unificat cea mai mare parte a Asiei, a restabilit comerţul pe „drumul mătăsii" şi a încurajat iniţiativa europenilor care doreau să înlăture, cu ajutorul lor, pericolul musulman tot mai ameninţător pentru statele creştine întemeiate de cruciaţi. Astfel s-au desfăşurat călătoriile făcute la reşedinţa Marelui Han de la Karakorum de Giovanni da Pian del Carpini şi de flamandul Wilhelm van Ruysbroek, precum şi de Marco Polo, care au pătruns departe în interiorul continentului, deschizând europenilor căile de acces spre China şi Mongolia. Călătoriile acestora şi descrierile lăsate de ei, mai ales *Cartea minunilor lumii* a lui Marco Polo, au jucat un rol important în cunoaşterea Asiei de către europeni.

Dezvoltarea economică a Europei apusene, concomitent cu consolidarea monarhiilor naţionale, înflorirea oraşelor o dată cu avântul schimburilor comerciale şi al circulaţiei băneşti conduc treptat la o nevoie acută de metale preţioase. Găsirea de noi surse pentru procurarea acestor metale consitituie primul şi principalul mobil economic al marilor descoperiri. În acelaşi timp, preţul mirodeniilor, al mătăsii şi al pietrelor preţioase aduse din Orient au crescut deoarece monopolul acestora era deţinut de negustorii arabi şi italieni.

Mobilurilor economice li se adaugă şi cele religioase, urmărindu-se convertirea necredincioşilor de dincolo de hotarele lumii creştine europene. Ocuparea locurilor sfinte de către arabi şi pericolul pe care turcii îl reprezentau pentru centrul Europei vor redeştepta spiritul de cruciadă.

Progresele tehnice şi ştiinţifice înregistrate în decursul timpului şi perfecţionările determinate de necesităţi şi de experienţă vor reprezenta o contribuţie semnificativă în organizarea marilor călătorii maritime. Întrebuinţarea cârmei rotative de spate, începând cu secolul al XIII-lea, va spori manevrabilitatea corăbiilor, iar noutăţile în domeniul construcţiilor navale vor oferi navigatorilor, la jumătatea secolului al XV-lea, vasul marilor descoperiri, caravela. Semnificative sunt şi progresele în domeniul navigaţiei. Pentru orientare se folosea încă din secolul al XIII-lea busola, iar pentru stabilirea poziţiei navei metodele de calcul se vor îmbunătăţi prin folosirea astrolabului. Perfecţionarea cartografiei, mai ales în Spania şi Italia, s-a soldat cu apariţia hărţilor maritime folosite în navigaţie (portulane).

- Identificaţi motivele de natură economică, socială şi religioasă care au determinat marile descoperiri geografice.
- Ce rol au elementele de progres în domeniile tehnicii, ştiinţei şi navigaţiei?

Un nou drum spre India. Întinsă de-a lungul unei porţiuni a coastei atlantice europene, Portugalia oferea condiţii deosebit de favorabile navigaţiei oceanice.

Obiectivul portughezilor era de a găsi un nou drum spre India, înconjurând Africa. Inspiratorul unui adevărat program de explorări de-a lungul coastei africane a fost Henric Navigatorul (1394-1460), care în castelul său de la Sagres a constituit un adevărat centru de cercetări nautice.

Expediţiile Portugaliei vor începe prin cucerirea Ceutei (1415), urmând apoi ocuparea insulelor Madeira şi cercetarea prin navigaţie costieră (cabotaj) a ţărmului Africii din Maroc până la Capul Bunei Speranţe, descoperit de Bartolomeu Diaz (1487). Zece ani mai târziu, expediţia decisivă condusă de Vasco da Gama va ajunge, ocolind sudul Africii, la Calicut, pe coasta Malabarului (mai 1498). În anul următor va reveni la Lisabona cu o mare încărcătură de aromate, fiind primit cu mari onoruri. Drumul maritim spre India era deschis, realizându-se principalul obiectiv al europenilor – găsirea unei căi maritime între Occident şi Indii, drum realizat prin circumnavigaţia Africii.

Pornind şi el spre India cu un grup de corăbii, Pedro Alvarez Cabral (1500) va fi împins de vânturile alizee departe spre vest, descoperind ţărmul Braziliei de astăzi, pe care, crezând că este o insulă, îl va numi Santa Cruz.

- Stabiliţi condiţiile care au făcut posibilă descoperirea drumului maritim spre India.

Descoperirea Americii. Bogăţiile Orientului au determinat monarhia spaniolă să accepte proiectul lui Cristofor Columb de a ajunge în Indii navigând spre vest. Cunoscând ideile vremii despre sfericitatea Pământului, precum şi harta astronomului florentin Toscanelli, Columb părăsea portul spaniol Palos (1492), îndreptându-se spre marea aventură. Descoperă insulele Bahamas, Cuba şi Haiti, fiind convins că a ajuns în Asia.

- Analizând fragmentul alăturat din *Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb*, încercaţi să caracterizaţi starea de spirit a marinarilor.

Cel care va realiza că este vorba de un alt continent va fi Amerigo Vespucci, care, după două călătorii care l-au condus din Florida până pe coastele actuale ale Venezuelei, aducea argumente convingătoare în sprijinul faptului că acest teritoriu era de fapt un întreg continent, numindu-l Lumea Nouă (*Mundus Novus*). Spusele lui Vespucci vor fi confirmate câţiva ani mai târziu (1512) prin Vasco Nunez de Balboa, care traversează istmul Panama, descoperind Oceanul Pacific (Mar del Sur).

În jurul lumii (1519-1522). Visul lui Columb de a ajunge în Asia navigând spre vest va fi preluat de Fernando de Magellan şi transformat în realitate. El părăsea Spania la comanda a cinci nave şi, fiind la curent cu descoperirea lui Balboa, naviga de-a lungul coastei atlantice a Americii de Sud şi reuşea să treacă prin strâmtoarea care-i va purta numele. Străbate apoi *El Mar Pacifico*, ajungând în Arhipelagul Filipinelor, unde este ucis într-o ciocnire cu localnicii. Expediţia este încheiată de secundul său, Sebastian El Cano, care, traversând Oceanul Indian şi trecând pe la Capul Bunei Speranţa, avea să-şi facă intrarea în portul Sevilla cu o singură caravelă, dovedind însă în chip practic sfericitatea Pământului şi posibilitatea navigaţiei împrejurul acestuia.

Urmările descoperirilor geografice. Principalele efecte ale expansiunii europene vor fi cucerirea, colonizarea şi exploatarea pământurilor descoperite, prin formarea imperiilor coloniale, proces ce va antrena o veritabilă *mondializare economică*. Pentru prima oară, economia europeană se afirma la dimensiunile întregii lumi. Marele comerţ aflat în plin avânt se va muta din Marea Mediterană în Oceanul Atlantic, care va deveni axa comercială a lumii, favorizând ţările riverane (Spania, Portugalia, Ţările de Jos, Anglia şi Franţa), care deveneau puteri economice şi comerciale.

„PĂMÂNT! PĂMÂNT!
Joi, vineri, 11-12 octombrie

Amiralul navigă spre vest sud-vest. Marea era agitată cum nu mai fusese în tot timpul călătoriei. Văzură câteva păsări ale furtunii şi o trestie verde trecând pe lângă corabie.

Oamenii de pe caravela «Pinta» zăriră o trestie şi un baston, pescuiră un alt baston încrustat, pe cât părea cu fierul, şi văzură încă o bucată de trestie şi iarbă, nu din aceea obişnuită, ci din cea care mijeşte pe pământ, şi o tăbliţă. Cei de pe caravela «Nina» văzură alte semne de pământ şi un trunchi de mărăcine plin de fructe roşii. Cu aceste semne toţi se simţiră uşuraţi şi se înveseliră.

În această zi, până în seară, străbătură 27 de leghe.

După apusul soarelui, amiralul reveni la drumul spre apus ...

La două după miezul nopţii apăru pământul de care se aflau la o depărtare de aproape două leghe. Coborâră velele şi înaintară numai cu vela mare, fără cele mici, şi, zăbovind până la ziuă, într-o vineri, ajunseră pe o insulinţă care în limba indienilor se numeşte Guanahani."

(*Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb*)

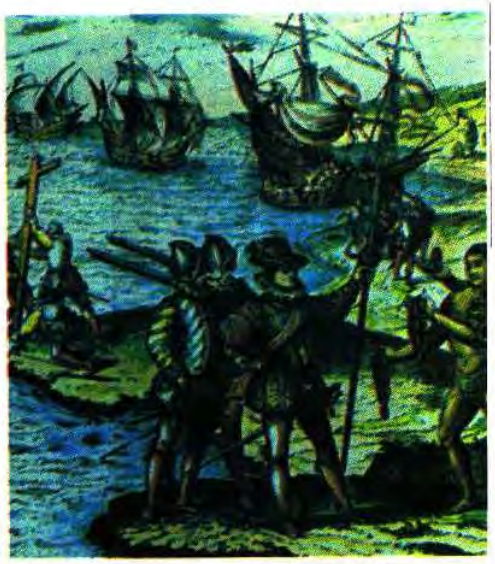

12 octombrie 1492: Columb debarcă pe insula Guanahani

Un plan panoramic al oraşului Mexico (Tenochtitlan pentru azteci), care a însoţit o scrisoare a lui Cortés către Carol Quintul

Caleidoscop

„Cortés scoase atunci un şirag de mărgele din sidef în care se oglindea tot curcubeul şi erau migălos lucrate şi înşirate pe un fir de aur şi fuseseră în ulei de mosc să fie înmiresmate şi le prinse marelui Montezuma în jurul gâtului, iar tot atunci vru să-l îmbrăţişeze, dar acei mari seniori care i se aţineau în jur îl opriră, căci la ei acest gest e socotit neobrăzat. Cortés îi spuse, cu ajutorul doñei Marina, cât îi tresaltă inima de bucurie că a văzut un prinţ aşa de mare şi cum este recunoscător că ne-a ieşit chiar el în cale să ne întâmpine şi că ne copleşeşte cu atâta dărnicie. Montezuma îi răspunse cu alte vorbe cuvenite pentru asemenea ocazii..."

(Bernal Diaz del Castillo, *Adevărata istorie a cuceririi Noii Spanii*)

Aurul căutat de conchistadori

Dorinţa de a stăpâni căile maritime va declanşa între ţările europene (Spania, Anglia, Olanda şi Franţa) războaie pentru dominaţia maritimă, comercială şi colonială (secolele XVI-XIX).

Descoperirile geografice au lărgit orizontul geografic, au dovedit că pământul este rotund şi au permis aclimatizarea unor plante noi aduse din America (cartoful, porumbul, tutunul, roşiile, fasolea).

- Indicaţi care au fost principalele direcţii ale descoperirilor geografice şi urmările lor.

Contactul cu civilizaţiile extraeuropene

Experienţa şocantă a noilor descoperiri va demonstra europenilor că nu sunt singura civilizaţie, având drept consecinţă sfărâmarea întregului lor univers bazat pe secole de tradiţii în doar câteva decenii (1493-1522). Ideea unei creştinităţi aflate în centrul lumii, cu o vecinătate islamică mai puţin evoluată, va trebui să facă loc cunoaşterii reale a unor noi civilizaţii.

Sosit în insulele Antile, Columb era întâmpinat de o populaţie primitivă, dar paşnică şi binevoitoare. În schimb, însetaţi de aur, spaniolii vor înşela buna credinţă a băştinaşilor, luându-le tot ce aveau mai de preţ în schimbul unor cioburi de sticlă, mărgele, căni sau alte obiecte fără valoare. Descoperind Cuba, europenii vor întâlni ogoare întinse cu plante necunoscute lor şi indigeni care foloseau un fel de iarbă pe care, aprinzând-o, o fumau. Se lua astfel cunoştinţă pentru prima oară de felul cum se foloseşte tutunul.

Atitudinea plină de superioritate a noilor veniţi va suferi o dată cu trecerea pe continent, unde existenţa imperiului aztec, în Mexic, ca şi a celui incas, în Peru, vor dezminţi ideea de civilizaţie inferioară.

În drumul lor spre centrul Mexicului, oamenii lui Hernando Cortés, cel ce i-a înfrânt pe azteci, traversau cetăţi din ce în ce mai mari şi frumoase, privind cu satisfacţie temple *(teocalli)* imense în formă de piramidă cu trepte, iar odată ajunşi la Tenochtitlan vor admira capitala imperiului în toată splendoarea sa, mai mare şi mai frumoasă decât orice oraş din Europa. Evoluaţi din punct de vedere spiritual, aztecii foloseau o scriere pictografică şi fabricau un fel de hârtie din fibră de agave, alcătuind adevărate cărţi din frunze foarte lungi, lipite împreună. Tezaurul de cunoştinţe reprezentat de aceste cărţi va fi distrus însă de ignoranţa şi fanatismul civilizator al cuceritorilor spanioli.

Începuturile sistemului colonial

La doi ani după descoperirea Americii, urmărindu-se evitarea unor viitoare conflicte, prin medierea papei se va încheia între cele două regate iberice tratatul de la Tordesillas (1494). O linie imaginară care traversa Ocenul Atlantic la vest de insulele Azore delimita ariile de colonizare ale Spaniei şi Portugaliei. Era astfel înfăptuită prima împărţire politică a lumii, printr-un tratat colonial care nu a fost recunoscut de celelalte state europene.

Imperiul maritim portughez. Pornind pe urmele lui Vasco da Gama, principala preocupare a portughezilor era comerţul şi descoperirea insulelor mirodeniilor.

Trimis spre Indii, în fruntea unei flote bine echipate şi înarmate, Pedro Alvarez Cabral avea misiunea specială de a distruge comerţul maritim existent şi de a obţine monopolul pentru negustorii portughezi. Acesta va acţiona direct, bombardând oraşul Calicut. Doi ani mai târziu, Vasco da Gama revine în fruntea unei escadre, un adevărat val de foc şi sânge abătându-se asupra Oceanului Indian. Rezultatul acestei acţiuni va fi vizibil în anul 1504, când pentru prima dată corăbiile veneţiene reveneau goale din Egipt. Politica colonială a „mării închise", bazată pe violenţă şi război, îşi arăta primele efecte. Conştienţi de limitele economice, militare şi demografice ale ţării, portughezii vor prefera în locul cuceririlor teritoriale o dominaţie comercială. Pentru realizarea acestei politici era nevoie de concentrarea forţelor în mâna unui singur om, viceregele Indiilor. Primul, Francisco de Almeida, era adeptul ideii de stăpânire a mărilor bazată pe superioritatea de manevră şi armament a flotei. El se va orienta spre constituirea unui imperiu strict maritim, sprijinit de câteva baze navale terestre, inaugurând un regim de cvasiblocadă a Asiei, ce va deveni caracteristica întregii dominaţii asupra continentului. Următorul, Alfonso de Albuquerque, va iniţia o politică a punctelor de sprijin pe care le va cuceri, construind fortăreţe şi instalând garnizoane, Goa fiind capitala.

Trecând de porţile Extremului Orient, lusitanii primesc permisiunea de instalare în Japonia (1542) şi Macao (1557). Aceste cuceriri vor reprezenta limita expansiunii portugheze în Extremul Orient.

O soartă deosebită va avea Brazilia, colonizată şi exploatată sistematic după 1550. Dezvoltarea plantaţiilor şi a exploatării minelor de aur va impune introducerea sclavilor negri din Africa.

- Analizaţi rolul celor doi viceregi în organizarea imperiului colonial portghez.

Imperiul colonial spaniol. Instalarea dominaţiei spaniole în America s-a făcut în mai multe etape, începând cu cucerirea Antilelor; apoi, o mână de oameni – *conchistadorii* – au reuşit, datorită energiei şi superiorităţii echipamentului lor, să învingă populaţiile amerindiene profund divizate. Hernando Cortés, împreună cu 400 de oameni, 16 cai şi 10 tunuri, distrugea imperiul aztec în numai 2 ani (1519-1521), profitând de superioritatea mijloacelor de luptă de care dispunea, precum şi de nemulţumirile unor triburi supuse dominaţiei aztece. Devenind guvernator şi căpitan general al teritoriilor cucerite, numite Noua Spanie, cu capitala la Mexico, Cortés va continua să consolideze noua stăpânire prin raiduri militare, construcţii de biserici şi misiuni religoase.

Peste câţiva ani, ademenit de bogăţiile imperiului Marelui Inca, Francisco Pizzaro pornea din Panama (1531), împreună cu 180 de oameni şi 37 de cai, în marea aventură. El va supune imperiul incaş în numai trei ani, cucerind Cuzco în 1533, şi va întemeia Nouă Castilie, cu capitala la Lima.

Imperiul colonial spaniol se intindea din California de azi până în Chile, pe o suprafaţă de trei milioane km^2, fiind format din două viceregate, Noua Spanie şi Noua Castilie, la care se vor adăuga, în scolul al XVIII-lea, Noua Grenada (1717) şi Rio de la Plata (1776). Administraţia colonială era asigurată prin instituţii de guvernare create sub Carol Quintul. Viceregele, numit direct de suveran pentru trei ani, avea aici aceleaşi prerogative pe care monarhul le exercita în Spania. Conciliul Indiilor – cu sediul la Madrid – era organul central suprem, în a cărei competenţă intrau principalele probleme legate de organizarea şi conducerea posesiunilor spaniole din America.

Plantaţie de zahăr în Antile
(gravură din 1667)

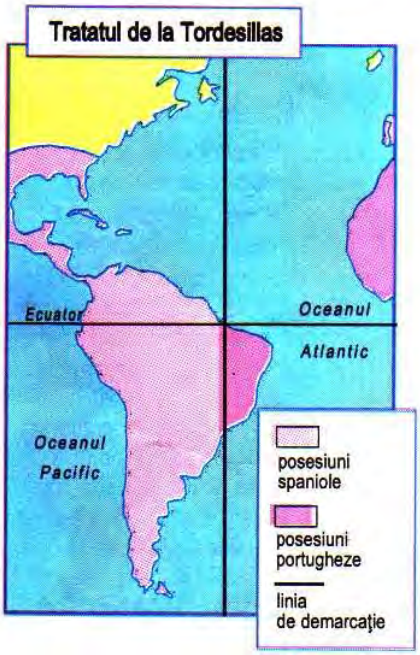

Nu uitaţi!

- Tratatul de la Tordesillas (1494) reprezintă prima împărţire politică a lumii, prin delimitarea viitoarelor imperii coloniale portughez şi spaniol.
- La începutul secolului al XVI-lea, portughezii şi spaniolii cuceresc noi teritorii, organizând exploatarea bogăţiilor şi a populaţiei băştinaşe.
- Afluxul bogăţiilor din Lumea Nouă şi Orient va stimula şi interesul altor ţări europene (Franţa, Anglia, Olanda).

Renaşterea

Umanismul

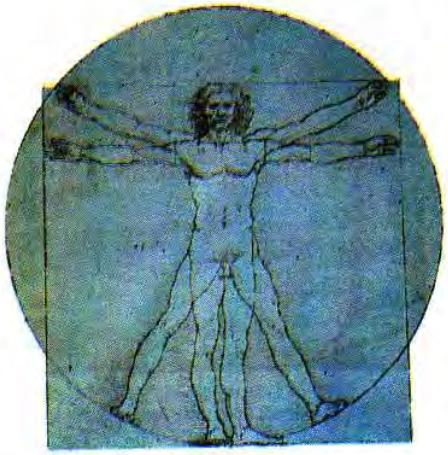

Omul, modelul lumii
(proporţiile corpului uman
desenate de Leonardo da Vinci)

Noţiunea de „Renaştere" desemnează perioada culturală situată între secolele XIV-XVI, care a fost definită de două elemente principale: umanismul şi arta. Termenul de „Renaştere" evocă redescoperirea antichităţii, „renaşterea" spiritului clasic greco-roman, prin comparaţie cu perioada „întunecată" a evului mediu. Lumea italiană a reprezentat locul de naştere al acestui spirit nou, care însemna „descoperirea lumii, descoperirea omului", potrivit unei celebre definiţii. Florenţa, Veneţia, Roma au fost oraşele în care geniul italian s-a manifestat plenar în literatură, filosofie, istorie, arhitectură, sculptură, pictură şi ştiinţă. De aici, aproape întreaga Europă a fost contaminată de spiritul renascentist.

În antichitate, termenul *humanitas* era întrebuinţat cu sensul de „educaţie". La sfârşitul secolului al XIV-lea, admiratorii antichităţii au început să-l utilizeze exprimând prin acesta restaurarea idealurilor culturii clasice greco-romane. În secolul al XV-lea, cuvântul umanism avea două sensuri: mai întâi, umanismul exprima idealul unei educaţii desăvârşite a omului; apoi, umanismul însemna orientarea activităţilor intelectuale spre studiul valorilor antichităţii clasice. Umanismul şi clasicismul au ajuns curând să fie cuvinte sinonime.

Gânditorii secolelor XIV-XVI şi-au întemeiat concepţia despre om pe studierea literaturilor antice – ebraică, greacă, latină –, convinşi fiind că antichitatea este singurul izvor pentru orice sistem de educaţie raţională. Deşi au promovat o concepţie laică, umaniştii au fost profund religioşi şi creştini.

În esenţă, umanismul este o filosofie optimistă, care consideră că omul se află în centrul Universului, fiind o creatură privilegiată, dotată cu raţiune şi cu capacitatea de a înţelege şi de a crea frumosul, capabilă să dea măsură tuturor lucrurilor şi, de asemenea, chemată să realizeze scopul lui Dumnezeu, prin raţiunea ajutată de harul divin. Omul era conceput ca o fiinţă fundamental liberă, bună şi responsabilă. Libertatea, fericirea, frumuseţea, respectul de sine erau valorile morale ale unei societăţi ce trebuia să se întemeieze pe toleranţă şi pace între oameni.

Dicţionar

Personalităţi ale umanismului renascentist

Niccolo Machiavelli (1469-1527) – Umanist italian din opera căruia menţionăm *Istoriile florentine* şi *Principele*. *Istoriile* prezintă, într-o limbă plastică şi colorată, istoria Italiei de la căderea Imperiului roman, fiind o încercare de a scrie istoria punând de acord faptele cu prejudecăţile şi teoriile preconcepute ale autorului. *Principele* este un adevărat manual despre arta de a conduce şi de a guverna. Machiavelli consideră că există două calităţi care asigură succesul unui principe: viclenia şi forţa. El îi sfătuieşte pe suverani să se lase conduşi doar de interesele statului. Dreptatea, onoarea, jurământul, morala nu trebuie respectate decât dacă interesul de stat o cere. Această totală indiferenţă faţă de morală în treburile politice, ca şi în viaţa cotidiană, este denumită machiavelism.

Francesco Guicciardini (1484-1540) – A fost ambasador al Florenţei în Spania, guvernator al Statului Papal, dar mai ales un fin observator al evenimentelor din lumea italiană în prima jumătate a secolului al XVI-lea. *Istoria Italiei* este considerată prima lucrare a istoriografiei moderne.

Doi reprezentanţi de seamă
ai umanismului:
Erasm (1467-1536)
şi Machiavelli (1469-1527)

Această atmosferă intelectuală condamna ascetismul medieval şi retragerea indivizilor din viaţa cotidiană. Umaniştii susţineau prioritatea vieţii active fată de cea contemplativă. Savanţii, dar şi oamenii simplii, erau îndemnaţi să devină întreprinzători şi activi, să-şi folosească raţiunea şi voinţa pentru a sluji împreună binele public. Acest ideal civic a fost susţinut prin scrieri, dar, mai ales, prin măsurile de salvare publică şi rezistenţă împotriva oricui ar fi ameninţat independenţa şi libertăţile civice.

Umanismul civic a solicitat indirect un nou sistem de educaţie: educaţia umanistă. Studiul operelor clasice a fost considerat mijlocul principal pentru formarea omului desăvârşit. Cunoaşterea literaturii antice trebuia completată cu studiul artelor liberale, cu logica şi dialectica, cu gramatica şi retorica, cu studiul tuturor celorlalte ştiinţe. Învăţătura şi studiul nu erau un scop în sine, ci un mijloc de dezvoltare şi afirmare a personalităţii libere. Omul renascentist trebuia să fie un spirit liber, pozitiv, raţionalist şi laic.

Pentru a-şi apăra şi răspândi ideile, umaniştii, ca şi artiştii, au format „cercuri" sau „academii", care erau asociaţii liber constituite în jurul unor personalităţi. Spre exemplu, Academia de la Florenţa era protejată de Lorenzo de Medici şi i-a avut ca membri pe Leon Batista Alberti (arhitect, pictor, muzician, scriitor şi filosof), Pico della Mirandola (scriitor şi filosof), Michelangelo Buonarotti (poet, arhitect, pictor şi sculptor) şi Marsilio Ficino.

Pantagruel, eroul lui Rabelais, în viziunea modernă a lui André Derain (1943)

Un aspect important al activităţii umaniste a fost redescoperirea şi conservarea manuscriselor păstrate în bibliotecile mănăstirilor. Efortul umaniştilor s-a îndreptat spre a reda adevărata înfăţişare a operelor clasice utilizând metoda filologică şi critica istorică.

Prima expresie a umanismului a fost literatura. Dante Alighieri (*Divina Comedie*), Petrarca *(Poeme)*, Giovanni Boccaccio *(Decameronul)*, în Italia, François Rabelais *(Gargantua* şi *Pantagruel)*, în Franţa, William Shakespeare, în Anglia, Miguel de Cervantes *(Don Quijote)*, în Spania, sunt exemplele strălucite ale literaturii renascentiste.

„Poporul florentin nu poare concepe viaţa fără libertate. Acolo unde onorurile republicii sunt accesibile tuturor cetăţenilor într-o competiţie liberă, oamenii prind curaj şi se ridică pe un plan superior." (Fr. Guicciardini, *Istoria Florenţei)*

- Citiţi textul lui Fr. Guicciardini şi identificaţi valoarea supremă a umanismului civic la Florenţa în secolul al XVI-lea.
- Alegeţi cuvântul potrivit pentru a caracteriza textul următor: *naţionalism, patriotism, aroganţă, mândrie, infatuare.*

„Cine nu vede că poporul nostru a apărat cauza comună a libertăţii Italiei, cine nu recunoaşte că, dacă poporul florentin ar fi fost învins, libertatea nu i-ar fi supravieţuit, cine nu mărturiseşte că, dacă noi am fi fost supuşi sevituţii, toată Italia ar fi fost aservită?" (C. Salutati, *Invectiva*)

Dicţionar

Erasm din Rotterdam (1467-1536) – A fost pentru contemporanii săi întruchiparea înţelepciunii şi a ştiinţei, „părintele studiilor" şi „lumina lumii". Fiu nelegitim al unui preot, lăsat orfan de mic, Erasm a intrat într-o mănăstire augustină. Episcopul de Cambrai l-a luat ca secretar, a ajuns apoi la Paris, la Oxford, în Italia, în final stabilindu-se la Basel, în Elveţia. Ca toţi umaniştii, Erasm a luptat pentru afirmarea ştiinţei şi a inteligenţei umane. În 1511 a publicat cartea intitulată *Lauda Nebuniei*, în care a ironizat ignoranţa călugărilor, corupţia preoţilor şi pedanteria savanţilor. Pe parcursul cărţii, „Nebunia", îmbrăcată în togă, se laudă singură că ea conduce lumea împreună cu cele două surate ale sale: lingusirea şi vanitatea. Opera sa, alcătuită din diverse scrieri, a fost cea mai căutată şi cunoscută în perioada Renaşterii.

Thomas Morus (1480–1535) – Umanist englez; a fost decapitat pentru că a refuzat să depună jurământul faţă de rege în noua calitate a acestuia de şef al bisericii anglicane. Cartea sa, intitulată *Utopia*, descrie o călătorie imaginară spre un loc care se cheamă „Nicăieri". Locuitorii se numesc „utopieni" şi ei detestă războiul, au dreptul de a-şi schimba regele, lucrează doar nouă ore pe zi; scopul guvernului care îi conduce este acela de a asigura fericirea generală a poporului. Toate aceste idei erau în vizibil contrast cu epoca în care a trăit Th. Morus şi au fost expuse fără ironie, într-un stil sobru şi rece.

Michel de Montaigne (1533-1592) – Filosof francez, care în cartea intitulată *Eseuri* rezumă într-o formă de excepţie toată cultura umanistă din secolul al XVI-lea. Forţa, graţia, eleganţa expresiei, libertatea absolută a gândirii sunt calităţile fundamentale ale operei lui Montaigne.

„Pentru că firea bună a unui copil se dezvăluie pe deplin (și această fire radiază mai degrabă pe figură), privirea să-i fie blândă, plină de respect și cinstită. Ochii necruțători sunt semn de violență; ochii imobili înseamnă neruşinare; ochii nesiguri și pierduți sunt semn de nebunie; să nu se uite chiorâș, căci asta înseamnă viclenie, e privirea unuia care plănuiește cine știe ce răutate; să nu fie deschiși peste măsură de mult, căci aceștia aparțin unui imbecil; coborârea pleoapelor și închiderea ochilor pe jumătate este un indiciu de frivolitate; iar ținându-i nemișcați este indiciul unei gândiri leneșe; ochii pătrunzători vădesc un om irascibil; prea vii și prea elocvenți denotă un temperament lasciv; important e să vădească un spirit calm și plin de respectuoasă afecțiune. Căci nu e întâmplător faptul că înțelepții din vechime au spus că sufletul își are sediul în privire."

(Erasm, *Civilitatea copilului*)

- Analizați textul de mai sus, alegeți un partener și realizați un „schimb de priviri", pornind de la observațiile lui Erasm despre sufletul și privirea omului. Credeți că opiniile sale își mențin actualitatea?

„Trebuie să cunoaștem originile și progresele propriului nostru popor și isprăvile în pace și război ale popoarelor libere și ale marilor regi. Cunoașterea trecutului călăuzește prudența și sfatul, iar asemănarea evenimentelor ne îndeamnă sau ne reține în fața unei acțiuni."

(Leonardo Bruni, *Istoria poporului florentin*)

- Analizați textul și răspundeți la următoarele întrebări:
  a) Care este știința despre care se vorbește în text?
  b) Care sunt învățăturile pe care studiul acestei științe le oferă oamenilor?

Renașterea artistică

Contrastul cel mai izbitor în comparația dintre evul mediu și Renaștere este vizibil în domeniul artelor plastice. Arta Renașterii a renegat tot ceea ce a fost caracteristic perioadei anterioare. Ea a oferit o nouă viziune asupra lumii, o nouă concepție a formei, un nou raport între om și spațiu.

Renașterea a schimbat, în primul rând, destinația artei. Aceasta apare emancipată de sub tutela Bisericii, se laicizează și nu se mai raportează exclusiv la ideea mântuirii. Chiar și atunci când are un subiect religios, opera de artă este în primul rând preocupată de imaginea omului.

În arhitectură domină construcțiile civile: palate, locuințe private, piețe. În acest domeniu, Renașterea este perioada în care s-au pus bazele urbanisticii și s-au fixat regurile principale ale arhitecturii moderne. Dacă romanicul și goticul erau stiluri arhitecturale preocupate mai degrabă de vocația religioasă și simbolică a construcțiilor, arhitecții Renașterii sunt interesați de armonie, de echilibru și de frumusețea formelor. Scopul realizării unei construcții este unul practic, dar, în același timp, ea satisface gustul și plăcerea estetică a proprietarului, a locatarului sau a privitorului din stradă. Arhitectura a devenit astfel un bun public, o artă care se adresează omului în general.

Florența și Roma sunt dominate și astăzi de monumentele emblematice ale Renașterii

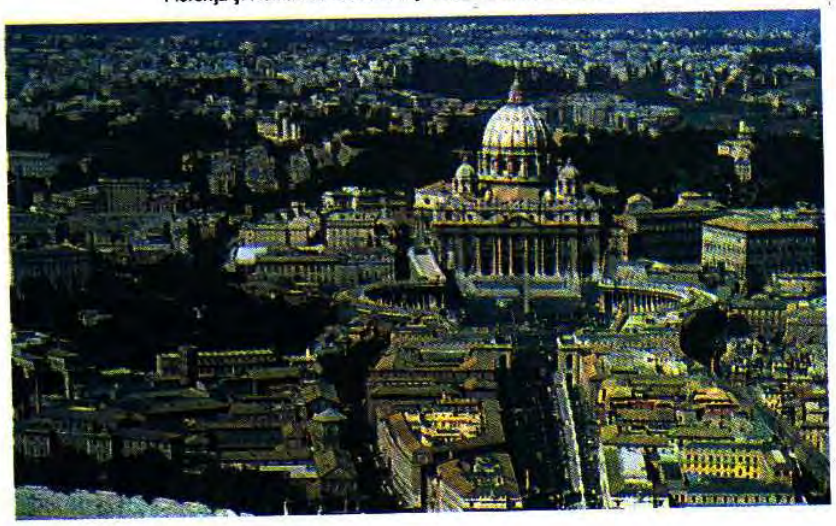

Sculptura şi pictura, devenite şi ele profane, au ieşit din spaţiul religios şi au împodobit pieţele, locuinţele private şi palatele, având predominant o funcţie estetică şi conferind prestigiu social clienţilor operei de artă.

A doua caracteristică importantă a artei Renaşterii este realismul acesteia. Artiştii au încercat să confere autenticitate chiar şi scenelor religioase, fiind preocupaţi de imaginea naturală, pitorească, frumoasă a omului.

Condiţia socială a artistului este al treilea element ce defineşte arta Renaşterii. Artistul era un intelectual, care avea vaste cunoştinţe în toate domeniile ştiinţei, care şi-a asumat opera semnând-o şi care a fost, adesea, protejat de clientul său. Cultivaţi, eleganţi, purtând titluri nobiliare, artiştii Renaşterii au fost personalităţi multilaterale. Prestigiul lor era atât de mare, încât la Florenţa, încă din 1378, li s-a permis să-şi formeze o corporaţie a artiştilor. Leonardo da Vinci, Tizian, Rafael, Giotto sau Michelangelo nu erau doar nişte spirite de geniu, ci aveau, în plus, un cult al muncii ieşit din comun.

- Alcătuiţi un eseu despre dragoste şi suferinţă, pornind de la cele două lucrări ale lui Michelangelo intitulate *Pietà*, cea din Catedrala Sf. Petru din Roma (1498/1499, reprodusă fragmentar) şi cea de la Florenţa (1550/1555).

„Dacă îngăduiţi ca oamenii din popor să fie neinstruiţi şi corupţi din copilărie şi dacă-i pedepsiţi pentru crime a căror germeni i-au supt cu laptele mamei lor, să recunoaştem că societatea fabrică criminali pentru plăcerea de a-i spânzura."

(Thomas Morus, *Utopia*)

- Citiţi textul şi identificaţi soluţia întrevăzută de către Thomas Morus pentru îndreptarea societăţii.

Catedrala Sfântul Petru din Roma este considerată cel mai important monument religios al Renaşterii. Ea a fost realizată de către arhitectul Donato Bramante, care a conceput arhitectura ca pe o sculptură uriaşă, în care volumele se combină armonios, dând monumentelor un sens grandios. Bazilica Sfântul Petru este construită având planul în cruce greacă, având baza un pătrat, acoperit cu o cupolă imensă, încadrată de patru cupole mai mici în colţuri. Timp de o sută de ani cât a durat construcţia, planul iniţial a suferit mai multe schimbări datorate în principal lui Michelangelo şi Bernini. În secolele următoare, biserica a servit drept model pentru arhitectura catolică din întreaga lume.

Santa Maria del Fiore din Florenţa – în imaginea de mai sus – este o catedrală a cărei construcţie a durat mai bine de un secol. Giotto şi Filippo Brunelleschi sunt arhitecţii care s-au ocupat pe rând de ridicarea acestui monument. Elementul esenţial al catedralei este cupola octogonală, ridicată la aproximativ o sută de metri. În contrast cu elanul vertical al catedralelor gotice, arhitectura Renaşterii degajă calm şi echilibru.

Caleidoscop

„Florentinii întrec celelalte naţii în tot ceea ce întreprind. În afara negoţului, pe care oraşul este într-adevăr întemeiat, ei sunt vestiţi prin iscusinţă şi nobleţe. În arte sunt pricepuţi: fac pictură, sculptură, arhitectură, nu numai pentru ei, ci şi pentru alţii. Prin ei a reînviat literatura greacă şi latină. M-a surprins întotdeauna faptul că în aceşti oameni, ţinuţi ca robii ziua întreagă la războaiele de ţesut, sălăşluiesc atâta măreţie sufletească şi o gândire atât de nobilă şi înălţătoare."

(Benedetto Varchi,
relatare din secolul al XVI-lea)

Palatul dogilor din Veneţia

Leonardo da Vinci (1452-1519) a fost fiul unui notar din localitatea Vinci. Tatăl său l-a dus la Florenţa în atelierul celui mai original şi mai important artist din acea vreme: Verrocchio. Primele sale lucrări atestă uşurinţa extraordinară de a desena şi de a picta.

Începe să se preocupe de teoria picturii, dar nu a avut răbdarea să termine *Tratatul asupra picturii*. Însemnările sale denotă, însă, vaste cunoştinţe ştiinţifice şi necesitatea cunoaşterii experimentale. Leonardo a studiat îndeaproape natura, fenomenele misterioase ale atmosferei, strălucirea luminii, fiind convins că simţul vederii este superior celorlalte simţuri. El considera că cel mai important dar al naturii este libertatea.

Gioconda a fost apreciată drept cea mai „glorioasă înscenare a misterului feminin". Simplitatea costumului, mâinile frumoase, fără podoabe, fără inele, mărimea aproape naturală, corelaţia dintre costum, personaj şi peisaj fac din acest portret un model unic. Surâsul misterios care-i ridică colţul buzelor face din *Gioconda* un portret idealizat excepţional.

Veneţia are o altă viaţă decât Florenţa. Florenţa era un centru de viaţă politică intensă, plin de revoluţii şi de agitaţii, iar toscanii un popor cu un temperament aprig şi neliniştit. La Veneţia, în schimb, e pace şi siguranţă şi de aceea oamenii n-au nevoie să se blocheze în casă. Construcţiile au numeroase uşi şi ferestre, între care apar balcoane sculptate, dând spre canale. Gloria şi puterea Veneţiei sunt ilustrate de două monumente aşezate unul lângă altul: *Biserica San Marco* şi *Palatul Dogilor*.

Bazilica a fost închinată evanghelistului Marcu, patronul oraşului. Este un monument construit pe un plan în formă de cruce greacă, cu cupole susţinute de arcuri imense şi împodobit cu mozaicuri de aur

Palatul dogilor (construit între 1309–1424) are primele două etaje formate din arcade deschise, deasupra cărora se ridică un perete înalt şi plin acoperit cu marmură albă şi trandafirie. Ferestrele de la etajul al treilea au arcade cu arcuri frânte, aşezate pe coloane cu capiteluri sculptate. Totul în această construcţie lasă impresia de strălucire, bogăţie şi glorie veneţiană.

Leonardo da Vinci, *Gioconda*

Rafael, *Madona cu scaunul*

Michelangelo Buonarotti (1475-1564) s-a născut în oraşul toscan Caprese. La 13 ani a fost trimis la Florenţa să studieze arta sculpturii. Talentul său a atras atenţia lui Lorenzo de Medici, care l-a ajutat să treacă de la calitatea de meşter sculptor la cea de artist. În casa lui Lorenzo, Michelangelo a intrat în contact cu lumea artei antice şi cu cel mai strălucit grup de intelectuali din Europa de la vremea aceea.

Pentru a înţelege corpul uman, Michelangelo a făcut disecţii pentru studii anatomice. A trecut pe la Veneţia, Bologna, Roma şi din nou Florenţa. Nu a avut parte de clienţi care să-i accepte geniul. Patronii săi financiari l-au hărţuit permanent cu planurile şi excentricităţile lor.

Ca arhitect a realizat sistematizarea Pieţei Capitoliului din Roma şi a lucrat la proiectul cupolei bazilicii Sfântul Petru. Ca sculptor, Michelangelo a reprezentat forţa corpului uman sub toate formele ei: liniştită şi stăpână pe sine (*David*), clocotitoare şi gata să izbucnească (*Moise*), tristă şi meditativă (*Lorenzo al II-lea de Medici*), copleşită de oboseală (*Sclavii*), deznădăjduită (*Noaptea*). Bolta *Capelei Sixtine* şi *Judecata de Apoi* sunt picturi în care Michelangelo a exprimat esenţialul picturii sale: contopirea dintre cultul frumuseţii corporale şi pateticul religiei creştine care divinizează suferinţa.

Michelangelo, *David*

Capela Sixtină

Nu uitaţi!

- Umanismul Renaşterii a avut o influenţă decisivă asupra tuturor domeniilor cunoaşterii şi artei. El a împins gândirea umană dincolo de graniţele stabilite de biserica medievală, eliberând-o de corsetul religios.
- Frumosul, echilibrul, calmul, viaţa activă, binele public, raţiunea, cultul muncii, sunt doar câteva dintre valorile pe care trebuia să le îmbrăţişeze omul renascentist.
- Perioada Renaşterii este contemporană cu Reforma religioasă petrecută în Europa secolului al XVI-lea.
- Inovaţiile pe care Renaşterea le-a adus în toate domeniile artei, precum şi operele de arhitectură, sculptură şi pictură realizate de artiştii acestei perioade reprezintă momente de referinţă în istoria artei.
- Literatura, filosofia, istoria, cunoaşterea ştiinţifică au fost alte domenii care au strălucit în perioada Renaşterii.
- Renaşterea artistică s-a manifestat şi în alte ţări ale Europei, fără ca artiştii să depăşească, prin valoarea şi calităţile operelor lor, graniţele ţărilor de origine.

Iisus Hristos, aşa cum era întruchipat în secolele XIV-XV

Reforma

Cauzele reformării catolicismului

O stare de spirit. La sfârşitul Evului Mediu, sentimentul de justiţie al oamenilor era bazat pe convingerea că orice faptă păcătoasă trebuie răzbunată prin măsuri sângeroase. În pieţele publice aveau loc arderi pe rug, torturi din cele mai crude la care poporul asista delectându-se cu spectacolul suferinţei. Era pedepsită orice faptă considerată o crimă la adresa societăţii şi a majestăţii divine. Oamenii trăiau cu convingerea că nedreptatea, personificată de diavol, era atotputernică şi că omul era singur şi părăsit în faţa tuturor calamităţilor. Războaiele nesfârşite, expansiunea păgânilor otomani, depresiunea economică, ciuma, vrăjitoria erau considerate efectul mâniei lui Dumnezeu pentru păcatele lumii. Frica de moarte, de Judecata de Apoi, de Infern a generat un climat de teamă colectivă.

Unde era Biserica? Biserica catolică nu a fost în stare să ofere sprijin moral celui ce se simţea dezolat şi părăsit în mijlocul unei lumi ostile. Credincioşii s-au îndepărtat treptat de biserică, de preoţi, de liturghie. Ei au găsit refugiu în cultul sfinţilor şi al icoanelor, în procesiuni şi pelerinaje, în misticism şi practici magice.

Nemulţumirea fată de incapacitatea spirituală a preoţilor de a aduce alinare a fost dublată de starea materială excepţională pe care o afişa biserica catolică. Papalitatea crease un vast aparat administrativ, judiciar şi fiscal care cuprinsese toată lumea catolică şi care adunase proprietăţi funciare, bani, privilegii, toate pe seama credincioşilor.

Umanismul. În acest context spiritual şi de ruină a autorităţii bisericeşti şi pontificale, umanismul şi spiritul renascentist au deschis perspective noi de abordare a relaţiei dintre om şi Dumnezeu.

Schema de gândire umanistă afirma că antichitatea clasică a fost urmată de o epocă de barbarie, după care a avut loc restaurarea frumosului şi a purităţii artistice şi intelectuale în timpul Renaşterii. După acest model de raţionament, creştinismul primitiv, pur şi original, fusese urmat de o perioadă de decădere şi era de aşteptat în curând o restaurare a doctrinei şi moralei iniţiale. Astfel s-a considerat că *Biblia* este textul fundamental al credinţei şi suveranitatea acesteia trebuia opusă tradiţiei şi autorităţii papale.

Doctrinele protestante

Schimbările care au avut loc în secolul al XVI-lea în cadrul catolicismului poartă denumirea de Reformă. Aceste schimbări au dat naştere la culte noi, numite protestante. Cultele protestante principale sunt: luteranismul, calvinismul şi anglicanismul. Pe măsură ce Reforma s-a răspândit în Europa, protestanţii au fost desemnaţi prin nume diferite: spre exemplu, biserica luterană din Transilvania poartă numele de biserica evanghelică; calviniştii se numesc reformaţi în Transilvania, hughenoţi în Franţa, presbiterieni în Scoţia, puritani în Anglia; din biserica anglicană s-a separat secta unitarienilor prezentă pe teritoriul Transilvaniei.

Dicţionar

Celibatul preoţilor – Interdicţia pentru preoţii catolici de a se căsători.
Confesiune – Religie sau cult, scriere care conţine mărturisirea de credinţă a unei religii.
Excomunicare – Pedeapsă aplicată de către Biserica catolică; consta în excluderea unei persoane din comunitatea creştină şi de sub protecţia legilor.
Mântuire – Salvarea sufletului prin obţinerea iertări de păcatele săvârşite, scăparea de pedeapsa divină.
Pastor – Slujitor cu rol de preot al unui cult protestant.
Sacrament — Nume dat în religia catolică fiecăreia dintre cele şapte taine bisericeşti.
Simonie – Erezie întemeiată de către Simon Magul, care se considera întruparea divinităţii, dar voia să cumpere de la apostoli atributele pe care aceştia le aveau; mai târziu, simonia a desemnat practica vinderii şi cumpărării funcţiilor bisericeşti.

Luteranismul şi primele războaie religioase. În anul 1517, Martin Luther a redactat cele 95 de teze despre pocăinţă, care au devenit esenţa doctrinei luterane şi un manifest împotriva papalităţii. Ele erau rezultatul vieţii monahale şi al experienţei trăite la mănăstirea Wittenberg: post, rugăciune, veghe, spovedanie. La mănăstire, Luther a ajuns să fie convins că faptele omeneşti nu ajută la mântuirea individuală. Indulgenţele (adică absolvirea de păcate şi de pedeapsa purgatoriului prin rugăciune, spovedanie, împărtăşanie) oferite de biserica catolică, uneori contra unor sume de bani, nu puteau aduce liniştea sufletească a credinciosului. Doar credinţa în milostenia lui Dumnezeu, revelată în Evanghelie, putea izbăvi omul de păcate. Mântuirea omului prin credinţă era esenţa concepţiei luterane. Luther afirma că toţi creştinii sunt egali prin botez. El respingea astfel superioritatea papei şi a clerului în general şi nega rolul bisericii de intermediar între om şi Dumnezeu. *Preot* şi *laic* au devenit egali în faţa divinităţii, iar religia a devenit o chestiune personală.

În anii următori, cu sprijinul unor principi germani şi al noilor tehnici de tipărire a textelor, luteranismul s-a răspândit în toată Germania. Acuzat de erezie, Luther a fost excomunicat de către papă. Chemat în faţa Dietei imperiale de la Worms, Luther a refuzat să-şi retracteze ideile şi acuzaţiile aduse Bisericii catolice, devenind un proscris şi fiind nevoit să se ascundă pentru a nu fi ucis. Principele de Saxonia, Friedrich cel Înţelept, l-a protejat în castelul Eisenach. În această perioadă, el a tradus *Biblia* din limba latină în limba germană, gestul său fiind considerat cel mai frumos dar pe care l-a făcut poporului său.

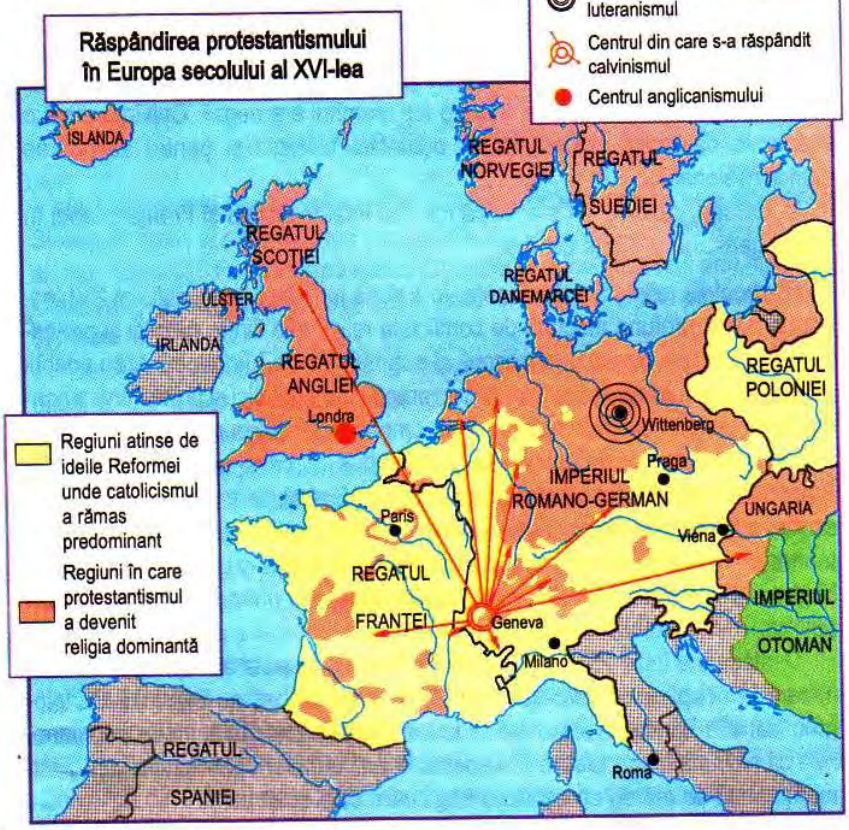

Cine a fost Martin Luther?

Martin Luther (1483-1546) s-a născut într-o familie de ţărani cu şase copii. La vârsta de 14 ani a fost trimis la şcoala catedrală din Magdeburg, apoi la Universitatea din Erfurt, unde a devenit „magistru în filosofie".

O întâmplare i-a marcat profund viaţa: aflat într-o călătorie, a fost surprins de o furtună puternică. Un trăznet a lovit un copac în apropierea lui. Cuprins de spaimă, Luther a căzut în genunchi şi s-a rugat: „Sfântă Ana, scapă-mă şi mă călugăresc." În 1505 şi-a abandonat studiile laice şi a intrat călugăr într-o mănăstire din Erfurt. În 1511 a fost trimis la mănăstirea din Wittenberg, unde şi-a susţinut doctoratul în teologie şi avea să devină profesor la Universitate.

Tezele lui Luther

21. Greşesc... acei predicatori de indulgenţă care spun că prin indulgenţele papei omul e dezlegat de orice pedeapsă şi că se mântuie.

27. Ei predică spunând că îndată ce banul sună în cutie sufletul se ridică în zbor.

32. Se vor osândi pe veci, împreună cu cei ce-i învaţă, aceia care cred că prin scrisori de iertare a păcatelor îşi asigură mântuirea...

86. De ce papa, care dispune de averi mai îmbelşugate decât bogătaşii cei mari, nu construieşte mai degrabă din banii săi decât din aceia ai credincioşilor săraci măcar o bazilică a Sf. Petru?

(Din cele 95 de teze ale lui Luther)

Neînţelegerile din rândul protestanţilor datorate exceselor şi fanatismului religios, de care Luther s-a distanţat, au dus la izbucnirea primelor războaie religioase.

În Elveţia, Reforma s-a extins sub influenţa lui Ulrich Zwingli. Divizarea credincioşilor în catolici şi protestanţi a dus la izbucnirea unor conflicte militare desfăşurate între 1529 şi 1531. Scindarea confesională a Elveţiei şi intoleranţa religioasă au devenit astfel o realitate.

În Germania, războaiele religioase dintre catolici şi protestanţi s-au declanşat pe fondul represiunii împotriva protestanţilor organizată de către împăratul Carol Quintul, care încerca astfel să refacă unitatea creştină. Desfăşurate în perioada 1546-1555, războaiele s-au încheiat prin pacea de la Augsburg, din 1555. Cea mai importantă decizie luată cu această ocazie a fost stabilirea principiului toleranţei şi al egalităţii între protestanţi (luterani) şi catolici. Conform principiului *Cuius regio, eius religio* (Cel care stăpăneşte stabileşte religia), autorităţile şi principii germani aveau dreptul să decidă religia supuşilor lor.

Cine a fost Jean Calvin?

Jean Calvin (1509-1564) s-a născut într-o familie de juriști într-un orășel din Franța. Calvin a studiat dreptul, greaca, ebraica la universitățile din Paris și Orleans. Și-a luat doctoratul în drept, dar nu a practicat niciodată avocatura. În 1533 s-a refugiat în Elveția datorită scrierilor sale care transmiteau învățăturile lui Martin Luther. Aici a scris *Așezământul religiei creștine* în care a dezvoltat o doctrină protestantă încă și mai radicală decât luteranismul.

Calvinismul. În 1536, Jean Calvin a publicat *Institutio religionis christianae (Aşezământul religiei creştine)*, în care a expus o doctrină care mai târziu îi va purta numele. Calvin susţinea că, prin voinţa sa, Dumnezeu trimite harul său asupra unora şi îl refuză altora. Altfel spus, unii oameni sunt predestinaţi la viaţă, iar alţii la osânda de veci. Doctrina predestinării omului a fost formula dogmatică prin care Calvin afirma suveranitatea lui Dumnezeu.

Stabilit la Geneva, Calvin a organizat oraşul şi biserica după preceptele sale: în oraş erau interzise îmbrăcămintea luxoasă, mesele îmbelşugate, podoabele, cărţile „papiste" şi cântecele frivole. Fiecare cetăţean trebuia să asiste la slujbe, să asculte de pastori şi să ţină cuvântări. Biserica era una ieftină, austeră şi fără ritualuri, în care toţi membrii erau egali. Calvin a creat o academie destinată cercetărilor în domeniul teologic şi pentru susţinerea muncii misionarilor.

În Europa, calvinismul s-a răspândit mai întâi în Scoţia şi Franţa şi apoi în lumea germană şi Ţările de Jos.

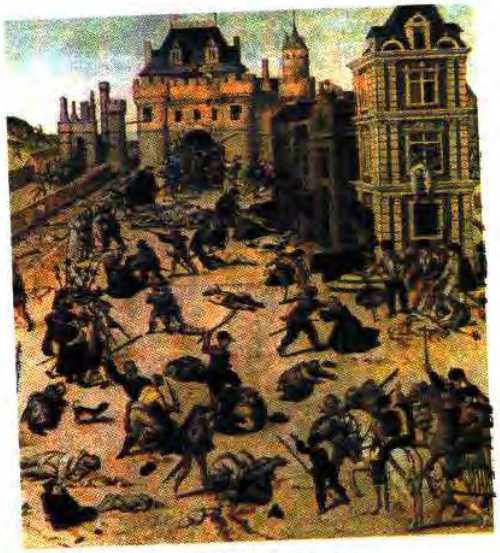

Noaptea Sfântului Bartolomeu

Războaiele religioase din Franţa. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Franţa a fost profund afectată de conflictele religioase dintre catolici şi protestanţi. Protestanţii francezi, cunoscuţi şi sub numele de hughenoţi, erau adepţii calvinismului. Intoleranţa religioasă reciprocă dintre catolici şi protestanţi a condus la violenţe şi la confruntări care au ameninţat unitatea regatului francez.

La agravarea crizei religioase a contribuit şi criza politică din Franţa. Autoritatea regală a fost în această perioadă afectată de moartea, la intervale scurte, a regilor Franţei, nici unul dintre ei nefiind capabil să împace cele două tabere. Pe de altă parte, intervenţia străină – engleză şi germană de partea hughenoţilor şi cea spaniolă de partea catolicilor – a adâncit şi mai mult criza politică.

Desfăşurate între 1562 şi 1598, războaiele hughenote au atins punctul culminant în noaptea de 23/24 august 1572, numită Noaptea Sfântului Bartolomeu, când la Paris şi în provincie au fost masacrate mai multe mii de persoane, fără ca nici una dintre tabere să cedeze. În anii următori, conflictul a continuat, menţinându-se mereu un echilibru fragil între cele două părţi.

În 1589, succesiunea la tronul Franţei i-a revenit lui Henric de Bourbon-Navarra, însuşi şeful hughenoţilor. Devenit rege sub numele de Henric al IV-lea (1589-1610), conducătorul taberei protestante a semnat în 1598 Edictul din Nantes, prin care restabilea pacea civilă în Franţa. Prin acest document se asigura libertatea de conştiinţă, libertatea de cult şi accesul neîngrădit la toate funcţiile, îndiferent de apartenenţa religioasă. Edictul reglementa astfel, cel puţin teoretic, egalitatea dintre catolici şi protestanţi.

Anglicanismul. Apariţia anglicanismului ca formă a mişcării protestante este legată de gestul regelui Henric al VIII-lea (1509-1547) care, în 1534, s-a proclamat şef al bisericii din Anglia, scoţând astfel biserica engleză de sub autoritatea papei de la Roma.

Regina Elisabeta I (1558-1603) a acceptat în anul 1563 cele „39 de Articole" care au format baza dogmatică a bisericii anglicane. Dogma anglicană renunţa la folosirea limbii latine, la cultul icoanelor şi la celibatul preoţilor. Se susţinea ideea mântuirii prin credinţă, faptul că Biblia era singura autoritate în materie de dogmă şi se acceptau doar două sacramente: botezul şi împărtăşania. Doctrina anglicană era în mod vizibil de inspiraţie calvinistă.

În 1570, regina Elisabeta a fost excomunicată de către papă, iar urmarea a fost declanşarea persecuţiilor împotriva catolicilor din Scoţia şi mai ales din Irlanda, pentru acceptarea anglicanismului. Conflictul religios dintre protestanţi (anglicani) şi catolici a rămas în secolele următoare şi chiar şi în zilele noastre ireconciliabil.

- Analizaţi modul cum a organizat Luther noua Biserică.
- Explicaţi ce înţelegea Calvin prin „predestinare divină".
- Precizaţi prin ce se defineşte anglicanismul.

Elisabeta I

Reforma în Transilvania

În Transilvania, ideile Reformei au pătruns prin intermediul negustorilor din Sibiu şi Braşov, al câtorva tineri care studiau la Universitatea din Wittenberg şi al unor misionari. Răspândirea ideilor protestante a fost respinsă prin hotărârile Dietei maghiare din anii 1523 şi 1526, care i-a declarat eretici pe primii adepţi ai ideilor lui Luther.

După înfrângerea maghiarilor la Mohacs de către otomani (1526), a urmat desfiinţarea regatului maghiar, iar după 1541, o dată cu transformarea Transilvaniei în principat autonom vasal Imperiului otoman, răspândirea cultelor protestante a găsit un mediu permisiv.

Luteranismul s-a răspândit mai întâi printre saşi. Legăturile lor cu lumea germană şi activitatea lui Johannes Honterus au determinat adoptarea principiilor luterane de organizare a bisericii prin hotărârea reprezentanţilor Universităţii săseşti din Transilvania în 1545. Câţiva ani mai târziu, în 1557, Dieta Transilvaniei a legalizat noua confesiune. Biserica luterană din Transilvania poartă numele de Biserica evanghelică.

Calvinismul s-a răspândit mai ales în mediile maghiare, devenind o religie a marii nobilimi şi cunoscând o afirmare deplină după recunoaşterea oficială în 1564 şi sub principii familiilor Rakoczi (1630-1660) şi Apaffi (1661-1690). Calviniştii din Transilvania sunt cunoscuţi sub numele de reformaţi.

Doi principi ai Transilvaniei implicaţi în disputele religioase

Biserica Neagră din Braşov, martor tăcut al Reformei în Transilvania

- Stabiliţi legături între originea etnică, ocupaţiile, poziţia socială şi confesiunea religioasă a fiecărei populaţii din Transilvania secolului al XVI-lea.
- De ce românii nu au fost tentaţi să adere la Reforma religioasă?

Unitarianismul a pătruns în Transilvania dinspre lumea poloneză, acolo unde a şi luat naştere această confesiune. Unitarienii au fost acceptaţi prin hotărârile Dietei de la Odorhei (1571) şi şi-au stabilit centrul la Cluj.

Răspândirea protestantismului în Transilvania nu a fost însoţită, aşa cum s-a întâmplat în alte părţi ale Europei, de conflicte sau războaie religioase. Spititul tolerant al comunităţilor etnice transilvane (români, maghiari, saşi, secui) a menţinut această regiune în afara disputelor violente. Chiar dacă, în 1579, catolicismul a redobândit statutul de religie oficială, iar misiunile iezuiţilor au transmis spiritul Contrareformei în Transilvania, populaţia a rămas fidelă tradiţiilor de convieţuire paşnică. În 1653, prin *Aprobatae Constitutiones,* în Transilvania erau acceptate patru religii oficiale, aşa numitele religii recepte: catolicismul, luteranismul, calvinismul şi unitarianismul.

Comunitatea ortodoxă din Transilvania a fost puţin afectată de pătrunderea ideilor Reformei şi ale Contrareformei. Ortodoxia era o religie tolerată, iar românii nu aveau un statut politic egal cu cel al maghiarilor, saşilor şi secuilor. Atragerea românilor către luteranism şi calvinism s-a făcut prin intermediul unor scrieri care au fost traduse în limba română: *Micul catehism luteran, Catehismul românesc, Catehismul calvinesc,* rezultatele fiind nesemnificative. Rămâne faptul pozitiv al tipăririi şi circulaţiei acestor cărţi în limba română, al dezvoltării învăţământului confesional în limba maternă, precum şi al construcţiilor realizate în spirit baroc: bisericile iezuite de la Cluj, Sibiu şi Târgu Mureş, catedralele romano-catolice de la Timişoara şi Oradea, palatul Bruckental din Sibiu.

Jurământul consilierilor municipali saşi din Braşov pe cartea Reformei (pictură din Biserica Neagră)

Urmările Reformei

Contrareforma. Influenţele pe care apariţia protestantismului le-a exercitat asupra societăţii secolului al XVI-lea şi în secolele următoare au fost multiple.

La nivelul omului de rând, cultele protestante au readus sentimentul egalităţii originare a tuturor oamenilor. Nobilimea şi principii au acceptat Reforma pentru că aceasta le-a oferit posibilitatea să intre în posesia unor bunuri ale bisericii şi să deţină mai multă autoritate în raporturile cu statul absolutist. Lumea orăşenească, cu spiritul ei întreprinzător şi econom, a descoperit în noile culte creştine o biserică simplă şi ieftină.

Fanatismului catolic, care susţinea biserica drept mijlocitor între om şi Dumnezeu, protestanţii i-au răspuns cu aceeaşi intoleranţă, atribuind mântuirea exclusiv lui Dumnezeu. A rezultat, în numele credinţei, un măcel încheiat cu zeci de mii de victime.

Biserica catolică şi-a văzut spulberată autoritatea unică asupra vieţii spirituale a credincioşilor şi asupra statului.

Protestantismul a despărţit statul de biserică, făcând o distincţie clară între afacerile lumeşti – laice – şi problemele religioase.

Pe de altă parte, în cadrul catolicismului s-a declanşat o contraofensivă faţă de succesul confesiunilor protestante, cunoscută sub numele de Contrareformă.

Începuturile Contrareformei sunt legate de întemeierea în 1534, la Paris, a Ordinului iezuiţilor, cunoscut sub numele de „Compania lui Iisus". Ignatiu de Loyola a organizat o veritabilă armată în serviciul papei şi al catolicismului. Predicatori, educatori, teologi, misionari, confesori ai regilor şi nobililor, iezuiţii au fost militanţii cei mai activi ai Contrareformei.

În 1542, Biserica catolică a creat Inchiziţia papală, un puternic instrument de luptă împotriva Reformei, de represiune şi intimidare a credincioşilor consideraţi eretici. În 1559 a fost creată Congregaţia Indexului, care interzicea lectura unor cărţi considerate periculoase pentru catolicism.

Contrareforma a început în mod oficial însă în 1563, când au fost anunţate hotărârile Conciliului de la Trento. Cu această ocazie, Biserica catolică îşi va reafirma doctrina întemeiată pe rolul faptelor în mântuirea omului, pe caracterul sacru al clerului, pe menţinerea celor şapte sacramente, pe cultul sfinţilor şi al Fecioarei, pe menţinerea limbii latine ca limbă liturgică. Conciliul a cerut o severă respectare a regulamentelor şi a disciplinei în cadrul bisericii, a condamnat abuzurile şi a interzis cumulul de funcţii ecleziastice. În acelaşi timp, a condamnat protestantismul şi a pornit procesul de recatolicizare.

Barocul în slujba catolicismului. Contrareforma catolică a fost însoţită de o formă de artă numită mai târziu baroc. Modestia, severitatea, ascetismul, renunţarea la plăcerile lumeşti au fost ideile care au născut stilul iezuit, ca primă etapă a barocului. El s-a răspândit peste tot unde iezuiţii au fost misionari: în Europa, în Mexic, în Filipine, în America de Sud. Pe de altă parte, papalitatea a găsit în arhitectura barocă o formulă de exprimare a puterii spirituale şi materiale a papilor. Cel mai convingător exemplu de arhitectură barocă este Piaţa Sf. Petru din Roma, unde, în faţa basilicii, imaginată de către Donato Bramante şi realizată de Michelangelo, se află cele două braţe cu colonade create de către arhitectul italian Gianlorenzo Bernini.

Barocul a fost o artă a mişcării, cu o arhitectură a faţadelor ondulate şi a coloanelor răsucite, a fost o artă a spectaculosului şi a ostentaţiei, care a refuzat echilibrul şi raţiunea. Sculptura şi pictura au fost auxiliare ale arhitecturii.

Sculptorii barocului au creat monumente de dimensiuni colosale, în care se pot admira grandoarea formelor, impresia de viaţă, mişcarea şi proporţiile monumentale. Arhitecţii au fost cel mai adesea şi sculptori, iar opera lor a dobândit în felul acesta consecvenţă şi unitate.

În pictura barocă nu vom întâlni niciodată o căutare a idealului frumosului. Gestul exagerat, atitudinea teatral-dramatică, poza languroasă au fost trăsăturile manierei baroce de a picta a lui Rubens, Carravagio sau El Greco.

- Alegeţi, din lista următoare, termenii care definesc relaţiile dintre catolici şi protestanţi: *dialog, ură, indiferenţă, compasiune, dispreţ, intoleranţă, aversiune, teamă, violenţă*. Motivaţi alegerea fiecărui termen.
- Ordonaţi într-o cronologie toate evenimentele care stau sub semnul Reformei şi al Contrareformei.
- Alcătuiţi un eseu pornind de la următoarea afirmaţie: „Barocul a propovăduit pateticul, excesivul şi iraţionalul."

Dicţionar

Politică — Este un termen apărut în timpul războaielor hughenote, când s-a format un mic grup de *politique* care a încercat să găsească prin negocieri o cale de rezolvare a conflictului.
Suveranitate — Termenul a apărut în acelaşi context în care grupul *politique* susţinea că soluţia războaielor religioase era întărirea puterii centrale şi „suveranitatea" acesteia.

Santa Maria della Salute (Veneţia) – o capodoperă a barocului

Nu uitaţi!

- După Reformă şi deciziile Conciliului de la Trento, unitatea credinţei creştine nu a mai fost refăcută niciodată. Occidentul Europei a rămas până astăzi împărţit între catolici, luterani, calvini, anglicani. Alături de aceştia au apărut alte secte creştine. Europa răsăriteană a rămas creştin ortodoxă.
- Pe plan politic, calvinismul a condus în secolele următoare Reformei mai degrabă spre un regim republican şi spre parlamentarism, în timp ce catolicismul şi Contrareforma au susţinut monarhia absolută.
- Conflictele dintre catolici şi protestanţi s-au perpetuat până astăzi în Irlanda şi Marea Britanie.
- Monumente ale artei baroce pot fi admirate astăzi pe întreg continentul european şi chiar în afara acestuia.

Războiul de 30 de ani

Gânditori din secolul al XVI-lea despre principiul echilibrului în relaţiile internaţionale:

„Un principe trebuie împiedicat să crească în putere, încât să nu aibă posibilitatea de a-şi impune altora legea, căci securitatea principilor şi republicilor se află în contraponderea egală de putere a unora şi a altora."

Jean Bodin, *Republica* (1576)

Francis Bacon despre relaţiile dintre Henric al VIII-lea, Francisc I şi Carol Quintul:

„Abia a putut unul dintre ei să câştige o palmă de pământ, că ceilalţi doi s-au şi grăbit să aşeze afacerile Europei într-o cumpănă egală."

Începutul conflictului care a generat războiul de 30 de ani: reprezentanţii împăratului sunt aruncaţi pe fereastră din castelul de la Praga

Politica echilibrului european în secolele XV-XVI

După descoperirea Americii (1492), axa economică centrală a lumii s-a mutat din Marea Mediterană în Oceanul Atlantic şi Marea Nordului. O dată cu expansiunea principiilor economiei de tip industrial ale noului Occident se vor prăbuşi şi rutele terestre tradiţionale ale comerţului intercontinental – drumul mătăsii – şi cele maritime pe axa Marea Mediterană – Oceanul Indian.

Dacă, în Europa Orientală, Imperiul bizantin şi apoi cel otoman au fost centre de putere care au anihilat iniţiativele particulare, în Europa Occidentală fiecare încercare de instituire a unei hegemonii a întâmpinat opoziţie şi a provocat conflicte. Imperiul carolingian (800) şi Imperiul romano-german (962) au fost centre de putere efemere. Imperiul carolingian s-a destrămat în anul 843, iar decăderea puterii imperiale în lumea germană a început în secolul al XIII-lea. Dezbinarea politică a principilor germani, structura feudală a Imperiului şi relaţiile de vasalitate, interesele economice divergente ale oraşelor germane, precum şi faptul că sursa de legitimitate a împăratului se afla la Roma, în afara spaţiului german, au fost factori care au condus Imperiul către vid de putere. În acelaşi timp, apariţia în interior a unor nuclee de putere regională (Austria, Saxonia, Prusia), precum şi creşterea puterii Franţei în secolul al XIV-lea au slăbit poziţia împăratului.

Pe continent, lupta pentru hegemonie în secolele XVI-XVII s-a dat între marile monarhii absolute. Expansiunea uneia a întâmpinat rezistenţa celorlalte, au apărut alianţele pentru asigurarea echilibrului şi astfel s-a creat sistemul politic european.

În secolul al XV-lea, rivalitatea dintre Franţa, Spania şi Germania a avut ca miză controlul lumii italiene. Prima fază a războaielor italiene s-a încheiat cu rezultate împărţite: Franţa a ocupat ducatul Milano, iar Spania s-a înstăpânit asupra regatului Neapole. Supremaţia acesteia a fost însă de scurtă durată, deoarece situaţia s-a răsturnat în câţiva ani în favoarea Habsburgilor.

În anul 1519, la moartea împăratului Maximilian, coroana imperială a revenit lui Carol de Habsburg, regele Spaniei în acel moment. Visul noului împărat, cunoscut sub numele de Carol al V-lea sau Carol Quintul (1519-1555), a fost acela de a realiza monarhia universală creştină, un *imperium mundi* care să-i asigure puterea temporală pentru binele creştinătăţii. Era acelaşi vechi proiect medieval al lui Carol cel Mare şi Otto I, dar care la începutul secolului al XVI-lea era imposibil de înfăptuit.

Rivalul lui Carol Quintul în această perioadă a fost regele Franţei, Francisc I (1515-1547), care, în ciuda regulilor nescrise ale vremii, ce interziceau alianţele cu păgânii, a încheiat o alianţă cu sultanul Soliman Magnificul, spre indignarea lumii creştine. Alianţa dintre Paris şi Istanbul a favorizat pătrunderea otomanilor în Europa Centrală, cucerirea Ungariei şi transformarea ei în paşalâc (1541), precum şi blocarea expansiunii spre est a Habsburgilor. Rivalitatea otomano-habsburgică va dobândi un caracter de lungă durată şi va fi una dintre sursele „chestiunii orientale" (1683-1922).

Urmaşii celor doi, Filip al II-lea al Spaniei (1555-1598) şi Henric al II-lea al Franţei (1547-1559), au semnat în 1559 tratatul de la Cateau – Cambresis prin care s-a pus capăt unui lung conflict.

Toate conflictele din secolele XV-XVI au stat, aşadar, sub semnul politicii de echilibru, politică ce a fost ridicată la rang de principiu în practica relaţiilor internaţionale.

Desfăşurarea războiului de 30 de ani

Atunci când a izbucnit, războiul de 30 de ani a fost efectul tuturor crizelor politice europene din perioada anterioară şi, în acelaşi timp, o ultimă manifestare a războaielor religioase din secolul anterior. Statele implicate în acest conflict au urmărit fiecare scopuri bine definite.

Habsburgii au încercat, într-un ultim efort, să edifice monarhia universală catolică, ei fiind nevoiţi să înfrunte o vastă coaliţie a statelor protestante, care încercau să-şi apere confesiunea.

Franţa, condusă de Bourboni, a fost aliata protestanţilor şi apoi a preluat iniţiativa războiului, etalând un proiect la fel de ambiţios ca al Habsburgilor: distrugerea puterii continentale a Casei de Austria şi realizarea unei noi împărţiri a Europei în detrimentul Imperiului german.

Deşi a debutat ca un război în care combatanţii erau purtaţi doar de convingeri religioase, războiul de 30 de ani a înregistrat dezvoltarea unui nou tip de politică externă, ghidată de politica raţiunii de stat: politică a statului, intemeiată pe raţiune, calcul politic şi diplomaţie secretă.

Istoricii au împărţit războiul de 30 de ani în patru etape: perioada cehă (1618-1625), perioada daneză (1625-1629), perioada suedeză (1629-1635) şi perioada franceză (1635-1648).

Conflictul a izbucnit în Boemia, datorită politicii de recatolicizare a cehilor protestanţi dusă de împăratul Ferdinand al II-lea (1619-1637). Opoziţia cehilor a dus la înfruntări armate care au durat doi ani şi s-au încheiat cu înfrângerea acestora la Muntele Alb (1620). În ajutorul protestanţilor germani, ameninţaţi de politica imperială, au venit Danemarca (în 1625) şi Suedia (în 1630), state protestante care urmăreau şi extinderea influenţei lor la Marea Baltică. Victoria Suediei, sub conducerea regelui Gustav Adolf, în 1632, a înlăturat pentru o vreme pericolul recatolicizării şi a slăbit autoritatea lui Ferdinand al II-lea asupra Germaniei. În 1634, protestanţii germani şi suedezi au fost înfrânţi într-o nouă confruntare, şi astfel Suedia este scoasă din luptă, iar împăratul german îşi redobândeşte poziţiile pierdute anterior. După înfrângerea suedezilor, Franţa a intrat în război pentru a menţine echilibrul de forţe. Perioada franceză a războiului a însemnat alianţa Franţei catolice cu protestanţii împotriva Imperiului german şi a Spaniei, state catolice conduse de Habsburgi. Victoriile Franţei şi Suediei l-au obligat pe împăratul german să accepte înfrângerea şi deschiderea negocierilor de pace.

- Care au fost cauzele războiului de 30 de ani?
- Definiţi criteriul religios drept principiu politic în diplomaţia secolului al XVII-lea.

Caleidoscop

Armand-Jean du Plessis de **Richelieu** (1585-1642) a fost episcop de Luçon şi a fost remarcat în timpul Adunării Stărilor Generale din 1614. Doi ani mai târziu a fost numit secretar de stat, în 1622 a ajuns cardinal, iar în 1624 a devenit primul ministru al lui Ludovic al XIII-lea. Richelieu a urmărit cu tenacitate realizarea a trei obiective politice: ruinarea politică a protestanţilor în Franţa, triumful monahiei absolute asupra nobilimii şi lupta împotriva Habsburgilor. În acţiunile sale, el s-a ghidat după principiul modern al raţiunii de stat.

Lui Richelieu i se atribuie următoarea formulare:

„Omul este nemuritor, salvarea îi vine în viaţa de apoi.

Statul nu este de fel nemuritor, el poate fi salvat acum ori niciodată."

Cardinalul Mazarin

Giulio Mazarini (1602-1661) a fost căpitan în armata pontificală, fiind remarcat de către Richelieu în timpul războaielor italiene. **Mazarin** a fost naturalizat francez de către Richelieu pentru serviciile făcute Franţei. În 1641 a devenit cardinal, iar după moartea lui Richelieu a intrat în Consiliul de regenţă al Franţei. Mazarin a contribuit decisiv la încheierea păcii westfalice în favoarea Franţei.

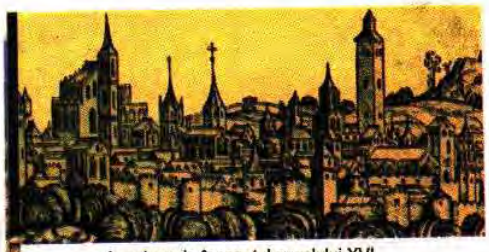

Augsburg la începutul secolului XVI

O cronologie a războiului de 30 de ani

Perioada cehă (1618-1620) — Luptele s-au desfăşurat în Boemia şi s-au încheiat cu victoria forţelor imperiale.

Perioada daneză (1625-1629) — Reformaţii conduşi de regele danez Cristian al IV-lea (1577-1648) au fost învinşi de armatele împăratului german aflate sub comanda lui Wallenstein.

Perioada suedeză (1629-1635) — Coaliţia protestantă, avându-l în frunte pe Gustav Adolf, regele Suediei, domină teatrul de operaţiuni. După bătălia de la Lützen (noiembrie 1632), unde Gustav Adolf îl învinge pe Wallenstein, dar moare pe câmpul de luptă, Ferdinand al II-lea redevine stăpân pe situaţie.

Perioada franceză (1635-1648) — Alianţa franco-suedeză îl obligă pe împăratul german să negocieze şi să încheie pacea.

Europa după pacea westfalică (1648)

- graniţa Sfântului Imperiu German
- teritorii aparţinând Habsburgilor austrieci
- teritorii vasale Imperiului otoman

Pacea westfalică. Tratativele de pace s-au desfăşurat în cadrul unor conferinţe la care au fost reprezentate toate marile puteri europene, cu excepţia Angliei, Rusiei şi a Imperiului otoman, la lucrări participând aproximativ 600 de delegaţi. Negocierile multilaterale, care au durat şase ani, au inaugurat seria de congrese internaţionale ale marilor puteri din epoca modernă.

La finalul tratativelor purtate în Westfalia s-au semnat, în 1648, două tratate: la Münster – între Franţa şi Imperiul german – şi la Osnabrück – între Suedia şi Imperiul german. Cele două documente alcătuiesc ceea ce este cunoscut sub numele de Pacea din Westfalia. Clauzele păcii pot fi împărţite în trei categorii: religioase, politice şi teritoriale.

Pe plan religios, pacea westfalică a proclamat amnistia generală şi a reconfirmat egalitatea dintre catolici şi protestanţi în condiţiile stabilite de pacea de la Augsburg, din 1555.

Pe plan politic, Habsburgii au eşuat în tentativa de recatolicizare, unificare şi centralizare a Imperiului german. Acesta rămânea extrem de fărâmiţat pe plan politic, numărul „statelor" care îl alcătuiau fiind de 343, iar împăratul nu putea decide nimic fără concursul Dietei. În acest context politic, Habsburgii s-au orientat către construirea unui alt imperiu în posesiunile lor din Austria, Cehia şi Ungaria. Pacea westfalică a marcat decăderea lentă, dar sigură a Spaniei. Victoria politică a Franţei a fost incontestabilă, în anii următori Franţa exercitând hegemonia pe continent.

Pe plan teritorial, pacea westfalică a fost favorabilă învingătorilor de pe front, Franţa şi Suedia, ambele state obţinând posesiuni importante din Imperiul german. Alături de clauzele religioase şi cele politice, prevederile teritoriale au marcat dezintegrarea politică a lumii germane.

- Prezentaţi pacea westfalică din punctul de vedere al unui om politic francez, al unui principe german protestant, al împăratului german.

Încheierea păcii westfalice

Nu uitaţi!

- Războiul de 30 de ani a consacrat în practica relaţiilor internaţionale două principii moderne: principiul echilibrului puterilor şi principiul raţiunii de stat.
- Raţiunea de stat a fost pasul necesar către dezvoltarea teoriei suveranităţii naţionale, potrivit căreia fiecare stat beneficiază de dreptul natural de a se guverna potrivit intereselor sale.
- Pacea westfalică a inaugurat perioada cunoscută sub numele de Vechiul Regim, în timpul căreia s-au cristalizat naţiunile şi societatea politică modernă.
- În perioada secolelor XVI-XVII s-a născut teoria dreptului internaţional, precum şi cea a dreptului liberei navigaţii pe mare.

MODEL DIDACTIC

STUDIUL UNEI SITUAȚII INTERNAȚIONALE

Prin expresia „relaţii internaţionale" se definesc toate tipurile de relaţii care se stabilesc între statele lumii şi care pot lua forme diverse: înfruntări ideologice, rivalităţi strategice, schimburi culturale, acorduri economice, alianţe politico-militare, războaie.

TIPURI DE ACTORI AL RELAŢIILOR INTERNAŢIONALE

State. În analiza statelor ca actori ai relaţiilor internaţionale se pot identifica patru niveluri:

1. Superputeri – statele de rangul cel mai înalt, care dispun de mijloace economice, politice şi strategice pentru a influenţa raporturile internaţionale şi pentru a lua iniţiative la scară mondială.

2. State mari – statele de rangul doi, care exercită o influenţă economică, politică sau culturală importantă, dar ale căror iniţiative în relaţiile internaţionale sunt limitate.

3. Puteri regionale – statele importante pentru ansamblul relaţiilor într-o regiune geopolitică delimitată.

4. State mici – statele care nu dispun de mijloace de a influenţa sau de a avea iniţiative internaţionale.

Organizaţii. Sunt instituţii care grupează un număr de state în baza unor principii de acţiune în relaţiile internaţionale. Organizaţiile internaţionale pot fi mondiale sau regionale.

Tratate. Sunt instituţii ale relaţiilor internaţionale care funcţionează pe baza unor acorduri între state şi care, de regulă, sunt dirijate de către superputeri sau se află sub controlul unor lideri regionali. Tratatele pot fi şi simple acorduri bilaterale sau multilaterale de cooperare şi colaborare în diverse domenii.

TIPURI DE SITUAŢII INTERNAŢIONALE

• **Criză** – perioadă de dificultăţi şi confruntare în plan economic, social, politic sau de altă natură (drepturile omului, protecţia mediului etc.) în relaţiile dintre două sau mai multe state.

• **Rivalitate** – concurenţa între două sau mai multe state care aspiră la aceleaşi obiective economice, teritoriale, de dominaţie ideologică şi care încearcă să se impună prin orice mijloace.

• **Cooperare** – colaborarea între două sau mai multe state, în diverse domenii, pentru atingerea unor obiective comune.

• **Ajutor** – sprijin (economic, financiar, militar etc.) pe care un stat sau un grup de state îl acordă altui stat sau grup de state aflate în dificultate.

• **Competiţie** – concurenţa între două sau mai multe state care se manifestă în domeniul economic şi al tehnologiei.

• **Conflict** – confruntare violentă, militară sau chiar numai diplomatică, rezultat al unor neînţelegeri cauzate de interese diferite, între două sau mai multe state.

PRECIZAREA CADRULUI DE DESFĂŞURARE A SITUAŢIEI INTERNAŢIONALE

Relaţii bilaterale între două state sau între alianţe, organizaţii – se identifică rangul statelor, natura economică, ideologică sau strategică a alianţelor sau organizaţiilor, obiectul relaţiilor (dialog, acorduri, cooperare, conflict).

Relaţii multilaterale – angajează mai multe state sau mai multe alianţe, organizaţii; se observă rangul statelor, competenţele organizaţiilor, obiectul relaţiilor.

IDENTIFICAREA AMPLORII SPAŢIALE A UNEI SITUAŢII INTERNAŢIONALE

• **Situaţie locală** – relaţii între două state vecine, care nu afectează interesele altor state şi relaţiile internaţionale.

• **Situaţie regională** – raporturi între mai multe state situate în aceeaşi zonă, fără efecte asupra situaţiei internaţionale.

• **Situaţie continentală** – relaţii în care sunt implicate interesele majorităţi statelor de pe un continent.

• **Situaţie intercontinentală** – relaţii în care sunt angajate state de pe mai multe continente.

SITUAREA ÎN TIMP ŞI PERIODIZAREA UNEI SITUAŢII INTERNAŢIONALE

• **Identificarea secvenţelor unei situaţii internaţionale** – înseamnă definirea momentelor importante ale situaţiei respective, alternanţa şi durata acestora.

• **Identificarea cauzelor evoluţiei unei situaţii** – înseamnă descoperirea factorilor economici, politici, strategici sau de altă natură decisivi în evoluţia unei situaţii şi care produc schimbări în desfăşurarea evenimentelor.

Absolutismul

„Trebuie de asemenea să ştim că un principe, şi mai ales un principe nou, nu poate să respecte toate acele virtuţi pentru care oamenii în general sunt socotiţi buni, deoarece adeseori, pentru ca să-şi apere statul, el este nevoit să acţioneze împotriva cuvântului dat, împotriva milei, a omeniei, a religiei. De aceea, trebuie ca spiritul lui să fie oricând gata să se îndrepte după cum îi poruncesc vânturile sorţii şi schimbările ei, şi, după cum am mai spus mai sus, să nu se îndepărteze de ceea ce este bine, dacă poate, iar la nevoie să ştie să facă răul."

(Niccolo Machiavelli, *Principele*)

- Definiţi binele şi răul în concepţia unui suveran absolut.

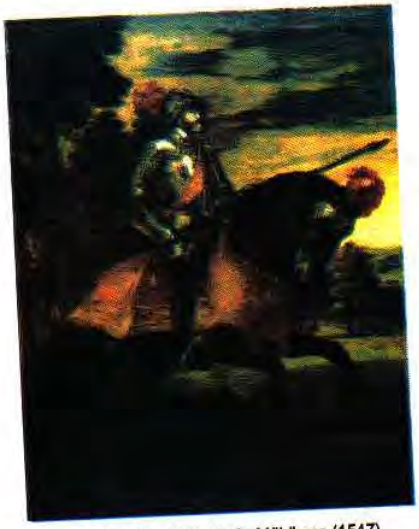

Carol al V-lea în bătălia de la Mühlberg (1547)

Un nou regim politic

Istoria politică a secolelor XV-XVI a pregătit instalarea unor structuri politice care au determinat pe unii istorici să-l numească absolutism. A contribuit la aceasta consolidarea treptată a autorităţii regelui, care, o dată cu centralizarea statului, a dispus de o armată permanentă, a beneficiat de resurse (mai cu seamă financiare, provenite din impozitul permanent) şi a ajuns la situaţia de a-şi impune autoritatea adunărilor de stări sau de a le ignora cu desăvârşire.

Datorită unor împrejurări excepţionale, în cursul cărora statul sau unitatea stărilor s-au aflat sub o mare presiune din afară sau dinăuntru, salvarea societăţii a fost asociată cu extinderea prerogativelor monarhului. Încă din 1576, Jean Bodin, în cartea sa *Republica*, explica şi justifica puterea regală printr-o nouă doctrină a suveranităţii şi a dreptului divin. În virtutea noilor sale prerogative, regele avea dreptul de a legifera, de a guverna, de a percepe impozitele, de a exercita justiţia supremă, de a declara război şi de a încheia pace. „Deşi nu se supune nimănui, trebuie însă să respecte voinţa lui Dumnezeu şi legile statului."

Recent s-au adus argumente importante, precum imensitatea teritoriului care trebuia controlat, precaritatea comunicaţiilor, forţa excepţională a particularismelor locale şi provinciale, capacitatea mediocră a aparatului de stat etc., pentru a dovedi că de fapt „absolutismul" regal era inegal în teritoriu, diferit faţă de categoriile sociale şi variabil în timp. Asupra limitelor sale avertizează şi povestea sejurului parizian al marelui arhitect Bernini (1598-1680), solicitat de Ludovic al XIV-lea să-i proiecteze noua faţadă a Luvrului. Eşecul întreprinderii sale s-ar fi datorat, între altele, neputinţei de a demola cocioabele dărăpănate din apropiere. Iată, deci, că Regele Soare nu putea să cumpere sau să confişte o proprietate particulară oarecare.

Habsburgii în secolul al XVI-lea: visul imposibil al lui Carol al V-lea

Într-o Europă dominată de monarhii înrudite, cel mai adesea din raţiuni de stat, absolutismul a fost şi o chestiune dinastică. În secolele XVI-XVII, statele cele mai puternice din Europa – Spania şi Franţa – erau conduse de Habsburgi (în vreme ce împărat romano-german era tot un Habsburg) şi Bourboni, după 1589. Anglia a cunoscut o întărire semnificativă a autorităţii regale în vremea Tudorilor, iar Rusia a devenit o mare putere în anii Romanovilor (cu deosebire în secolul al XVIII-lea).

Monarhi absoluţi au fost consideraţi Filip al II-lea al Spaniei, Ludovic al XIV-lea al Franţei, în vreme ce Habsburgii, Carol al V-lea sau Ferdinand, au fost remarcaţi şi pentru incapacitatea de a se impune, unul asupra unui conglomerat de state întinse pe două continente, celălalt asupra Imperiului romano-german; Henric al VIII-lea şi Elisabeta I au consolidat puterea suveranului englez, dar sunt şi opinii că nu s-ar fi exercitat ca monarhi absoluţi.

În fine, Iosif al II-lea sau Ecaterina a II-a intră în categoria despoţilor luminaţi pe care, iarăşi, o parte din istorici îi consideră legaţi de o altă epocă.

Cea mai veche casă dinastică, dintre cele mai sus enumerate, a fost casa Habsburg, legată de posesiunile austriece, care a reuşit să urce pe tronul Imperiului german pe Rudolf I, încă în secolul al XIII-lea (1273-1291), pentru ca dinastia să se impună, abia după 1438, cu Albrecht I. O serie fericită de alianţe matrimoniale ale strămoşilor săi cu casa burgundă şi cu regii Aragonului şi Castiliei, precum şi preluarea titlului de împărat romano-german i-au adus lui Carol al V-lea (începând din 1516) mai multe coroane şi cea mai întinsă stăpânire din istoria acelor timpuri. Aceasta cuprindea Spania, cu coloniile ei din America meridională şi centrală, regatul Neapolelui, Sicilia, ducatul Milano, Ţările de Jos, iar în 1519, cu sprijinul financiar al bancherilor Fugger, şi Imperiul german. Uriaşa întindere teritorială deasupra căreia „soarele nu apunea niciodată" l-a obligat pe Carol să se implice în toate marile evenimente ale timpului său: declanşarea Reformei şi ofensiva otomană, conflictul cu principii protestanţi, dar şi cu Franţa catolică pentru posesiunile italiene.

Într-o permanentă mişcare, de la un capăt la celălalt al imperiului său, dorind să fie prezent pretutindeni şi ca autoritatea sa să fie recunoscută de toţi, Carol n-a reuşit să-şi îndeplinească visul: unitatea lumii creştine sub forţa unei singure puteri. Bătrân şi bolnav, a abdicat după 40 de ani de domnie. La retragerea sa (1556), Spania şi Imperiul german reunite sub sceptrul Habsburgilor se despărţeau definitiv (fiul său, Filip al II-lea, primea Spania, fratele său, Ferdinand, titlul imperial), posesiunile italiene le rămâneau, dar succesiunea burgundă din Franţa era pierdută, iar prin pacea de la Augsburg (1555), divizarea religioasă a Germaniei fusese consacrată, principii fiind liberi să impună religia lor supuşilor (*Cuius regio, eius religio*). Carol al V-lea a luptat, fără succese majore, în Tunis şi la Alger, împotriva turcilor otomani, dar în acelaşi timp a fost beneficiarul conquistei spaniole a Americilor (1517-1540).

- Motivaţi ce l-a silit pe împăratul german să accepte pacea de la Augsburg?

Pacea religioasă de la Augsburg (1555)

„Pentru ca, aşa cum o cer nevoile Sfântului Imperiu de Naţiune Germană, pacea (...) să poată fi realizată şi menţinută în pofida separaţiei religioase, (stabilim ca) Majestatea Sa Împăratul Roman, Noi, precum şi electorii, principii şi stările să nu (...) oprimăm în nici un fel vreo stare a imperiului din cauza Confesiunii de la Augsburg (sinteza lutheranismului), a învăţăturii, religiei şi credinţei sale, să nu încercăm să-i abatem de la credinţa, obiceiurile bisericeşti, regulile şi ceremoniile pe care le-au instituit... (...); dimpotrivă, vom lăsa această religie, (...) averile şi bunurile sale mobile, imobile, pământul, oamenii, domeniile, stăpânirile şi jurisdicţiile sale în linişte şi pace."

„... Henric al VIII-lea era un atlet frumos, foarte mulţumit de sine (...), excelent arcaş, (...) mare călăreţ, care obosea zece cai într-o zi de vânătoare. Avea gust literar, fiind hrănit în acelaşi timp şi cu teologie şi cu literatură romanescă. Compunea poeme, punea pe muzică propriile sale imnuri şi cânta «dumnezeieşte» din lăută. Noii umanişti găseau un prieten într-însul. Trebuie să adăugăm că era foarte evlavios şi că prietenii săi din Oxford, oricât de reformatori erau, i-au întărit respectul pentru religia catolică."

(A. Maurois, *Istoria Angliei*, I)

Dinastia Tudorilor – Henric al VIII-lea

În timpul domniei lui Carol Quintul, Anglia era condusă de dinastia Tudorilor. Primul rege fusese Henric al VII-lea (1485-1509), învingătorul lui Richard al III-lea în bătălia de la Bosworth (1485), care pusese capăt sângerosului „război al celor două roze". De altfel, noul suveran stinsese litigiul şi printr-o căsătorie. Era şeful casei Lancaster şi se căsătorea, un an după lupta care-i adusese tronul, cu Elisabeta de York. Urmaşul său, Henric al VIII-lea (1509-1547), a fost unul dintre cei mai importanţi suverani ai Europei timpurilor sale. Adevărat prinţ al Renaşterii, era un bun cunoscător al limbii latine, un muzician înzestrat (patron al artelor) şi un atlet neîntrecut. Nu îi lipseau inteligenţa şi desăvârşita lipsă de scrupule. Lunga sa domnie a fost un timp al consolidării autorităţii monarhice, având alături un Parlament docil care a votat Legea supremaţiei (1534), conferindu-i conducerea Bisericii anglicane, şi toate actele de succesiune, preferat fiind Eduard, fiul său, urmat de Maria Tudor şi Elisabeta, fiicele sale.

Un monarh absolut – Filip al II-lea

Filip al II-lea, regele Spaniei, în anii maturităţii

Retragerea lui Carol Quintul a ridicat pe tronul Spaniei pe fiul său Filip al II-lea (1556-1598), în mod incontestabil unul dintre suveranii absoluţi ai secolului său. A moştenit de la predecesorul său coroana spaniolă, căreia i-a adăugat-o curând pe cea a Portugaliei (împreună cu imperiul colonial aferent), alături de statul milanez şi regatul celor două Sicilii, dominând astfel întreaga Italie, şi nu în ultimul rând „cele şaptesprezece provincii ale Ţărilor de Jos" – spaţiul din interiorul cărora guvernase tatăl său, regiunea cea mai bogată din Europa, având în Anvers capitala economică a lumii.

În concepţia sa, profund diferită de a predecesorului său, care visa restaurarea Imperiului, hegemonia continentală a Spaniei a fost obiectivul politic cel mai important. Pentru aceasta s-a instalat în partea centrală a acestei ţări, unde a construit palatul Escurial. Din încăperile sale reci, Filip al II-lea a condus un guvern centralizat, ale cărui probleme, de la cele mai neînsemnate până la cele mai complexe, a dorit să le rezolve singur. Absolutismul se împleteşte aici cu imaginea monstruoasă a unui birocrat dornic să ştie, să evalueze şi să decidă asupra a tot ce se întâmplă. Puterii sale fără limite îi stau împotrivă doar statele naţionale (precum Franţa şi Anglia), contra cărora va utiliza o armă redutabilă: forţă bisericii catolice.

„Flota unită se compunea din 12 galere papale şi 81 de galere ale regelui Spaniei (...). Galerele grele ale creştinilor pricinuiră atâtea stricăciuni duşmanilor, încât unele corăbii turceşti începură să se scufunde. În cele din urmă, escadra turcească intră în neorânduială, după ce amiralul Ali fu ucis într-un schimb de focuri."

(Relatarea unui martor ocular al bătăliei de la Lepanto)

Raport al ducelui de Alba către regele Filip al II-lea cu privire la rezistenţa Ţărilor de Jos

„Nu s-a găsit nici un singur om care să vrea să ne facă slujbă pe mare; toţi marinarii erau una cu răsculaţii (...). Apărătorii oraşului se purtau ca soldaţii adevăraţi (...). Inginerii lor au făcut lucruri nemaipomenite. Niciodată n-am văzut un loc atât de perfect apărat (...). Este un război foarte sângeros, aşa cum de mult n-a mai fost... Dacă ar fi fost un război împotriva oricărui alt domnitor, s-ar fi sfârşit de mult, dar creşterea numărului acestor trădători este o adevărată minune! (...). Cu deosebire îmi pierd cumpătul când văd cu câtă greutate măria-voastră primeşte noi întăriri şi cu câtă uşurinţă oamenii îşi pun viaţa şi averea la dispoziţia acestor răzvrătiţi."

Războaiele religioase ale lui Filip al II-lea

Primii săi ani de domnie au fost încununaţi de succese. Franţa, învinsă, a renunţat la pretenţiile ei teritoriale în Italia; imediat, Filip al II-lea a reînfiinţat Inchiziţia, dezlănţuind prigoana atât împotriva puţinilor reformaţi din ţara sa, cât şi a mult mai numeroşilor musulmani creştinaţi cu forţa, dar care şi-au păstrat atât limba, cultura, cât şi vechea credinţă. Campionul creştinismului a răspuns apelului papei la cruciadă şi la Lepanto (la intrarea în golful Corint) a obţinut o strălucită victorie asupra flotei turceşti (1571).

Ducele de Alba zdrobindu-i pe duşmanii regelui Filip al II-lea

În acelaşi timp, regele Spaniei se confrunta cu o problemă dintre cele mai dificile: revolta din Ţările de Jos. Progresele excepţionale ale reformei calvine în regiune l-au obligat pe Filip al II-lea să trimită acolo trupe şi pe funcţionarii Inchiziţiei. După înfruntări sângeroase care au durat mai mulţi ani, în 1572, Wilhelm de Orania (calvin) a cucerit provincia Utrecht şi şi-a asigurat stăpânirea întregii părţi de nord a Ţărilor de Jos, care, în 1581, s-a separat definitiv de coroana spaniolă, proclamându-se „Provincii Unite". Conflictul dintre rege şi răsculaţi a adâncit prăpastia dintre catolici şi protestanţi şi l-a determinat pe Filip al II-lea să atace cea mai mare putere calvină de pe continent, Anglia, care în concepţia sa era cel mai important susţinător al răsculaţilor din Ţările de Jos.

- Explicaţi de ce regele „primeşte întăririle" atât de greu şi care sunt motivele care adună atâţia susţinători în tabăra răzvrătiţilor.

Regina Elisabeta a Angliei şi regele Filip al Spaniei

După scurta domnie a Mariei Tudor, tronul Angliei a revenit, potrivit succesiunii impuse încă de Henric al VIII-lea, Elisabetei (1558-1603). Spre deosebire de predecesoarea sa, catolică înrăită, noua regină era de confesiune protestant-anglicană, deci „guvernator suprem" al acestei religii.

Ambiţia ei a fost să dispună de o flotă puternică, singură stăpână a mărilor, cu care să poată jefui navele spaniole ce se întorceau încărcate din colonii, îmbogăţindu-şi astfel regatul. Proiectul odată realizat, replica lui Filip al II-lea s-a produs aproape imediat. În vreme ce suveranul spaniol a susţinut-o pe Maria Stuart să ocupe tronul Elisabetei, mai multe mii de soldaţi englezi debarcau în Ţările de Jos în sprijinul răsculaţilor. Judecarea, condamnarea la moarte şi executarea Mariei Stuart au agravat tensiunile anglo-spaniole, conducând la cea mai mare înfruntare navală din istoria acelor timpuri. În largul coastelor Flandrei, „Invincibila Armada" a regelui Filip al II-lea (132 de nave, plus 30.000 de oameni şi 2400 de tunuri) a fost zdrobită de flota britanică, manevrată cu abilitate şi dispunând de o putere de foc superioară adversarilor.

- Căutaţi informaţii suplimentare despre conflictul Elisabetei cu Maria Stuart. Alcătuiţi un eseu despre lupta pentru putere în Anglia secolului al XV-lea.
- Comparaţi portretul alăturat al Mariei Stuart cu cel al Elisabetei (din pagina 135). Ce mesaj transmit autorii portretelor înfăţişându-le astfel?

Instalarea dinastiei Bourbonilor în Franţa

Înfrângerea nu l-a descurajat pe Filip al II-lea, care în ultimii săi ani şi-a concentrat toate eforturile cu scopul de a anexa Franţa posesiunilor sale. Aici, ca şi în Ţările de Jos sau în Anglia, pretextul ambiţiilor sale l-a reprezentat înfruntarea dintre catolicii din Sfânta Ligă şi protestanţi (hughenoţi). După un conflict necruţător desfăşurat în mai multe reprize şi după moartea lui Henric al III-lea, ultimul suveran din casa Valois (lipsit de urmaşi), succesiunea urma să fie decisă între un Bourbon, Henric, regele Navarrei, protestant, şi un candidat catolic al Ligii. După alţi ani de înfruntări, Henric s-a lepădat de credinţa reformată (1593), a intrat în capitală şi a fost încoronat (1594), atribuindu-i-se celebra formulare „Parisul merită o liturghie".

Visele de hegemonie europeană ale lui Filip al II-lea s-au sfârşit fără succesul aşteptat, fiind preluate în secolele care au urmat de ramura vieneză a Habsburgilor. Domnia sa se încheia aproape în acelaşi timp cu domnia Elisabetei (1558-1603). Dacă absolutismul celui dintâi s-a datorat centralismului excesiv şi ambiţiilor imperiale, regina Angliei s-a bucurat de o mare popularitate, fiind realmente susţinută de patriciatul urban şi de mica nobilime, categorii sociale reprezentate în Parlamentul britanic şi aflate în plină ascensiune. Regina Angliei redase poporului ei încrederea în sine, asigurându-i o lungă perioadă de prosperitate economică şi stabilitate politică. Conflictul cu Europa catolică şi mai cu seamă cu Spania lui Filip al II-lea dezvoltase sentimentul naţional şi consolidase legăturile cu dinastia.

- Priviţi tabloul din pagina următoare în care este prezentat Henric al IV-lea. Ce calităţi şi ce defecte atribuiţi acestui personaj?
- Care a fost calea aleasă de rege pentru a se reconcilia cu supuşii?

Caleidoscop

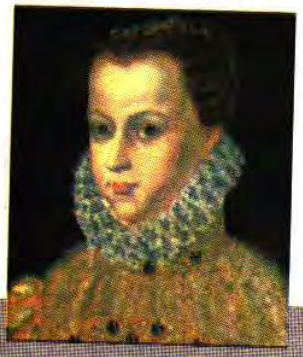

Maria Stuart (1542-1567), fiica lui Iacob al V-lea, regele Scoţiei, soţia regelui francez Francisc al II-lea. Prin bunicul ei, Iacob al II-lea, care s-a căsătorit cu Maria Tudor, sora lui Henric al VIII-lea, deţinea drepturi şi asupra coroanei Angliei. Rămânând văduvă (1560), s-a întors în ţara natală, şi-a reluat titlul regal şi a început lupta cu Reforma şi cu uneltirile reginei Elisabeta I a Angliei. Autoritarismul şi catolicismul ei au provocat o rebeliune în urma căreia a fost nevoită să abdice (1567) în favoarea fiului ei, Iacob al VI-lea.

Următorii ani i-a petrecut în Anglia, unde, amestecându-se în mai multe comploturi contra Elisabetei, a fost în cele din urmă judecată şi executată (1587). Ironia soartei a făcut ca fiul Mariei Stuart să-i urmeze Elisabetei la tron (1603), sub numele de Iacob I.

Bal la curte, pe vremea „bunului rege" Henric

Prezentarea portretului Mariei de Medicis lui Henric al IV-lea (pictură de Rubens, fragment)

Caleidoscop

Henric al IV-lea, personaj literar

Marele scriitor Heinrich Mann (1871-1950) a dedicat evocării vieţii lui Henric al IV-lea un roman în două volume (1935, 1937), publicat şi în versiune românească. Suveranul francez este înfăţişat atât ca un rege al săracilor şi al asupriţilor, cât şi ca un promotor al unei mari alianţe îndreptate împotriva Imperiului Habsburgic. Concepându-şi astfel personajul, Mann îşi manifesta într-un mod implicit – surprinzător poate pentru cititorul de astăzi – crezul antifascist şi simpatia pentru Uniunea Sovietică.

Ludovic al XIII-lea, regele Franţei, încoronat de Victorie

Secolul absolutismului francez

Secolul al XVII-lea a fost dominat de monarhia absolută a Bourbonilor francezi, care nu a încetat să-şi extindă prerogativele de la Henric al IV-lea (1589-1610) la cei doi Ludovici – al XIII-lea (1610-1643) şi al XIV-lea (1643-1715) –, cu concursul nemijlocit al marilor lor sfetnici, Sully, Richelieu şi Mazarin.

Încoronat în 1594, după ce trecuse la catolicism, Henric al IV-lea avea o misiune dintre cele mai dificile: să reconcilieze ţara răvăşită de interminabilele războaie religioase ale secolului al XVI-lea, să o reconstruiască şi să sporească puterea suveranului. Pentru a evita riscul unui război civil şi al unei fărâmiţări a Franţei pe motive religioase, regele a publicat la Nantes, la 13 aprilie 1598, un edict de pacificare, prin care erau stabilite drepturile protestanţilor francezi. Compromis delicat, edictul constituia în interiorul statului regal şi catolic un stat nou reformat. Peste toate opoziţiile şi peste fragilitatea unui asemenea acord, Henric al IV-lea îşi dovedea geniul, pledând într-o epocă întunecată şi intolerantă pentru libertatea de conştiinţă şi pluralism confesional.

În pofida pierderilor datorate mizeriei, epidemiilor şi războaielor interminabile, Franţa a rămas una din cele mai populate ţări ale Europei, fapt ce a uşurat reconstrucţia ei. Monarhia a protejat atât manufacturile, cât şi comerţul. Regele a adus meşteri flamanzi pe care i-a instalat în atelierele de tapiserii Gobelins, la Paris, şi a protejat produsele naţionale prin taxe şi măsuri prohibitive. Agricultura şi lumea satului au beneficiat de anii de stabilitate ai domniei sale, chiar dacă nu au atins nivelul prezis de suveran: atâta bunăstare cât „fiecare ţăran să aibă duminica o găină în oala de supă".

Franţa, spre hegemonia europeană

Henric al IV-lea a întărit autoritatea suveranului în provincie şi a desfiinţat şi a centralizat instituţii care diminuau puterea regelui. În politica externă, regele Franţei a urmărit să descurajeze imperialismul Habsburgilor şi puţină vreme înainte de a fi ucis se pregătea de război. Deşi trecuse demult la catolicism, el susţinea cauza principilor germani protestanţi în numele aceleiaşi libertăţi de conştiinţă care-l condusese la edictul de la Nantes.

Deşi autoritatea monarhică a trecut printr-o gravă criză în vremea minoratului lui Ludovic al XIII-lea, progresele economice, datorate mai cu seamă întinderii teritoriilor şi creşterii demografice, au continuat. În 1624, cardinalul Richelieu s-a impus drept şef al consiliului regelui, funcţie pe care a păstrat-o până la moarte (1642). Noul înalt demnitar al regelui a trebuit să facă faţă de la început atât unor tulburări interne (provocate de marii nobili ai regatului, ca şi de protestanţi), cât şi războiului de 30 de ani, care-l solicita, deocamdată numai diplomatic, pe mai multe fronturi împotriva Habsburgilor. Revolta reformaţilor s-a consumat mai cu seamă în oraşul-port La Rochelle, pe costa sud-vestică a Franţei, asediat şi cucerit în noiembrie 1628. Regele reconfirma edictul de la Nantes, fără a mai atribui protestanţilor privilegiile militare şi politice de la 1598. Textul revizuit exprima speranţa sa într-o posibilă reîntoarcere a acestora în sânul bisericii catolice.

Consolidarea absolutismului francez

Reforma instituţiilor a continuat, fortificând statul şi, implicit, autoritatea monarhică. Astfel a fost sporit rolul Consiliului regal, alcătuit din miniştri care au câştigat rolul esenţial în guvernare, a crescut importanţa „intendenţilor de poliţie, justiţie şi finanţe", reprezentanţi direcţi ai suveranului în teritoriu, care execută, de regulă, ordinele Consiliului – judecând în cauze extraordinare şi stabilind impozite. O altă modalitate de consolidare a absolutismului se datora interesului din ce în ce mai scăzut al puterii pentru opiniile corpurilor sociale constituite în stări (de altfel, Stările generale nu mai sunt convocate după 1615, iar Adunările Notabililor după 1627). Poliţia şi propaganda au devenit principalii agenţi ai guvernării absolutiste, Richelieu şi-a constituit un birou de presă pentru a susţine cu adversarii spanioli un război de pamflete, iar bisăptămânalul *Gazeta* – editat de Theophraste Renaudot – difuza exclusiv noutăţi şi informaţii primite din anturajul regelui şi al primului său sfetnic.

După ce Richelieu şi-a consolidat puterea, îndepărtându-şi duşmanii de la curte (1630), monarhia franceză părea hotărâtă să acorde cea mai mare importanţă politicii externe şi prestigiului ei european.

Anii care au urmat au dezvoltat evenimente contradictorii, Franţa şi-a consolidat poziţia internaţională şi a obţinut hegemonia continentală. În interior, însă, ani la rând revoltele urbane şi răscoalele ţărăneşti s-au ţinut lanţ. Acestea par a fi fost provocate de marile impozite, solicitate tot mai des de suveran, pentru a susţine cheltuielile în creştere ale războiului. Punctul lor culminant l-au constituit cele două Fronde, una parlamentară, în cursul căreia s-a exprimat cerinţa constituirii unei monarhii limitate, controlată de parlament şi aristocraţie (1648), şi Fronda prinţilor, care a dat naştere unui război civil de 4 ani, care a ruinat ţara.

Structura monarhiei absolute în Franţa, în timpul lui Ludovic al XIV-lea

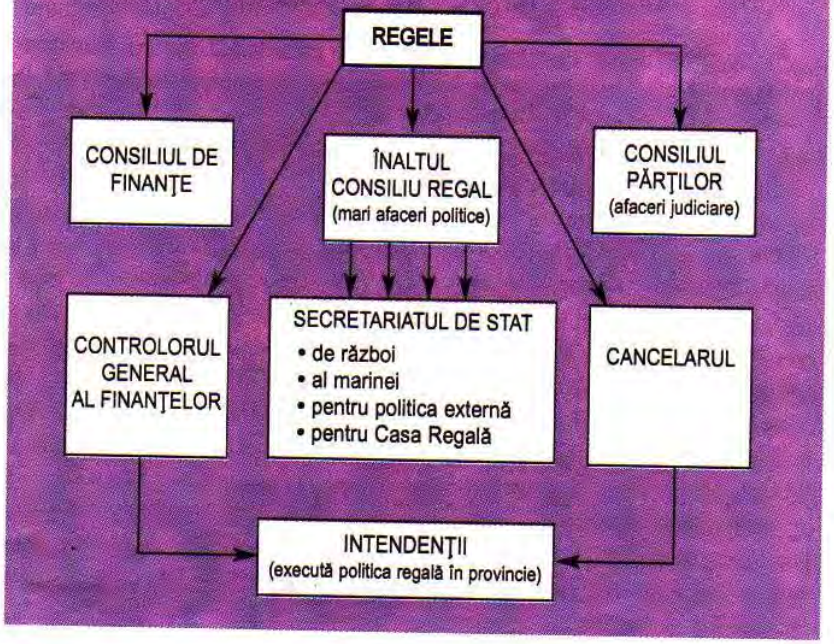

Testamentul politic al lui Richelieu

„Autoritatea constrânge la supunere, raţiunea la convingere. Dacă este adevărat că raţiunea trebuie să fie flacăra care luminează prinţii în comportamentul lor şi pe cel al statelor lor, este adevărat că nu există nimic pe lume care să fie mai puţin de compătimit decât pasiunea oarbă...

Trebuie să vrei cu ardoare tot ceea ce prinţul a hotărât din diverse cauze, de vreme ce el este singurul mijloc de a te face supus... Supunerea, atât de necesară existenţei statelor, trebuie să devină cel mai solid argument al subordonării, căci atunci când statele sunt slabe, nu pot fi înfloritoare."

„Richelieu, persoana particulară care avea mai multă ambiţie decât toţi monarhii din lume şi socotea popoarele şi regii ca pe unelte ale ridicării lui...

A cârmuit ca stăpân, nu ca ministru. Să guvernezi ca el înseamnă să domneşti. Sporea autoritatea regească, nu din linguşire sau devotament, ci din ambiţie."

(Montesquieu, *Scrisori persane*)

- Descrieţi personalitatea lui Richelieu. Explicaţi „teoria supunerii" din *Testamentul* său politic. E mai aproape de adevăr Montesquieu în portretul pe care i-l face?

Ludovic al XIV-lea
(pictură de Hyacinthe Rigaud, 1701)

- Ce mesaj comunică portretul oficial al unui suveran absolut?

Două opinii despre absolutism

„Prinţii acţionează deci ca miniştrii lui Dumnezeu şi ca locţiitori ai săi pe pământ. Căci prin ei, Dumnezeu îşi exercită puterea asupra împărăţiei sale.

Pentru aceasta, noi nu vedem în tronul regal doar tronul unui om, ci tronul lui Dumnezeu însuşi."

(J.B. Bossuet despre monarhia absolută de drept divin,1697)

„V-aţi născut, Sire, cu o inimă dreaptă şi bună, dar cei ce v-au crescut şi educat nu v-au transmis pentru ştiinţa de a guverna decât suspiciunea, gelozia, neîncrederea în virtute, teama faţă de orice merit, gustul pentru oamenii slugarnici, îndreptarea atenţiei numai către propriile voastre interese.

De peste 30 de ani, principalii voştri miniştri au slăbit şi răsturnat toate vechile principii ale Statului pentru a face să crească autoritatea Voastră, care a devenit şi a lor..."

(Fenelon, *Scrisoare către Ludovic al XIV-lea*,1693)

- Citiţi cu atenţie cele două texte. Identificaţi argumentele favorabile şi cele contrarii monarhiei absolute. Care consideraţi că este varianta corectă?

Modelul monarhiei absolute – Ludovic al XIV-lea

Tratatele din Westfalia (1648) şi victoria cardinalului Mazarin, succesorul lui Richelieu, asupra răzvrătiţilor au creat premisele unui model al monarhiei absolute căruia îi va da viaţă Ludovic al XIV-lea (1643-1715). Regele îşi păstra prerogativele, ceea ce îi conferea o poziţie de întâietate; era preluată şi teoria romană care identifica pe monarh cu statul (deşi se pare că celebra formulare cu acest sens nu îi aparţine), considerându-l sursa justiţiei, legislaţiei şi administraţiei. Ce îi mai lipsea unui om atât de puternic? Desigur, afirmarea caracterului sacru al autorităţii sale.

Spre deosebire de predecesorii săi, regele a guvernat cu ajutorul mai multor instituţii care s-au dezvoltat din vechiul consiliu regal al tatălui său.

În *sfera economică*, absolutismul a cerut locuitorilor ţării să întreţină armata şi flota şi să ofere resurse financiare construcţiilor regale. Principalul artizan al acestei politici a fost Colbert, interesat să-l îmbogăţească pe rege dezvoltând un complex de activităţi economice cu implicarea directă a statului (manufacturi, drumuri, comerţ, expansiune colonială). În ciuda acestor eforturi excepţionale, rezultatele au fost departe de aşteptări. Cadrul unei societăţi rămasă încă în trecutul medieval nu era cel mai potrivit pentru a stimula o creştere economică adevărată; totuşi, Ludovic al XIV-lea a constituit primul imperiu francez întins din Canada şi până în Antile.

În *materie religioasă*, absolutismul nu a tolerat divizarea confesională a Franţei. După ce a desfiinţat pe rând drepturile atribuite protestanţilor de tatăl şi bunicul său, Ludovic al XIV-lea a revocat edictul de la Nantes (18 octombrie 1685). Unitatea religioasă a ţării s-a dovedit o iluzie; în anii următori, între 100 000 şi 300 000 de meseriaşi au părăsit Franţa pentru a-şi găsi o nouă viaţă în statele protestante vecine.

Clasicismul – opera absolutismului

În *domeniul cultural*, suveranul a agreat clasicismul pentru claritatea, exactitatea, respectul raţiunii şi preferinţa sa pentru monumental şi grandios. În acest sens, el i-a susţinut pe toţi artiştii dispuşi să-l slujească în schimbul unor poziţii la curte şi al unor pensii generoase. Elitele franceze şi-au însuşit deja idealul „omului bine educat". Era epoca marilor autori dramatici (Corneille, Racine, Molière), dar şi a marilor construcţii care glorifică monarhia, precum palatul de la Versailles. Geniul oamenilor de cultură care-l înconjoară pe suveran se răsfrânge în primul rând asupra acestuia, dar influenţa lor depăşeşte cadrul naţional. A doua jumătate a secolului al XVII-lea deschide istoria unei Europe franceze, hegemonia culturală fiind complementară hegemoniei politice faţă de care s-a dovedit mult mai durabilă.

Secolul al XVII-lea a fost dominat de suverani care s-au apropiat de absolutism. Această concentrare de putere a avut şi efecte benefice: a stimulat dezvoltarea economică şi a acumulat resurse semnificative.

Ludovic al XIV-lea este astăzi obiect de cult pentru istoricii francezi şi cotat printre marile personalităţi ale acestei ţări. Dar la moartea sa, e drept după o domnie care părea contemporanilor interminabilă, toată lumea a răsuflat uşurată, iar cortegiul mortuar a fost întâmpinat cu pietre.

Romanovii şi ridicarea Rusiei ca mare putere

În 1613, după mulţi ani de tulburări care-i puseseră în joc existenţa, în Rusia urca pe tronul ţarilor un membru al familiei Romanov, Mihail, rudă îndepărtată a Anastasiei, prima soţie a lui Ivan cel Groaznic. Domnia sa, împreună cu aceea a fiului său Alexei ocupă primii şaizeci de ani din istoria dinastiei (1613-1676). Fiul lui Alexei, care a ajuns la putere după aproape 20 de ani, Petru, supranumit cel Mare (1682-1725), a dat monarhiei ruse trăsături absolutiste distincte.

Suveranul a lăsat în amintirea posterităţii imaginea unui reformator, deşi s-a considerat tot timpul vieţii mai întâi un soldat. Într-adevăr, opera sa politică în administraţie, finanţe, în plan social şi cultural a însemnat adoptarea unor modele occidentale menite să ridice prestigiul ţării şi să o aducă între marile puteri ale Europei. Din păcate, reformele ţarului n-au schimbat esenţa puterii ruse. Petru I a rămas stăpânul absolut al statului şi al supuşilor săi. Istoricii îi atribuie îndeobşte cinci iniţiative esenţiale: introducerea serviciului militar obligatoriu pentru toate persoanele de sex masculin care nu fac parte din nobilime, stabilirea Tablei rangurilor, dezvoltarea manufacturilor, construcţia unei noi capitale, Sankt Petersburg, şi o nouă lege pentru succesiunea la tron, potrivit căreia suveranul în funcţie îşi putea desemna succesorul. El însuşi o va desemna ca urmaş pe cea de a doua soţie a sa, Ecaterina I (1725-1727).

Modernizarea societăţii ruse a comportat şi acţiuni brutale – în armată s-a întronat o disciplină severă, orice infracţiune fiind pedepsită cu bătaia. Nobilii au fost obligaţi să renunţe la caftane şi la bărbi şi să adopte moda occidentală. Ţarul înţelesese că nu va putea progresa fără a imita ţările avansate, dar pentru el ridicarea Rusiei era doar mijlocul menit să-i confere acesteia statutul de mare putere, iar lui acela de mare cuceritor.

Pentru Romanovii care i-au urmat încă două secole, domnia lui Petru I a fost un model, şi aşa a rămas şi pentru comunişti, care vedeau în el un precursor al lui Lenin.

Petersburg, o fereastră către Europa (gravură din sec. XVIII)

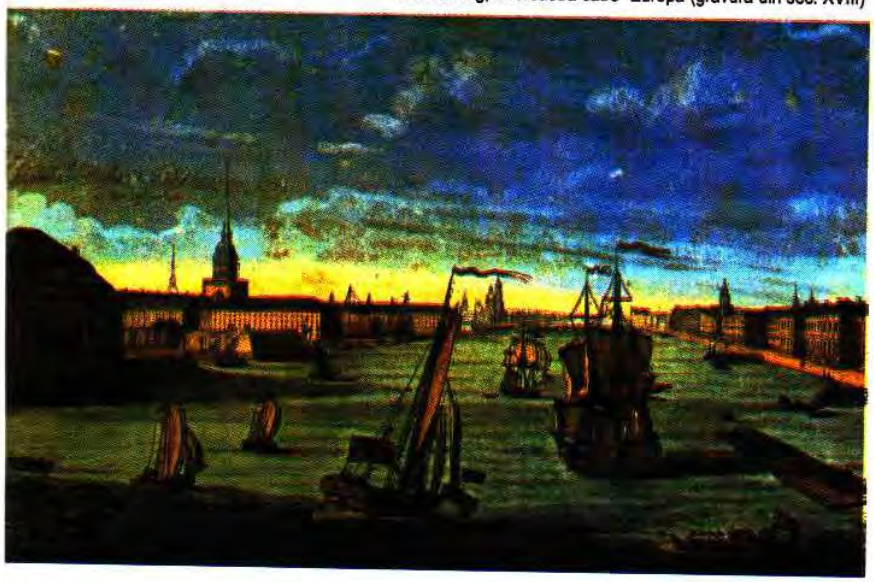

Petru cel Mare la Paris (1717)

„Monarhul acesta a stârnit admiraţia prin curiozitatea lui fără margini, căci dorea să afle lucruri noi despre cârmuire, negoţ, şcoală, poliţie, o curiozitate care îl împingea să vadă totul şi să nu dispreţuiască nimic...

Era un bărbat foarte înalt, foarte bine făcut, destul de slab... Buzele destul de groase, privirea maiestuoasă şi plăcută... altfel aspră şi sălbatică şi cu un tic, ce nu revenea des, dar care îi schimonosea ochii şi toată faţa, trezind frica."

(Saint Simon, *Memorii*)

Nu uitaţi!

- Absolutismul monarhic s-a dezvoltat pe linia de evoluţie a centralizării statale. Conflictele religioase au precipitat constituirea sa şi, nu în ultimul rând, personalitatea unor suverani s-a dovedit hotărâtoare.
- Absolutismul a atins punctul său cel mai înalt în vremea domniei regelui Ludovic al XIV-lea, când Franţa domina Europa, impunând atât modelul ei politic, cât şi pe cel cultural.
- Absolutismul grăbeşte trecerea spre modernitate, creşterea economică dezvoltând forţe sociale care i s-au dovedit fatale. Menţinerea vechilor structuri a agravat contradicţii din care s-au născut principalele revoluţii ale secolului al XVIII-lea.

O cronologie a secolelor XIV-XVI

1309-1378 — „Captivitatea babilonică" a papilor la Avignon.

1313-1375 — Giovanni Boccaccio, scriitor italian.

1347-1348 — „Ciuma neagră" în Europa

1377 – Roma redevine oraş pontifical (reşedinţă a papilor).

1378 — Începutul „Marii Schisme" în Biserica catolică, prin alegerea unui papă la Roma şi a altuia la Avignon.

1380-1459 — Poggio Bracciolini, umanist italian, descoperă o serie de manuscrise antice.

1417 — Conciliul de la Konstanz aduce sfârşitul „Marii Schisme" în Biserica catolică.

1420-1434 — Brunelleschi, inspirându-se de la Panteonul din Roma, proiectează şi înalţă uriaşa cupolă a Domului din Florenţa (Santa Maria del Fiore).

1430 — Henric Navigatorul organizează primele expediţii care au ca scop explorarea coastelor africane.

1440 — Gutenberg inventează tiparul cu litere mobile.

1441-1445 — Portughezul Nuño Tristao cercetează ţărmurile Africii până la gurile Senegalului.

1449 — Dizolvarea Conciliului de la Basel; triumful papalităţii asupra mişcării conciliare.

1452-1519 — Leonardo da Vinci, pictor, arhitect, sculptor şi savant italian.

1453 — Turcii cuceresc Constantinopole.

1458-1464 — Pontificatul papei Pius II (Aeneas Silvio Picolomini), învăţat, umanist şi poet.

1475-1564 — Michelangelo Buonarroti, sculptor, pictor şi arhitect.

1477-1576 — Tiziano Vecellio, pictor italian.

1483-1520 — Rafael Sanzio, pictor italian.

1488 — Bartolomeo Diaz descoperă Capul Bunei Speranţe, deschizând drumul maritim spre India.

— Pico dello Miradola scrie *Cuvântare despre demnitatea omului.*

1492 — Cristofor Columb descoperă America.

1494 — Spaniolii şi portughezii îşi împart lumea prin tratatul de la Tordesillas.

EVALUARE

1. **Indicaţi** răspunsul corect.
   Umaniştii, dorind să contribuie la crearea omului bun, cu adevărat uman, au stabilit că acesta trebuia:
   a) să-şi dezvolte aptitudini şi talente;
   b) să fie pregătit în cât mai multe domenii;
   c) să contribuie efectiv la progresul societăţii.

2. **Recunoaşteţi** câteva personaje reprezentative pentru istoria culturii din antichitate şi Renaştere, analizând textul ce urmează şi cea de a doua imagine reprodusă în pagina 120 (*Şcoala din Atena*).

„Capul creştinătăţii apărea înconjurat de cei mai mari poeţi ai tuturor timpurilor, de filozofii cei mai măreţi, dominaţi de personalităţile lui Platon şi Aristotel, în cele din urmă împăcaţi. Cu toţii, antici şi moderni, poeţi păgâni şi profeţi evrei, apostoli şi sfinţi, papi şi cardinali, slăveau într-un glas taina Sfintei Treimi.

Or, noi vedem nu numai pe Platon purtând sub braţ opera sa *Timeu*, care vesteşte coborârea Sufletului lumii pe pământ, nu numai pe Aristotel având în mână *Etica*, aceea care-l învaţă pe om să ajungă la nemurire prin gândirea pură, dar mai vedem, alături de un papă care poate fi Bonifaciu al VIII-lea, profilul aspru al lui Dante, cel ce explică sfintele mistere."

3. **Indicaţi** sursa de inspiraţie a lui Donatello, analizând textul de mai jos.

„Într-adevăr, de peste o mie de ani nici un bronz ecvestru nu mai fusese ridicat într-o piaţă publică. Donatello văzuse la Roma statuia lui Marc Aureliu pe care iconoclaştii creştini o respectaseră deoarece credeau că este aceea a lui Constantin. Va fi făcut desigur scurtul drum până la Veneţia pentru a vedea cei patru cai de la San Marco, care, de două mii de ani, rămân fără rivali. Donatello se la deci la întrecere cu sculptorul grec şi cu cel roman. Vrea să refacă, în felul său, o nouă statuie a lui Marc Aureliu. şi putem vedea cu toţii ce victorie răsunătoare a obţinut deoarece monumentul lui Marc Aureliu pare sărăcăcios în comparaţie cu Gattamelata care, într-o armonie desăvârşită, uneşte staticul cu mişcarea şi distincţia cu forţa."

(F. Bérence, *Renaşterea italiană*)

4. **Citiţi** romanul *Agonie şi extaz* de Irving Stone şi alcătuiţi un scurt eseu urmărind:
   – perioada în care a trăit Michelangelo;
   – începuturile vieţii sale artistice;
   – rolul familiei Medicii în formarea şi afirmarea lui;
   – relaţiile lui cu papa Iuliu II;
   – capodoperele sale.

5. **Alcătuiţi** un scurt eseu cu tema „Furioşii domnului", urmărind:
   a) decăderea morală a Bisericii catolice;
   b) nemulţumirile credincioşilor;
   c) activitatea unor predicatori şi rolul lor în iniţierea Reformei.

6. Descrieţi tabloul lui Leonardo da Vinci *Sfânta Ana, Fecioara şi Pruncul*, urmărind tehnica sfumato, precum şi aşezarea personajelor după legile perspectivei şi rolul peisajului în compoziţie.

7. Alegeţi, dintre noţiunile următoare, pe cele care consideraţi că sunt legate de Reformă: *iezuiţi, rococo, linii curbe, Conciliul de la Trento, logică, luteran, calvin, iraţional, unitarian.*

8. Asociaţi numele următoarelor personalităţi artistice cu domeniul în care acestea s-au afirmat: Corneille, Thomas Morus, Racine, Molière, Colbert, Richelieu, Th. Renaudot.

9. Definiţi, cu ajutorul a cinci cuvinte-cheie, educaţia de tip clasic. Comparaţi acest model de educaţie cu tipul de educaţie pe care vi-l oferă şcoala în care învăţaţi.

10. Alcătuiţi un eseu cu tema „Spiritul clasic şi omul modern al secolului XXI".

„Cu primul prilej, sunt trimise acolo corăbii, băştinaşii sunt alungaţi sau nimiciţi, căpeteniile sunt supuse la cazne ca să destăinuiască locul unde se găseşte aur, toate crimele şi nelegiuirile sunt îngăduite, în vreme ce pământul e stropit cu sângele locuitorilor, iar această mârşavă hoardă de măcelari, folosită într-o prea sfântă expediţie, se numeşte colonie modernă, întemeiată pentru a converti şi civiliza un popor idolatru şi barbar."

(Jonathan Swift, *Călătoriile lui Gulliver*, 1726)

11. Analizaţi textul lui Jonathan Swift şi caracterizaţi situaţia populaţiilor cucerite.

12. Asociaţi numele următoarelor personalităţi cu una din activităţi:

1. Fernando Cortez	A. monarh absolut
2. Cristofor Columb	B. conchistador
3. Jean Calvin	C. descoperitorul Americii
4. Richelieu	D. cardinal şi om politic
5. Ludovic al XIV-lea	E. dramaturg
6. Molière	F. reformator religios

13. Alegeţi un articol de pe prima pagină a unei publicaţii contemporane şi analizaţi informaţiile şi afirmaţiile pe care le cuprinde din perspectiva principiului „*Dubito, ergo cogito; cogito, ergo sum*".

14. Alcătuiţi un inventar al problemelor politice apărute în consecinţa reformei religioase şi a absolutismului. Precizaţi câte dintre aceste probleme mai sunt actuale şi cum sunt rezolvate azi, în viaţa cotidiană?

15. Completaţi cronologia cu alte fapte, din toate domeniile, pe care le consideraţi semnificative pentru secolele XIV-XVI.

EVALUARE

1497 — John Cabot cercetează coastele Americii de Nord.
1498 — Vasco da Gama debarcă la Calicut (India).
1500 — Amerigo Vespucci cercetează ţărmurile Venezuelei.
— Alvarez Cabral descoperă Brazilia.
1503-1513 — Pontificatul papei Iuliu al II-lea, un mare sprijinitor al artelor.
1510 — Erasm din Rotterdam scrie *Elogiul nebuniei.*
1513 — Vasco Nunez de Balboa străbate istmul Panama, ajungând la Oceanul Pacific (Mar del Sur).
1516 — Thomas Morus, umanist englez, scrie *Utopia.*
1517 — Începutul Reformei protestante în Germania.
1519-1522 — Prima călătorie în jurul lumii condusă de Magellan.
1519-1521 — Hernando Cortés cucereşte imperiul aztec.
1531-1534 — Francisco Pizarro cucereşte imperiul incaş.
1535 — Jaques Cartier explorează golful şi ţărmurile fluviului Sf. Laurenţiu din Canada.
1536 — Jean Calvin publică *Aşezământul religiei creştine.*
1542 — Portughezii ajung în insula Kgushu din Japonia.
1543 — J. Honterus reorganizează şcolile braşovene după model umanist.
1545-1563 — Conciliul de la Trento pregăteşte reînnoirea Bisericii catolice şi Contrareforma.
1555 — Pacea de la Augsburg pune capăt războaielor religioase.
1556 — Dieta Transilvaniei desfiinţează Episcopia catolică din Alba Iulia.
1559 — Se introduce învăţământul în limba română în şcoala din Şcheii Braşovului.
1557-1581 — Sub influenţa Reformei, diaconul Coresi tipăreşte primele cărţi în limba română.
1577-1580 — Cea de-a doua expediţie în jurul lumii sub conducerea lui Francis Drake.
1588-1679 — Thomas Hobbes, filozof englez, autorul *Leviathan*-ului (1651).